

Д-р Володимир Бирчак:

Руська читанка

для III. клясы

гимназійноѣ и горожаньских
школ.

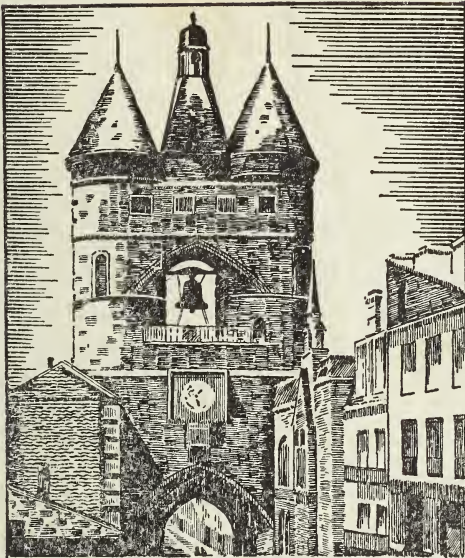
Затверджена до ужитку в середних школах Подкарпатскоѣ Руск
республком Министерством Школыництва и Народной
Освѣты 4. ани 19 юни 1922. Число: 76900.

ПРАГА

Наказом Державного видавництва.

REV. CHARLES KOFILÉ

From The Library Of
Rev. Charles Kofilé

Digitized by the Internet Archive
in 2016

M. ŠVABINSKY
DEL. SC. 1919.

T - G - MASARYK .
PRVNÍ - PRESIDENT - REPUBLIKY - ČESKOSLOVENSKÉ .

Д-р Володимир Бирчак:

Руська читанка

для III. клясы

гимназійноѣ и горожаньских

шкôл.

Затверджена до ужитку в середних школах Пôдкарпатскоѣ Руси
розпорядком Министерства Шкôльництва и Народноѣ
Освѣты з дня 19 юлія 1922. Число: 76900.

Цѣна книжки в переплетѣ

24.— Кч.

ПРАГА 1923

Накладом Державного Выдавництва.

Шкôльнѣ книжки, выданѣ Державнымъ Выдавництвомъ, не
свободно продавати дорожше якъ за цѣну означену на ихъ
заголовнôмъ листку.

Всѣ права застереженѣ.

Печатня Державного Выдавництва в Празѣ.

1. Т. Масарикови.

(О. Олесь.)

Блажен стократ, хто не стулив очей
И йшов в ночи все выше й далъ...
Хто як великій Мойсей
Принѣс народови скрижалъ.¹⁾

Блажен народ, що зрозумѣв
Слова й думки свого пророка,
И стрѣти сонце полетѣв,
Коли була ще нѣч глибока.

Благословенне будь имя,
Проводиря, борця, титана!
В сей день без слез журба моя,
И тихше стогне моя рана.

2. Наши книжки.

(Жиль Пейо. — Перевѣв К. Заклинскій.)

Кѣлько терпеливости, кѣлько мук, яка одвага, якѣ жертвы, кѣлько пролитоѣ крови кричить до нас вже з кѣлькох лишень сторѣнок котрого-небудь учебника. Там записане достоинство, безпека, свободы, якѣ выдерли поневоленѣ народы и люде своим гнобителям. Мы мусимо одчинити из зворушенем малѣ школьнѣ учебники, якѣ крѣють в собѣ память про так много людскоѣ одваги, так много мозольноѣ працѣ, так много труду незвѣстных и найславнѣйших людей. Кожда из тѣх книжок се доказ згѣдливоѣ, спѣльноѣ працѣ людей рѣжных поколѣнѣ. Ци вѣдомѣ, ци невѣдомѣ — суть небѣщики добрыми друзьями. Так — се небѣщики, яких люде колись боялися — се поправдѣ наши добродѣѣ, наши покровителѣ, наши други, якѣ приготавливали наше щастя.

¹⁾ скрижалѣ = таблицѣ.

3. Кум! — кум!

(Легенда записана Анатодем Кралицким.)

Коли Исус Христос ходив по землі из св. Петром, то они прийшли ид одному селу и сѣли собѣ пѣд дичку (грушу), котра стояла на кѣнци села. Иде чоловѣк дорогою коло них и плаче.

— Што тобѣ небоже? — каже Исус Христос.

— Народилася у мене дѣтина, та не хоче нѣхто ити за кума, бо я худобный.

— Не плач, пѣду я.

И пѣшов до него Небесный, подержав дѣтину пѣд святу воду, пришли домѣв, а там уж вшитко стояло на столѣ, чого требало ид гостинѣ. Наѣлися и напилися чамяно, а потому коли Христос став збиратися, то зняв из худобного свого кума бочкору, завадив на вѣшало, а обув его в новѣ чоботы и каже:

— Обысь нигда не знимав очи из бочкѣр, то добрѣ тобѣ буде. — И пѣшов.

И стався из худобного чоловѣка богач под роком¹⁾. А вѣн як збогатѣв, так и набрався пыхи, став ганьбитися своих бочкѣр и шмарив их вѣн.

Неодовго иде Исус Христос через тото село и каже Петрови:

— Петре, нащивити бы нам нашего кума, як йому ведесея.

— Добрѣ, господине, нащивме.

И зайшли к ньому, понад вечѣр вошли до хижи, сѣли собѣ за стѣл, а газды не было дома. Приходить вѣн домѣв, отворяе дверѣ и одразу згулюкав.

— Вѣн из хижи, цундравѣ жобраки.

— Куме, куме! — каже Исус Христос. — не сердьтесея.

— Чорт вам кум, не я.

— Но, кедь чорт тобѣ кумом, то иди ты ик чорту, твому кумови! — и шмарив його у млаку, а из нього зараз справилася жаба.

Аж тогды вѣн обачився и став кричати:

— Кум! кум! кум!

— О нѣт, я тобѣ вже не кум, бо забыв ты на свои бочкору — и пѣшов Христос далѣй.

¹⁾ За рѣк.

4. Старе добро забуваеся.

(Народня казка, переказав Иван Франко.)

Ходив собѣ вовчик-братчик по лѣсѣ, ходив тай надибала его тяжкая пригода¹⁾). Побачили его ловцѣ-молодцѣ тай почали за ним гнатися. Тѣкав вовчик лѣсом, лѣсом, а далѣ прийшлося выбѣгти на битую дорогу. А дорогою в той хвили йшов з поля чоловѣк з мѣшком и цѣпом. Вовк до него:

— Дядечку голубчику! Змилуйся надо мною, сховай мене в мѣшок! За мною ловцѣ-молодцѣ гонять и хотять мене вѣку збавити.

Змиловався чоловѣк, сховав вовка в мѣшок, завдав собѣ на плечѣ тай несе. Надбѣгають ловцѣ-молодцѣ.

— А не бачив ты, чоловѣче, вовчика-братчика? — звѣдають.

— Нѣ, не бачив.

От они й погнали далѣ. А коли вже их не було видно, вовк из мѣха обзываеся.

— А що, пошли вже мои гонителѣ?

— Пошли.

— Ну, тепер выпусти мене на волю!

Чоловѣк розвязав мѣшок и выпустил вовчика-братчика на волю. А той и говорить:

— Ну, чоловѣче, тепер я тебе из'ѣм!

— Ей вовчику, вовчику! Я тебе з такоѣ бѣды выратовав, а ты мене хочеш из'ѣсти!

— А що, чоловѣче! се так у свѣтѣ ведесе: старе добро забуваеся.

Видить чоловѣк, що дѣло погане и говорить:

— Ну, коли так, то ходѣмо далѣ! Здаймося на суд. Коли суд скаже по твоему, то й по твоему й буде: з'ѣси мене. Пошли далѣ. Стрѣтили стару кобылу. Чоловѣк до неѣ и говорить:

— Будь ласка, кобыло-матусю, розсуди нас. Отсе я выратовав вовчика-братчика з тяжкоѣ пригоды, а вѣн хоче мене з'ѣсти.

И розповѣв ѣй все як було. Кобыла подумала-подумала тай каже:

— Вовкова правда, чоловѣче. Я жила у господаря два-

¹⁾ пригода = haszon, szűkség, alkalmatoslet.

надцять лѣт, робила на него из усеѣ силы, привела ему десятеро лошаат, а тепер коли я постарѣлася и до роботы стала неспособна, вѣн узяв тай выгнав мене на поле, щобы мене вовкы з'ѣли. Отсе вже тыждень я тут днюю и ночую и жду, не дожудся, поки прийдуть вовкы тай розодруть мене. Так то, дядику, старе добро забуваеся.

— А бачиш, моя правда! — крикнув вовк.

Засумовався чоловѣк и почав просити вовка, щобы поглядати им еще другого суду. Вовчик пристав на се. Идутъ, идутъ, надибали старого пса. Чоловѣк и до него обертаеся из своим дѣлом. Розповѣв ему все, як було. Пес подумав, подумав тай повѣдає.

— Нѣ, чоловѣче, вовкова правда. Ось послухай, як и зо мною було. Служив я господареви двадцять лѣт, пильновав его дому и худобы, а коли постарѣв и голосу у мене не стало, вѣн выгнав мене з обѣстя и ось тепер блукаю без захисту. Забуваеся старе добро, се свята правда!

— Видиш, на мое виходить! — крикнув вовк.

Засумовав чоловѣк ще гѣрше и почав ще раз просити у вовка.

— Позволь менѣ ще одного суду позвѣдати, а тогды вже роби зо мною, що хочеш, коли старого добра не памятаеш.

— Добре.

Пѣшли они, аж насупроти них лисичка-сестричка.

— Гей, лисичко-сестричко! — кричить ѣй из далека чоловѣк и кланяеся. — Зроби ласку, пѣдойди близше, розсуди нас обох из вовчиком.

Наблизилася лисичка, розповѣдає ѣй чоловѣк що и як було.

А лисичка не вѣрить.

— Та не може сьому бути правда, чоловѣче, абы вовк, такий великій пан, та влѣзся в отсей мѣшок!

— Але правда! — крикнув вовк.

— Нѣ, нѣ защо не йму вѣры! — уперлася при своим лисичка. Що вже чоловѣк божиться, що вовчик запевнює, нѣ, тай нѣ!

— Не можу сему вѣрити, хиба менѣ доочне покажете, як се було.

— Щож, — се можна, — сказав чоловѣк тай розставив мѣшок так само, як тогды, коли саджав вовка.

— Ось бач, як се було! — сказав вовк и встромив голову в мѣшок.

— Як то, хиба ты то́лько голову встро́мив? — звѣдала лисиця.

Вовк улѣз увесь у мѣшок.

— Ну, чоловѣче, — промовила лисиця, — тепер покажи менѣ, як ты его завязовав?

Чоловѣк завязав.

— Ну, а тепер, чоловѣче, покажи менѣ, як ты на тоцѣ снопы молотив?

Чоловѣкови не треба було сего два разы казати. Як замахне цѣпом и як не почне лупити по мѣшку! А лисиця ще й промовляє:

— А ну, чоловѣче, а як ты снопы перевертав?

Чоловѣк обернув мѣшок на другій бѣк та як уцѣдить вовка по головѣ тай убив его на смерть.

— Ну, чоловѣче, — мовить лисиця, — я тебе выратовала вѣд смерти. Що ж менѣ за се ударуеш?

— Дарую тобѣ, лисичко-сестричко, мѣшок курей.

— Добре.

Пѣшла лисичка-сестричка за чоловѣком до села, стала собѣ за ворѣтьми, а чоловѣк пѣшов до хаты курей глядати. Взяв мѣшок тай почав ловити курей, коли в том жѣнка надходить.

— А що се ты, чоловѣче, робиш?

Розповѣв їй чоловѣк всьо що из ним було и з якоѣ пригоды выратовала его лисичка и яку вѣн їй обѣцяв заплату.

— Богу дяковати, що ты живой и здоров, — мовить жѣнка. — А щобы лисицѣ давати курей, на се я нѣколи не пристану. Лѣпше ты всади в мѣшок наших двоих песикѣв, Лиска та Рябка, та дай лисицѣ.

Подума́в — подума́в чоловѣк тай послу́хав жѣнку. Усадив песикѣв до мѣшка, вынѣс за ворота тай мовить:

— На тобѣ, лисичко-сестричко, отсей мѣшок курей! Возьми их на плечѣ тай неси в лѣс, а не розв'язуй близько села, щобы не розлетѣлися!

Взяла лисичка мѣшок, несе, — несе, двигає — двигає, далѣ сѣла спочивати за селом на могилѣ тай думає собѣ:

— Дай, загляну лишень, кѣлько там тых курей у мѣшку?

Розв'язала мѣшок, та не встигла гаразд и заглянути, а из мѣшка як не выскочать Лиско и Рябко та за лисицею! Лисиця

втеки¹⁾ що духу, ледво-не ледво вскочила в лѣс та в свою нору. Оддыхнувши троха из переполоху, почала сама з собою розмовляти.

— Вы, мои оченька, що вы робили, коли за мною тѣ поганѣ собаки гнали?

— Мы пильно дивилися, щобы ти знала, куды вѣд них найлѣпше тѣкати.

— А вы, мои ноженьки, що робили?

— Мы бѣгли из усеѣ силы, щоб тебе собаки не могли догонити.

— А вы, мои ушеньки, що робили?

— Мы уважно надслуховали, ци не наближаються твои вороги.

— А ты, хвостище, що робив?

Хвостище розсердився, що лисиця так неласкаво до него заговорила, тай каже їй на злѣсть:

— А я мотався сюды й туды, зачѣпався то за пеньки, то за гилячки, щобы тебе затримати, щобы тебе собаки зловили.

— А то ты такій добрый, — крикнула лисиця. — Геть менѣ из хаты!

Тай за сим словом высунула хвѣст из норы, ще й кричить:

— Гей, Лиско й Рябко, цу цу! Нате вам лисичиний хвостик! Рвѣть его!

А Лиско и Рябко немов на то й чекали. Вхопили лисичиний хвостик, як шарпнули, та вытягли и цѣлу лисичку з норы и тут еѣ й розорвали.

5. Сирѣтска доля.

(Народня пѣсня.)

(Зап. Лукач Демян в Верецких выжних Бер. жупы.)

Ой померла бѣдна мати та лишила дѣти.

Журилися дрѣбнѣ дѣти, де бы ся подѣти.

Забралися дрѣбнѣ дѣти та пѣшли лѣсами

Та стрѣтили Пана Бога з трьома ангелами.

— А де йдете, дрѣбнѣ дѣти? Де йдете, де йдете?

Та вы свою рѣдну мамку нигда не найдете!

Ой идѣть вы, дрѣбнѣ дѣти, на високу гору,

Та там она спочивае у темнейкѣм гробу.

¹⁾ втеки = начала утѣкати.

— Хто ту плаче? Хто ту плаче! Коло мого гробу?

— Мамко моя старейкая, возми мене к собѣ!

— Не прийму тя, моя донько, бо туй тяжко жити,
Ту не дають, моя донько, нѣ ѣсти, нѣ пити.

Ой иди ты, моя донько, до дому, до дому,

Най розчеше та мачоха головочку твою.

— Кей бы мене, моя мамко, мачоха чесала,
За кождым бы волосочком кровця высыкала!

Ой узяли ту сироту два ангелы з неба,

А мачоху спровадили два чортики з пекла.

6. Сыны царя Нарзана.

(Корнило Устіянович.)

I.

У далекѣм царствѣ, за сѣмома горами та сѣмома морями, жив собѣ царь Нарзан. А той царь був дуже старый и ослаб на очи. Кличе вѣн своих трѣох сынѣв Перстения, Берла и Меча тай каже:

— Сыны мои любѣ, сыны мои дужѣ, витязѣ славнѣ, занепав я, сыны мои, на очи, а чую, що десь там в свѣтѣ серед темного моря є скляннѣй остров, а на сему островѣ смарагдовый¹⁾ замок из рубиновыми²⁾ заборолами³⁾ та из сафировым дахом. У сѣм замку є водиця-живиця. Хто из вас єѣ менѣ принесе, сей буде моим наслѣдником. Идѣте, сыны мои любѣ, а Бог най вас благословить.

Идутъ царевичѣ, йдутъ тай вкѣнци зупинилися на розпутных дорогах. Путь их роздѣлився в три стежки.⁴⁾ Одна йшла на всхѣд сонця, друга на запад, а третя прямо на полудне.

Стали они тай задумалися. В тѣм промовляе словами найстаршій брат до молодших своих братѣв.

— Братя мои любѣ. Перед собою маємо три путѣ. Не всѣм нам йти одним, а потреба нам подѣлитися ними. Я пѣйду в право, другій в лѣво, а остатній пѣйде прямо себе. Кождый з нас най устроить в сторону своеѣ стежки кинджал⁵⁾ з напоясником. А который из нас верне, вытягне кинджалы и осмотрить их; як увидить чистѣ, то се знак, що братя в дорозѣ,

¹⁾ смарагдовый = из дорогого камня, из смарагду, ²⁾ рубиновый = з рубину, ³⁾ заборолы = огороженя, плѣт, ⁴⁾ стежка = пѣшник, ⁵⁾ кинджал = нѣж.

як не найде их, то братя вернули домѡв. Чій же кинджал заплыне кровю, се знак, що вѡн знаходиться в небезпецѣ и тому треба йти на помѡч.

Розпращалися братя и кождый пѡшов своєю дорогою.

II.

Наймолодшій, Меч, пѡшов прямо на полудне. Ёго дорога йшла все лѣсом, та лѣсом. Двѣ недѣлѣ йшов вѡн лѣсом, стрѣляв дичину, живився нею, а кожного вечера й рана складав Богови жертву, молячи та просячи Ёго о здоровя очам свого батька.

Третього тыждня почув вѡн страшный рык. Пѡйшов за голосом и побачив медведа, що стояв над пѡв мертвым пустынником.¹⁾ Лапою здер медвѣдь пустынникови кожу из головы и вже хотѣв грызти его зубами.

Прискочив Меч до кровю облитого пустынника, якій лежав без памяти бѣля жерела, з которого выплывала чиста, свѣжа вода. Меч зачав змывати з крови нещасного пустынника, перевязав его раны и занѣс его до печеры, де найшов постѣль из сухого листа.

За якійсь час дав пустынник малесенькій знак житя, одчинив очи, нѣжно²⁾ вдивився в царевича, перехрестив его и сказал:

— Господи Боже, благослови царевича, сына Нарзана. Выратовав ты мене од смерти, поможу я тобѣ за се достати водицѣ-живицѣ, по котру послав тебе твоїй батько.

И додав по хвили:

— Йди тепер на всхѡд сонця, по короткѡм часѣ побачиш себе на полянѣ, серед котроѣ пасеся бѣлый кѡнь. Плесни руками, коник прибѣжить и дасть на себе сѣсти, але держися добре, бо одним скоком стане вѡн у пѡдножа склянноѣ горы, а другим — нѣ разу не сховзнувшись — буде вѡн на еѣ верху и стане перед замком. Проти тебе выскочить из страшным бреханѣм пес з чотырма головами. Тѣ зернята, що тобѣ даю, кинеш псови в очи; од них пес засне, а ты будеш могти вѡйти в замок. В нѣм буде дванадцять комнат. В десятѡй найдеш два збанки з водою, переставиш их з мѣсяця, бо знай, що в однѡм

¹⁾ пустынник, = той, що вирѣкся свѣта и живе в пустынѣ, ²⁾ нѣжно = ласкаво.

з них, якій переставиш під праву стѣну, находиться водиця-живиця, а у другом водиця-мертвиця. По сѣм вдариш тричи в дзвѣн, якій буде стояти у новых дверях. На сей ключ явиться змій, той страшный сторож водиць-живиць и вязнитель зачарованоѣ царѣвны, яку ты знайдеш в дванадцятѣй кѣмнатѣ. Як будеш вертати, памятай — не оглядайся.

Царевич вклонився низко пустельникови, уцѣловав його руку, подяковав гарненько тай одойшов.

На полянѣ знайшов царевич коника, приманив до себе, сѣв на него, а той понѣс его на замок. Царевич выповнив раду пустельника, а наконець вдарив тричи в дзвѣн. На звук дзвона одчинилися з громом двери одинадцятѣй кѣмнаты и явился страшный змій тай засычав:

— Чого тут хочеш, Нарзанове щеня?

— Водиць-живиць — одповѣв смѣло Меч. — Водиць для недужого батька.

— Достанеш тогда, — засычав змій — коли мене побореш. От стань там бѣля тоѣ судины, бѣля правоѣ стѣны, а я стану при лѣвоѣй — напиймося з тых збанкѣв и борѣмся — сказав змій. На свое лихо, бо не знав, що збанки переставленѣ.

Умученый дорогою царевич радо вхопив збан тай напився з него. Вода оживила його. Вѣн вхопив быстро своѣй лук и смѣло выпустив стрѣлу в груди змїа, — але стрѣла одскочила од грубоѣ луски, якою було покрьте его тѣло. Змій зареготався тай каже.

— Пожди но, пожди, пив ты, напюся й я. Дораз побачиш, що одною лапою тебе убю и роздавлю.

Сказавши тоѣ, напився из збана. Але як вѣн зачудовався, бо намѣсть того, чтобы покрьпити свои силы, почув слабѣсть в своих суставах и почав дрожати.

— Перехитрив ты мене, песику Нарзана, и замѣсть тебе я ту здохну изза твоеѣ зрады, але не смѣйся и не веселися дуже, знай, що тебе где скоро зрада и пѣдла смерть.

И простягся змій на помостѣ й здох.

Царевич боячися все таки якоѣсь зрады, встроимив йому меч у сердце, одрубав голову, а сам пѣшов у дванадцятый покѣй. Одомкнувши запертѣй дверѣ, застав там прекрасну дѣвицю.

— Встань, — каже — не маѣ вже того, що тебе неволив.

Дѣвчина открыла очи и зѣтхнула глубоко.

— Ходи, звѣдти, ходи — промовив царевич. — Змій убитый, а водицю-живицю возьмеш из собою.

Тогда дѣвчина сказала ему:

— Возьми и мертвицѣ, она нам придасться, а з сеѣ скрынѣтых жемчугѣв¹⁾ и перел, кѣлько можеш понести.

Царевич так и учинив. А коли выйшли из замку, взялися попѣд руки й сѣли на коня.

Але скоро зачали они спускаться вниз, почало за ними гремѣти, лискати, метати камѣнем, а Меч хотѣв вже обернутися, щобы подивитися, але дѣвчина закрыла ему рукою очи тай сказала:

— Не важся, бо згинеш!

Кѣнь поднявся в воздух и за другим скоком станув вже на розпутных стежках. Тут каже кѣнь:

— Злѣзай, царевичу! Дальше пѣд тобою не пойду, онь твоѣй кѣнь пасеться недалеко.

Царевич пустив бѣлого кѣня и пригадав собѣ заповѣт даный братам. Выймив ножѣ встроменѣ на роздорожу, а оба були залитѣ кровю. Тогда свиснув вѣн на своего коня и поѣхав дорогою найстаршого брата. А дѣвчина з ним.

III.

Ѣде вѣн, Ѣде, аж затримався перед воротами мѣста, котрого дома были покрытѣ чорным киром.²⁾

— Що се таке? — звѣдав вѣн переходячого чоловѣка.

— Король вмирає! — одповѣв сей — а там суть двѣ вѣшалницѣ. Король приняв двох братѣв-царевичѣв, що сюды прийшли, як своих, а они змовилися короля строити, а его царство мѣж себе подѣлити. Зраду открыто и их мають вѣшати.

Царевич скочив на лобне мѣсце и побачив там много людей, а пѣд двома шибеницями своих обох братѣв. И жаль стало ему братѣв дуже и крикнув вѣн на катѣв:

— Не вѣшайте, даруйте менѣ отсих двох, а я вам выздоровлю короля.

Тогда прискочив до него народ и каже:

— Се якійсь спѣльник. Тамтѣ най повиснуть, а вѣн як не выздоровить нам короля, най пѣде за ними!

¹⁾ жемчуг = дорогоцѣнный камѣнь, ²⁾ кир = рѣд полотна.

Тогда встромила дѣвчина руку в збанок з мертвицею и зачала бризкати на людей. Де найменша капля водицѣ впала, там завмирили вѣд неѣ люде. Заснули й каты, а царевич розковав своих братѣв и велѣв им ждати на себе за воротами, а сам удався на королевскій замок. Тут дав умираючому королеви напитися водицѣ-живицѣ.

— Ты хто такій? — звѣдав его король, якій подужав в однѣй хвилѣ.

— Я сын Нарзана.

— Так ты брат отсих двох, що мене хотѣли строити?

— Брат. Их выпросив я собѣ за те, що тебе уздоровлю.

— Бери собѣ их, але й стережися их, бо хто раз за ласку заплатив зрадою, той и в друге се учинить. Вовка, де стрѣнеш, то бий!

Богато обдарований королем, стрѣтив вѣн своих братѣв за воротами, и взяв их на повѣз, запряженный у шѣсть коней, якѣ подаровав ему король. По дорозѣ оповѣв братам свою пригоду. И онѣ оповѣли свою и присягалися, що тѣлько злоба службы короля и судѣв зробили з них злочинцѣв, а они зовсѣм не наставали на жите короля; король строився рыбами, яких наѣвся за много.

Меч и повѣрив им и в любѣй згодѣ ѣхали далѣ, аж затрималися в темнѣм лѣсѣ, де була корчма. Тут станули они на нѣч. Дѣвчина приготовила вечерю, а коли наймолодшій брат оглядав конѣ и их наповав, выйшли Перстень и Берло на двѣр и почали шепотом радитися, що им зробити? Кажуть: як найменшій брат привезе батькови водицю-живицю и тую царѣвну, стане наслѣдником батькового престолу и зачне нам нами панувати.

— Як же-ж нам его позбутися?

— Не журися — каже Берло до Перстеня. — Вѣн має водицю-мертвицю з собою. От мы й дамо ему напитися водицѣ-мертвицѣ, то вѣн и умре, а мы вернемо домѣв, о маеток и о дѣвчину кинемо кѣстки.

— Плохо ты радиш! — сказав молодшій брат, Перстень. Я не хочу убивати брата; вѣн нам лиш добро дѣяв, але як вѣн засне, бризнемо на него мертвицею, чтобы еще лѣпше заснув, тогда вынесемо його в лѣс тай кинемо в глубоку пропасть.

IV.

Холод и вогкôсть пробудили царевича Меча и вôn побачив, що є в глибокôй пропасти и зо зломаною рукою. Пригадав собѣ все и гôрко заплакав. Але пригадав вôn собѣ, що по дорозѣ до пустельника выратовав вôn лиса, на которого напав великôй гôрскôй орел. Лис дав єму на памятку сопѣвку, щобы засвистав нею, коли буде в великôй пригодѣ. Царевич засвистав теперъ тричи. По короткôй хвилѣ влѣз якоюсь дѣрою у его яму лис и каже:

— Здоров був, царевичу! Хватайся мого хвоста, а я вытягу тебе!

Царевич так зробив. Було то вже недалеко мѣста, де царював его отець, Нарзан. Нѣким непôзнаний увôйшов царевич в царскôй двôр, вступив у овчарню и дав познатися вôвчареви, а той єму каже:

— Мечу, дорогôй наш царевичу, велике тобѣ горе. Ото прийшли твои оба брати, привели из собою панну и принесли водицю-живицю и водицю-мертвицю. Кого хотять, того й вправляють на той свѣт. Твому батькови привернули зôр и царство має бути подѣлене межи них обох.

На тѣ слова зняв царевич з правоѣ руки перстень, якôй достав на замку склянноѣ горы од царѣвны, тай каже:

— Иди, подай сей перстень царѣвнѣ, що з моими братами сюды приѣхала, але не кажи нѣ слова, а скоро вертай назад.

Вôвчар пôшов, а царевич ждав его приходу. Аж тут вôдчинилися дверѣ и показалася Лелѣя, царѣвна из замку склянноѣ горы, и кинулася царевичеви на шию.

Царевич оповѣв вѣ свою пригòду, а она побѣгла до старого царя Нарзана и розповѣла про зраду братôв. Царь скликав весь народ и звѣдує обох своих сынôв.

— Сыны мои любѣ, вы менѣ дали свѣтло очей моих и за се належитесь вам заплаца. Межи вас роздѣлю я свое царство, але скажѣть менѣ, що маю я зробити з такими людьми, що свого брата, якôй выбавив их од смерти, кинули в пропасть на жир вовкам и медведям?

— Для таких мало вѣшалницѣ! — каже Берло.

— Таких треба колесовати! — каже знов молодшôй, не знаючи, що вôn сам на себе выдає осуд смерти.

Царь вернув тогды в свои свѣтлицѣ, взяв за руки своего сына Меча, вывѣв перед весь народ тай одозвався до перестрашенных двох старших братѣв:

— Не хочу я вас колесовати, не хочу я вас вѣшати, але проч з моих очей, з границь мого царства! Меч и его жѣнка наслѣдять по менѣ мое царство.

Весь народ одобрев справедливый засуд царя. Меч и его жѣнка зашли по смерти царя на царскій стѣл и стали володѣти. Володѣли, володѣли — и ще нынѣ може володѣють.

7. Осѣнь в горах.

(Микола Устѣянович.)

Сумно шумѣли боры¹⁾, мов лихим товкся западовець²⁾ по тѣсных дебрах та диких зворах. До полонины ухопився грубий туман и сям и там по верхах заляг уже снѣг табором на стале зимованѣ. Небо приодѣлося оловом, лѣсы почорнѣли, навѣть зелена ялиця потемнѣла, затужила. З борѣв коптѣли³⁾ густѣ студенѣ дымы, як бы пѣв свѣта горѣло и, окружаючи клубами зворы, то ставали над темными вертепами гнилою остоею, то вбивалися пѣд небо в густѣ хмары и шумѣли далѣ свѣтами. Всюды не так як було лѣтом. Нѣ сопѣвка не затужила⁴⁾ на веселѣм вершку, нѣ трумбета не зазвенѣла з высоких полонин, нѣ пташина не защebetала в лѣсочку, нѣ дѣвчина не заспѣвала в городѣ. Всюды глухо и сумно як в серцю чоловѣка, що до гробу хиляється. Все вѣщовало, що надѣйшов вже давно до верховины покvapный⁵⁾ гѣсть: довга, студена, безрадѣсна осѣнь.

А було то ще по послѣднѣй Матцѣ Божѣй. В нашѣй Рожанцѣ стояли ще всюды кладнѣ по поли, ба навѣть хилявся ще сюды и туды половый овсик — святив бы ся — на пни, ожидаючи приязноѣ руки, нѣм его привалить к земли лава осѣнного снѣгу. Людкове працьовали купками, однѣ коло бульбы⁶⁾, верховиньского насущного хлѣба, другѣ звозили кладнѣ, або здѣймали дрѣбненькѣй овес. День проминув, як година, темна нѣч яла прилягати землю и якѣй такѣй потягнув до тихоѣ хатины. Пусто учинилося по верхах, глухий гомѣн розколысанный

1) Бѣр = густый лѣс, 2) западовець = западный, захѣдный вѣтер, 3) коптѣти = дымити, 4) тужити = тут сумно грати, 5) покvapный = той що квapиться, спѣшиться, 6) бульба = крumpля, буля, рѣпа.

шумом борôв та шипотами тисячъвъ потокôв, розлявся по цѣлôй природѣ и лише бейкане¹⁾ на медведя розривало зпôд полонин тот смертельный сум осѣнноô на верховинах ночи.

В селѣ чим раз тихше, чим раз глухше. Минув час вечерѣ, челядка забиралася до спочинку, а на улици не знайдеш нѣ одноô душѣ. Всюды як бы заумерло, лише сям и там блискало ще слабенъке свѣтло в самотнôй хатинѣ.

8. В осени.

(Степан Руданскій.)

Пусте, сумне моє поле,
Деж вы, яснѣ квѣтоньки?
Позгасали, поспадали,
Як на небѣ зôроньки.
И стебло пересохло,
Як былина полягло.

И сестронька-калинонька
Вас не рвала на косу, —
Вас зорвали, розорвали
Вѣтры буйнѣ без часу!
И без лѣт, на весь свѣт
Розпустили вялый²⁾ цвѣт.

Дѣти, дѣти — мои квѣты!
Як погляну я на вас,
Серце млѣе, каменѣе,
Що цвѣли вы тôлько раз.
Раз росли, раз цвѣли
и без долѣ полягли!

Доле, доле, моя доле!
Верни мои квѣтоньки,
Верни квѣты, мои дѣти, мои дѣти,
Верни мои зôроньки!
Та дарма! их нема!
Не мине моя журба.

9. Лен.

(Казка Андерсена.)

Лен увесь був чисто укритый цвѣтом. Цвѣт на нѣм гарнесенькій, синесенькій, а тонкій же то, якбы крылця у мухи, а то и ще тоншій. Сонечко на него свѣтило, тепленька хмарка кропила дощиком и льнови з того було так любо, як от часом дѣтинѣ, коли мати умыє єѣ та ще поцѣлує.

— Люде кажуть, що я дуже показный та гарный! — шепотѣвъ лен — О, я ще не таким выросту и з мене выйде чудовый кусень полотна. Ох! якій же то я щасливый! Та нема у свѣтѣ нѣкого над мене щасливѣйшого! Менѣ так тепер здорово . . . а потôм таки буде й хосен з мене! . . .

¹⁾ Бейкане = гойкане.

²⁾ вялый = зôвялый.

— Як звеселяє мене соняшний промѣнь! . . . або отой дощик краплистий: якій вѣн смачний, пожиточний! О! Я таки щасливий! . . .

— Так, таки, так!“ . . . — промовив з тына¹⁾ колик: — Говорѣть собѣ, то ще вы свѣта не знаєте! А от мы, так знаємо, бо сучковатѣ! — И вѣн зарипѣв так журно та жалѣбно:

Трѣсь-трѣся, трѣсь-трѣся . . .

От и пѣсенька уся!

— Нѣ, не вся! — каже лен: — Завтра як пѣдживить мене дощик, от я цвиту! Нема над мене щасливѣйшого!

Коли се одного ранку прийшли люде на поле, взялися за лен пѣд головки тай позривали єго геть з корѣнем: яке то було боляче! Потѣм повкидали у воду, нѣбы хотѣли потопити, а далѣ постелили до огню, немов на смажене: страху було й лиха такого!

— Єге, та то не все свято! — думав лен.

— Щож! потерпимо: за терпѣне дасть Бог розумѣне! — Але що день, то й гѣрше ставало; мочили єго, терли, тѣпали, чесали — що бѣдний лен и не розбирав уже, що й до чого? А як поклали на кужѣль,²⁾ та сюррр . . . веретеном крутили, то так єму голова завернулася, що й не до мысли було вже! Якій же то я був перше щасливий! — думав лен в своѣй лютѣй муцѣ. — Будемо вдячнѣ й за те! . . . Вдячнѣ, вдячнѣ! . . . Ох лишенько!

А тимчасѣм взяли єго до варстату. От и зробився вѣн великим, гарным куснем полотна. Увесь лен до стѣбла пѣшов на тото шматѣ. — Господи! як се все надзвычайно! — казав лен. — З роду-вѣку я не няв бы й вѣры! Але як пощастилося менѣ! Ет! колик з тыну спѣвав якусь нѣсенѣтницю:³⁾

Трѣсь-трѣся, трѣсь-трѣся!

От и пѣсенька уся!

А пѣсенька зовсѣм не вся! Тепер тѣлько она й починаєся! Справдѣ — усе надзвычайно! Перемѣг таки я не мало муки; та за терпѣнечко дав Бог и спасѣнечко! Тепер то я над усѣ щасливѣйший! Гляньте, якій я тонкій та мощний; — якій бѣлый та довгий! Е! се инша рѣч як бути рослиною, хоть и в квѣтках: там коло тебе нѣхто не панькаєся, навѣть и воду пѣш тогды тѣльки, як выпадє дощик . . . А тепер мене так пильнують,

¹⁾ тын = плѣт, ²⁾ кужѣль або кудея, ³⁾ нѣсенѣтниця = дурниця.

так коло мене впадають, що й годъ! Що ранку перевертає мене наймичка, а що вечера — робить менѣ купѣль. Сама панѣ-матка надо мною проповѣдь читала й каже, що я на цѣлу парафію найкрасшій кусень. Нѣ! вже щасливѣйшим и бути не можна!

От понесли потѣм те полотно до одного дому й поклали пѣд ножицѣ. Мати Бога! як его пошматовали, покраяли. Як покололи иглами! Нема що казати — мало було втѣхи; але зате з полотна вийшло дванадцять сорочок, для людей дуже потрѣбных!

— Нѣ, гляньте бо! — думало оно — Тепер от я стало правдивою штукаю! Ось де було моє призначеня! Якеж се щастя! Тепер я стаю людям на ужиток, а се так радѣсно! Я розпалося на дванадцять частин; але всѣ мы одна в одну — як вылитѣ! От надзвычайне щастѣ!

Минуло кѣлька рокѣв, — и сорочки порвалися, подерлися на дрантѣ (куски).

— Щож? Треба колинебудь и кѣнця! — шепотало дрантѣ, — Мы ще охочо носились бы и далѣ; так що маеш робити? коли се неможливе!

Ото взяли их тай подерли на дрѣбнѣ куски. Думали они, що вже им годѣ живовѣти, бо их посѣкли, розмочили и почали в окропѣ варити . . . страху такого! аж гульк! . . . они не сподѣвано стались чудовым, бѣлым папером.

— От несподѣванка, так несподѣванка! — казав папѣр. — Тепер я навѣть тоншій, як був; та на менѣ ще писати муть, сказано вже — щастѣ, страх щастѣ!

И справдѣ, на нѣм написали гарнесеньке оповѣданѣ, та так чисто та хорошо, що любо й весело було глянути! И люде слухали, що в нѣм стояло; а було там саме добре й розумне и люде через те ставали добрѣйшими й розумнѣйшими: у тых словах на паперѣ було благо, правдиве велике!

— О! се вже бѣльше над те, що менѣ и снилося, коли я був ще на полѣ маленькою, синенькою квѣточкою! Чиж снилося коли, щобы менѣ выпало нести мѣж людей освѣту та радѣсть? Я й сам сего не збагну; але то щира правда! Господь святий знає, що я високо не пнуся, я тѣльки й просив, абы яко-тако выжити, а менеж Милосердный переводить з одноѣ радости й почести до другоѣ, ще красшоѣ. Тепер я певно пѣйду у свѣты, помандрую по всѣх краинах, щобы мене усѣ люде змогли про-

читати. Инакше не буде. Тепер на менѣ стóльки дорогих думок, кóлько перше було синеньких квѣточок. От, тепер вже я прямо — найщасливѣйшій!

Але папѣр у велику дорогу не вирушив, а дóстався тóльки до печатнѣ; и там все те, що на нѣм було написано, напечатали в книжочках. Книжочок тых вийшла сила, так що з них людем выпало далеко бóльше радости и ужитку, як бы з того паперу: бо хоть бы вѣн и пѣшов по свѣтах бѣгати, алеж на половинѣ дороги звѣвся бы нѣнащо!

— Звычайно — се найрозумнѣйше! — думав пописаний папѣр. — А менѣ се не впадало й на думку! Я таки дома зѣстанусь, як дѣдусь той старенькій — у великѣй почести, бо й справдѣ тѣ всѣ книжочки — мои внучки! Щира правда таки всюды куток знайде, менѣ тяжко булобы весь свѣт обѣгати! Бо вже й того буде, що на мене дивився той, хто се все написав та що кожде слово з его пера на менѣ лягало! Нѣ, я таки найщасливѣйшій!

От, взяли далѣ папѣр, звязали до купы тай кинули в бочки до прачкарнѣ.

— Ет! скѣнчивши роботу, добре й спочати! — сказав папѣр. — Се дуже розумно — збиратися до гурту: хто що одно знає, подѣлитися з другим. От и я тепер добре знаю, що на менѣ написано, а спѣзнати самого себе — се поступ справдѣшний. Що ж тепер з нами станеться? Що вперед пѣйду, то певне, бо у всѣм єсть поступ — я переконався добре!

Коли се одного дня выняли весь той папѣр и поклали на пѣдпал до печи; бо не варт вѣн був, як казали, до продажи — на завиванє масла, ци цукру. Усѣ дѣти стали навколо, такѣ ото радѣ побачити, як займаєся папѣр, як спалахне полумѣнь у гору и як потому у дымарь¹⁾ полетять червонѣ искры, що мов бы тѣ штучнѣ огники, — сюды и туды выринуть та скорше одна по другѣй и згаснуть! Було смѣються дѣти, що тѣ искры немов ученики зо школы втѣкають, а остатня то учитель . . .

Так ото весь той оберемок старого паперу кинули на огонь и вѣн разом спалахнув. — Ух — загоготѣв вѣн и жаркою поломѣню взявся. Ух! Се було не на втѣху; але зате поломѣнь злѣтала в гору так високо як нѣколиб ленови и не пѣднести своих синесеньких квѣточок, а блищала так ясно, як зроду — вѣку

¹⁾ дымарь = комин.

полотно не блищало. Всѣ пописанѣ буквы в одну мить¹⁾ жаром почервонѣли, усѣ слова й думки з поломѣню разом зникли.

— Тепер я лину просто до самого сонця! — гула поломѣнь, а з нею разом гоготѣло щось на тысячу голосѣв; и поломѣнь здѣймалась через дымарѣ высоко — высоко.

А тымчасом над дымарем злѣтали уже малесенькѣ ества далеко тоншѣ над саму поломѣнь; они були невидимѣ на око, и було их стѣлько, скѣлько давно колись квѣточок синеньких на полѣ. Лесегенькѣ, лекшѣ далеко вѣд свого батька огню, они ще вытанцьвовали над попелом, як и поломѣнь згасла. Так було гарно на се любоватися и дѣти весело спѣвали над покѣйником попелом:

Трѣсь-трѣся, трѣсь-трѣся!

От и пѣсенька уся!

Але малесенькѣ, невидимѣ ества казали на се: — Нѣ, не вся: пѣснѣ и кѣнца нема! Отсе й є — саме величне! Мы знаємо се, для того й нема над нас щасливѣйшого на свѣтѣ!

Але их не чули дѣти та й не вмѣли бы розумѣти, бо рано еще им усе знати, а то швидко постарѣються!

10. Невдячнѣ сини.

(Из пѣсень Вука Караджича — перевѣв И. Франко.)

Породила девять синѣв мати,
 Породила, сама повдовѣла;
 Всѣх их мати вдова згодовала
 З веретена, з ручноѣ работы,
 Згодовавши вѣсѣм оженила.
 Як девятый став сынок женитись,
 То вѣн маму у лѣс выправляє:
 — Иди, мамо, в зелену дуброву,
 Бо до мене сватове приѣдутъ
 Та тобою гордовати будуть,
 Бо ты в мене стара та недужа.
 Иди, мамо, у лѣсы зеленѣ,
 Щоб' тебе там дикѣ звѣры з'ѣли. —
 Пѣшла мама в зелену дуброву,
 Иде путем, тяжкѣ слезы ронить.

¹⁾ В одной хвилѣ.

Здибались ѳй два прохожѣ хлопцѣ:
 — Помагай Бог, бабусю старенька!
 Де се ты так з рана поспѣшаеш?
 Ци так рано встала хусты прати? —
 Мати плаче, говорить не може,
 За сльозами ледво промовляе:
 — Родила я девять синѠв любых,
 Сподѣвалась: помѠч менѣ буде.
 Родила их, сама повдовѣла,
 Вдовуючи сама их згодовала,
 З веретена, з роботы ручноѣ.
 Осмерох я их и поженила,
 А як став ось девятый женитись,
 То девятый в лѣс мене одправив,
 Щоб' мене там дикѣ звѣры з'ѣли. —
 Ось говорятъ два прохожѣ хлопцѣ:
 — Завернися, ты стара бабусю,
 Подивися, що сынове дѣють. —
 А як мати назад повернула:
 Девять сынѠв — то девять каменѣв,
 А невѣстки — лютиѣ гадюки,
 А гадюки — по каменях вються.

11. Значѣне господарского промыслу.

(За Адольфом Екертом.)

I.

Цѣлею господарского промыслу є перетворити рѠжнѣ сырѠвцѣ, якѣ вытворює рѠльник, в иньшѣ лѣпшѣ перетворы. РѠльник выплекує примѣром крумплѣ, якими живиться и яких частину продає. Для господарского промыслу суть крумплѣ сырѠвцем, з того сырѠвця вытворює господарскій промысл крумплеву муку, або крохмаль, вогкій цукор, або спирт и т. д.

Господарскій промысл є важный не тѠлько для рѠльника и жителя мѣста, але и для цѣлого народа. В краях, в яких розвинувся господарскій промысл, є вѠн головною основою добробуту рѠльника. В таких краях вслѣд за добробутом родиться самосвѣдомѠсть та пѠдноситься духова культура. Противно краѣ без промыслу стогнуть в матерiальной и духовѠй нуждѣ та худобствѣ.

В краях, в яких ще не є розвинений господарскій промысл, пустѣе рѳля и стає з року на рѳк менше урожайною. А се тому: господарскій промысл дає рѳльництву много одпадкѳв, от примѳром при вареню пива з ярцю лишається солод, якій уживають як покарм для маржины, при инших výroбах служат одпадки на погнѳй. Коли господарскій промысл є розвинений в якѳм краю, тогды рѳльники уживають рѳжных одпадкѳв, якѳ остаются при фабрикаціѳ, або як корм для маржины, або як гнѳй — але и в однѳм и в другѳм разѳ вертають тѳ одпадки знов до рѳлѳ и роблять еѳ урожайною. И противно: коли якійсь край не має господарского промыслу, тогды ввозяться сырѳвцѳ (кромплѳ, пшениця, жито, ярець, маржина, дерево, овочѳ и т. д.) до чужины, де є розвинений господарскій промысл и там остаются тѳ одпадки. Чужа земля стає урожайнѳйша, а родна стає з року на рѳк пустѳйша. Так отже видимо, що краѳ, якѳ не мають розвиненого господарского промыслу, тратять не тѳлько доходы в грошах, а ще и их землѳ пустѳють.

До того господарскій промысл зробив можливим перехѳд од стародавного однородного господарства до нового бѳльше поплатного и розчлененого, якій завѳв правильний оборот в господарцѳ. Перше вытворьовала сельска господарка головно збѳже на ѳду, а знаємо, що безперерывным плеканем збѳжа рѳля высилоється и занечищується.

Ось тому в краях, в яких люде вже зрозумѳли значѳня господарского промыслу, лучаться рѳльники в товариства, щѳбы побудовати промысловѳ виробнѳ и розвинути тым господарскій промысл.

Враз з розвоем господарского промыслу набирають великого значѳня обкопнѳ ростины, якѳ зужитѳ в господарскѳм промыслѳ, набрали великоѳ цѳны. Плеканем обкопных ростин поправляється з року на рѳк рѳля, чим маєток господаря збѳльшується.

Господарскій промысл робить výroбы, конечно потрѳбнѳ в домашнѳм житю, дешевыми, а коли кромѳ сырѳвцѳв ввозить якійсь нарѳд из своего краю ще и výroбы господарского промыслу, збогачується грошем из заграницѳ. Коли господарскій промысл розвинеться високо, в слѳд за тым розвиваються желѳзничѳ шляхи (дороги) та иньшѳ середники доставы, якѳ приносять людял занятым при них та цѳлѳй державѳ великѳ доходки.

II.

Найважнѣйшѣ галузи господарского промыслу в Чехах суть : цукроварство, пивоварство и вырѣб спирту.

В цукроварствѣ займали Чехи перше мѣсце в бувшій австро-угорской державѣ, бо перетворювали 60⁰/₁₀₀ всѣх буракѣвъ, выплеканых в бувшій австро-угорской державѣ, кромѣ сего перетворювала Моравія 20⁰/₁₀₀, Шлеск 5⁰/₁₀₀, так що на всѣ иньшѣ краѣ австро-угорскоѣ державы припадало тѣлько 15⁰/₁₀₀.

И в пивоварствѣ стояли Чехи понад всѣ иньшѣ краѣ бувшоѣ австро-угорскоѣ державы, на Чехи припадало 40⁰/₁₀₀ вырѣбѣвъ цѣлоѣ Австро-Угорщины.

В остатных часах пѣднѣсся сей промысл в Чехах ще бѣльше, мож сказати, що се є одинокій промысл, якій не понѣс жадных страт, а має перед собою запевнену будучнѣсть. Пѣд володѣнем ческо-словацкоѣ републики пивоварство пѣднеслося ще высше, бо ческа влада пѣдпомагає, чтобы обыльно и в доброй якости вытворювано сырѣвцѣ потребнѣ до розвою того промыслу. В найновѣйших часах почало вареня солоду одлучоватися од пивоварства и розвиватися як самостѣйный, од пивоварства одрубный, промысл. Що и солодовѣ вырѣбнѣ (фабрики) можуть як самостѣйнѣ розвиватися, оплачоватися и мати будучнѣсть, про то свѣдчить розвѣй вже истнуючих солодовых вырѣбень.

Вырѣб спирту є найстаршим господарским промыслом и вже в давных часах оплачовався добре. Сей рѣд господарского промыслу має велике значѣня на управу крумплѣвъ в гѣрских околицях, отже для бѣольшоѣ части Чех. В наслѣдок высокого розвою сего промыслу пѣднеслася управа крумплѣвъ, а одпадки, якѣ остають при вырѣбах спирту, цукроварства и пивоварства, служат на корм скоту, в наслѣдок чого высоко пѣднеслося и скотоводство.

12. Евшан-зѣля.¹⁾

(Микола Вороний.)

Жив у Киѣвъ в неволѣ,
Ханькій сын, малый хлопчина —
Половецкого²⁾ то хана
Найулюблена дитина.

¹⁾ Евшан-зѣля = зѣля, яке росте на степѣ, ²⁾ Половцѣ = дикій народ, що жив на всхѣд вѣд Руси на степах и вѣд другоѣ половины XI. вѣку зачав нападати на Русь.

Мономах князь Володимир¹⁾
Взяв его підчас походу
З ясирем²⁾ в полон и потѣм
При собѣ лишив за вроду³⁾.

Оточив его почотом⁴⁾
И роскошами догѣдно,
И жилось тому хпопяти
И безпечно и вигѣдно.

Час минав. И став помалу
Рѣднѣй степ вѣн забувати,
Край чужѣй, чужѣ звичаѣ
Як за рѣднѣ уважати.

Та не так жилося хану
Без коханѣ дѣтины:
Тяжко вѣку доживати
Пѣд вагою самотины . . .!

Зажурился, засмутился,
В день не ѣсть, а серед ночи
Плаче бѣднѣй та зѣтхаѣ,
Сну не знаютъ его очи.

Нѣ вѣд кого вѣн не має
Нѣ утѣхи, нѣ порады —
Свѣт увесь єму здаѣся
Без красы и без принады.

Кличе вѣн спѣвця до себе
И таку держить промову,
Що мов кровю з его серця
Слово точиться по слову:

— Слухай старче! Ты буяєш
Ясным соколом у хмарах,
Сѣрым вовком в полѣ скачєш,
Розумѣєшся на чарах.

— Ты пѣди у землю руську,
Ворогѣв наших краину;
Вѣдшукай там мого сына,
Мою любую дѣтину.

— Розкажи, як побиваюєсь
Я за ним и днѣ и ночи,
Як давно вжє виглядають
Єго звѣдти мои очи.

— Заспѣвай ты єму пѣсню,
Нашу рѣдну, половецку,
Про жите привѣльнє⁵⁾ наше,
Нашу вдачу молодецку. —

— А як все те не поможе, —
Дай єму евшана-зѣля,
Щоб, понюхавши, згадав вѣн
Степу рѣдного привѣля!⁶⁾

И пѣшов спѣвєць в дорогу,
Йде вѣн три днѣ и три ночи . . .
На четвертый день приходить
В мѣсто Киѣв о пѣвночи.

Крадькома прийшов, мов злодѣй,
Вѣн до сына свого пана
И начав казати стиха
Мову зраженного хана.

Улєщає, намовлає . . .
Та слова его хлопчину
Не вражають, бо забув вжє
Вѣн и батька и родину.

И спѣвєць по струнах вдарив!
Як бы вѣтер у негоду
Загула невпинна пѣсня,
Пѣсня вѣльного народу —

¹⁾ Руській князь Володимир Мономах володѣв в Киѣвѣ 1113 — 1125 р.
Весь час свого панованя вѣв сей князь войны з Половцями, побиваючи их,
²⁾ ясир = неволя, тут люде взятѣ в полон, неволю, ³⁾ врода = урода, краса,
⁴⁾ почот = почесть, ⁵⁾ привѣльный = вольный, свободный, ⁶⁾ приволя = воля,
свобода.

Про славетніѣ подѣѣ,
Тѣ подѣѣ половецкѣ,
Про лицарскіѣ походы,
Тѣ походы молодецкѣ . . .

Мов скажена хуртовина,¹⁾
Мов страшнѣ Перуна²⁾ громы —
Так ревли-стогнали струны
И той спѣв спѣвця-сѣромы!³⁾

Але ось вже затихає
Бренькит дужій, акордовый
И замѣсто него чути
Спѣв народный, колысковый.

То спѣвець спѣває тихо
Пѣсню тую, що спѣвала
Мати синові своєму,
Як маленьким колысала.

Наче лагѣдна молитва,
Журно пѣсня та лунає . . .
Ось єѣ акорд остатный
У тьмѣ ночи потопає.

Але спѣв сей нѣжный, любый,
Анѣ першій-сильный, дужій,
Не вразив юнацке серце —
Вѣн сидить нѣмый, байдужій.

И схилилася стареча
Голова спѣвця на груди:
Там, де пустка⁴⁾ замѣсть серця,
Поратунку вже не буде . . .!

Але нѣ! Ще є надѣя
Тут, на грудях, в сповиточку!
И тремтучими руками
Розриває вѣн сорочку.

Из грудей своих знимає
Вѣн євшан, чарѣвне зѣле
И понюхать юнакови
Подає отсе бадыле.

Що се враз з юнаком сталося?
Лице збѣдло у небоги,
Затремлѣв, очима блиснув
И зѣрвавсь на рѣвнѣ ноги.

Рѣдний степ, широкій, вѣльный,
Пишнобарвный и квѣтчастый
Ратпом став перед очима —
З ним и батенько нещасный!

Воля, воленько кохана . . .!
Рѣднѣ шатра, рѣднѣ люде . . .
Все же разом проминуло,
Стисло горло, сперло груди.

— Красше в рѣднѣм краю милѣм
Полягти кѣстьми, сконати,
Як в земли чужѣй, ворожѣй
В славі й чести пробувати . . .!

Так вѣн скрикнув. И в дорогу
В нѣчку темну та погожу
Подались они обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками⁵⁾ та ярами
Неутомно проходили —
В рѣдний степ, у край веселый
Простували, поспѣшали . . .

¹⁾ хуртовина = буря, ²⁾ Перун = бог громѣв, ³⁾ сѣрома = бѣдний, нещасный, ⁴⁾ пустка = пустыня, ⁵⁾ байрак = мала хаща.

13. Королевич и ремесло.

(Болгарска народня казка.)

В однѣй земли пановав король з королевою. Мали они доньку, а була она красенька й веселенька як та голубка.

Одного разу помандровав король з королевою и донькою морем на великом корабли. Коли вже одѣхали они далеко од берега, почалася страшна буря. Филѣ¹⁾ кидали кораблем як трѣскою, сюды и туды. В кѣнци корабель наѣхав на скалу и розбився. Король из своєю сѣмею ледво уратовав свое жите, а все, що они мали, загнуло в морю. Добралися они до чужоѣ землѣ як найбѣднѣйшѣ жебраки. А чтобы в чужоѣ та ще и в ворожѣй земли их не поубивали, то король навѣтъ нѣкому не признавався, хто вѣн є.

Алеж як король мав тепер жити, коли вѣн не умѣв працьовати? А без працѣ — звѣстно — хоть лягай и вмирай з голоду! Довго вѣн мѣрковав и сяк и так; довго довелося таки и голодовати усѣй родинѣ, аж в кѣнци взяли єго в одно село за пастуха. З початку се єго болѣло, але з часом успокоився и навѣтъ був задоволеный, що хоть так вратовав свое жите. А чим далѣ, то и праця ставала королеви вже не така тяжка и вѣн полюбив єѣ; научився працьовати и чувся вдоволеный. Там минуло кѣлька лѣт.

За той час королѣвна, ци там пастухова донька, выросла на правдиву красавицю. Красшоѣ од неѣ не було в цѣлом королѣвствѣ. Про єѣ красу дойшла чутка аж до королевича тоѣ землѣ. И от коли прийшов час глядати єму молодоѣ, то кѣлька всяких гарных дѣвчат не бачив той королевич, а не було красшоѣ од доньки пастуха! И вѣн порѣшив, що ожениться тѣлько з нею. Сказав про се своему няньови, але король — як король — нѣяк не хоче, чтобы єго сын брав просту пастухову доньку за королѣвну. Однак сын одповѣв твердо, що вѣн цѣлком не ожениться, коли єму не позволять єѣ взяти.

Не мав що король робити, згодився и пѣслав до пастуха сватѣв. Так и так — кажутъ сваты. Але пастух не хоче оддати своѣ доньки за королевича.

— А яке ремесло знає королевскій сын? — звѣдав пастух.

— Ремесло? — звѣдують и собѣ здивованѣ старосты. —

¹⁾ Филя = габа.

Королевскій сын умѣе корольовати! Вѣн має всего досить и єму не треба жадного ремесла!

— Все то дуже добре, але най бы вѣн научився якого ремесла, може и оно єму придасться в бѣдѣ! От тогды и оддам я за него свою дѣньку — одповѣв пастух, прощаючися из сватами.

Старосты все те переказали королеви. Король розгнѣвався.

— Той пастух — дурень. Пойдѣть та скажѣть єму, абы не выгадовав там якихсь дурниць!

Пошли старосты в друге, але пастух одмовив им знов, кажучи:

— Поки не принесете менѣ щонебудь таке, що зробив королевич власними руками и поки я не пересвѣдчуся, що вѣн выучився якого ремесла, доти не дам за него своѣ дѣньки.

Повернулися старосты и знов розповѣли про все королевичеви. Не було як сперечатися. Сказав король сынови, що коли вѣн хоче пастухову дѣньку, то мусить научитися якогось ремесла, яке вже там єму злюбитися.

Пошов короленко до кошикаря и научився плести кошики. Выплѣв першій кошик и пѣслав пастухови.

— Хто зробив сей кошик? — звѣдує пастух.

— Королевич! — одповѣли старосты.

— А кѣлько варта отсей кѣш?

— Так з пять корон буде!

— А як довго вѣн плѣв єго?

— Один день.

— Добре. За день пять корон. За другій день знов кошик и знов пять корон, то вже буде десять! Як коли прийде бѣда, то як буде працьовати, то вже не буде голодовати.

И оддав пастух свою дѣньку за королевича.

Зробили гучне корольвске весѣля, а вже по весѣлю признався пастух, що й вѣн так само король. Тогды єго зять дав єму корабель та великѣ богатства и одслав єго корольовати до єго землѣ.

14. Осѣнь.

(Иван Франко.)

Паде до долу листе з деревины,

Паде невпинно, чутно, сумовито,

Мов слезы мам, що на грѣб дитины

Прийшла и плаче, шепчучи молитву.

Осики лист кровавый из глины¹⁾
 Паде, немов ножем его пробито;
 Жалѡбно жовте листе березины
 Здається шепче: Лѣто, де ты, лѣто!

Лиш дуб могучій, жолудьми богатый,
 Спокойно в темну, зимну даль глядять, —
 Таж вѡн не дармо тепле лѣто втратив!

Най вяне листе, най метѣль²⁾ гудить,³⁾
 Се сил его не зможе пѡдѡрвати,
 А плѡд его приймесь и буде жить.

15. Казка про одного короля, котрый ходив из злодѣем в ночи красти.

(З хитарского зборника.)

Був один король дуже добрый до людей. Тому королеви сказав один мудрець:

— Королю найяснѣйший! Сеѣ ночи коли ты не пойдеш красти, то назарань (до рана) злою смертею погинеш. — Почувши то, король почудовався тому, а потому уснув по обѣдѣ. И приснився ему сон: — Королю найяснѣйший! Коли ты хочеш заховати свое здоровля, иди ты сеѣ ночи красти, а коли ты не пойдеш, то злою смертею погинеш.

Пробудившись, король здумѣвся вельми. И думав сам собѣ: — Боже милый, що то мало бы бути? Як то так, то волю пойти красти, як злою смертею погинути. — И не повѣдав то нѣкому, а коли було у твердѣ первосны, зняли короля гадки: не може спати. Потому коли всѣ послули, уставши и убравшись по хлопски, взяв король тѡлько королѣвску дорогу шапку на себе и выйшов из города потаємным выходом и пѡшов на мѣсто и став ходити помежи крамницѣ, де мав бы що украсти.

И ту знайшов чоловѣка. Чоловѣк той, увидѣвши чоловѣка, збоявся. А то був також злодѣй. Потому король по тихо сказав:

— Хто ты є? И що за чоловѣк?

А злодѣй сказав:

¹⁾ глина = гиль, гилька, галузка, ²⁾ метѣль = вѣхтелиця, ³⁾ гудить = гуде.

— А ты хто є?

Король каже:

— Я злодѣй.

Почувши то, злодѣй рад був вельми и прийшов близше и сказав:

— И я є злодѣем. Прошу тебе, брате, будьмо собѣ товаришѣ.

Король одповѣв:

— Добре, брате, я товаришеви вельми радый.

И дали собѣ руки и присягли один другого не зрадити, але вѣрно жити. И ходили оба помежи крамницѣ, хочачи якую выбрати. Але були твердо позамыканѣ, не могли нѣчого дѣстати. Каже злодѣй:

— Що маємо чинити, товаришу? Не здобудемося¹⁾ тут нѣчо. Куды повернемося?

А король:

— Знаєш ты що? Ходѣм мы до королѣвского замку, я знаю, куды увѣйти у замок и знаю один склеп королѣвскій и мы там здобудемося добре.

Почувши то, злодѣй выпалить короля по челюсти²⁾ мощно и рече:

— О, злый чоловѣче, що се ты говориш? Абы ты не дочекав живым свѣта!³⁾ То я его милости королеви, своему панови, мав бы бути ворогом, а вѣн єсть нам добрый як отець! Не дай менѣ то Боже!

А король мовчав. Потому злодѣй каже:

— Слухай ты мене, товаришу милый: Я тебе поведу, як ты хочеш. Ходѣм мы до дому королѣвского маршалка. Злый то пан, людей дре и короля не боиться. Там я знаю скарб и там здобудемося.

И так пѣшли до дому маршалка и увидѣли, ано свѣтитесь в его комнатах. Они прийшли тихо, а вѣкно було високо. Рек злодѣй королеви:

— Милый товаришу! Стань пѣд стѣну, нехай я стану на твои плечѣ и выслушаю, що ту за бесѣда.

И так став злодѣй на плечѣ королеви и стане слухати.

¹⁾ здобутися = здобути для себе, ²⁾ челюсть = лице, ³⁾ свѣт = свѣтло, день.

Ано маршалок стане говорити жонѣ своѣй тѣ слова: — Звари ты лютую отрову королеви зо змієвым ядом, я запрошу короля зарань до себе на гостину и насыплю ему в пугар ту отрову. Вѣн, выпивши, умре, а мы будемо над его скарбом паном и будемо его добро поживати.

Выслухавши то, излѣз злодѣй из королевых плечей. Стане его король пытати:

— Що еси, милый товаришу, выслухав?

А вѣн рек:

— Злая новина, товаришу! А то зарань хоче маршалок короля запросити в гостину и отроити его; так намовилися из жоною своєю. А я не знаю, як бы то королеви сприяти, абы стерѣгся.

Почувши то, король одѣхнув тяжко и рече:

— Зла вѣсть, товаришу, на нашего короля; треба бы то ему сприяти. Знаю, що мав бы вѣд него великую ласку той чоловік.

Рече злодѣй:

— Даймо покѣй, брате, тепер и розстаймося. Але якже маємо назарань спознатися? Даймо собѣ знак.

А король сказав ему:

— Прийди ты, брате, до церкви, хиба там спознаємося.

Рече злодѣй:

— Як то так, товаришу милый, даймо собѣ знак. Возьми ты на себе мою шапку, а ты менѣ дай свою, и коли завтра будемо в церкви, то так спознаємося.

И в том розѣйшлися.

Злодѣй пѣшов до дому, а король собѣ пѣшов в палату и ляг спати и думав собѣ: — Милый Боже, що то хоче статися надо мною од моего слуги. Мабуть менѣ Бог того злодѣя нагодив, хоть мене и по челюстях выпалив. Лѣпшій менѣ то приятель, як мѣй слуга. Коли бы менѣ его завтра спознати, нагородив бых ему добре за его приязнь.

А коли зазоряло, задзвонено до церкви; стали люде и панство збиратися, бо була недѣля. Король, убравшия, пѣшов из панством до церкви; одѣж на нѣм королѣвска, дорога, а шапка цундрава, дуже стара. И чудовалося вельми все панство тому, що чиниться. И сам маршалок дивується, котрый то хоче короля

отроити. Прийшовши до церкви, сѣв король високо у крѣслѣ и смотритъ по всѣхъ людяхъ товариша свого. Потому якогось часу, не борзо, увѣйшов и злодѣй до церкви. Стане пильно смотрѣти, на комъ мѡгъ бы свою шапку спознати. Потѡмъ посмотритъ на королѣвскій маестат, ано увидѣвъ свою шапку на королѣ. И убоявся и мысливъ собѣ: — То конечно хтось то пѡдслухав нас у ночи изъ товаришемъ моимъ, що мы бесѣдовали и выдавъ королеви, або мѡй товаришъ самъ мене выдавъ.

Потѡмъ король увидѣвъ своего товариша и познавъ его по своѣй шапцѣ и радъ бувъ вельми товаришеви и пѡславъ своихъ слугъ, абы его вартували пильно. А коли було по службѣ, казавъ король просити того чоловѣка за собою до своѣй палаты на обѣд. Хлопъ збоявся и мысливъ собѣ: — Теперъ буде менѣ гѡркій обѣд! — А коли король увѣйшовъ у палату, казавъ привести до себе и злодѣя; и були тамъ самѣ два. Рѣкъ ему король:

— Не бѡйся, товаришу милый! Я є нынѣ королемъ, а в ночи бувъ я злодѣемъ. Я є твоѣй товаришъ, которого ты по лицѣ ударивъ. Ти є мѡй вѣрный прѣтель; а коли то правда, що мене мѡй маршалокъ хоче нынѣ отрувити, будешъ од мене мати великую ласку.

Тутъ ему злодѣй у ноги поклонився и сказавъ:

— О найяснѣйшій королю, пане мѡй! Опусти, твоя милосте, мою злѡсть, бо я розумѣвъ, що то простый хлопъ зо мною ходить; а то, пане мѡй, есть правда, що то твоѣй милости зготовлено отрову. Але не бѡйся, я тобѣ пораджу, якъ маешъ изъ тымъ чинити.

Потѡмъ король казавъ ему дати дорогу одѣжъ и посадивъ его попри себѣ якъ гостя и казавъ ему дати пити. Тутъ ему рече товаришъ:

— Королю милый, такова є на тебе змова маршалка и его жони, що коли тебе попроситъ до себе в гостину, дасть тобѣ золоту чашу першу. И буде пильно тебе просити изъ своєю панею, абы ты за ихъ здоровья тую чашу сповнивъ. Але ты, королю милый, не слухай ихъ лукавства, хоть бы тебе якъ лестили, але ты его самого пригрози¹⁾: що тобѣ изготовивъ, нехай то поживе.

А коли король сидѣвъ у столу, прийшовъ маршалокъ, стане короля просити до свого дому на гостину. Уставши, король пѡшовъ и узавъ своего товариша вмѣсто гостя. И коли тамъ сѣвъ

¹⁾ пригрозити = змусити грозьбою.

король, стане тогды перед королем маршалок из своєю жоною, почнуть его витати рѣжными лесными словами, як вороги лукавѣ. А товариш рек королеви по тиху:

— Королю милый! Коли хочеш свое здоровья захвати, не слухай их лукавства!

Потѣм маршалок, узявши золотый погарь у руки, поставив перед королѣм. И поклонившись, стане его дуже умильно просити, абы то за их здоровья и за их любовь тую чашу изповнив. А король узявши ту чашу, поставив еѣ перед маршалка и стане говорити, рекучи:

— Мой наймильший слуго! Дякую тобѣ за такую вашу любовь и приязнь до мене. Але то инак и не може бути, найперше ты мусиш до мене, своего пана, поклонитися за добре здоровья, а я потѣм поклонюся до твоеѣ панѣ.

Рек маршалок:

— Королю милый, не ялося менѣ перше од короля з королѣвского погаря пити, бо то вашѣй милости насыпано во королѣвске имя.

А король ему рек:

— Вже ты на то нѣчо не говори; коли я тобѣ позволяю, мусиш то учинити, а коли бы ты не хотѣв — то мой меч, а твоя шия!

— Тут король на него опалився¹⁾ и розказав слугам своим застати его од дверей, абы не утѣч, а сам каже:

— Вже ты мусиш пити, коли ты менѣ вѣрный слуга, або горло свое утратиш.

Тут маршалок убоявся и мыслив сам собѣ:

— Однаково вже менѣ живым не бути, хоть пити, хоть не пити.

— Узявши погарь з отравою в руки, став пити не по воли и рече:

— Уживай то сама душе, що еси панови зготовила.

То рекши, выпив тоту злую, лютую отрову, а скоро выпив, зараз упав и помер. Увѣдѣвши то, король похвалив небесного Бога, а жону маршалка казав розволочити кѣньми по полю, а своего товариша учинив маршалком — першим по собѣ и честовав его дуже як свое здоровья.

¹⁾ опалився = розпалився, розсердився.

16. Додержуй дане слово!

(Бронислава Гербенова.)

I.

Историк Напієр (читай Напіє) вийшов одного разу на прохѡд и стрѣнув пятилѣтну дѣвчинку, яка плакала, що розбила пивник. Мала в нѣм занести няньови ѣдло в поле и боялася, що будуть єѣ дома бити. Напієр задержався коло дѣвчинки и звѣдовав єѣ, чого она плаче. Дѣвчина глянула заплакаными очами на него и нагло запытала:

— Або вы можете той пивник злѣпити?

— Не можу, дитинко, але дам тобѣ грошѣ на новий.

Дѣвчинцѣ розяснилися в однѡй хвилѣ заплаканѣ очи, але горе, Напієр промовив по хвили:

— Прости, я забув дома грошѣ!

Дѣвчатко на ново розплакалося и безнадѣино глядѣло єму в очи; историк подумав и сказав:

— Але зробимо се так: прийди сюды завтра, на то саме мѣсце и в тѡй самѡй годинѣ як нинѣ — я принесу тобѣ грошѣ. А мамѣ скажи дома, що якійсь пан принесе тобѣ завтра грошѣ на новий пивник.

Дѣвчинка єму увѣрила и одойшла потѣшена. Напієр також одойшов до дому, але тут знайде вѡн письмо, яким просив єго щирый приятель з далекого мѣста до себе на другій день, на ту саму годину, в якѡй мав стрѣнутися з дѣвчинкою.

Напієр задумався хвильку, що має робити, бо єму дуже залежало на тѡм, щобы знов бачитися з дорогим другом; але потому пригадав собѣ на довѣре малоѣ дѣтины, яка буде на другій день напевно на него ждати на умовленѡм мѣсци и сказав собѣ: — Нѣ! Я не можу обманути тоѣ дѣтины! Онаж менѣ повѣрила!

И пѡшов и написав приятелеви, що не може приѣхати, бо чекає на него „инший обовязок“.

II.

Коли бы всѣ люде додержовали дане слово, як той славный ученый, було бы далеко лѣпше на свѣтѣ. Коли обѣдає що брат братови, приятель приятелеви, пан слузѣ, дорослый чоловік дѣтинѣ, то все бере на себе тяжкій обовязок. Чесный чо-

ловѣк не буде нѣколи вымовлятися: — Ет, що там; брат менѣ простить! Або: — Слуга мусить мовчати! — Або: — Дѣтина того не розумѣе! — Тѣлько чоловѣк слабого характеру не одчуває того, що кожде слово вяже чоловѣка, кождый обѣт є важный, а коли я не сповню що обѣцяв, то є ганьба.

Не давно тому оден ческій новинкаръ, якій щойно вернувся з Америки, представляв публично, кѣлько то журы, згривот и злости пережив вѣн, нѣм в Празѣ швецъ прибав єму двѣ гумы до запятокѣв. Майстер обѣцяв як звичайно: вечером, завтра, позавтра, — але слова нѣколи не додержав. В Америцѣ щось подобного не могло бы статися, бо там кождый знає добре, що час то грошѣ, як для ремесельника, так и для того, якій роботу замовляє. Неточный, несловный ремесельник в Америцѣ попросту не вдержав бы ся.

Є то дуже сумный в своих наслѣдках обѣяв, що особливо наши ремесельники не умѣють додержати даного слова. Кѣлько згривоты переживє той, що замовляючи собѣ нову одѣж, чоботы, або що иного, вже з горы каже зо страху до майстра: — Скажѣть менѣ, прошу вас, коли точно буде все готове? Я не пилую вас, але скажѣть, скажѣть менѣ, чи будете готовѣ в пятницу? Я чекаю на вас до вечера. Колиж не прийдете, мушу пойти в субботу рано до склепу и купити собѣ готове.

Той, що замовляє, є звичко дуже терпеливый, чекає раз и другій и третій на своего майстра, але за четвертым разом таки иде до склепу и там купує обув, правда меньше тривалу и гѣршу, але за то вѣн певный, що рано не стратить поѣзду; жених не буде злоститися, що через неточного кравця спѣзнитися на власну свадьбу, а панночка не зомлѣе пѣдчас танцю, тому що кравчиня принесла в послѣднѣй хвили тѣсну сукню. Межи ремесельником и тым, що замовляє роботу, стане серед тых односин легко посередник, торговецъ, якій знизить як найбільше заробок ремесельника, але точно всѣх обслужить. Склепы з готовою одежою и обувою множаться, а наши ремесельники на них дуже нарѣкають.

Одним из найважнѣйших условій житя ремесельника є отже, щобы вѣн все додержовав слово.

17. Вѣра и релігійнѣ обряды нашихъ предковъ.

За М. Грушевскимъ.

Наши предки, давнѣ Русины, дивилися ясными и веселыми очима на божій свѣтъ. Були поганями, але не знали темных, суворыхъ богѣвъ, якѣ нищилибы щасте чоловѣка. Найбѣльше славили свѣтло и тепло свѣтвое, яке дае себе знати в сонци, в теплѣ, в буйнѣй ростинности и в усѣм житю природы.

Грецькій историкъ Прокопій оповѣдає, що давнѣ Славяны вѣрили в одного бога неба, якій посылає свѣтло и блискавицю; того бога называли Сварогомъ. Але в пѣзнѣйшихъ часахъ зачали Славяны рѣжнѣ проявы силы того найвысшого бога сонца называти рѣжними именами. И такъ бога сонця назвали Хорсомъ, або Даждѣбогомъ, то є подателемъ всего добра, бога огню называли Сварожичемъ — сыномъ Сварога. Богъ грому и блискавки звався Перунъ; его велика деревянна постать изъ срѣбною головою и золотыми вусами стояла на горѣ в Киѣвѣ. Коли Володимиръ Великій хрестивъ Киѣвъ, казавъ статую Перуна привязати коневи до хвоста, волочи Киѣвомъ и веречи до Днѣпра.

До старшихъ богѣвъ належавъ такожъ Велесъ, або Волосъ, богъ богатства, достатку и худобы. Стрибогъ — богъ вѣтрѣвъ, Ярило — богъ весны. Богиня смерти Марена, богиня любви и щастя, весны и красы Ладо и иньшѣ. Ихъ всѣхъ называно богами; се слово означає добро, благо, (вѣдъ того слова пѣшли такѣ слова якъ: богатый, збоже, убогий — такой, що не має добра); а далѣ означає того, що подає добро.

Кромѣ сихъ головныхъ богѣвъ давній Русинъ бачивъ довкруги себе силу всякихъ живыхъ истотъ, ихъ называли вѣдавъ бѣсами. Се имя не означало в тыхъ часахъ чогось злого, тѣлько пѣзнѣйше зробили християнскѣ духовнѣ з тихъ бѣсѣвъ — злыхъ пекольныхъ духѣвъ. Наши передки думали, що тѣ духи живутъ в болотахъ, лѣсахъ, на поляхъ, при жерелахъ, приносили имъ жертвы и молилися до нихъ, чтобы имъ не шкодили. В рѣкахъ и в болотахъ жили русалки и водяники — на поляхъ — мавки и польовики, в лѣсѣ — лѣсовики або полѣсуны. Духовнѣ згадують, що в першихъ вѣкахъ християнства приносили наши предки жертвы тымъ бѣсамъ, болотамъ и крыницямъ и молилися до нихъ в лѣсахъ и над водою. Богато з тыхъ давнихъ звичаѣвъ и вѣрованъ заховалося й по нынѣшній день.

Про людске жите вѣрили, що оно не кѣнчится изъ смертею: помершѣ живутъ далѣ, можутьъ з'являтися мѣжъ людьми, тому треба

добрым и богатым похороном заслужити собѣ ласку покѣйника, щобы не докучав и не шкодив по смерти. Коли похоронювали мерця, клали разом з ним до гробу рѣжнѣ домашнѣ рѣчи, убивали домашню худобу, а часто було й таке, що жѣнка-вдовиця убивала себе на могилѣ. Арабскій подорожник описав, як бачив похорон купця з наших краѣв в 922 роцѣ. Мерця одягли в найкрасшу одѣж, посадили єго в човнѣ, розопняли над ним шатро, положили коло него єго зброю, рѣжну ѣду и питє. По сѣм звѣдали єго невольницѣ, — вѣдав привѣз их на продаж — чи котра не схоче з ним умерти, щобы жити разом з ним и з душами предкѣв у гарнѣм садѣ — то є в раю. Одна згодилася, єѣ вбили в день похорону и положили коло него. В човен вкинули єще двоє коней, двѣ коровы, пса, когута и курку. Потѣм то все спалили и на тѣм мѣсци насыпали високу могилу.

Се оповѣданє подає звычайѣ, яких слѣды знаходимо справдѣ в наших давних могилах IX — X вѣках.

В одних сторонах у нас ховали небѣжчикѣв, закопуючи в могилу, інших палили и засыпали землю, або палили, попѣл и недогарки складали в горнець и насыпали над ним могилу.

Разом з мерцем засыпали або палили и рѣжне єго добро. На могилѣ справляли поминки, пили и гуляли, часом справляли и рѣжнѣ игры (се звалося „тризна“), при тѣм досыпали могилу. Мерцям ставили ѣду на могилѣ або й при щоденнѣм обѣдѣ кидали страву (як се и до нынѣ водиться на Полѣсю). Житє чоловѣка за гробом представляли собѣ як продовженє житя на землѣ.

Святковали давнѣ Русини рѣжнѣ святки. Коли в зимѣ ставав день найкоротшій и по нѣм зверталося сонце на весну, святковали свято, яке звалося Корочун, або Коляда. Коли зближалася весна, святковали свято, спѣваючи пѣснѣ, званѣ веснянками, в яких славили Ярила и Ладу. Поворот сонца з лѣта на осѣнь (23 юнїя) святковали святом Купала. В часѣ того свята збиралася молодеж вечером на рѣками, палила огнѣ, через якѣ перескаковала, спѣвала пѣснѣ в честь сонца, а дѣвчата плели вѣнки з цвѣтѣв и пускали их на воду.

Храмѣв, або церков, у давних Славян не було. В тѣ часы ставили люде жертѣвники, богам и божищам по лѣсах, при дорогах и над водами, при тых жертѣвниках збиралися й молилися, а хто хотѣв — приносив тым богам жертву; рѣзали на жертѣв-

никах усяку худобу. Чи були и людскѣ жертвы — не знати. Особного стану священникѣвъ не було, були тѣлько знахорѣ так звани волхвы, яких народ поважав, а якѣ ворожили и про-роковали будучнѣсть.

18. Рѣчка.

(Яков Головацкій.)

Чом рѣченько домашня	Я бы в филю загремѣла,
Так плывеш поволи?	Та водицѣ мало;
Чом водицѣ не розляєш	Зато гладке личко мое,
З берегѣвъ на поле?	Чисте як зеркало.
Годѣ плысти самотою,	Були тучи, дощи, громы,
Час вже тугу збути:	Воды забренѣли.
Шуми, гуди филенькою, ¹⁾	Щож! . . . подрыли береженьки.
Щоб далеко чути!	Й воду сколотили.
— Як же менѣ, рѣдний сыну,	Лучше плысти по тихоньки,
Не плысти поволи?	Та певеньким ходом:
Высокіѣ береженьки,	Обходити островоньки;
Ще й рѣвненьке поле.	Камѣная й колоды.

Так плыну я тихо, смирно,
 Без шуму, без горя;
 З личком чистым, незмученым
 Чей дѣйду до моря!“ —

19. Два сыны.

(Марко Вовчок.)

I.

Чоловѣк умер, двоѣ дѣток менѣ покинув, два сыны. Треба менѣ заробляти, треба своих дѣток годовати. Не справлюсь²⁾ сама. Те продала, те продала — усе попродала. Важко³⁾ нам убогим своє добро збувати, що оно в нас кровію обкипѣло!

Збула . . . клопочуся, обѣдкаюся з ночи до ночи. Нѣколи гаразд и дѣточками втѣшатися.

А дѣти ростуть, вже и вються коло мене и щебечуть, мои соловейки.

¹⁾ филя = габа, ²⁾ справитися = дати собѣ раду, ³⁾ важко = тяжко.

II.

Андрійко був у мене повновидний,¹⁾ ясноокій, кучеравий: веселый був хлопчик, жвавый! Було за день добре менѣ впечеса своєю пустотою, а ще лучше розважить²⁾ И посварюся и поцѣлю его. Вѣн був старшенькій.

А що вже Василько, — тихій, сумирный³⁾: и в хатѣ не чути, и на дворѣ не видно. Був якійсь задумчивый змалку. Андрійко село оббѣжить, — вернеся червоный, смѣючи ся, пустуючи: а сей, гляди, пѣд хатою де небудь сидѣтиме: землею пересыпаеся, або зѣлля всякѣ вышукуе: розкопае щось — хробача⁴⁾ выгребе, або метелика⁵⁾ вловить, дивиться, думае . . . Гукне⁶⁾ Андрій, вѣн увесь издригнеся, а коли то було ляже в садку, то цѣлѣсьенькій день и пролежить не рухомо, мов прислухуеся до чого.

— Що се задумався, сыну? — звѣдую.

— Якій сей свѣт великій; нене!

Ще хлопцем був, приземком⁷⁾, а всѣ вже зѣлля знав: и як звеся, и де й коли процвѣтае, и яким цвѣтом: и коли пташки у вирей⁸⁾ одлѣтають и коли прилѣтають з вирею — усе вѣн тее знав.

— Се ему так Бог дав! — було менѣ кажутъ люде. —

Нехайте⁹⁾ его — се ему так Бог дав!

III.

Ото було тыми вечерами довгими осѣнними, як вже стомишь мене работа, заберу обойко до себе на колѣна та почну на добрый розум научати — як вмѣю, так и научаю . . . Розказую им про те и про друге — толкуюся з ними¹⁰⁾. Отже мѣй Андрійко и швидко заскучае; так вѣн и нудиться; очи собѣ тре и позѣвае и зѣтхае.

— Пустѣть вже, мамо! — просить. А скоро пустила, чого не загадае! И гомонить и пустуе, поки и сон зможе. А Василько буде хоч цѣлѣсьечку нѣч тую довгу зо мною сидѣти, мене слушаючи та менѣ в очи пильнесенько дивлючися. Поснемо. В ночи прокинешся — не спить Василько мѣй.

— Сыну! чому не спишь?

— Так . . . не хочу! . . . Чого, мамо, нѣч темна-невидна?

— Так Бог дав, дѣтино, що темно у ночи . . . Спи — кажу ему!

1) повновидный = повнолиций, 2) розважити = потѣшити, 3) сумирный = смиренный, 4) хробача = черв, 5) метелик = мотыль, 6) гукати = гойкати, 7) приземок = при землѣ, малый, 8) вирей = теплый край, 9) нехати = оставити, 10) толкуюся з ними = пояснюю им.

Вѳн и змовкне . . . тѳльки довго ще не спокѳйно ворочаєся.¹⁾

Було як мѳсяць в вѳконечко засвѳтити, Василько дивиться, очей не зводячи. А я од людей чула, що не добре, як на сонних дѳтей мѳсяць сыпле промѳнем — то й укываю було их и на-казую Василькови:

— Не дивися Василечку; на мѳсяць — не годиться!—

Вѳн и зѳтхне . . . То вже в ряды — годы упаде така нѳчка, щоб вѳн спочав тихим духом — або зовсѳм нема єму сну, або сны неспокѳйнѳ сняться.

Андрѳйко не такѳй. Вже зоря занялась, вже й сонечко зѳйшло, а вѳн моцным сном высипляєся; розкидався — розгорѳвся . . . Як єго з вечера трудно упорхати, так и пѳднати в ранцѳ. А прокинувся вѳн, мѳй пустунчик — и гуком єго в хатѳ, аж сохи движать!²⁾ Ну, бѳгати, гомонѳти, гайновати,³⁾ аж усе пѳйде жужмом!⁴⁾ А само таке раде, веселе, миле! . . .

Тогды то вже, хоть жалко, а треба впинити и пострахаєш було и покрикнеш на него.

Василько меншенькѳй, а навчає старшого брата. Андрѳйко скоршѳй був, палкѳй, як искра: то було тричи на день и бѳльше посварився з дѳтьми на улици, а то и побєся за яку пустоту.

— Андрѳйку! — каже тогды Василь — а що ты не весельѳй?

— Бився, от що! —

— Ото-то й бачиш, Андрѳйку, що за твою пустоту тобѳ и не минулось; а як бы не завадився то й не смутковав бы тепер, и стыдно не було бы, що тебе побито!

А Андрѳйко єму своє: — И, так сидѳти нудно!

Та знов югне⁵⁾ з хаты — и слѳд загув!⁶⁾ . . .

Тихѳй був Василько, розсудливѳй. Хто єго й на розум добрый наставляв, Господь єго знає! Чи пѳйде було, чи не пѳйде до товариша, вже й повернувся, вже й дома; не засидѳться, не заграєся нѳгде.

Так й зрѳс на самотѳ, сам из собою. Не говорливѳй був, не смѳшливѳй. У кого вже вдався такѳй! Андрѳйко, то всѳх у селѳ знає. Робить и дѳло, щирым сердцем робить, а годинку урве собѳ на забаву. Сей же, як до чого став — и очей не зведе и думки нѳ нащо не зверне — уєя душа єго в роботѳ.

¹⁾ ворочаєся = обертаєся, ²⁾ сохи движать = стовпы дрожать,

³⁾ гайновати = розкидати, марновати, ⁴⁾ жужмом = в замѳшанє, ⁵⁾ югне = вискочить, ⁶⁾ загув = пропав.

20. Лис и вовк.

(Из звѣринного епосу „Лис Микита“ Ив. Франка.)

Чи давно було, чи вчора:
Лис Микита й вовк прожора¹⁾
Вандровали день и нѣч.
Раз ото идуть степами
Голоднѣсенькѣ без тямы,
Хоть колѣна власнѣ ѣдж.

Аж тут чути: — Гатьта! вѣсьта! —
Ѣде шляхом²⁾ хлоп до мѣста³⁾
З рыбою на торг мабуть.
— Гей! — лис каже — мысль щаслива!
Брате, буде нам пожива,
Лиш гляди та мудрый будь!

Скочив лис з одного маху,
Бач, и впав посеред шляху,
Мов мертвый простяг лапки
И лежить оттак простертый —
Вѣн же мѣг пожити смерти
Вѣд мужицкоѣ руки.

Хлоп надѣхав — що за диво!
З воза злѣз, за камѣнь живо,
Щоб ѣго добити там.
Далѣ бачить: вѣн не дыха!
— От мѣй зыск! — промовив зтиха, —
— На клапаню⁴⁾ буде блам⁵⁾

Взяв Микиту за хвостину
Тай на вѣз мѣж рыбы кинув,
Сѣв и ѣде в божій час,
А Микита, той проноза⁶⁾
Нуж метати рыбы з воза,
В кадцѣ лиш лишився квас.

¹⁾ прожора = той, що много жре — їсть, ²⁾ шлях = путь, ³⁾ мѣсто = город, ⁴⁾ клапаня = зимова шапка, ⁵⁾ блам = обшитя, ⁶⁾ проноза = хитрый, проворный.

Рыб не стало, лис мѡй в ноги!
 Здѡбав вовка край дороги —
 Той остатню шуку мне!
 — Ну бо, брате Миколайку;
 Ты лишив для мене пайку?
 Погодуй тепер мене!

— О, — говорить вовк несытый, —
 Ось де пай твоѡй знаменитый!
 На смакуй та не вдавись!
 И — змѣркуй безодню злости!
 Дав йому лиш самѣ кости
 З рыб, що вкрав так смѣло лис.

21. Якѣ були школы на Руси за князѣв.

(Ол. Барвѣньскій.)

Володѡмир Великій, впровадивши на Руси Христову вѣру, заводив також першѣ руськѣ школы и приказав боярам та вызначнѣйшим родинам до них посылати дѣти на науку.

В тых школах мали учѡти дѣтей не тѡлько грамоты, але також вѣры й обычаѡности¹⁾, и то не гнѣвом и строгостею, лише ласковостею и любовю впливати на ученикѡв.

Не тѡлько в Киѣвѣ були заведенѣ школы. Володѡмир выдав приказ, щоби священники по мѣстах и селах приводили людей до вѣры Христовоѣ, а дѣтей учили грамоты. Так отже воля его була, щоби в кождѡм приходѣ при церквѣ була школа, в котроѡ мѣсцевый священник учивбы дѣтей. Небавом число шкѡл так збѡльшилося, що по словам руських лѣтописей було по деяких мѣстах навѣть по кѡлька шкѡл, як примѣром у Курску. В одной из тых курских шкѡл учився Теодозій, опѡсля знаменитый игумен киѣвско-печерского монастыря и святитель руськоѣ церкви. —

За примѣром Володѡмира Великого сын его Ярослав Мудрый любив дуже книжки и науку. В Новгородѣ заложив вѡн школу на 300 дѣтей. Кромѣ того зѡбрав Ярослав коло себе ученых людей, щоби перекладати книги из грецкогo языка на церковно-словянскій. И заложив першій книгозбѡр при церквѣ

¹⁾ обычаѡность = моральность.

св. Софіѣ, из котрого вѣрнѣ люде черпали науку и просвѣту. Лѣтописи звѣщають, що в часах Ярослава Мудрого були також школы на Волынѣ, а в 40 лѣт по смерти Ярослава сидѣв у мѣстѣ Володимирѣ Волянськомъ якийсь Василій, здається священник, котрый доглядав школ и наставляв учителѣв. Також и на Червонѣй Руси вже рано заведено школы. Справедливо отже писав першій руській лѣтописець, що Володимир Великій з'орав и справив руську землю хрещенѣм. Ярослав засѣяв серця вѣрных людей наукою и просвѣтою, а потѣм сыны Руси збирали ними засѣяне. Також київско-печерскій монастирь був головным розсадником просвѣты на Руси, а численнѣ письменнѣ творы суть вымовным доказом значнѣйшоѣ просвѣты руського народу.

Першѣ школы на Руси заложено передовсѣм на те, щобы приспособити для краю священникѣв и людей до церковноѣ службы. В тых школах учили отже неперечно славянськоѣ азбуки и письма, церковного спѣву а декуды також грецкого языка, из котрого перекладано на руській язык церковнѣ и иншѣ книжки.

Вже в перших часах по введеню Христовоѣ вѣры було на Руси доволѣ книжок, особливож святе письмо в церковно-славянськомъ языкѣ, житя святых и иншѣ побожнѣ книжки, а из того бачимо, що грамотнѣсть в стариннѣй Руси була доволѣ розширена.

Наслѣдники Володимира Великого и Ярослава Мудрого ишли за их прикладом и пѣдпомагали школы и просвѣту, а внучка Ярослава, Янка, основала школу в Киѣвѣ при андрѣйвскѣм монастирѣ для дѣвчат, котрѣ там училися грамотѣ, спѣву и всяким ручным роботам.

Коли бы просвѣта могла була без перешкод так дальше розвиватися на Руси, руській народ був бы вже рано станув на рѣвнѣм ступенѣ просвѣты з иншими. Але за володарства князя галицького, Данила, напали дикѣ Татары на Русь; они несли руину мѣстам та селам, а погибель народови и просвѣтѣ. На руинах руськоѣ землѣ запропастилася доля народу, а хоробрѣ борцѣ лягли на боевищи в нерѣвнѣм бою из поганым ворогом. Тогды просвѣта враз из попелом спаленых книг мов то запропастилася без слѣду. Сумно було на Руси в часах татарских нападѣв; тому не дивно, що тогды мало хто займався наукою, мало хто що писав.

22. Богатый Марко.

(Легенда — Школиченко.)

I.

Се було давным — давненько,
 Ще маленькій був наш мир,
 Жив тогды купецъ богатый,
 Звався Марко Богатырь.
 Вѣн не знав межи у полѣ,
 И не знав кѣнця ланам,¹⁾
 Не було числа отарам²⁾
 И великим табунам³⁾
 Спѣвы, танцѣ та музыки
 День и нѣч гули в дому,
 Всюды Марка люде знали,
 Всюды кланялись йому.
 Отже гордому купцеви
 Ще не так схотѣлось жить,
 Забавив вѣн до господы⁴⁾
 Бога в гостѣ запросить.
 Наготовив Марко стравы,
 Вин заморских, дорогих,
 Нарядив у шовк та золото
 Всѣх прислужникѣв своих,
 Позапрошовав у гостѣ
 Тѣлько певных богачѣв,
 Та приятелѣв найкрасших
 И вельможных паничѣв.
 Позѣзджались любѣ гостѣ —
 Богатнича все сама —
 Вызирають з вѣкна Бога,
 Вызирають — та нема!
 — Може Бог и не прибуде? —
 Гостѣ до Марка проказав
 — Як не буде? — Дуже гнѣвно

Гостю Марко одказав.
 Та и знову до вѣкнця,
 На дорогу позира:
 Ци не иде Бог у гостѣ
 До його таки двора?
 А тымчасом дѣд старенькій
 До купця у двѣр иде.
 От наблизивсь до вѣкнця,
 Уклонився, шапку зняв
 И впустить заночовати
 Вѣн дозволу попрохав⁵⁾
 — В кухню йди, а тут не мѣсце!
 Мовив Марко Богатырь.
 И дѣдусѣ пѣшов помалу
 Вѣд вѣкна на другій двѣр.
 Попросився там у кухню.
 Выйшла наймичка стара
 И ввела дѣдусѣ в хату
 З неохайного⁶⁾ двора.
 Зараз свѣтло засвѣтила,
 Хлѣба, борщику знайшла
 И дѣдусеву старому
 Повечеряти дала.
 На постѣль внесла перину⁷⁾
 И ряденце⁸⁾ — все як слѣд,
 Тѣлькож нѣ — рядна й перины
 Не схотѣв старенькій дѣд.
 — Буде з мене и соломки, —
 Став вѣн наймичцѣ казать,
 Тай прилѣг собѣ смиреннько
 На соломѣ спочивать.

1) лан = поле. 2) отара = стадо, череда. 3) табун = череда, стадо коней. 4) господа = дѣм, палата. 5) попрохати = попросити. 6) неохайный = тут: нечестивый, негостинный. 7) перина = парна. 8) рядно, ряденце = простирало, верета.

Нѣч. На небѣ нѣ хмаринки.
Тихо, любо, як в раю,
Сяють тѣлько зѣрки — очи
У небесному краю.

— — — — —
А тут ангелы святіѣ
Вже до Марка в двѣр идуть
И розмову мѣж собою
Так любесенько ведуть.
Ще хвилина — и до кухнѣ
Божѣ ангелы дѣйшли,
Де ночуе дѣд старенькій,
И в пекарню ту пѣшли.
В тѣй ще наймичка не спала,
Не хотѣлось бабѣ спать;
От и чутно ѣй, що в хатѣ
Почина хтось розмовлять.
Розплюща бабуся очи —
Перед нею — Боже мѣй! —
Сяе в соняшному свѣтлѣ
Подорожний той старый.
Коло него на колѣнах
В ряд три ангелы стоять

Ой як тѣлько засвитало,
Нѣчка божая пройшла,
Зараз наймичка до Марка,
До богатого пѣшла.
Тай давай йому казати,
Хто у кухні ночовав
И кому и як богатство
Вѣн купцеве призначав.
Не повѣрив Марко зразу,
А як далѣ став гадать,
То запевнивсь и злякався —
Жаль богатство отдавать!
И почав купецъ гадати,
Як бѣдѣ допомогти;

II.

И один из них покѣрно
Дѣдусеви став казать:
— Боже наш! Отсеѣ ночи
Народилося на свѣт
Трое хлопчикѣв—близняток.
Дай им долю и привѣт! —
Бог промовив:
— Старшій хлопецъ
Завтра свѣй скончае вѣк,
А пѣдстаршій буде крепкій
Довговѣчный чоловѣк,
Третый хлопецъ буде жвавый
Та красивый из лица
И наслѣдуе богатство
Марка, гордого купця,
Що бажав мене побачить,
А побачив — згордовав,
И в убогому, старому
Виду Бога не пѣзнав. —
Тѣльки сѣ слова почути
Бабу щасте довело,
Далѣ в хатѣ тихо стало —
Вже нѣкого не було.

III.

Тай надумавсь: „Треба хлопця
З свѣту бѣлого звести.
От тогды нехай пильнуе
Щоб‘ добро мое забрать...!“
Тай надумався и зараз
Хлопця выѣхав шукать.
Довго ѣздив, ци не довго,
Скрѣзь по селах наш купецъ
И семейку ту, що треба,
Вѣн знайшов таки в конецъ.
И почав просить, щоб‘ хлопця
Продала сѣмя йому,
И за него став давати
Превеликую суму.

Не схотѣли батько й мати
 (Та чи й можнаж? Бог храни!)
 Хоть и вбогѣ, преубогѣ
 На селѣ були они.
 — Коли хочте — так нарештѣ
 Стали Марку говорить,
 — То без грошей, без усего,
 А за сына заберѣть,
 Бо дѣтей у нас богато,
 А убогѣ мы кругом.

Продаватиж — крый нас Боже!
 Не покусуите грѣхом. —
 Радый Марко, задля него
 Як бы дѣло не пошло?
 Ци за грошѣ, чи без грошей
 А дитятко щоб' було.
 Взяв хлопятко вѣн од рѣдних,
 Грошей так уже им дав
 Тай поѣхав веселенькій,
 Що наслѣдника злапав.

IV.

На дворѣ зима лежала,
 Снѣг, морозы — аж трѣщитъ,
 Марко коней серед лѣсу
 Здержать вѣзнику¹⁾ велить
 Припинає вѣзник конѣ,
 Марко хлопця розгорнув,
 Розгойдав його й далеко
 В кучугуру²⁾ зажбурнув³⁾.
 — От тепер мое богатство
 Скѣльки хочеш поживай! —
 Проказав вѣн тай добавив;
 — Швидше коней поганяй! —
 Ъде Марко та радѣе,
 Що наслѣдника нема,
 Що живого вже не пустить
 З гаю лютая зима.
 Сам вѣн, сам своє богатство
 До останку проживе!
 А тымчасом заверюха⁴⁾
 Стогне, свище та реве!
 То неначе заголосить,
 Мов оплакує дитя,
 Що його згубили люде
 Злѣ, недобрѣ, без путя.

Сумно, сумно завиває,
 Та купцю не до того.
 Вѣн бо радый та веселый
 И не думає сего.
 Приѣздить до дому Марко,
 А на встрѣт⁵⁾ йому купцѣ.
 — А здоровѣ! Помагай Бѣг,
 Паны — братя молодцѣ! —
 Тай почав богатый Марко
 З тым купецтвом розмовлять,
 Та запрошовать и далѣ
 До господы завертать.
 — Добре! — мовило купецтво
 — Гостювати радѣ мы! —
 Тай поѣхали спочивши,
 Продавать свои крамы.
 Ъдутъ купчики помалу
 От и гай чорнѣти став,
 Той, де Марко наш дитину
 В снѣг глубокий поховав.
 Та купцѣ того не знають,
 Про торговлю рѣч ведуть:
 Як и де свои товары
 И ци скоро продадуть?

¹⁾ вѣзник = кочей. ²⁾ кучугура = купа снѣгу. ³⁾ зажбурнути = кинути.

⁴⁾ заверюха = буря, вѣхтелиця, ⁵⁾ на встрѣт = на встрѣчу.

Споминали и минуле,
 Де и як хто продавав,
 — Диво, диво! Подивѣться! —
 Хтось одразу закричав.
 — Що там? Де там? — запитали,
 Коли глянуть: Боже мій!
 У снѣгу лежить дитятко,
 Хлопчик маленькій-малый,
 Коло него снѣг протаяв⁶⁾
 Вѣдтопилася земля,
 И само себе хлопятко
 Там квітками забавля.

Довкруги бо, гейбы лѣтом,
 Скрѣзь травиця поросла
 И квітками запашними
 Мов весною зацвила.
 Здивовалося купецтво,
 До хлопятка пѣдойшло,
 А оно собѣ смѣється,
 Рученята подало.
 Узяли купцѣ малого
 Тай поѣхали опять
 И вже стали всю дорогу
 Про хлопятко розмовлять.

V.

Дуже Марко счудовався,
 Як на завтра опѣвднѣ
 Стрѣв купецтво коло двору
 Без товару в порожнѣ.
 Та и як не здивоватись?
 Фур тридцяток краму мать
 И его за день єдиный
 Весь до ниточки продать!
 Усмѣхнулося купецтво
 И казати почало,
 Що им скоро так продати
 Всѣ товари помогло.
 Розказали: як дитину
 У снѣгу они знайшли,
 Де спинились, як журились,
 Як товари з рук пѣшли.
 Аж поблѣд богатый Марко,
 Вѣн одразу догадавсь,
 Що за хлопчик на их щастя
 У гаю тому спѣткавсь.
 Догадавсь, та мов байдуже,
 Щоб в знаки того не дать,

Угостив купцѣв, а потѣм
 Став дитя у них прохать.
 Довго — довго не згоджались
 Оддавать хлопя купцѣ,
 Та за грошѣ привеликѣ,
 Оддали таки в концѣ,
 Задумавсь Марко знова:
 Щоб то выдумать, зробить,
 Щоб таки хлопя нелюбе
 З свѣту бѣлого згубить!
 И надумавсь: у корыто
 Вѣн малого положив
 И на море, на безкрає,
 Пѣзно в вечерѣ пустив,
 Бушовало синє море,
 Гоготѣло та рехло
 И з дитиною корыто
 Геть по філях понесло.
 Заспокоивсь Марко знова,
 Бо тепер запевно знав,
 Що у руки дуже добрѣ
 Вѣн наслѣдника оддав.

⁶⁾ протаяв = растопився.

VI.

Тыждень, мѣсяць, рѣкъ проходить
 За хлопцем слѣд пропав.
 Радый, радый Марко ходить,
 Бо зробилось як бажав.
 Так щось рокѣвъ вѣсѣмнадцять
 Марко жив, бенкетовав,
 Про наслѣдника малого
 Вже й не думав, не гадав.
 А щоб' грѣх свѣй одмолити,
 За дитя не одвѣчатъ,
 Вѣн до церкви став ходити
 Та убогим помагать.
 Ъздив скрѣз на богомѣля,
 Щедро грошѣ подавав,
 Образы, хресты, хоругвы
 В кожду церков куповав.
 От и чує вѣд людей вѣн
 Про далекій монастырь,
 До котрого неупинно
 Плавма¹⁾ плыве божей мир.
 Забачалось и купцеви
 В тѣм побуть монастырь.
 И поѣхав вѣн до него,
 Вставши рано на зорѣ.
 Дуже Марко чудовався,
 Оглянувши монастырь,
 Бо нѣколи ще не бачив
 Скѣлько дива Богатырь.
 На дворѣ сады роскѣшнѣ,
 Досить всего ѣсти, пить,
 Ще до того й синє море
 Проти саду гомонить.
 Надивившись на богатство,
 Марко йде до чернеця
 И розпытує поважно
 Монастырьского отця:
 — Розкажѣть, будь ласка, отче,
 Вельми-б' знати я хотѣв,

Од чого так несчислимо
 Монастырь забогатѣв? —
 А чернець перехрестився
 И вѣдповѣдь так почав:
 — Сам Господь монастыреви
 Все добро отсе послав.
 Монастырь наш був убогий,
 Мушу правду Вам сказать,
 Так лучалось, що и хлѣба
 Не було за що куплять²⁾
 И довгенько так велось,
 Коли — як бы вам сказать?
 Раз приходжу я до моря,
 Став водицю набирать,
 Придивляюсь — синя филя
 Мов колыску колыха.
 От стою я, дожидаюсь,
 Аж корыто приплыва,
 А в корытѣ, на соломѣ
 Малюсюненьке хлопя,
 Усмѣхається, щєбече . . .
 Счудовався дуже я,
 Тай бѣжу скорѣйш до дому,
 Так и так почав казать . . .
 И зѣйшлись мы, помолились
 Тай забрали годовать.
 Доглядали те хлопятко,
 А оно собѣ росте.
 А за ним житя и наше
 Вже зробилося не те.
 Стали зараз богомѣльцѣ
 Помолитись прибувать,
 И на церков, що хто зможе
 Не скупились подавать.
 Рѣкъ проходить, другий, третій,
 Плавма плыве божей мир
 И богатство полилося
 В наш убогий монастырь. —

¹⁾ плавма = плывучи, мов филя. ²⁾ куплять = купувати.

Похиливсь богатый Марко,
 Вѣн вѣзразу угадав,
 Що за хлопчик у корытѣ
 До их берега пристав.
 Уклонившись черцеви
 Марко став его просить,
 Чи не можна те хлопятко
 Привести та показати.
 — Можна, можна! Я покличу!
 Одповѣв ему чернець
 Тай пошов глядати хлопця.
 Дожидає наш купець,
 Незадовго вже входить
 Парубѣк из черцем
 И чернечу темну келю
 Мов осѣяв вѣн лицем,
 Бо лице его вродливе,
 Нѣбы ангельске було,
 Красне, свѣже и румяне¹⁾
 Ще й веселостю цвило.
 — Як зовуть тебе? наш Марко
 Аж по хвилѣ запытав.
 Хлопецъ весело озвався;
 — Я Павло! — ему сказав.
 Вчувши голосъ, очи в Марка
 Другим свѣтом занялись
 — Забере мое богацтво...!
 Думки зараз пронеслись.

И велику силу грошей
 Чернецеви вѣн оддав
 И у той же день до себе
 Вѣн наслѣдника забрав.
 Заспокоившись, Марко
 Зараз лист почав писать
 И звелѣв Павла до себе
 Не гаявшись присылать.
 Увѣйшов Павло в комнату,
 Марку весело вклонивсь
 И ввѣчливо²⁾, сумирненько
 Край порога зупинивсь.
 Марко глянув, осмѣхнувся,
 Лист в коверту заховав,
 Запечатав, подивився
 И Павлу его оддав.
 — Но сей лист и яко мога³⁾
 Скоро ты его неси
 У мою господу; жѣнцѣ
 В властнѣ руки оддаси.
 Та гляди менѣ, не гайся,
 Послѣвшись з ним скорѣй!
 Принеси его у пору,
 Будеш ты коханецъ мой!
 Чуєш? — Чую! — Павло Марку,
 Уклонившись сказав,
 И за пазуху гарненько
 Лист закрытый заховав.

VII.

День минає, нѣч проходить,
 А Павло не спочива,
 Поспѣша з листом купцевым,
 Щоб' не выпало гнѣва.
 А ци знає бѣдний Павлик
 Що купецъ в листѣ писав?

Нѣ, не знає, колиб' довѣдавсь
 Можеб' так не поспѣшав.
 Там написано, щоб' „жѣнка,
 Лист узявши од Павла,
 Зараз же ему отруты⁴⁾
 В чарцѣ меду подала.“

¹⁾ румяне = рожеве. ²⁾ ввѣчливо, увѣчливо = чемянно. ³⁾ Яко мога = як можна. ⁴⁾ отрута = отрава.

VIII.

От и Марко вже в дорозѣ,
 Ёде вѣн з монастыря,
 Та велелѣ геть то думы
 В головѣ перебира.
 — Як приѣду — дума Марко —
 Жѣнка зараз на зустрѣч
 Привитається любенько
 И таку промовить рѣч:
 — Вже я, скаже, те зробила,
 Що у листѣ ты писав . . .
 И Маркови любо стало,
 Аж смѣяться вѣн став.
 — Хоть богато й клопотався,
 А позбувсь таки в кѣнець! —
 Шепче сам собѣ у думцѣ
 Про наслѣдника купець.
 Приѣжджа купець до дому.
 Жѣнка, правда, ще здаля:
 — Все зробила, як писав ты! —
 Веселенько промовля.
 — От и добре! — каже Марко,
 Коли зирк! — Павло йде
 И его дочку пѣд руку
 Вже повѣнчану веде.
 Стали рядом на колѣна,
 Щоб' Марко благословив.
 А купець — дивитись страшно,
 Зблѣд увесь и жив — не жив!
 — Як се? Що се? — вѣн пытає.
 Жѣнка лист ему дала.

— Як писав ты, так и сталось. —
 Потихенько додала.
 Взяв купець свѣй лист, читає,
 Тай не вѣрится ему,
 Сам писав, та тѣлько друге
 Вже було в листу тому.
 Бо як сѣв Павло спочати,
 И вѣтрець его приспав,
 Зараз ангела из неба
 Бог до сонного послав.
 Ангел взяв письмо купцеве,
 Повертѣв его в руках,
 И в листѣ вже друге стало
 Марку гордому на страх.
 Замѣсть клятоѣ отруты
 Там такая рѣч була:
 — В сей же день з дочкою, жѣнко,
 Повѣнчать менѣ Павла,
 Поки я назад прубуду,
 Щоб' усе як слѣд було. —
 И звѣнчались и весѣле
 Пишне, гучне прогуло.
 Прочитав купець, подумав,
 Подививсь на молодых
 И в нему, здалося зразу,
 И досада й гнѣв утих,
 Бо неначе на малюнку
 Пара любая була,
 И весела и щаслива
 И пышалась и цвила.

IX.

Втихло в Марку, та не зовсѣм
 Хиже, люте почутя¹⁾)
 Знов оно збудилось в серци
 Мов недобре дитя.

Знов пѣшло вередовати
 Та спокою не давать.
 — Забере твое богатство!
 Стало Маркови шептать

¹⁾ почутя = чувство.

— Забере почести, славу,
 Згине все на вѣк — вѣкѡв,
 Не зустрѣнеш бѡльш поклонѡв
 Од панѡв та мужикѡв.
 Всѣ и все тебе забуде
 Мов нѣкого й не було!
 И подумай, хто сплюндрує?¹⁾
 Зять твоѣй, зять Павло, Павло!
 Нѣ, не будь сему нѣколи! —
 Шепче люто Богатырь
 Тай клене, не знае за что
 Сам себе и божѣй мир.
 Проклинае та думае,
 Як бы дѣло повести,
 Щоб' наслѣдника и зятя
 Знов из свѣта извести!
 И прийшов ему на думку
 Той нещасный чоловѣк,
 Що заклиав его змѣюка
 Править човном цѣлый вѣк
 Та возить людей за рѣчку,
 Де змѣюка проживав
 И з'ѣдав людей там зразу,
 Хто на той бѡк попадав.
 От заклиаго згадавши,
 Марко зятя призыва
 И казать ему лестиво
 Почина такѣ слова:
 — Любый зятю, я надумавсь
 Про богацтво, про свое,
 И менѣ схотѣлось знати.
 Що, чого и скѡлько є?
 Скѡлько маю самоцвѣтѡв,²⁾
 Злота всякого, срѣбла,
 Поля, лѣсу и худобы
 И усякого добра?

Тѡлько от бѣда — нема тут
 Чоловѣка й одного,
 Щобы вмѣв вѡн дочислитись
 До всего добра мого.
 Тѡлько й знае все богатство,
 Несчислимѡсть всю мою,
 Змѣй один, що тут живе вѡн
 За рѣкою у гаю.
 И тебе, мѡй любый зятю,
 Я просити загадав,
 Щоб' як небудь ты у змѣя
 Те, що хочу я, узнав.
 — Добре тату! — зять купцеву
 Веселенько одказав
 Тай пѡшов глядати рѣчки,
 Де заклиаый човноправ.³⁾
 Розшукав ту рѣчку й дѣда,
 Сѣв на човничок его
 Тай поѣхав потихеньку
 Аж до берега того.
 Ъде човен, а тымчасом
 Дѣд Павла пытати став:
 Як и що, куды вѡн ѣде?
 Хто за чим его пѡслав?
 Розказав Павло старому,
 Загадався дѣд на мить⁴⁾
 И такую рѣч журливо
 Став Павлови говорить.
 — Жаль менѣ тебе, небоже
 Мабуть згине и твоѣй слѣд.
 Бо живых не выпускае
 Той змѣюка, людоѣд.
 Як же Бог тебе заступить,
 То й мене не забувай,
 Про мою ты гѡрку долю
 У змѣюки запытай.

¹⁾ сплюндрувати = знищити, ²⁾ самоцвѣт = дорогій камѣнь, ³⁾ човноправ = той, що править човном, ⁴⁾ на мить = на хвилину.

Вѣн про сеє добре знає
 И запевне дасть одвѣт:
 Чи на довго я заклятый,
 Чи дѣждуся вольныхъ лѣт?
 А мое велике лихо
 Сам, небоже, бачиш ты,
 Сорок лѣт уже из човна
 Я не можу изойти.
 Бачу землю, бачу волю,
 Сльозы капають гѣркѣ,
 Бо не можна кинуть човна
 И весельця из руки . . .
 Тай замовк дѣдусь старенькій
 Щось журливо думать став,
 А тымчасом легкій човен
 Вже до берега пристав.
 Встав Павло, пѣшов до гаю,
 Округ себе позира,
 Бачить-сяє самоцвѣтѣв
 Превеликая гора.

Пѣдойшов Павло до неѣ
 Та и вѣры не дойма¹⁾:
 В нѣй таке було камѣня,
 Що й цѣны єму нема.
 Взяв Павло один камѣнчик,
 У кишеню заховав.
 Тай и знов иде в дорогу —
 Змѣя вѣн шукати став.
 Добре йшов, коли ось бачить —
 Пышный терем вызира —
 Повернув Павло до него
 Тай спинивсь коло двора.
 Сумно Павлику зробилось,
 Бо де гляне; довкруги
 З людскихъ кѣстокъ высокѣй
 Змѣй поскладавав стоги.
 Стрепенувся згодом Павлик
 Тай у терем вѣн пѣшов,
 Став шукать там людѣда —
 Скрѣзь побув -- та не знайшов.

X.

Свище буря, гай ломає,
 Вѣти гнутья, аж трѣщитъ,
 То до дому змѣй крылатый
 Наблукавшись летить.
 От наблизився до двору
 Тай гукає на весь гай:
 — Чую руськимъ духомъ пахне,
 Хто прибув менѣ у гай? —
 А Павло йому в одмову:
 — Не у гай, а по дѣлам!
 Из тобою, людѣде,
 Побалакать треба нам! —
 — Ха-ха-ха! — Змѣюка в регот,
 Як слова такѣ почув.
 Коли зирк — тай зупинився.
 — А се ты, Павло, прибув? —

Каже змѣй. — З тобою рад я
 Що завгодно толковать,
 Здравствуй, здравствуй! — тай
 Гостя винами витать. [давай ты
 Выпивають, розмовляють,
 Павлик змѣя все пытав,
 А змѣюка без одказу
 Все, що треба повѣдав.
 И Павло наш незадовго
 Повертався вже назад
 И тому, що справив дѣло
 Надзвычайно був вѣн рад.
 Вѣн бо знав число богатству
 И про дѣда про того
 Все довѣдався, як красше,
 Що и як и до чого.

¹⁾ вѣры не дойматн = не вѣрити.

От Павло вже й на перевозѣ,
 Дѣд зрадѣв, аж издрогнувся,
 Бо за сорок лѣт се першій
 Павлик живим повернувся.
 — Розкажи-ж менѣ, будь ласка! —
 Дѣд Павла почав прохати,
 — Чи зосталась ще надѣя
 Любу воленьку дождати? —
 — А, зосталась, не журѣться! —
 Павлик дѣдови сказав
 И про тее, що довѣдався,
 Так розказовати став:
 — Хто найпершій пѣсля мене
 Буде в гай переѣздити,
 Так його весла подержати
 Вы повиннѣ попросити.
 Тѣлько возьме — от и воля!
 Вашѣй карѣ буде квит.
 Вѣн тодѣ не зѣйде з човна
 Поки сяє сонця свѣт! —
 Так Павло промовив дѣду,
 Переѣхав тай пѣшов
 И вже дома не забаром
 Вѣн до Марка увѣйшов.
 И розказовав довгенько
 Як-же все переказав,
 То и камѣнь самоцвѣтний
 Вѣн купцеви показав.
 Позирнув купець на камѣнь
 Тай забув усю бѣду,
 Шепче зараз: — За камѣнем
 Сам з мѣшками я пѣду!
 Розкажи тѣлько гарненько
 Де там саме их шукати? —
 — Так и так — Павло Маркови
 Став подрѣбно все казати.
 Пѣдхопився Марко з мѣсця,
 Годѣ навѣтъ ѣсти й пити,

Та з мѣшком у гай скорѣйше
 За камѣнями спѣшити.
 Добѣга до перевозу,
 Сѣсти в човен поспѣша
 И кричить на човноправа:
 — Гей, пекольная душа!
 Поспѣшай на той бѣк швидше,
 Скѣлько силы в тебе є,
 Там бо дѣло нетерпляче
 Дожидається мое! —
 Перевозчик, скѣлько силы,
 Легкѣй човен розогнав
 И на той бѣк рѣчки Марка
 За хвилину перемчав.
 От бѣжити купець що духу,
 Бачить каменѣв гора —
 Вѣн до неѣ, аж трясеться
 Та скорѣйше набира.
 И вже тѣлько вѣн нагарбав,
 Що на силу пѣдойняв
 И хитаючись, мов пьяный
 Знов до човна почвалав.¹⁾
 Ледво — ледво той мѣшище
 Вѣн донѣс на перевѣз,
 Перевѣзчик ще скорѣйше
 Знов назад его повѣз.
 Доѣздають куды треба,
 Марко чекає, сидить,
 А дѣдусь тут звичайненько
 И почав его просити:
 — Будьте ласкавѣ, пан-отче,
 Поглядѣть того весла,
 Поки выйду я из човна,
 Щоб' вода не занесла. —
 Марко взяв весельце в руки,
 Перевозчик так зрадѣв,
 Що скорѣй, скорѣй из човна
 И не бѣг, а мов летѣв.

¹⁾ почвалати = пойти скоро.

И байдуже те Маркови,
 Пѣт втирає рукавом,
 Та старого дожидає,
 Пока прийде за веслом.
 Так приходять з пѣв години,
 Не вертається старій . . .
 — Що я буду дождати?! —
 Обѣзвався Марко мѣй,
 Та з гнѣва хотѣв весельце
 Геть на филѣ зажбурнуть,
 Тільки-ж лихо, щось то пальцѣв
 Не здолає розгорнуть.
 Марко вийти розѣгнався,
 Щоб' старого пошукать,

Друге лихо — ноги з човна
 Вѣн не дружає пѣднѣть,
 Марко став кричать, гукати,
 Нѣ! И се не помага,
 До весла рука вкипѣла,
 В човнѣ тупає нога.
 Довго вѣн кричав, вертѣвся,
 Тѣлько марно турбовавсь,
 Так на вѣки човноправом
 Вѣн з камѣнем и зоставсь.
 Ще й тепер на те камѣня
 — Кажуть люде — позира,
 Хоч покрылася вже мохом
 Голова його стара.

23. Харитя.

(Оповѣданє Михайла Коцюбинського.)

I.

В печи палав огонь и червоним языком лизав челюсти. В маленькѣй хатѣ на постелѣ лежала слаба жѣнка й стогнала. Се Харитина мати. Шѣсть тыжнѣв, як помер єв чоловѣк, и од тодѣ бѣдна вдова тужить та слабує, а отсе вже другій день и зовсѣм злягла. Злягла саме в жнива, в горячій час, коли всѣ, хто вмѣе жати, подалися на ниви збирати на зиму хлѣб.

И вдовине жито доспѣло, та нема кому его жати; сыплєся пристигле зерно на землю, а вдова лежить недужа, тяжка слабѣсть спутала руки и ночи, приковала до постелѣ . . . Лежить бѣдна мати Харитина та беться з думками . . .

Рипнули дверѣ.

— То ты, Харитю? — почувся голос слабоѣ.

— Я, мамо!

З дверей выткнулось з першу ведро, до половины выповнене водою, далѣ головка дѣвчины, нахилена на бѣк до ведра, а далѣ права рука, пѣднѣта трохи до горы. В хату увѣйшла Харитя и поставила коло печи ведро. Бѣй було вѣсѣм рокѣв. Щось дуже важким видалося Харитѣ те ведро з водою, бо поставивши его на землю, хвилинку стояла нерухома, спершися на припѣчок и важко дыхаючи. Лѣва рука од незвычайноѣ ваги зомѣла и Харитя не могла єв зогнути. Але се було одну хви-

лину. В другой — метнулася Харитя до мисника,¹⁾ легесенько, мов коза, стрибнула²⁾ на лаву, зняла из полицѣ горщок и поставила его коло ведра.

— Що ты робиш, доню? — поспытала мати.

— Вечерю варити му — мамо.

Слаба тѣлько зѣтхнула.

А Харитя й справдѣ заходилась коло вечерѣ. Змыла в мисчинѣ жмѣнку пшона, вкинула соли та зо двѣ чи зо три баробѣ, налила в горщок воды и приставила его до огню. Любо було глянути на єѣ дробненькѣ, запеченѣ на сонци рученята, що живо бѣгали од одноѣ роботы до другоѣ. Великѣ сивѣ очи зпѣд довгих чорных вѣй дивилися мило, розумно. Смугляве³⁾ личенько розчервонѣлося, повнѣ уста розтулилися, — вся єѣ увага була звернена на роботу. Она забула навѣть и за новѣ червонѣ стяжки⁴⁾, що двѣчи⁵⁾ обмотовали єѣ русяву, аж бѣлу головку. Стяжки тѣ були єѣ радѣсть, єѣ гордошѣ. Отсе третій день, як хрестна мати подаровала вѣй тѣ стяжки, а Харитя й доси не натѣшиться ними.

Мати зтиха застогнала. Харитя стрепенулася и пѣдбѣгла до постелѣ.

— Чого вы, матѣнко? Може водицѣ холодноѣ? Що у вас болить? — ластѣвкою припадала она коло недужоѣ.

— Ох, дитино моя люба! Все в мене болить; руки болять, ноги болять, головы не зведу. От, може вмру, на коож я тебе лишу, сиротину нещасну? . . . Хто тебе догляне, выгодує?

Харитя почула, що єѣ маленьке серце заболѣло, як бы хто здавив его в жменѣ; слѣзы затремтѣли на єѣ довгих вѣях: она припала матери до рук и почала их цѣловати.

— Що мы робити мемо⁶⁾ доню? От довелось менѣ злягти саме в жнива . . . Хлѣб стоить у полю невыжатый, обсыпается . . . И вже не знаю, як менѣ бѣднѣй, недужѣй, запобѣгти лихови . . . як не зберемо хлѣба — загинемо з голоду зимою! . . . Ох, Боже мѣй, Боже!

— Не журѣться, мамо! не плачте! Аджеж Бог добрый мамо! Бог поможе вам одужати, поможе хлѣб зѣбрати . . . Правда, мамо? . . . правда? . . .

¹⁾ мисник = полиця на миски, ²⁾ стрибнути = скочити, ³⁾ смуглявый = подовчастый, ⁴⁾ стяжка = сплѣтка, бандик (з нѣмецкого), ⁵⁾ двѣчи = два разы, ⁶⁾ мемо = будемо.

II.

Поки Харитя говорила тѣ слова, в бѣленькѣй головцѣ єѣ промайнула думка: як то нема кому жати? А она щож робите ме? Ще торѣк ходила з мамою на ниву, бачила, як мати жне, ба сама брала серп и жала! Аджеш она богато нажала бы, як бы мати не сварила за скалѣченый палець. Але тамтого року она була ще маленька, маленькими рученатами не могла вдержати серпа, а тепер она вже выросла, набрала силы и руки побѣльшали. Харитя глянула на свои руки. Аджешими рученятами она принесла з рѣчки пѣв ведра воды, хоть яке оно тяжке, те ведро! Завтра, йно розвидниться, устане Харитя, нагодує маму, возьме серп и поїде в поле жати. А вже як буде жати, так буде жати! И не розѣгнеться! И уявилася Харитѣ выжата нива, а на нѣй стоять полукѣпки¹⁾ и блищать проти сонця, як золотѣ. И сама Харитя стоить на полѣ, дивиться на свою працю и думає як бы звести хлѣб у стодолу. От що она зробить: поїде до хрестного батька, обейме єго рученьками за шию и скаже:

— Тату мѣй любый та милый! Я вже вам бавити му мало Андрійка, буду єму за няньку, тѣлько звезѣть наш хлѣб та складѣть у стодолу! — Вѣн добрый батько хрестный; вѣн єѣ послухає, звезе хлѣб. А як же зрадѣе мати, коли Харитя прийде до неѣ й скаже: — А, бачте, матусю кохана, а я вам не казала, що Бог поможе нам зѣбрати хлѣб? Увесь хлѣб у стодолѣ. — Мати з радостью очуняє, пригорне доню до серця, поцѣлує и знов жити муь они веселѣ та щасливѣ и не згинуть зимою з голоду . . .

В печи щось бухнуло, зашипѣло, засичало. То збѣгла кулеша.²⁾

Борзо³⁾ кинулася Харита до печи, одставила горщок, дглянула стравы и насыпала в миску горячоѣ кулешы. Мати выѣла ложок зо двѣ тай поклада ложку. Страва здалась ѣй несмачною, противною. Харитя ѣла, чи не ѣла, швиденько помыла посуду, посклала на мисник, засунула сѣнешнѣ дверѣ и стала навколѣшки перед образами молитися Богу. Она складала ручки, хрестилась, зѣтхала та здоймала очи до горы и дивилась пильно на образ, де був намальований Бог-Отець. Она вѣрила, що

¹⁾ полукѣпки = кладнѣ, в яких пѣв копы снопѣв, ²⁾ кулеша = каша з меляу, ³⁾ борзо = скоро, швидко.

Господь любить дѣтей и не дастъ их на погубу. Атже не дурно тримає вѣн у руцѣ золоте яблоко з хрестиком: певне вѣн дастъ то яблочко добрѣй дѣтинѣ. И Харитя своим дитячим голосом просила у Бога здоровья слабѣй матусѣ, а собѣ силы выжати ниву. Ся думка не давала їй спокою. Їй хотѣлося швидше дождатися ранку. „Ляжу зараз спати, щобы завтра ранѣйше прокинутися“ — подумала Харитя, и поставивши коло мамы воду на нѣч, лягла на лаву. Але сон не злѣплював їй очей, вѣн десь утѣк из хаты, бо й недужа мати не спала й стогнала. Повный мѣсяць дивився у вѣкно и на коминѣ намальовав також вѣкно з ясними шибками та чорными рамами. Харитя поглядала в той куток, де лежав серп и думала свою думку. А на дворѣ так мѣсячно, ясно, хоть иглы збирай. Харитя сѣла на лавѣ й глянула у вѣкно. В мрачнѣй долинѣ, осяянѣ срѣбным промѣнем мѣсячным, стояли широкѣ ланы золотого жита та пшеницѣ. Высокѣ чорнѣ тополѣ, як вѣйско, стояли рядками край дороги. Синя небо всыпане було зорям. Зорѣ тихо тремтѣли. „А що, як бы тепер выйти на ниву? Е нѣ! страшно, вовк выбѣжить из лѣса, русалки заскочать, страхи повывлазять из пшеницѣ“ . . .

И Харитѣ справдѣ стало лячно,¹⁾ она знов поклася на лавѣ и одвернулася од вѣкна

— Чому ты не спиш, доню? — пытає мати.

— Так . . . Я зараз спати му, мамо!

Мати стогне, а Харитю живый жалѣ берс за сердце. Бѣдна мама! Все болить у неѣ . . . Трохи пѣзнѣйше и слаба мати, и копы²⁾ на полѣ, и русалки, и вовк, и ясне вѣкно на коминѣ змѣшуются в якѣйсь дивнѣй плутанинѣ . . . Сон, влетѣвши до хаты, бере Харитю пѣд свое крыло. Срѣбный промѣнь мѣсячный тихо сяє на бѣлѣй головцѣ дѣвчинки, всмѣхається, гуляє по смуглявому лицу та по бѣлых дробненьких зубках, що выглядать изза розтуленых уст. Харитя спить солодким сном.

III.

Рано встало золоте сонечко. Рано разом из сонцем прокинулася Харитя. Хутенько зварила кулешу, нагодовала маму, зѣбла и сама кѣлька ложок. Упоравшись, зняла серп из полицѣ, поклася в торбинку хлѣба та цибулѣ и завязалася хусточкою. Далѣ поцѣловала маму и каже:

¹⁾ лячно = страшно, ²⁾ копа = кладень, якій має 60 снопов.

— Пойду я, мамо, на улицю до дѣвчат; побавлюся трохи.

— Иди, доню, та не бався довго.

Иде Харитя селом и якость њй чудно. Нѣколи не ходила она сама так далеко вѣд хаты. От вже њ крайню хату минула, вѣйшла на поле њ стала, задивившися в далечѣнь на чудовый краєвид. И спрадѣ було гарно на нивѣ, несказано гарно! Погѣдне блакитне небо дыхало на землю. Жовтѣли жита и вылисковалися¹⁾ на сонцѣ. Червонѣло цѣле море колоскѣв из пшеницѣ. Долиною повелася рѣчечка, як бы хто кинув нову синю стрѣчку на зелену траву. А за рѣчкою попѣд кучерявым зеленым лѣсом вся гора вкрыта розкѣшными килимами ярины. Горячою зеленою барвою горить на сонци ячмѣнь (ярець), широко стелиться килим²⁾ яснозеленого вѣвся, далѣ темнѣ просо. Межи зелеными килимами бѣлѣе гречка, гейбы хто розослав великѣ куснѣ полотна бѣлити на сонцю. В долинь, край лѣсу, высить синя имла³⁾ И над усѣм тым розкинулося погѣдне блакитне небо, лунае в повѣтрѣ весела пѣсня жайворонка. Вѣють из поля чудовѣ пащѣ од нестиглого зерна и польовых квѣток.

И добре Харитѣ на нивѣ и страшно. Стала она њ не знае, чи йти далѣ, чи вертати. Але выткнулася десь далеко з жита червона хустка жѣноча и Харитя згадала хору маму, и чого прийшла. Она подалася стежкою⁴⁾ межи жита, гарный краєвид зник. Босѣ ноженята ступали по втопанѣй стежцѣ, над головою межи колосками синѣло небо а з обох бѣкѣв, як стѣны, стояло жито и шелестѣло усатым колосем.

Харитя опинилася якбы на днѣ моря. В житѣ синѣли волошки та сокирки⁵⁾, бѣлѣв зѣркатый⁶⁾ ромен, червонѣла квѣтка польового маку. Польова повитиця полѣзла до горы по стебелинѣ жита и розтулила свои бѣлѣ деликатнѣ квѣточки. Харитя мимохѣтъ⁷⁾ зрывала квѣточки та йшла все далѣ.

Аж ось и их нива. Она добре знае свою ниву, ось и рѣвчак⁸⁾ той, цѣо промыла веснянна вода. Харитя поклала торбинку, взяла в руки серп и почала жати. Тихо навкруги. Тѣлько цѣвѣркун цѣвѣркоче в житѣ, шелестить сухѣй колос та деколи запутьпурутѣкае перепелиця. Жне Харитя, але якость не добре йде робота.

¹⁾ вылисковатися = блищати, ²⁾ килим = покровець, ³⁾ имла = мрака, ⁴⁾ стежка = пѣшник, ⁵⁾ волошки та сокирки = квѣты, ⁶⁾ зѣркатый = як зоря з промѣнем, лучами, ⁷⁾ мимохѣтъ = мимо охоты, мимо волѣ, ⁸⁾ рѣвчак, рѣв = ярк, яр.

Довче стебло путається, великій серп не слухається в маленькій руці, колосе лоскоче спотніле личенько . . . Аж ось щось якби впекло Харитю в палець. Она вихопила руку и побачила на пальцю кров. Серп выпав Харитѣ з рук, лице скривилося з болю, на очи набѣгли слезы и Харитя от от заплакала бы гѣрко, коли бы не нагадала про свою бѣдну маму. Швиденько обтерла она кров з пальчика спѣдничкою, затерла врѣзане мѣсце землею и почала жати. Стерня коле босѣ ноги, аж на плач збирається Харитѣ, пѣт великими каплями падає на землю, а бѣдна дѣвчинка жне й жне.

Якось обернулася Харита назад, щобы покласти нажатую жмѣнку, глянула навкруги и страх обхопив єѣ. Адже она одна на нивѣ! Ану, якій страх выскочить из жита й задусить єѣ!

Раптом фуррр! . . . Перепелиця пурхнула перед самою Харитою и трепечучи короткими крылами ледво перенесла на кѣлька ступнѣв своє тяжке, сыте тѣло. Серце закалатало Харитѣ в грудях из переляку, потому наче спинилося и Харитя скаменѣла на мѣсци. Одною рукою стиснула жмѣнку жита, другою — серп. Лице пополотнѣло. Здоровѣ сивѣ очи зо страхом дивилися в жито. За хвилину Харитя трохи одойшла. Серце знов застукало в грудях. Харитя наважилася тѣкати.

Стежкою наближались двѣ молодичѣ. Харитя спостерегла¹⁾ их, знов нагадала недужу, бѣдну маму и схиливши русяву головку, взялася до работы. Она мусить выжати жито! Она мусить потѣшити свою добру нещасну маму!

Молодичѣ наближилися до Харитѣ, пѣзнали єѣ и глянули одна на другу.

— Ты що тут робиш, Харитю? — спытали разом. Харитя здрѣгнулася, пѣдвела очи на молодичѣ и засоромилася.

— Жну мати слабѣ лежать нема кому хлѣба выжати . . . з голоду згинемо зимою

В єѣ голосѣ тремтѣли слезы. Молодичѣ знов глянули одна на другу.

— Бѣднаж ты, дѣтино, бѣдна!

Враз Харитя почула, що слезы душать єѣ. Зразу якось дуже жаль стало ѣй слабѣ матери, дужше заболѣв той палець, що втяла серпом, заболѣли ноги, наколенѣ стернею, згадовав-

¹⁾ спостерегти = увидѣти.

ся перестрах недавный — слезы мов град — посыпались на землю и Харитя, голосно хлипаючи, заридала.

Молодицѣ кинулись до неѣ.

— Що з тобою дитино? Не плач перепелочко! Мати, дасть Бог, одужае, а жито мы выжнемо, не дамо вам згинути з голоду. Ну не плач же, квѣточко!

Молодицѣ взяли за руку бѣдну Харитю, цѣловали, потѣшали.

— Ходѣм зараз до матери, най она втѣшиться, що мае таку добру дитину . . .

Молодицѣ взяли за руки Харитю и подалися стежкою назад в село. Харитя йшла и тихо хлипала.

IV.

Незабаром Харитина мати одужала. Молодицѣ выжали удовине жито, хрестный батько Харитин звѣз хлѣб у стодолу и сироты вже не боялися голодноѣ смерти. Мати цѣловала та пестила свою добру дитину, а Харитя щебетала:

— Хиба я не казала вам, матѣнко, що добрый Бог дасть вам здоровля и поможе зѣбрати хлѣб? Хиба не на мое выйшло? . . .

24. Пташки.

Володимир Самѣйленко.

Зима. Сумнѣ стають хатины;	Летѣть же вы в краины милѣ
Поля замерли в тихом снѣ;	Щасливым людям щебетать!
Пташки в далекиѣ краины	Пташки, що в вирій одлетѣли,
Несуть чудовиѣ пѣснѣ.	З весною знову прилетять.
Та де-б они гнѣздо не звили,	
Все будутъ край наш памятать;	Они нас бѣдных изгадають,
Пташки, що в вирій ¹⁾ одлетѣли,	И тольки вернется тепло,
З весною знову прилетять.	Старого дуба одшукують,
	Де их гнѣздо торѣк було,
Их виганяе доля з хаты.	Щоб' знали нивы почорнѣлѣ,
И нам сумнѣйш стае, нѣж им:	Що прийдуть днѣ щасливѣ впать,
Тепер нѣхто нас утѣшати	Пташки, що в вирій одлетѣли,
Не буде спѣвом чарѣвным.	З весною знову прилетять.

¹⁾ вирій = теплый край, куды пташки одлѣтають.

25. Народнѣ смѣховинки.

Як циган читає?

Якомусь Бонифатому Калистратови Цибулѣ украв циган коня. Кѣнь мав на боцѣ выпалене п'ятно, и то першѣ буквы имени и назвища свого властителя, то єсть Б. К. Ц.

Коли цигана имили и поставили перед суд, звѣдав його судія:

— Знаєш, цигане, читати?

— Не дуже, але знаю! — одповѣв циган.

— Отже видиш и сам — каже судія — що тот кѣнь, котрого у тебе знайшли, єсть власністю Бонифатого Калистрата Цибулѣ, про що свѣдчать и буквы Б. К. Ц. выпаленѣ конєви, из боку.

— Прошу свѣтлого суду — каже циган — коли бо я зовсѣм инакше читав тѣ буквы. Я гадав, що Б. значить: бери, К — коня, Ц — цигане. А що я также циган, то я взяв того коня, як свого...

На войнѣ.

В 1848 роцѣ в часѣ революціѣ залѣтали кулѣ до одноѣ винницѣ, де працювали люде. Один из робѣтників бачучи, що кулѣ можуть их легко ранити, став и кричить сердито на весь голос:

— Гей! Бѣда на твою голову! Не стрѣляй, бо туй люде!

26. Пѣдкарпатска Русь в давнинѣ.

(Михайло Грушевскій.)

Початки руськоѣ кольонизаціѣ за Карпатами мусимо класти на часы загального розвою руськоѣ кольонизаціѣ на захѣд и полудень в VII—VIII вѣцѣ. Тѣлько ся первѣстна кольонизація, як в загалѣ на периферіях, а до того ще вѣдт'ята карпатским хребтом од кольонизаційных огнищ, мусѣла бути досить рѣдка и тым пояснюється скоре и глибоке вынародовленє руських осад на пѣдкарпатскѣй рѣвнинѣ. Тѣлько на самѣм пѣдгѣрѣю и в горях — менше привабных для новых приходцѣв¹⁾ — руська люднѣсть, яка из початку була певно дуже рѣдка и слабо осѣла, мала час розмножитися и закорѣнитися та завдяки тому задержала свою

¹⁾ приходець = той, що приходить, имигрант.

етнографичну перевагу до наших часів. На се підгоре межі пор'вчем¹⁾ Тисы и хребтом, де можемо из усякою правдоподібністю припускати перевагу руської людности над всякою иншою в XI—XIII в'їку, мусимо й мы звернути головну увагу.

Политичні обставини житя сего глухого и слабо ще залюдненого краю не лишили по собі в'їсток в руських жерелах. Из значною правдоподібністю можна припускати, що в IX в'їці с'ї кра'ї стояли в певній залежности од Велико-моравської державы. В X в'їці они правдоподібно з північним зг'їрем Карпат були залежні од Руської державы и тут, за Карпатами, при кінци X и з початком XI в'їку держава Володимира Великого стикалася з землями Стефана Угорського и Андриха Чеського — як подає Найдавніша руська л'їтопись. Пізнішше с'ї закарпатські землі увійшли в фактичну залежність від угорських королів. В середині XI в'їку се мус'їло бути вже фактом довершеним, судячи з того, що угорські королі з кінцем XI в'їку починають выступати з плянами на руські землі на північ од Карпат (Галичину). Похід угорського короля Володислава Святого и вже зовсім певну участь его наступника Коломана в війні Святополка з Ростиславичами мусимо уважати за першу прояву сих плянів на руські землі на північ од Карпат — плянів, що по г'їркій неудачі 1099 року вступають ще виразнішше стол'їте пізнішше. З руського боку мы не бачимо таких виразних стремл'їнь здобути собі Закарпатську Русь, тільки з кінця XIII в'їку за князя Льва Даниловича маємо сл'їды якихсь оружних заходів в т'їм напрям'ї, а можливо — и певних здобутків.

Першу певнішшу в'їстку про власть угорського короля над руськими землями маємо з 1031 року. Говорячи про смерть сына короля Стефана, Генрика, н'їмецькій л'їтописець називає его „князем руським“ (*Heinricus Stephani regis filius, dux Ruizorum...*) Знач'їне сего титулу не ясне, але его трудно толковати инакше як сл'їд залежности Підкарпатської Руси од Угорщини. Рівно стол'їте пізнішше подибуємо також в н'їмецьком жерел'ї подібну в'їстку про „руську марку“ Угорщини, де перебував тогды король. (*Nuntius ad regem [до угорського короля] dirigitur, qui tunc in marchia Ruthenorum morabatur.*) Из сею маркою XII в'їку пробовано звязати так звану „Краину“, як то до пізній-

¹⁾ пор'вче == край над р'їкою.

ших часѡв назывався, а то части и доси ще зветься погранич-
ный карпатскій пояс в столицях Шаришскѡй, Земплинскѡй,
Ужанскѡй и Бережскѡй.

В кождѡм разѣ вже в тѡм XII вѣцѣ була на Пѡдкарпатскѡй
Руси комитатська организація — то є подѣл на столицѣ и их
устрой выроблений в XI—XII вѣцѣ. Порѣче Попрада й Гернада
творить Спишскій комитат, порѣче верхноѣ Торицѣ и Топлѣ-
Шаришскій, середноѣ Топлѣ, Ондавы и Лаборця-Земплинскій,
Уга-Ужскій, Латорицѣ и Боршовы-Бережскій. Всѣ сѣ комитаты
выступають уже в документах початкѡв XIII вѣку, хоть их гра-
ницѣ ще не вповнѣ сталѣ. Полуднева часть Земплинского комитату
в XIII вѣцѣ и в першѡй четвертинѣ XIV вѣка належала до окре-
мого наджупана в Потоцѣ; порѣче Боршавы довго належало цѣле
до Бережскоѣ столицѣ, а не до Мармароша як пѡзнѣйше, а су-
сѣдна з Угочским комитатом Марамароська територія належала
до Угочи. Взагалѣ Марамароській комитат zorganizовано значно
пѡзнѣйше. Як територіальна назва Мараморош выступає в актах
уже на границѣ XII и XIII вѣку, але ще на початку XIV вѣку
вѡн дочислявся до Угочи и тѡлько десь в другѡй чверти сего
столѣтя сформовався остаточно в самостѡйный комитат. Взагалѣ
сей схѡдний кут стає найпѡзнѣйше тереном тоѣ суспѡльноѣ
еволюцїѣ, яку майже столѣте скорше переводять в захѡдных ру-
ських комитатах Пѡдкарпатскоѣ Руси.

27. Наука.

(Стефан Руданскій.)

Дочекався я свого святонька
Выряжала в свѣт мене матѣнька..
Выряжала в свѣт мати рѡдная
И промовила менѣ бѣдная:

— Нехай, сыну мѡй, мы працюємо,
Нехай цѣлый вѣк мы горюємо,
Нехай сохну я, тато горбиться,
Ты на свѣт поглянь, що там робиться.
Та не всѣж як мы в землѣ рьються —
Може є такѣ, що и мьються,
Та не всѣж, як мы, дымом куряться —
Може є такѣ, що й не журяться.

Коли найдеш их, милый сыночку,
 Ты склони себе як былиночку.¹⁾
 Ты склони себе як былиночку,
 Простели себе як рядниночку,²⁾
 Спина з похилу не искорчиться,
 Чоло з пороху не изморщиться.
 За то ступить пан на покôрного
 И прийме тебе як добôрного.³⁾
 И з панами сам порôвняешся,
 В сръблѣ-золотѣ закупаешся,
 В сръблѣ-золотѣ закупаешся,
 З полем баткôвським розпрощаешся.

Але сталося друге святонько,
 Выряжав у свѣт мене батенько,
 Выряжав мене, путь показовав,
 Говорив менѣ и приказовав:

— Видиш, сыну мôй, як працюємо,
 Видиш, сыну мôй, як горюємо.
 Ты на пчôл поглянь: є робучиѣ,
 Але й трутнѣ⁴⁾ є неминучиѣ.
 Так и на свѣтѣ: однѣ рынуютья,
 Другѣ потом их тôлько мынуютья.
 Будь ты проклятый, милый сыночку,
 Як погнеш таким свою спыночку!
 И чоло тобѣ нехай зморщиться,
 И хребет тобѣ нехай скорчиться!
 Ты тѣкай од них як од гадины,
 Ты не жди од них перекладины,
 Ты не жди од них перекладины,
 Ты у свѣт иди на оглядины,⁵⁾
 Ты у свѣт иди, милый сыночку,
 Ты усе спôзнай — и былиночку.
 Тогдѣ з свѣтом ты порôвняешся,
 В добрѣ — розумѣ закупаешся,
 В добрѣ — розумѣ закупаешся,
 В полем батьковым привитаешся.

¹⁾ былиночка, былаина = ростина, ²⁾ рядниночка-рядно = простирало, верета, ³⁾ добôрный = добрый, ⁴⁾ трутень = трут (пчола), ⁵⁾ на оглядины = щобы оглянути, осмо̀трьти.

28. Учися, мѡй брате !

(П. Кулъш.)

Учися, мѡй брате,
 Гарненько читай,
 Що писано в книжцѣ,
 Те все замѣчай;

Там рада для тебе,
 Там щасте твоє . . .
 Учися, мѡй брате,
 Ще час тобѣ є! —

29. Три днѣ в чеськѡм селѣ.

Микола Творидло.

I.

Желѣзниця наша спѣшить до Праги, головного города Чех. Цѣлыми годинами дивлюся из окна поѣзда на доспѣваючѣ широкѣ поля, поперетинанѣ рѡвными, як струна, дорогами, окрашеними рядами овочевых дерев: груш, яблѡнок, слив, перетяжених дозрѣваючими вже овочами. Все утѣкає з перед очей: нивы, села, котрѣ суть чистѣ, порядочнѣ, як кой бы всѣ були городами.

Коло мене сидѣв задумчиво один старшій вже чоловѣк. Та нараз оживився. Побачивши в моих руках руську книжку, заговорив до мене по нашому. Зрадовалися мы оба, що стрѣтилися мы на чужинѣ. Вѡн вже 15 лѣт тому покинув серед бѣды та нужды свѡй край, блукав по свѣтѣ, вкѡнци опинився в Чехах. Тут кинувся до торговлѣ та в протягу 10-ти лѣт добився бѡльшого маєтку, оженився з богатою чешкою, тай годѣ вже вертати до свого краю, хоть серце тягне бодай на короткій час туды. Тепер ѣде до села Саны купувати цикорію в тамошнѡй фабрицѣ, яка є власностею селян.

— Що кажете? — звѣдаю — фабрика власностею селян? А то як?

— Таж тут — каже — селяне мають дуже багато своих фабрик. А вже село Саны було бы для вас дуже цѣкаве, бо там є багато таких инстутуцій, про котрѣ руським хлопам ще и не снилося. Высѣдайте из мною, а я покажу вам все, бо маю там багато знакомых.

Я радѡстно пристав на то. На найближшѡй стаціѣ высѣли мы и за пѡв години вже були в славнѡм селѣ, в Санах. На вежи (турнѣ) сельскоѣ церкви тогды одбило сѣм годин. Входимо в село, котрое у нас придалобыся городом. Село числить около

200 хиж. Мурованѣ будинки по обох сторонах битоѣ громадскоѣ дороги, обсаженоѣ овочевыми деревами. В серединѣ села одно-поверхова мурована школа, висока, стилево мурована церков, на вежи годинник.

Вечером нараз заблестѣли в одну минуту по улицах свѣтла.

— Що се? — звѣдаю.

— Туй — каже — люде вже не свѣтять нафтою; они запровадили собѣ електричне освѣтленя. Заосновали спѣлку та спѣльно завели собѣ електричну централу, тож можуть освѣчовати свои дороги та улицѣ. Але почекайте, завтра побачите щось бѣльше. Тепер идѣм вечеряти.

Я думав, где то можемо вечеряти? В нашѣм селѣ до корчмы годѣ ити, бо крем горѣвки та кусника хлѣба нич там не достанеш, а переночуєш хиба на голѣй лавцѣ, тай и там не выпшишя, бо крик пяницѣ не позволить.

Приходимо ближе, вже виджу красный будинок, а на нѣм напись: „Гостинниця“. Входимо до середины. Комната простора, освѣчена ясно електричными лампами, на мальованых стѣнах висять образы святых та славных ческих людеѣ, в другѣм мѣстѣ висять новинки. При столах прикрытых бѣлыми скатертями сидять селяне, однѣ читають, другѣ грають в шахи, иншѣ говорять. Приступаємо до них и я представляюся.

— А, Русин, витаємо, витаємо! В нас були вже люде рѣжных народѣв, бувають часто Поляки, Москалѣ, Сербы, Болгары, але Русина ще не було нѣколи! — загули селяне.

Посадили меж себе, найшли зараз и пропамятну книгу, яку подали менѣ, щобы в ню вписатись на памятку, подали пушку (буксу) з написею: „Матице школьска“, до якоѣ було треба веречи жертву на ческѣ школи, а послѣ того зачався розговор. Гдеякѣ из присутных ходили до Даниѣ побачити, як тамошнѣ селяне газдують, були и в Росіѣ — конѣ куповати — були и мѣж Нѣмцями, але бѣднѣйшого краю, як где Русины бывають, кажуть — не бачили нѣгде. Властитель гостинницѣ, Чех, подав вже вечерю та пиво.

— То — каже — пиво из нашоѣ власноѣ пивоварнѣ. Самѣ мы плодимо ячмѣнь на пиво, самѣ в своѣй пивоварни варимо, самѣ и выпемо, — та ще и другим продамо.

Тымчасом до гостинницѣ увѣйшов управитель школы, а за ним священник. Присѣлися до селян и розмова поплыла дальше.

Говорилось про всячину. Вкѣнци зачались клеити мои стомленѣ очи.

Я поговорив з властителем гостинницѣ про ночлѣг и дознався, що за корону достану комнату. Але коли я став прощатися, один из селян приступив до мене и просив до себе на ночлѣг.

— Я — каже — телефоновав уже до жены, що прийдемо.

— Як то? — звѣдаю — телефоновав? У вас є телефон?

— Тадь, як видите, вѣн є и в гостинницѣ. Маємо електрику, чомуж не урядити собѣ телефон?

Попрощавшись, вийшли ми из гостинницѣ, а за кѣлька хвилин були вже у хатѣ гостинного господаря, котрый був старостою в селѣ. Се не хата нашого селянина, але як бы якого урядника в городѣ. Чисто, красно, на скриночцѣ при постели електрична лямпка, недалеко шафа з книжками, на столѣ альбом з фотографіями.

— Кѣлько — звѣдаю єго — маєте поля?

— 30 моргѣв, однак в нашѣм селѣ суть переважно бѣднѣйшѣ, пересѣчно суть 15 моргѣв, та ще меншѣ господарства. Найбогатшій селянин у нас — се Дворжак, посол до ческого сойму.

Я скоро заспав тай и в снѣ радовало мене, що я в день видѣв.

II.

Як настав день, я був вже на ногах. Насамперед пѣшов до фабрики цикоріѣ.

Є се спѣлкова фабрика. Люде управляли тут цикорію од давна, та мало им чужѣ фабрики платили. Тѣж они заосновали спѣлку и збудовали фабрику та самѣ сушать цикорію и продають, а зыск дѣлять помеж себе послѣ скѣлькиности доставленоѣ сыроѣ цикоріѣ.

При фабрицѣ цикоріѣ є ще електричный млын також спѣлковый. Они не продають на торзѣ пшеницю, жито, но мелють в своим спѣлковѣм млынѣ та продають муку, що им дуже добре оплачуєся.

Є в селѣ також спѣлкова пекарня. Обчислили собѣ люде, що не выплатиться печи дома хлѣб, будовати на се окремѣ печи, тратити час, палити дерево тай вѣсти недопеченый, або перепеченый хлѣб. В спѣльнѣй пекарни можно се зробити далеко

тунше, выгнѣйше тай мати лучшій хлѣб. При тѣм ще приходять купцѣ каждого дня та купують в них велику скѣлькость хлѣба и иншого печива. Недалеко од пекарнѣ є магазин на збѣже, штучнѣ навозы, рѣльничѣ наряды та все инше потребное для газдовства. Нѣхто не купує та не продає особно на свою руку, але всѣ гуртом, бо то для них выгнѣйше. Мають свого фахового купця, керманича спѣлки, котрому спѣлка за се платить, а вѣн має вже всего достарчити спѣлцѣ. В магазинѣ суть всякѣ прилады до чищення збѣжа. Оглянувши се все, пѣшов я знов в село, меж людей. Тѣ, що скорше позбирали з поля ячмень, вже молотять. Тай дивно молотять. Везе чоловѣк одним конем якусь скриню. Кажуть менѣ, що се електрична машина, що має молотити. Иду, щобы придивитись, и справдѣ: зайшов газда до стодолы. Поправив, припасовав скриню и машина вже гуде. Люде накидають ячмень, другѣ одбирають солому, третѣ полу, а четвертѣ приправляютъ порожнѣ мѣшки пѣд отворы, що из них сыплєся вже готовое чистое зерно и наповненѣ мѣхи кладуть на вѣз и везуть сейчас до магазину. Все то так иде справно, що и не стямься, як из великого козла нѣчого не лишилось.

Такою машиною можна замолотити 200 кѣп¹⁾ денно, а то и бѣльше. Машины тѣ також спѣльнѣ, скоро один змолотить, машину зараз дає до другого господаря и т. д.

Приглянувшись роботѣ в стодолѣ, пѣшов я ще в поле. Тут стрѣтив я при роботѣ тых 'самых' людей, з котрыми вчера вечером сидѣв при склянцѣ в гостинницѣ. Не задержує их теплота, пѣт лєся, а работа иде жваво, бо работа в полю — се их честь, а земля — се их мати. Однѣ косять зерно кѣнными жниварками, другѣ грабками, серпа не знаютъ — бо то — кажуть — страта часу жати днєсь серпом. Где мало работы и дешевый робѣтник, то ще можно и серпом жати, але в нас вже нѣт. Великѣ, сильнѣ, холоднокровнѣ конѣ тягнутъ наладованѣ возы, не є возѣв запряженных коровами.

По поли не видко меж, хиба камяннѣ стовпцѣ одмежують сосѣдскѣ поля, нема узких як стежки нив, бо тут поля вже давно скомасованѣ, сцѣпленѣ. Гдєсякѣ заорують вже свои поля та засѣвають пашнѣ ростины для худобы, бо пасовиск вже давно нема, перемѣнили на орный грунт, бо се лучше выплачуєся.

¹⁾ копа = 60 снопѣв.

Були колись и тут пасовиска та сѣножати, старшѣ люде ще памятають. Але настала дороговизна, пасовиска та сѣножати не оплачувались, лучше було одводнити, справити, обробити та засѣвати бураки, броваровый ячмѣнь, цикорію на продаж, а на пашу засѣвати конюшину и луцерну. Коровы все стоять в стайнѣ. Лишився лиш одно, або два морговый кусник пасовиска. Туды выганяє все громадскій пастух коровы на прохѣд, бо то потрібно для здоровля худобины. Для гусей є знов иншій ого-роджений кусник из ставком.

Приглядаючись всему тому, згадав я наши громадскѣ пасовиска. Мокрѣ, кваснѣ, покритѣ мохом, корчами, бодаками, або много моргѣв доброѣ земли лежить, неужитком, миліоны гроша лежить марно в земли, лиш збирати их, хоть, мало треба над ними потрудитися. И ци маємо мы право нарѣкати на бѣду, на нужду, на злѣ часы?! — подумав я. — Тадѣ мы самѣ виннѣ своѣй бѣдѣ. Ци довго то так буде?

Умученый та засумованый заходжу знов до гостинницѣ. Але там нема нѣкого, посходяться аж вечером, по работѣ.

Оглянути бы еще обѣста, конѣ, коровы. Заходжу до одного газды. Двѣр чистый, выметеный, як на великдень. По серединѣ мурована гноѣвня, з керничкою з боку на гноѣвку. Дѣвчина помпує гноѣвку та розливає на гноѣ, щобы дуже не высыхав; друга выносить изпѣд коров гноѣ та розстелює рѣвно по гноѣвны. Стайня висока, мурована, з великими окнами, пѣдлога бетонована. Жолобы також из бетону, чистѣ. Коло жолоба при кождѣй коровѣ поило з водою, улажено так, що вода сама пѣдходить до горы. Корова може напитися, коли хоче. Коровы краснѣ, рослѣ, расовѣ. В селѣ є спѣлка, яка має на цѣли плеканя расовых молочных коров. Дають коровам дѣвчата ѣсти. Одна вымѣрює рѣвнѣ порціѣ, друга розносить. Мыють и чистять вымена, а коли коровѣ скѣнчили ѣсти, засѣдають дѣвчата до доєня. Коровы стоять як дѣти, дрѣмають та ждуть, аж приїде на них черга.

— Ба — думаю собѣ — то так є у одного, але пѣйду до другого! — Но и там то само бачу, лиш з сею рѣжницею, що там вже зачало на добре смеркатися, тож в стайнѣ засѣчено електричное свѣтло. У третого и четвертого то само.

И знов подумав я на наши села, на наши стайнѣ. Боже, що то за безряд и нечистота! Стѣны паскуднѣ, повно павутина,

од мух роиться, стайня низка, душна, а в зимѣ так зимна, що коровы ноги одморожують, пѣд ногами гнѣй цѣлком мокрый, окон нема, гноивка уробила попѣд пѣдлогу ровець та вытѣкає свѣбѣдно в широчезну вонючу баюру на двѣр, а з вѣдтам улицею на дорогу. А коровы худѣ, гнѣй онь поприростав до их скѣры.

И наш газда вымагає од сеѣ коровы молока. Але зато нарѣкати знає. Оглянувши обѣйстя, пойшов я знов до гостинницѣ на вечерю, щобы поговорити з людьми.

Кѣнчилась субота. Людей звичайно бѣльше, бо приближаєся недѣля. Найшлась и музыка — знана и у нас ческа банда.

Знов зайшла розмова про господарство. Я довѣдався, що поле у них вже давно покомасовано, где треба було, межѣ всюды скасованѣ, заведено ширшѣ та выгѣднѣйшѣ дороги. И богато инших дивных та новых рѣчей мож було довѣдатись. Тымчасом забава ишла дальше.

Я лишився вже в гостинницѣ спати. Комната гарна, постѣль чиста. Я подумав на нашого брудного жида-корчмаря, що то впиває, а потому выкидає пьяного чоловѣка на двѣр. Були и на Чехах такѣ корчмарѣ, та мусѣли забратися, бо не було им из чого жити.

III.

Прийшла недѣля. Богослуженя тривало коротко. О 10 годинѣ вже церков була порожна, а люде удались майже всѣ до читальнѣ. Стѣлцѣ уставленѣ так, що каждый може все видѣти и чути.

Сѣльска учителька прочитала лекцию про то: — Як має ческа мати виховати ческѣ дѣти? — По лекциѣ началась оживлена дискусия, головно меж женами. При кѣнцѣ звѣдує председа-тель: хто в селѣ має на продаж яку худобу? а хто хоче купити? И прибыває рѣвночасно картку з сими оголошеннями на стѣнѣ та повѣдомляє, що комитет выставовый рѣшив уладити вже незадовго выставу, тож хто хоче взяти участь, най зголошуєся, бо потому не приймуть его худобины, ци рѣльных плодѣв. Звѣдаюся про ту выставу ближе. Кажуть, що тут каждого року є така выставка для цѣлоѣ околицѣ, а то на то, щобы люде могли оглядати, що доброе и красное та брати примѣр. На выставѣ можно собѣ не одно купити, а властителѣ коров, коней, ци рѣльных плодѣв, узнанных за наилучшѣ, одержують нагороды. По полудню мала одбутися велика парада в честь ческого ко-

роля Юрія Подебрада в недалекѣм селѣ Подебрадѣ. Молодеж пристроилася до парады. Дѣвчата в народных уборах посѣдали на возы, украшеннѣ цвѣтами, хлопцѣ посѣдали на конѣ, окружили накола возы тай выбралися з пѣснями на устах до Подебраду. Старшѣ пошли на польованя, а я розпращавшися та подяковавши за гостину, пошов на желѣзницю и поѣхав до Праги. Нѣколи не забуду про се село. Таких сел у Чехѣв е дуже богато. Боже, коли то у нас так буде?!

30. Легенда про св. Николая.

(Иван Фванко. — Чудо з ковром.¹⁾)

В славном мѣстѣ Цариградѣ сталася пригода.
 Проявив Бог славне чудо для всего народа.
 На далекѣм передмѣстю там хатина вбога,
 В нѣй робѣтник жив старенькій и жѣнка небога.
 Працювали, заробляли, весь вѣк з горем бились,
 Та бѣднѣйших ратовали и Богу молились.
 Та ще з давна звычай мали: лепта²⁾ хоч малая
 Йшла од них рѣк в рѣк для бѣдных в празник Николая.
 Та змогла их старѣсть, слабѣсть, годѣ заробити,
 Ледво-ледво выстарчало з дня на день прожити.
 Аж ото надходить празник Николы святого!
 Як почитити день той славный, коли в хатѣ вбого!
 Журяться старѣ обоє! Жѣнка й промовляє:
 — Слухай мужу, день Николы ось ось наступає.
 Як побралися мы з тобою, в злѣй ци добрѣй хвили,
 День святого Николая мы врочисто³⁾ чтили.
 Ци-ж на старѣсть мы покинем сей звычай побожный?
 Ци-ж наш дѣм на сеє свято так вже й не спроможный?
 Ад же-ж нам не довго жити, нѣкому лишати.
 Ци-ж не лѣпше все, й останє, Богу в жертву дати?
 Ось гляди, ковер старенькій, ще моєѣ мамы!
 На, продай, а буде радѣсть в празник сей мѣж нами. —
 Муж послухав сеѣ рады, вельми звеселився,
 Взяв ковер и, йдучи в город, Богу помолився.

¹⁾ ковр = покровець, ²⁾ лепта = дрѣбный грѣш, ³⁾ врочисто = торжественно.

До базару путь не близкій, вѣн и поспѣшае,
 Аж ось муж якійсь поважный его догоняе.
 Привитався. — Куды, дѣду? — На базар, панотче,
 Сей ковер иду продати. — Що за него хочеш? —
 Пан пытае. — Сѣм золотых за новый давали.
 А теперъ що ласка ваша. Мы-б' не продавали,
 Та ось празник наш, Николы, а в хатѣ убого,
 А мы все привыкли чтити день сего святого! —
 Каже пан: — Се дѣло добре! Твоѣй ковер хорошій,
 Хочеш? От тобѣ за него шѣсть дукатѣв грошей. —
 — Се за много, любый пане! — став старый казати,
 Але пан узав коверецъ, дав ему дукаты.
 Дѣд оглянувся: нема пана! На базар спѣшиться,
 Та прохожѣ, базаровѣ стали з него кпиться.¹⁾
 — Що ты дѣду, одурѣв, чи очи проплакав?
 Де ты своѣй ковер подѣв? З ким ты тут балакав?
 Та-ж при тобѣ не було нѣкого видати! —
 Дѣд говорить. — Нѣ, був пан, дав менѣ дукаты —
 Поки дѣд там сперечався, куповав що треба,
 Его жѣнка жде на него, як на Бога з неба.
 Аж приходит пан старый, их ковер тримае
 И до неѣ ось яке слово промовляе:
 — Муж твоѣй, моѣй старый приятель, любый серцю мому,
 Вѣн просив мене занести сей ковер до дому. —
 Се сказавши, ковер оставив тай пѣшов из хаты.
 Поки здужала бабуся хоть слово сказати.
 Здивовалася бабуся, жаль їй став на мужа:
 — От яка душа скупая! От душа недужа!
 Пожалѣв ковер продати! А пощо держати?
 Ци сто лѣт ще хоче жити, ци на той свѣт взяти?
 Пожалѣв и за для кого? Для старця якого!
 Нѣ, для Господа самого и его святого! . . . —
 Так мѣркуе в серцю своим щирая бабуся
 И рѣшае: Нѣ, од нынѣ я з ним розѣйдуся!
 Вѣн од нынѣ не друг моѣй! По отсѣм коверци
 Я пѣзнала, що не мае вѣн любви у серци! —
 Аж ось муж прийшов, весельый у хату вступае,
 Все принѣс, чим день праздничный святковати мае.

¹⁾ кпиться = смѣяться.

Є и свѣчка, є й кадило и вино, олива . . .
 В том поглянув, а там жѣнка плаче нещаслива.
 — Що тобѣ моя дружино? — щиро вѣн пытає.
 Тут бабуся жаль и бѣль свѣй в словах выливає.
 Слухає дѣд, дивується, далѣ мовить: — Мила,
 Та на Бога, я не знаю, що ты говорила.
 Хто тобѣ сказав, що коврик я жалѣв продати?
 Глянь, за него се купив я, шей принѣс дукати. —

31. Дзвѣн Свободы.*)

(Гриць Дубик.)

Витай мѣж нами, наш коханий,
 Наш милый дзвоне Свободы,
 Наш гостю любый, довгожданный
 Зза океану, зза воды!
 Мѣж нас витай
 В наш рѣдний край!

Сей день Твого до нас приходу
 Найбѣльше свято из всѣх свят
 Для всего нашего народу,
 Що тут живе у стѣп Карпат,
 На сѣй землѣ.
 Вѣки цѣлѣ.

Твою далеку вѣстку благу
 О свободѣ Ты голоси,
 Не лиш з Ужгороду в Прагу,
 А всѣм и скрѣзь єѣ неси
 В далекий свѣт,
 Де людскій рѣд!

В далекий свѣт, на всѣ краини,
 Нехай несеться Твѣй гомон
 И най вѣстить усѣм новину,
 Що мы оставили вже сон.
 Що мы живем
 И жити мем.

*) Празднична передача дзвона свободы одбулася 2-го декабря 1920 р.
 На память сих роковин написанный сей стих.

Най звук грудей Твоих свободных
 Несеться ген за океан,
 Най звеселить усѣх там рѣдных,
 Що Русин оре сам свѣй лан,
 Вже сам собѣ,
 На свободѣ.

А на врагѣв страхом безмѣрным
 Ты громаы шли й трѣвогу сѣй!
 Бо Русин з Чехом, братом вѣрным,
 За Пѣдкарпатску Русь як стѣй
 Майно и кров
 Оддать готов.

Дзвони нам Русинам на втѣху
 На красшу долю й добробут
 И всѣм звѣщай пѣд кожду стрѣху,
 Що край и нарѣд вольный тут,
 Що волѣ час
 Настав для нас!

32. Руськѣ хлѣборобы княжѣ добы.

(Иван Матѣвъ.)

Русины жили з давен давна народом осѣлым хлѣборобным ; они, як каже наш найдавнѣйшій лѣтописецѣ, платили данину своим князям „от дыма и рала,“ то є од хаты и плуга. Зразу не творили хлѣбороды у Русинѣв окремого стану й не мали жадноѣ окремоѣ назвы; весь загал занимався хлѣборобством, торговлею й иншими промыслами. Каждый Русин одповѣдно до своеѣ спромоги, поры року и мѣсяця прожитку займався то хлѣборобством, то полював у лѣсах на дикого звѣра, то ловив рыбу по рѣках и озерах, то торговал своим або накупленным товаром. Вся розлога¹⁾ руська земля из своими лѣсами, лугами, рѣками, полями, озерами и болотами була отверта для тутешных населенцѣв; каждый ходив по нѣй свободно, выбирав любе мѣсце, обрабляв его, як умѣв и мѣг и поселявся або одиноким хутором, (господарством), або громадно селом, чи то городом. А коли число населенцѣв города и села зросло так, що не ставало

¹⁾ розлогій = широкой.

поля на прожиток, то деякъ з тых населенцѣвъ покидали стару оселю та йшли глядати нового мѣсяца в диком лѣсѣ и там заснововали присѣлки та пригороды. Бувало, що в новій оселѣ стрѣчались они з ворожими чужинцями; тогды руській хлѣбороб ставав вояком, боронив свого займища, поки не прогнав ворога; а прогнавши його, ставав знов мирным хлѣборобом або промысловцем. Таким чином змагалося руське племя, ширшала руська земля.

Звѣсно не у всѣх людей однакова вдача, однака сила, однакъ способности; сильнѣйшій и мудрѣйшій бере верх над слабшим, менше оборотным. Так само и у Русинѣвъ, мудрѣйшѣ, богатшѣ выдвинулися зпомѣж цѣлого загалу на перед и утворили якбы окремый суспѣльный стан. Таким способом загал Русинѣвъ подѣлился на двѣ части: на „людей лѣпших“, що звалися також боярами и мали великъ маетки, и на „простых людей“, або коротко „людей“, то є убожше населене. Простѣ люде жили по мѣстах и звалися тогды „людьми мѣскими“, або по селах и звалися „смердами.“ Кромѣ сего були на Руси дружинники, то є товаришѣ князя, що єму служили, творили єго дружину, вѣйско и помагали єму добувати новѣ землѣ: они причислилися також до высшоѣ версты руськоѣ суспѣльности, се є до людей лѣпших. Але за руських князѣвъ тѣ двѣ головнѣ версты суспѣльнѣ, се є люде лѣпшѣ и люде простѣ, не були цѣлковито одна од другоѣ оддѣленѣ; насупротив и селянин-смерд, дойшовши до богатства, а тым самым до значѣня, причислявся вже до людей лѣпших.

Становище селянина-хлѣбороба, чи як єго тогды называли, смерда, було залежне од того, на якѣм поли вѣн сидѣвъ; а именно чи на властнѣм, чи на чужѣм, се є громадскѣм або паньскѣм. Земля раз очищена, оброблена, переставала вже бути дикою, нѣчиєю, а ставала власностею того, хто в неѣ вложив свою працю, свѣй наклад. Вѣн володѣвъ нею пѣсля впадобы, мѣг єѣ продати або одступити кому иншому, а на того, хто бы присвоив собѣ чужу землю, або в орався в, чужу межу, накладала „Руська Правда“, се є найдавнѣйше руське право, велику кару. Така земля звалася „отчиною“, т. є. спадщиною. Селянин-отчинник (дѣдич), се є власник отчинноѣ землѣ, був чоловѣком свободным, але мав князеви платити данину а також повнити князеви и єго урядникам, старостам, чи тысяцким, всякъ иншѣ повинности.

Але не кождый хлѣбороб мав свое власне поле. Вправдѣ сразу було на Руси доволѣ землѣ, але була земля дика, а щобы дика земля принесла плоды, треба було еѣ найперше розчистити, обробити, обсѣяти. До сего треба було мати робучу худобину, плуг, насѣне на засѣв, хлѣб, щобы прокормитися до новых жнив, а крѣм сего треба було вѣд обробленоѣ землѣ платити данину. Всего того не було в бѣднѣйшого хлѣбороба, тож годѣ було ему поселятися на дикѣй землѣ и вѣн нехотя був приневоленый осѣдати на поли богатшого власника и звався тогды „закупом“. Власник враз з частиною своего поля давав закупови робучу худобину, плуг, насѣне, хлѣб на прожиток до новых жнив, хату, ба навѣть грошѣ на сплату данины. Розумѣся, богатый власник землѣ не давав закупови сего всего за дармо, але пѣд корисными (хосенными) для себе условиями. Закуп повинен був часть плодѣв, пѣзнѣйше звычайно половину, отдавати своему панови, або обробляти ему вызначену часть поля даром.

Бувало, що селянин, хоть мав свою власну худобину и господарскѣ знаряды, волѣв осѣдати на чужѣм поли, чим на дикѣй землѣ, бо легче було ему господарити на вже обробленоѣй землѣ, як на дикѣй. Закуп не був прикрѣпощеный до землѣ; вѣн мѣг сидѣти на поли, доки схотѣв, або доки пан его не выселив. Але покидати поле мѣг лише в означенѣй порѣ року, звычайно на Пилипѣвку,¹⁾ а також и пан мѣг лише в ту пору одобрести ему землю. Одходячи, повинен був закуп з паном обраховатися; коли закуп уживав лише паньского поля, то отдавав ему при обрахунку вызначену часть зерна, а коли мав ще паньску худобу и иншѣ господарскѣ знадобы, то повинен був то все звернути панови. Коли закуп утѣк од своего пана без обрахунку, або допустився провины, за котру его пан заплатив за него кару, тогды по „Руськѣй Правдѣ“, тратив свободу и ставав рабом, то є невѣольником своего пана. Але Руська Правда брала також закупа в оборону перед насильством; закуп покривдженый паном мѣг обжаловати его перед судом. Коли пан продав закупа, або безвинно перемѣнив его в раба, то тратив всяке право до закупа, а навѣть платив ему високу кару. Закуп, заробивши собѣ грошѣ, мѣг стати самостѣйным власником землѣ и тогды з пѣвсвободного чоловѣка ставав зовсѣм свободным.

Убогий хлѣбороб, що не був у силѣ покористоватися дикою

¹⁾ Так называеся пѣст перед Рѣздвом Христовым.

землею, мѳг остьсти також на полъ общины, то є громады, але пѳд услѳвем, що буде платити озачену данину на громадскѳ выдатки. На громадскѳм поли мѳг сидѳти цѳле жите, мѳг его переказати своим наслѳдникам, або навѳтъ право свое до сего поля продати кому иншому, але поле завсѳгды оставало власностю громады, а той, що его переймив, повинен був поносити громадскѳ тягарѳ привязанѳ до того поля. Однак можна було тѳ тягарѳ одразу сплатити, або иншими словами: землю выкупити и стати свѳбѳдным, повным власником свого поля. На чолѳ общины стояв громадскѳй старшина званый старостою, що був посередником мѳж громадою и княжим урядом.

Кромѳ свѳбѳдных хлѳборобѳв и пѳвсвѳбѳдных, се є закупѳв, були на Руси рабы або невѳльники. Рабами ставали бранцѳв военнѳ, закупы за всѳлякѳ провины а також и свѳбѳднѳ за довги. Они були власностю князя, або приватных людей; их уживали до працѳ на поли, до котроѳ они були прикрѳпощенѳ, або до всѳляких инших послуг. Звали их також холопами, — челядею. Рабѳв тых певно було на Руси за часѳв княжих дуже много, коли руськѳ купцѳ вывозили в чужѳ краѳ побѳч кож, воску и меду, також рабѳв на продаж.

Руськѳй селянин займався в тѳ часы головно хлѳборобством. Землѳ не справляв вправдѳ так старанно, як тепер, бо й не мав так добрых господарских приладѳв, але за те мав бѳльше землѳ тай земля була переважно плодѳвита, що и без великого справленя выдавала богате жнѳво. Скотарство и ловля рыб давали також великѳй дохѳд руському селянинови, але найбѳльшѳ пожитки мав вѳн з лѳса. На Руси розлягалися тогды великѳ дрѳмучѳ пралѳсы, повнѳ всѳлякоѳ звѳрины. Кожами звѳрят платив селянин данину князеви, а опѳсля Татарам; за шкуры куповав вѳн на торгах у купцѳв всѳлякѳ потрѳбнѳ рѳчи. В лѳсах глядав вѳн диких пчѳл, выбирав их мед и вѳск, за котрым приѳздили на Русь чужостороннѳ купцѳ и вывозили до Грециѳ або Нѳмеччины.

Руськѳй селянин був в тѳ часы вельми темный. Просвѳта прийшла на Русь разом з христѳянством з Царгороду, але ширилася она вельми поволи. Лише по що найбѳльших мѳстях були школы, де училися княжѳ и боярскѳ дѳти, а простый люд не то що не мав нѳякоѳ науки, але довгѳ лѳта исповѳдовав христѳянську вѳру лише поверховно, а в сути рѳчи придержо-

вався давного поганьства. Торжества християнскѣ лучив вѣн з поганьскими обрядами, подружа заключав без церковного посвяченя и радо слухав волхвѣв, се є чародѣѣв, що одвертали его вѣд правдивоѣ вѣры. Любовався вѣн у гучных бенкетах, при котрых учасники напивалися и прислуховалися скоморохам, се є народным спѣвакам и весельчакам, що спѣвали им поганьскѣ пѣснѣ. Довго ще треба було ждати, заки Христова вѣра розширилася по всѣх закутках Руси, а слѣдом за нею пошла и просвѣта.

Доля руських хлѣборобѣв у княжѣй добѣ була вельми тяжка. Много они терпѣли таки од своих власних князѣв. Каждый князь дбав головно про розширене своих волостей, тож дуже часто воював из своими сусѣдами. Щобы придбати потрѣбнѣ на вѣйну грошѣ, накладав князь великѣ данины на хлѣборобѣв, стягав з них высокѣ грошевѣ кары, а до того ще й княжѣ урядники часто их кривдили и угнѣтали, щобы и собѣ збогатѣти. А вже найбѣльше терпѣли хлѣборобы, коли князѣ воювали из собою и прикликали на помѣч диких Половцѣв, що кочовали на схѣд од Руси. Половцѣ грабили майно хлѣбороба, его самого убивали враз з сем'єю або забирали в неволю. Особливо богато лиха заподѣяв руським хлѣборобам жорстокій половецкій хан Буняк, про котрого и по нынѣшний день заховалося в памяти люду богато переказѣв и повѣрок. В половинѣ XIII. вѣка мѣсце Половцѣв заняли Татары, котрѣ протягом кѣлькох столѣт були невысказаным лихом для Руси. Мало було на Руси князѣв, що щиро дбали про хлѣбороба, що запопадливо дбали про его долю и боронили его перед лютыми ворогами.

33. Молитва.

(Микола Чернявскій.)

Всѣ уже послули,
Мати ще не спить;
На молитвѣ довго,
Довго так стоить.
Як одну скѣнчила,
Другу почина
Щиро та сердечно

Молиться она.
Бачу на колѣна
Рѣдная стає,
Рученьки здоймає,
Слезы нишком ллє.
И они по виду¹⁾
Котяться, бѣжать,

¹⁾ по виду = по лицю.

В сяевѣ на лампады
 Искрами блищать.
 И святѣ на неѣ
 Любо так глядять,
 Мов єѣ невтѣшну.
 Хочуть розважать.
 И менѣ так сумно
 Жалко так єѣ,
 Що од слез темнѣють
 Очи враз мои
 И молюся нишком¹⁾
 — Боже, втѣш єѣ,
 Всѣ оддам Тобѣ я
 Веселїѣ днѣ.
 Най за мѣсто неѣ

Плакати му я.
 Бо такаж нещасна
 Матѣнка моя! . . . —
 Блимає лампада,
 Нѣч глуха стоить,
 В хатѣ и на дворѣ
 Все навколо спить.
 И два рѣднѣ серця
 В тиши мовчазнѣй
 У молитвѣ ширѣй
 Излились однѣй.
 И обидва вѣрять,
 Що молитва их
 Долѣта' не впинно
 До небес святых.

О, блаженна вѣра,
 Як же ты мѣцна
 И якій нещасный,
 Хто тебе незна'

34. Колядники.

(Стефан Ковалѣв.)

I.

Топчуть люде снѣгову стежку до Тимка Паламаря, не питають, що жиє далеко од села десь аж пѣд лѣсом коло самого холерного цвинтаря; мѣсять заметы снѣговѣ коло єго курноѣ хижи, ногами мѣсять, бо такїѣ час настав. До Рождества Христового тѣльки тыждень, а Тимко Паламарѣ, не паламарѣ, лиш бѣднїѣ швецѣ-полатайко, один-однѣсенїѣй на цѣлу громаду. Є гук роботы, а в Тимка Паламаря всего лиш двѣ руки, хотяѣ здалася бы в таку пору сотка, а у єго десятилѣтного сына Пилипця також тѣльки двѣ, тай тѣ немного змагають; в день хиба щетину в дратву заправлять, а вечером скѣпки на припѣчок поправлять, щобы батькови було видно, куды шилом капець колоти и де дратву пхати.

Той Пилипцьѣ жвавий и цѣкавенїѣй собѣ хлопчик; тѣшився, що так много нанашкѣв нащивляє єго отця и єго поглядать декотрѣ по кудлатѣй головѣ и на коляду запрошують и золотѣ

¹⁾ нишком = тихо.

горы об'яцують и крейцар и книги и пирôг, каждый щедриться, поки на правду не вхопить у руки и не повѣсть: „Спаси-бôг, бувайте здоровѣ!“

Пилипцьо тѣшитися, що першій раз того року поїде на коляду.

Все выбѣгне босый на снѣг, вылѣзе на замѣть, гляне в село, а цѣла дорога така вытоптана, можна бы и босому забѣгти до священника, або до учителя. Побѣгає по снѣгу босый, здубонить у снѣгах ногами и втѣкає до хижи та роздумує, мрѣе дѣточим щастем . . .

— Як то весело ити в ночи з иншими хлопцями и пôд окном колядовати! — думає собѣ Пилипцьо в дусѣ. — Тôлько з ким? . . . А вже-ж приймуть мене товаришѣ школьнѣ до гурту, коли на-нашки запрошують и коляду об'яцують! Кажуть справдѣ, що мои татуньо полатайко, але нынѣ всѣм здалися в пригодѣ; за „спасибôг“ направляють, а заплату по колядѣ достануть. Стôлько довжників . . . цѣле село! Нѣгде не застукають у окно и не скажуть: „иди дальше!“, коли побачуть, що то вôн, Пилип Тимка Паламаря, колядує. И коляд много знаю и з книжки и на память и калитку маю при ремени, калитку з юхтовоѣ шкуры и замыкаєся деревяным кôлочком . . . як раз придасться! Може мене проводиром выберуть и велять у неѣ грошѣ ховати, в ту непросту калитку? Всѣм пôд окном до свѣтла покажу, хто що дасть, крейцар чи два, а потому сховаю, защѣплю ще й руками буду держати калитку, щобы грошѣ не згубилися. А потому дам им усе, що заколядуємо, и собѣ нѣчого не возьму. Я буду тѣшитися тым аж до другоѣ коляды, що я также з другими був в гуртѣ, що мною також не погордили товаришѣ.

Так думає Пилипцьо и числить уже не днѣ, але години, коли Христос Господь народиться и споглядає на свои капчики, що стоять у головах на постелѣ. Босый бѣгає по двору, а не взуває их, щобы були краснѣ на коляду.

Але-ж нема утѣхи без смутку; хоть не в пару ходять, то все vyrучаються. Прийшла жена старосты, принесла двѣ крижôвки¹⁾ и кварту пшона на голубцѣ, а за те взяла Пилипцевѣ капчики для свого любимого сына, а Пилипцеви приоб'яцала ще дати варешку солодкого меду, щобы тôлько не лѣновався загостити до неѣ на коляду. Легко сказати „не лѣнуйся“, але в чôм? Тѣ

¹⁾ головка капусты.

капченята становили все майно Пилипцевоѣ одяги, всю его рождественську красу, бо другого не мав нѣчо свого.

Закрутились Пилипцеви в синих, круглых очах горячѣ слезы; еще як его покойну маму несли з хаты до гробу, так ему було тяжко, як тепер, коли старостиха вийшла з его капчиками за двери.

— Возьмеш собѣ мои ходаки! — потѣшав батько свого зажуреного сироту Пилипця. — Цить, не плач! . . . Бачиш сего року маемо все! Сѣно, солома, снопок вѣвсяный до хаты, все як у людей буде . . . Зваримо голубцѣв, сушеных лѣсничок.¹⁾ Господь не забувае про нас, славити имя его пренайсвятѣйшее! З мамою то мы колись страх бѣдовали . . . Щобы так покойна жѣнка жила, тѣшилася бы страх . . . йой, йой! Натирай менѣ ногу, натирай, бо знов скѣпае . . .

Пилипцьо прикляк коло батька, що сидѣв на стѣльчику пѣд окном и став терти недужу ногу, аж зопрѣв; забув у тѣй хвилѣ и на свои капчики, але не на довго.

II.

Завѣяло снѣгом стежку до хатины Тымка Паламаря. Але его сынок Пилипцьо бродить на память у село; хотяй смеркло — стемнѣлося, вѣн не мае страху, иде на коляду. Все, що мав найкрасшого и найтеплѣйшого, задягнув и покойноѣ матери юбку и татовѣ ходаки и кучму велику засунув на уха. Так выстроив его рѣдный батько и выправив из хаты в щасливу годину.

Снуються громадки селом, бѣгають од хаты до хаты колядники, выводятъ то тут, то там на рѣжнѣ коляды. А Пилипцьо блукае сам, не може знайти товаришѣв. Прилучився до одного гурту, прогнали; прилучився до другого — ще гѣрше, бо кучму выкинули ему на вербу; мало що хибовало, а була бы полетѣла з вербы в пропасть. Лѣзе Пилип на вербу по шапку, та постолы перешкаджають. Здоймив постолы, поховав онучѣ за пазуху, вылѣз, дѣстав кучму. Злѣз, глядае потемки, есть тѣльки один ходак. Де другій? Есть и другій, в снѣгу знайшовся. Узув ходаки, хотяй не так добре, як у хатѣ при помочи батька. Иде дальше, надслушаетъ, пѣзнав знакомѣ голоса пѣд одною хатою: то самѣ его товаришѣ-ровесники, а сын старосты межи ними

¹⁾ лѣсовѣ овочѣ.

проводирем, парадує в єго капчиках . . . Пôдойшов, став пôд окнами, помагає колядовати.

Скôнчили хлопцѣ, пожелали господарєви, взяли коляду, числяться: є их бôльше, є один помѣж ними непростеный, що сам навязався: єсть Пилип, сын Паламаря — полатайка. Всѣ згôршилися сиротою, причепою . . .

— Ходачнику, дѣдоводе! — крикнув першій старостôв сын. — З таким чудаком по колядѣ не ходимо! . . . Забирайся без бѣды, бо шукура буде в роботѣ . . .

— Я нѣчого од вас не бажаю, нѣ грошей, нѣ хлѣба; все возьмете собѣ, ще вам дам крейцар на щастя, тôлько приймѣть мене до себе! — блавав Пилипцьо.

— Нѣ, мы такого ходачника в бабскôй юбцѣ не потребуємо! — верещав старостôв сын. — Тобѣ слѣпого дѣда водити, не з колядниками . . . Глядай собѣ рôвных, заберися, бо набємо поза уха! — Заберися, бо набємо! — повторяли другѣ.

Уперся Пилип, не хоче лишитися, лѣзе за ними дальше, проситься, благає.

Озлобилися товаришѣ єго влѣзливостею, друлими в снѣг, набили, подерли на нѣм мамину юбку и кучму батькову десь кинули у безвѣсти, запропастили . . .

Стоить Пилип у снѣгу простоволосый, вже кучму одколядовав, але не плаче. Думає, що дальше робити? Всѣ колядують, а вôn нѣ! Набили и прогнали . . . А що им була винна батькова кучма, що?

— Пôйду сам по-пôд хаты всѣм на збитки! А приймуть мене, всюды приймуть; нанашки мене по головѣ гладили и просили . . .

Став Пилип сам пôд хатою знайомого нанашка, колядує як найкрасоѣ. Тôлько зачав, а господарь з хаты забубнив у вызоры:

— А иди дальше, иди! Обдѣйся! — скричав.

Одправили Пилипа в одной, другôй, десятôй хатѣ, а вôn не зражаєся, все иде дальше. Зайшов пôд хату старосты; не свѣтиться, але приймили. Одколядовав, пожелав щастя, щобы в гараздѣ тѣ свята всѣ дома проживали, других дождали, рôк од року на многих лѣт . . . Стоить слухає, нѣхто не дякує . . .

— Знатъ позасыпляли! . . . Нехай сплять здоровѣ. Добре, що не одправили! — думає Пилипцьо.

Зайшов мѣсяць за хмару, стемнѣло.

Заблукався Пилип можѣж хатами, не знає, де вѣн є . . . Свѣтитись в однѣй хатѣ! . . . Прямує Пилип до свѣтла, став пѣд окнами, позбувся блуду: то у отця духовного в свѣтлицях так ясно. Стоить пѣд окном и дивиться; в комнатѣ чотыри сыны священника и два сыны учителя, всѣ великѣ школярѣ з города, забавляються; то паничѣ мѣйскѣ старшѣ ще од старостового сына и высокѣ пѣд стелю; они будутъ смѣятися и може выбѣжуть, набють и подруть на шкаматѣ мамину юбку! Заглянув Пилип у друге окно, а там панѣ matka из дрѣбными дѣточками сидить при столѣ и щось розказує! Дѣти слухають, очей з неѣ не зводять, достоменно так, як вѣн колись своєѣ мамы слухав вечером, коли она пряла, а вѣн свѣтив skipками и слухав.

— Тут заколядую! Тут мене хоть и одправлять, я не послухаю — подумав Пилип и зачав „Зойшли ангелы . . .“ Мѣсяць засвѣтив; и малому колядникови стало ясно, якбы в день.

Колядує Пилип, а дѣти всѣ в комнатѣ од стола гуртом до окна заглядають и мамку кличуть, абы подивилася. Якій же вѣн бѣдненькій, нужденный! — говорятъ. — Шапки не має, юбка на нѣм з якоѣсь невѣсты, але гарно колядує!

Пилип не знає, що про него говорятъ; колядує що раз смѣлѣйше. Бо вже не сам колядує: шѣсть школярѣв-паничѣв обступило бѣдного сироту и помогають . . .

Скѣнчив Пилип и пожелав щастя-добра. Та ба ведуть его паничѣ до комнаты. Привели, гладять. Господи! Яка нужда, яке горе з'ображене в дѣтваку, сотворенѣм на образ и подобу божу! Хлопець простоволосый, з личком подрапаным, покровавленным и ще без одного пестола.

Розказує Пилип свою пригуду з колядниками, а всѣм мороз пѣреходить по тѣлѣ, хотяй тепло и мило в свѣтлицѣ. Стѣлько поневѣрки, погорды од своих родных! Прогнанный, змаловаженный, бѣдненький, безборонный сирота!

Втерла панѣ matka заплаканѣ очи, пригорнула Пилипа до себе и поцѣловала. Був то сердечный поцѣлуй. Пилип дѣзнав був уже подобного почутя, але тѣлько раз всего на всего. Так пригорнула его родна мати до себе остатній раз перед сконом, коли вже нѣчого не могла говорити . . . Огрѣвся Пилип Паламарѣв,

одойшли запарѣ, хоче ще дальше ити на коляду... Єще хотяй до пана учителя до школы...

Проситься, конечно хоче йти.

— Коли так бажаеш колядовати, то мы також поїдемо з тобою! — каже на те правник, найстаршій сын священника.

— Нас шѣсть великих басѣвъ, а ты семый сопран: не вступи-мося нѣгде. Добре?

Пилип не довѣряє...

Такѣ паничи з вусами, а вѣн такій маленькій з ними колядовати!... Жартують собѣ здоровѣ!... — думає бѣдолаха.

Нѣ, не жартують! Одягли Пилипа, все нове свѣже затягнули на него, навѣть чобѣтки кѣлками битѣ, не дратвами шитѣ, убули на него а самѣ перебралися в мужицкѣ свиты за паробкѣвъ и взяли великій мѣшок на книшѣ.

— Ты будеш брати грошѣ, — кажуть до Пилипа — бо в тебе добрѣ и глубокѣ кишенѣ.

Веде Пилип перебраных паничѣвъ попѣд тѣ самѣ хаты, звѣдки недавно єго проганяли та не посѣдаєся з радости. Всюды приймають, дають грошѣ, пироги, розщедрилися люденкове. У самого старосты побудилися, засвѣтили и просять у хату. Помѣрковали, що то не будь якѣ колядники.

Добре Пилипови з такими товаришами; грошей вже повнѣ кишенѣ, а книшѣвъ, пирогѣвъ тѣлько в мѣшку, що не удвигнеш. Громадка хлопцѣвъ, паробкѣвъ, дѣвчат слѣдять за ними, а все з далека... Однѣ догадуються троха, що то за однѣ, другѣ нѣ; але не пѣдходять близько. Шѣсть хлопѣвъ таких крѣпких, кремезных и тверезых гнетъ друлили бы в снѣг...

— Бѣгме, то поповѣ и учителей сыны! — скаже догадливый другим и дальше в ноги...

Цѣле село сходили прихильники Пилипа, нѣгде не завелися; єще лиш одну хату мають, ту курну пѣд лѣсом коло цвинтаря. Идутъ до Тимка Паламаря, до Пилипового батька, заколядовати и там пѣдѣляться колядоу з Пилипом.

III.

Тимко Паламар пересуятив цѣлу нѣч, непокоився за свою дѣтину. Жаловав, що пустив Пилипця в село без одповѣдноѣ одежи и обувы. Рѣжнороднѣ сумнѣ гадки збѣльшали журбу, проганяли од него сон. Скѣлько раз засвистав вѣтер и забрень-

котѣв шибами, вѣн зривався з постелѣ и надслуховав, ци не йде Пилипцьо. Радо пѣшов бы у село за ним, та не мѣг через ногу. Часто заглядав крѣзь оконце на небо и напослѣд пѣзнав по звѣздах, що нѣч кѣнчила з ним свою муку, що день був недалеко.

Але и свитаючій день не приносив розрады: его Пилипцьо мѣг замерзнути в снѣгу пѣд хатами. Выляв остатну каплину олѣю до каганчика, хотѣв притягнути гнѣт, щобы тѣлько блищалося в хатинѣ, встромив палець в олѣй, пѣдсунув . . . В той хвили пѣд окнами одозвалися колядники. Милозвучнѣ молодець голосы и один тоненькій зворушили душу Тимка Паламаря-палатайка: колядують прямо птички небеснѣ на весну в дубровѣ! То не коляда, а якась чудна музика з другого свѣта лѣпшого, красшого, милостивѣйшого для бѣдных.

— Хто то? — подумав собѣ Тимко и заглянув у окно тай не пѣзнав нѣ паробкѣв, нѣ того панича помѣж ними, не пѣзнав свого Пилипця. — Жартують молодѣ з старого полатайка, ци що?

Нѣ, не жартують, бо самѣ просяться до хаты. Повходили, Пѣзнав Тимко Паламарь колядникѣв, а помѣж ними и свого Пилипця.

Добре ще буде на свѣтѣ, коли стѣлько горячѣ любви розярюеся у молодечих сердцах школярѣв до своего народа! — подумав Тимко и дивовався, що его Пилипцьо стався такій живый и говорливый, гейбы зрѣс з паничами.

Бавив хлопчина всѣх, розказуючи живо пригуду з гордыми и зарозумѣлыми товаришами. Лиш про кучму, юбку и постолы батьковѣ нѣчого не згадовав.

Весело стало в курнѣй хатинѣ Тимка Паламаря, та не на довго! Лишили школярѣ Пилипа з батьком, лишили и коляду, память красну, самѣ поѣхали дуже далеко, учитися, гаровати.

IV.

Тѣсно и сумно стало Пилипови в батьковѣй хатѣ, утратив веселость вѣдай до смерти. Сумуе хлопчина; сам не знае, що з собою дѣяти. Гляне на тѣ грошѣ в перескринку, на ту щедру коляду тай тужить страх за ними, що его д' собѣ пригорнули щиро, не лицемѣрно, одягли и голубили, як рѣдного братчика. Та далеко они, тѣ добрѣ паничѣ, десь аж за десятою границею

в престо́льнѣмъ городѣ учаться; не може Пилип бодай чим небудь оказати им свою вдячнѣсть. Вѣн так радо служив бы им и в день и в ночи, цѣле жите слухав бы их за те, що ним не погордили.

Помѣтив и Тимко Паламарь, що з его Пилипом щось не добре дѣся и щетину в дратву лихо заправляе и скѣпки вечером пѣд руками ему гаснуть, а що найгѣрше: туманѣе, забуваеся . . . Посварить батько на хлопця, а вѣн еще гѣрше! Стане нѣ в два, нѣ в три . . . Еще найвеселѣйшій тогды, коли говорить про колядникѣв — школярѣв.

— Я иду татусю! — каже раз Пилип батькови. — Я и так вас заедно теперь грызу!

— Куда идеш? — зазвѣдовав батько.

— В свѣт за тыми школярами . . . Они такѣ добрѣ! . . . Скричав батько, высварив добре, та не помогло, мусѣв узяти ту коляду з перескринка, вчинив хлопцеву волю. Повѣв Пилипа до мѣста за школярами тай там лишив его з колядою разом.

Минуло од того часу не одно Рождество Христово, але Тимкови Паламареву пѣзднѣйше нѣхто не заколядовав пѣд окнами нѣ з старших, нѣ з молодых, хоть колядники не переминалися: на мѣсце тых, що старѣлися и сидѣли грибом за комином, або умирали, родилися, росли новѣ, молодѣ, свѣжѣ силы.

Колишнѣ ровесники Пилипцевѣ вже поженилися разом з сыном старосты и старалися про капчики для своих малых колядникѣв. Тимко Паламарь усе шив, усе направляв капцѣ, аж одноѣ Пилипѣвки перестав правити, бо перенѣся кѣлька днѣв перед Рождеством — не до вѣчности, тѣлько на попѣвство до своего сына Пилипа.

Легко оддыхалося того Рождества Христоваго Тимкови Паламареву на царских часах у цѣрквѣ, коли дивився на своего сына Пилипа Паламаря, що стояв перед божим престолом и колядовав „Бог предвѣчный“, а за ним весь народ богомольный. Ровесники не потребовали его соромитися, ним погорджовати: вѣн мав тепер мѣсто ходакѣв чоботы, а мѣсто маминоѣ юбки стихарь, епитрахиль, фелон, словом священничѣ рызы. Вѣн мѣг тепер колядовати з колишними ровесниками, якоѣ хотѣв.

35. З народных коляд Пôдкарпатскоѣ Руси.

(Записав Уріол Метеор в селѣ Скаль.)

I.

Топоры звенять, бѣл камснь тешуть,
 Радуйся,
 Радуйся земле!
 Днесь нам сам Спас
 Ся народив.

Бѣл камень тешуть, церков будують,
 Церков будують з трема вершечки,
 З трема вершечки, з трема дверечки,
 Однѣ дверечка — исход сонечка,
 Другѣ дверечка — пôвдень сонечка,
 Третѣ дверечка — захôд сонечка.

А три вершечки суть три небеса,
 На трех небесах ангелы звонять,
 Ангелы звонять на службу Богу,
 На службѣ поють, „З нами Бог!“ зовуть.

Радуйся, земле! Бѣжи на хвалу,
 Бѣжи на хвалу Иусу Христу!

Сонечко бѣжить: — Не є над мною,
 Кедь я загрѣю на Рôздво Христа,
 Зрадуються ми горы й долины!

Мѣсяць говорить: — Не є над мною,
 Кедь я засвѣчу на Рôздво Христа,
 Зрадуються ми рѣчки, поточки,
 Рѣчки, поточки и гôр вершочки.

Зôрничка каже: — Не є над мною,
 Кедь я изôйду на Рôздво рано,
 Зрадуєся ми гость во дорозѣ,
 Гость во дорозѣ, вся тварь во Бозѣ.

Дощик говорить: — Не є над мною,
 Кедь я упаду на суху землю,
 Зрадуєся ми жито, пшениця,
 Жито, пшениця и вся сѣвбиця.

Пшениця каже: — Не є над мене,
 Без мене нѣгде служба не буде,
 Нѣ в простых церквах, нѣ в монастырях!

Радуйся,
 Радуйся, земле!
 Днесь нам сам Спас
 Ся народив.

II.

Коляда вдовѣ.

Гей, верх Бескида, верх зеленого,
 Синя мгла, гей, синя мгла
 Полонинойки залягла!

Ходить вдовойка, глядять сынойка,
 Гей, встрѣчать єѣ свѣтле сонейко.
 — Помагай, Боже, свѣтле сонейко!
 — Дай, Боже, здоровья, бѣдна вдовице!
 — А ты, сонейко, яснейко свѣтиш,
 Яснейко свѣтиш, далеко видиш,
 Цись не видало мого сынойка,
 Мого сынойка, гей, Ивановка?
 — Нѣт, не видало, нѣт, не слыхало
 Твого сынойка, гей, Ивановка.

Гей, пошла она далѣ стежейков,
 Стрѣчає єѣ ясен мѣсячок.
 — Помагай, Боже, ясен мѣсячок!
 — Дай, Боже, здоровья, бѣдна вдовице!
 — А ты, мѣсячку, високо свѣтиш,
 Високо свѣтиш, далеко видиш,
 Цись ты не видав мого сынойка?
 Мого сынойка, гей, Ивановка?
 — Нѣт, я не видав, нѣт, я не слыхав
 Твого сынойка, гей, Ивановка.

Гей, пошла она далѣ стежейков,
 Стрѣчат же ѣй ясна зѣрничка.
 — Помагай, Боже, ясна зѣрничко!
 — Дай, Боже, здоровья, бѣдна вдовице!

— А ты, зѳрничко, високо сходиш,
 Высоко сходиш, далеко видиш,
 Цись не видѣла мого сынойка?
 Мого сынойка, гей, Ивановка?

— Гей, я выдала, гей, я слыхала
 Твого сынойка, гей, Ивановка,
 Ёму сваткове — в лѣсѣ пташкове,
 Ёму музыки — в лѣсѣ словѣки,
 Ёму женойка — дрѳбна рыбойка,
 Ёму дружина — в водѣ лозина.

36. Чому море соленое.

(Народна казка.)

Дуже, дуже давно жив один бѣдний стрѣлець, котрый кромѣ жены и дѣтей нѣчого не мав и з того лиш жив, що собѣ в лѣсѣ застрѣлив. Айбо и ловечина — як тота казка — худа, бо часом звѣр бѣжить ёму пѳд пушку, а часом ходить стрѣлець два або три днѣ по дебрах та хиба ворону або сѳроку увидить, а часом нѣчого. Раз пригодилося стрѣльцеви, що ходив цѣлый божий день перед ночею Ивана Купала¹⁾ по лѣсѣ и нич не убив.

Уже вертав домѳв, коли учув спѣв:

Туре, туре, лихоѣ природы,
 На Купала из скал выходиш,
 Всякѳй паши много шкодиш,
 А хто вбѣ тебе из своего лука
 Буде жити як тот дука (пан)
 Бо Дажбог²⁾ есть свѣта й сонѣчка пан,
 Платить за заслугу що хоче хто сам!

Як наш стрѣлець сесѣ слова учув, дуже напудився, бо ёще од своего покѳйнаго отця чув, що в ночи перед Ивановом Купалом у всѣх лѣсах щось нечистое ходить. Вѳн так подумав:
 — Менѣ все одно, ци из голоду згину, ци од нечистоѣ

¹⁾ Иван Купало — давне божище, якого свято святковано в вечерѣ з 23 на 24 юнѣя, в часѣ лѣтного звороту сонця, пѣснями, танцями и рѳжними играми, ²⁾ Дажбог = бог свѣтла у давних Славян.

силы. Менѣ раз циганка ворожила, що я в ночи перед Иваном Купалом великое щастє собѣ добуду.

И вернувся в лѣс, де опять учув тот спѣв. Удається за голосом и узрѣв одного лѣсовика¹⁾ з зеленою бородою як трава. Стрѣлець напудився, а лѣсовик каже:

— Не бѣйся, стрѣльче, Господь Бог з тобою. Я знаю, що твои дѣти дома из голоду погибають. Коли ты хочеш менѣ в однѣм дѣлѣ послужити и мене послухати, то ты и твои дѣти будуть щасливѣ на вѣки. Роздумай собѣ та помѣркуй, бо я не хочу тебе усиловати.

— Та що менѣ туй много думати тай мѣрковати? — каже стрѣлець — скажи що маю робити, то я зроблю; менѣ однако гинути.

— Не бѣйся, чоловіче, Бог тобѣ поможе! Иди на право тай зайдеш о пѣвночи в одно великое котлище, що будеш думати, що ты на кѣнци свѣта, так великѣ скалы там стоять. Скрыйся в одну задну скалу и держи свою пушку на поготовѣ. О пѣвночи отвориться одна скала и выйде из неѣ страшный желѣзный тур из огненными очима,²⁾ котрый поѣсть цвѣт папороти, щобы людям нѣякого хѣсна из него не було; бо знаєш, що кедьбы дахто достав справедливого того цвѣту из папороти, що лиш в ночи Ивана Купала процвѣтає, та знав бы все, що дѣся на свѣтѣ. Пѣд землею, знаєш, живе огненный змій Царь-поганый, у котрого на желѣзнѣм току град молотять. Вѣн є великий ворог народа и всего добра и пускає на Купала в пѣвночи своего найлютѣйшого тура, щобы кождое зѣля и кождый цвѣт поѣв. Того тура ты маєш сеѣ ночи застрѣлити и его сердце менѣ принести. Коли тобѣ удасться, будеш мати нагороду, яку сам схочеш. Тѣлько не запозди!

— Бѣльше нѣчо? — звѣдує стрѣлець. — Но коли так, то чекай ты мене туй, а я тобѣ принесу сердце проклятого тура; я даколи чув, що вѣн великую пакѣсть робить на свѣтѣ. Я знаю до своеѣ пушки таку примовку, що не лиш тур, ай и самый змій Царь-поганый перед нею не втѣк бы. Чекай мене лиш туй!

— Не журися тым, що я на тебе не буду чекати; лише ты окончи свое дѣло. Ту маєш один корѣнь, держи его пѣд

¹⁾ лѣсовик = божище лѣсѣв, яке собѣ представляли з довгою зеленою бородою, ²⁾ очима = dualis, зам. очами.

языком, бо знаеш з тым туром бѣльше рыцарѣвъ уже боролося и всѣ погнѣбли. Тот корѣнець прото даю тобѣ, бо ты чесный чоловѣк. Вѣн тобѣ буде на помѣч. Ту маеш и одну грушочку, котору як з'ѣш на дорозѣ, так будешся чувствовати, якбы ты изза паньского стола встав! Тепер спѣши, щобы ты не запѣзвився.

Все так сталося, як лѣсовик сказав. Як скоро наш стрѣлець грушочку з'ѣв, стався такій великій, легкій як вѣтер и невдовго станув при котлищу. Айбо тут не було фіглю; ледво що за великій камѣнь скрився и свою пушку направив, скала заgrimѣла и выскочив из неѣ великій тур, сапнув огнем на стрѣльця, абы его розмѣсити. Потому упав на колѣна и заревѣвъ не своим голосом:

— Гой, гой! Не таких я лицарѣвъ из свѣта позгонив, а тепер менѣ приходило бы од такого гинути, що мало й самый из голоду не умре. Знаю, що тот проклятый лѣсовик послав тебе. Стрѣляй, айбо добре стрѣляй в самую звѣзду на чолѣ, бо як похибиш, я тебе убю.

Тур не встиг тотѣ слова выповѣсти, а уже лежить бездушѣ. Стрѣлець скоро прискочив, вытяг нѣж, розпоров єму груди, выняв его сердце, вложив в тайстру и вернув к лѣсовику.

— А що — звѣдує — ци здѣлав еси?

— Ту маеш его сердце.

— Но, тепер слухай. Иди право сим краєм помежи скалы, а тот корѣнець, що я тобѣ дав, послужить, що за годину станеш на склянных горах у кришталеных дворах пресвѣтлаго Дажбога. Єму подай сердце. А як вѣн тебе буде звѣдовати, що ты хочеш за твою послугу, скажи, щобы тобѣ позволив выбрати собѣ в его свѣтлицях, що тобѣ самому уподобаєся. Вѣн буде тебе водити свѣтлицями и буде всячину указовати; айбо ты не бери нѣ золота, нѣ срѣбла, нѣ дорогого камѣня, лиш чекай аж тебе не заведе в одну свѣтлицю, де будуть лиш самѣ машины. Там в куточку буде стояти млынчик; и того млынчика проси од Дажбога. Вѣн не схоче тобѣ дати, вѣн буде казати, щобы ты брав мѣх золота. Ты лиш на млынчику уприся и его получиш. Розумѣеш?

— Розумѣю — сказав стрѣлець, шкробаючися по головѣ.

— Та що менѣ по млынчикови? Ци ним голоднѣ дѣти погоду, або свѣй старый рот заткаю, як вернуся из порожньою тайстрою домѣв?

— Ой плетеш тай сам не знаєш що. Усилуйся лиш дѣстати его. Спѣши, щобы ты на склянных горах став, заки еще Дажбог не рушиться из сонечком свѣт обходити, бо тогды пропав весь твоѣй труд. Бѣжи скоро!

Стрѣлецъ невдовго став на склянных горах пред Дажбогом, котрый тогда хотѣв из сонечком выходити. Коли увидѣв стрѣльца з туровым сердцем, дуже зрадовався и звѣдав его, яку хоче нагороду. Вѣн так поступап, як ему лѣсовик сказав и нич инше не хотѣв, лиш млынчик.

— Добре — сказав Дажбог — ту маєш сей млынчик.

Коли се Дажбог сказав, впав стрѣльцеви млынчик в тайстру з таким гуком, якбы грѣм ударив. Наш стрѣлецъ упав як не живый на дѣяментовѣм помостѣ свѣтлого Дажбога. Коли пробуdivся, узрѣв, що вѣн лежить у себе дома пѣд облаком на лавѣ.

— Гм! — думає собѣ — хйба менѣ такий дивный та чудный сон снився?

Схватив за тайстру, таже в нѣй млынчик, а пѣд языком корѣнець.

— Та що менѣ з него? Якій я дурный, що послухав того лѣсовика из зеленою бородою. Не лѣпше було менѣ набрати повну тайстру золота або дѣяментѣв, як сю пусту забавку?! Гай, гай! треба сесь млынчик дагде на смѣтя веречи.

— Капустяна ты головко! — одозвався за ним лѣсовик — а ци ты бы лиш до правды сесь премногоцѣнный млыночок на смѣтя метав? Ей, якѣ вы, люде, дурнѣ! Та ты не знаєш, що сей млыночок має таку до себе примовку, що як скоро ним лиш покрутиш и скажеш:

Млынчик, млынчик, но охочо,

Змели менѣ, що я хочу.

Змели менѣ зараз... (то и то) —

так млынчик тобѣ зараз намеле, що лиш твоя душа забажає. А коли схочеш, щобы твоѣй млынчик став, скажи:

Млынчик, млынчик, уже стѣй,

Бо так хоче мельник твоѣй!

то вѣн тогды стане и не рушиться, хотьбы ты ему що небудь робив! Знаєш тепер уже: якій ты скарб сеѣ noci дѣстав? Шануй его и будь розумный, и як до тепер так и далѣ не пий паленки.

Льсовик шез. Стрѣлецъ скоро нагадався попробовати млынчочок. Взяв его в руки и сказав:

Млынчик, млынчик, но охочо
Змели менѣ, що я хочу.
Змели менѣ зараз...

туй такій замок красный та дорогій, абы такого и у царя не було, а в тѣм замку золота, сръбла и всякого добра повно, около замку сад та холодки, а то все в золотых парканах треба!

Млынчик лиш заорконѣв и сталося все, що вѣн сказав.

— Ой, — каже стрѣлецъ — та то добре иде! Буду жадати еще дащо.

Покрутив ним тай жадав, щобы его жена и дѣти лежали в шовковых парнах и в золотых постелях. Коло них абы стояло сто служницъ на поготовѣ, а вѣн сам абы став в такѣй дорогѣй ловецкѣй одѣжи, в якѣй сам царь ходить. — Коли уже и то сталося, сказав:

Млынчик, млынчик уже стѣй,
Бо так хоче мельник твѣй!

Млынчик став. Наш стрѣлецъ вступив в замок и не мѣг начудоватися всякѣй красотѣ. Такое и не снилося ему. Жена як якая цариця лежить на шовковых перинах, дѣти на бѣлых як снѣг подушках. Наш стрѣлецъ махнув на челядь, абы мовчала, а сам пѣшов до свѣтлицъ, бо хоть и з'ѣв вѣн од льсовика грушочку, то зголоднѣв. Найшов вѣн и трапезну свѣтлицю, айбо що из того? Кидровѣ великѣ, краснѣ столы стояли рядами, позастельованѣ бѣлыми та тоненькими як папѣр обрусами, а на них стояли самѣ золотѣ та сръбнѣ та кришталеви миски, як у якого царя, лише всѣ порожнѣ! Вѣн схватив млынчик, покрутив ним и сказав:

— Змели менѣ зараз туй всякоѣ паньскоѣ стравы та лакомок, щобы аж столы повгиналися. А для моеѣ староѣ жены повну тоту миску пирогѣв из сыром и шварками, и в сметанѣ абы аж плавали, бо она нѣчого так на свѣтѣ не любить, як пироги в сметанѣ. А змели так, млынчику, абы на обѣд прийшов до мене и кум Андрій з кумою и всею родиною, и кум Панько з всѣми и кум Дмитро, Василь и Петро! А Дмитро абы принѣс сюда свѣй золотый топорчик, що я од него уже два роки як торгую и не можу з ним сторговатися, бо тѣлько

за нього просить, що и царь бы за нього тѣлько ему не дав. Айбо нынѣ мусить вѣн менѣ его продати, хоть бы не знати що.

Ледво стрѣлець выговорив, а уже вшитко так сталося, як вѣн хотѣв. Всяка страва стояла на всѣх столах! В найбѣльшой мисцѣ пироги аж плавають в молодѣй сметанцѣ та в шкварках. В тѣм часѣ прибѣгає уже и стара, весела з всѣми дѣточками, котрѣ так за нею як тотѣ пчолы за маткою рушили.

— Та що сесе такое, Симоне? — сказала она мужу. — Ци ты лиш не дѣстав сеѣ noci з папороти цвѣту? Я сама не знаю, ци я не наѣлася сночи з лободою якого дурману? ¹⁾

— От, сѣдай, стара, до пирогѣв, доки еще горячѣ, бо выстыгнуть. Розговорювати буде час и потому, як собѣ покушаю своего печеного поросятка. Та лиш, стара, не квапся дуже, як тогды у кума Андрія, обы не було так знов... Лиш не сердься так зараз, прошу тебе, бо ты знаєш, що нынѣ Ивана Купала та зараз повный двѣр гостей прийде, а и Дмитро з тым своим красным топорчиком. Слухай, они уже туй; сесе наши гостѣ, бо на подвѣрю уже и возы зацорконѣли. Ты не вставай, сиди собѣ лиш за столом коло пирогѣв, а я пойду их тымчасом встрѣчати тай их сюда приведу.

Як гостѣ посходилися, як они виталися тай чудовали, як вызвѣдовалися — много бы розповѣдати. Тѣлько скажу, що всѣ добре понапивалися, тай и наш стрѣлець. Дмитро сказав к нему:

— Гай, гай куме, якѣ вы щасливѣ! Кобы я мав ваш млынчочок, то я бы знав, що з ним робити!

— А щобы вы з ним зробили, куме Дмитре?

— Я бы зараз коло вашего замку зробив себѣ великое море з пристанею, а в тѣй пристанѣ такій красный корабель, що такого и на свѣтѣ не було, з всѣми матрозами и знярядом. Сам зробив бы ся я калифом того корабля и хоть до осени погуляв бы я тым голубым морем. Вы не знаете, куме, яка тото роскош по тѣм синѣм морѣ без краю гуляти!

— Я волѣю собѣ уже з тугим луком, або з ясным крѣсом по тых темных дѣбрях гуляти! Що робити? — кождому своя охота. А що менѣ дасте, абы я вам своего млынчика позычив до осени?

— Топорець!

— Давайте сюды.

¹⁾ дурман = зѣля, яке одурює.

— Туй маєте.

— То туй вам и млынчик. Коли схочете, абы вѣн вам на-
моллов море и корабель, то лиш промовте:

Млынчик, млыничик, но охочо

Змели менѣ, що я хочу!

Змели менѣ зараз — то и то.

Дмитро схватив скоро млынчик, до того еще мало под-
хмеленный,¹⁾ закрутив ним и сказав:

Млынчик, млынчик, май охочо

Змели менѣ, що я хочу!

Змели менѣ так, —

абы я зараз серед моря стався калифом, в найкрасшѣм корабли
из всѣм зрядом.

Так нараз вѣн став серед моря в пышнѣм корабли з пыш-
ными парусами,²⁾ а около него вся служба и старшина кора-
бельна, що ему так низько и кланяється, звычайно як своему
калифови. А вѣн из горда промовив до них:

— Но, хлопцѣ, тепер поїдеме снѣдати.

— Та уже, пресвѣтлый калифе, — каже корабельный ста-
роста — всякое снѣданя є на столѣ, айбо що из того, коли
хоть всего є в корабли, чого душа желає, лише одно нам бракує.

— А то що? — звѣдає гордый калиф тай схопив за свѣй
млыночок.

— Соли! Свѣтлый пане!

— Соли? — вѣн засмѣявся и закрутив млынчиком:

Млынчик, млыничик, май охочо,

Змели менѣ, що я хочу!

Змели менѣ туй зараз соли!

Млынчик зацорконѣв и став сыпати соли, як из мѣха. Уже
матрозы зачали кричати, що дость буде тоѣ соли, бо затопить
цѣлый корабель! Напудився и наш гордый калиф, айбо що було
робити? Вѣн знав промовити до млынчика, абы рушив, а не
знав як застановити, бо пьяный не звѣдав. Що було дѣлати?
Хоть як жаль ему було того премногоцѣннаго млынчика, мусѣв
его веречи в море, бо иншак корабель був бы затопився. А тот
млынчик еще и тепер у морѣ собѣ меле сѣль. И прото море
соленое...

¹⁾ подхмеленный == пьяный, ²⁾ парусы == вѣтрила.

37. Старша руська письменность на Пóдкарпатско́й Руси.

(Др. Гіядор Стринскій.*)

Звычайно так гаворыцца у нас, що руська литература Пóдкарпатско́й Руси дуже моладя, бо не мае бóльше за собою як 70—80 лѣт. Основою сеѣ думки служыць та абставына, що руськѣ книжки почалыся у нас дѣйсно в 30-ых роках ХІХ. столѣтя друком густѣйше появляты, то естѣ од часóв Лучкая и Фогорошя. Є справдѣ и старшѣ од сых друкованѣ у нас книги, на примѣр Казуистыка Де-Камелыса (1692 р.), Катехызис Корныцкогя (1698 р.) и Казуистыка Геннадія Бызантыя (1727 р.) та на тóм и конецѣ. Бо всего лыш тры книжки, котрых лытературою годѣ назваты, а послѣ ных порожня прогалына рóвно сторóчна, бо густѣйшій ряд печатаных кыжок почынаецѣся повных сто лѣт по Бызантыю. Новѣйше поколѣне не знае вже нѣчога об истнованю давнѣйшого пысьменства, бо напрыклад хоч бы й „Хрыстоматя“ Сабова не кружыць уже меже моладью, не знае моладь и старых статыей Кралыцкогя, Злоцькогя из „Слова“, „Свѣта“ и „Карпата“, котрѣ то пысалы о сых стародавных пысаных. Остаецѣся отже все такы гадка, що наша лытература на Пóдкарпатско́й Руси почынаецѣся роком 1830, то є появою Лучкайовых пысань, появою друкованых кыжок.

Очевыдно, що сеся думка дуже хыбна.

Бо що то такое пысьменнóсть? У склад пысьменности вхядыць всѣ проявы людскогя дыха, котрѣ проявляюцься по часты в пысьмѣ (печатанѣ й рукопыснѣ), по частыж в уснóй словесности. В першóм выпадку маеме дѣло з творами одыныць, у другóм з творами народноѣ масы. Хоч бы и нѣчога не было запысано из сых прояв (на примѣр у дыкых народóв, що не знаюць пысьма) — все такы народный дых жыве, сыльно робыць свое и творыць свой пѣснѣ, казкы и фылософю в пысловицях. У культурных народóв вырынаюць одыныць на верх, лѣпшѣ сылы народу выбываюцься из масы своймы творамы и верховядыць над простым людом.

Чыж не жылы нашы предыкы людскым жытѣм перед 1830-ым роком? Не выявлялы свогя дыха в якóйсѣ формѣ? Не былож у

*) Вступ до кыжкы: Старша руська пысьменность на Угорцынѣ. Ужгород 1907 р.

нас лѣпших, ученых сил, котрѣ были бы давали выраз своих и народных думокъ у письмѣ та в пѣснѣ? Ой, жили они, жили, тады бо живутъ до тепер! Мали свои думки, мали и выявляли их в письмѣ та в своѣй пѣснѣ! Мали они, мали й свое письменство, бо жили они, жили духовым житем! Та де сесѣ думки? Де праця й труд наших предкѣв?

На сесе звѣданѣ одповѣдаємо коротко: наука и думки як единиць так и цѣлого народа крыються в старых рукописах и в людовѣй словесности. Се значить: наша старша литература маѣ два, доси ще не вычерпанѣ жерела. А то: старѣ рукописнѣ книги из XVII. — XVIII. вѣкѣв, що ширшому свѣту ще не знанѣ и цѣла людова словеснѣсть з еѣ казками, повѣрками (перhit), спѣванками, пословицями, загадками и так дальше. Ось из сих речей мож познавати жите й дух наших предкѣв.

Задля недостатку друкарень и культурных заведень на Пѣдкарпатскѣй Руси не вспѣли наши давнѣ авторы своих творѣв напечатати, тому тѣ творы валялися сюда — туда. Та они все таки не всѣ пропали. Они крыються днесъ по бантах, по подах сѣльских на фарѣ тай такой у простых людей, та головно по церквах и между церковными письмами. Не даймо им загинути, бо мы вже довѣдалися, що не оден такій рукопис пропав таки на наших очах из недобачности (згорять у пожежѣ, роздеруться, мыши их розгризуть, палять ними и так даль.)

Доси одкрыто та выпечатано парусот наших давних руських рукописѣв из столѣть XV—XVIII. Ци сесе не литература? Ци се не умова праця наших дѣдѣв? Але сих выпечатаных парусот рукописѣв тѣлько несподѣвано, щасливым припадком дошли до рук тямущих людей! А кѣлько крыеться их ще невѣдомо перед свѣтом по селах та по библиотеках ужгородских, мукачѣвских, пряшѣвских та кошицких.?

У тых выпечатаных творах вже тепер мож познати три головнѣ громады:

- 1) исторія свѣтска и церковна,
- 2) литературно-историчнѣ памятки,
- 3) церковнѣ и обрядовѣ пѣснѣ.

Осѣбно стоять творы народноѣ устноѣ словесности (казки, переказы, пѣснѣ и таке иньше).

Из тых всѣх творѣвъ видимо, як жили, що думали та гадали наши предки та якѣ то справы были, котрѣ наших предкѣвъ до писаня спонуковали.

38. З Новым Роком.

(Иван Франко.)

З Новым Роком, братя милѣ,	И бажаю, щоб' трудяще
В новѣм щастю, в новѣй силѣ	Те жите вам як найкрасше
Радѣсно витаю вас	Без бѣды минуло всѣм,
И бажаю, щоб' в здоровлю,	Щоб' думками вы моцнѣли,
В мирѣ, з братньою любовю,	Богатѣли—не бѣднѣли,
Вѣд тепер ишов вам час.	Щоб' веселый був ваш дѣм.

И бажаю, щоб' мы згѣдно¹⁾,
 Смѣло, свѣдомо, свѣбѣдно
 Йшли до спѣльноѣ меты²⁾:
 В своѣй хатѣ жить по свому,
 Не коритися нѣкому,
 Лад найкрасшій завести.

Щирѣй працѣ — Бог поможе!
 Дай вам, Боже, все, що гоже³⁾!

39. Казка про задоволеного чоловѣка.

(Василь Шурат.)

Царь хорый. Даром з царства всѣх сторѣн
 Зѣйшлися наймудрѣйшиѣ докторы,
 Бо, видно, смерти вже пѣддасться вѣн,
 Не довго буде битись серце хоре.
 Мутными ще кругом очами водить,
 И що ж?! На кождѣм вѣн лици знаходить
 Укрыту радѣсть, бачить скрытый смѣх.
 Ёму здаєсь, що кождый жде лиш смерти
 Ёго, щоб' царську власть, добро роздерти;
 В нѣм гнѣвъ кипить — всѣх вѣшав бы, коб'⁴⁾ мѣг.

¹⁾ згѣдно = в згодѣ. ²⁾ мета = цѣль. ³⁾ гоже = добре.

⁴⁾ коб' = коли-б'.

— Дурнѣ докторы й лѣки их дурнѣ! —
 Промовив царь, постогнуючи з болю.
 — Най щезнуть гет з перед очей менѣ,
 А то мою послѣдну вчують волю . . . —
 И вмовк на хвилию. — Кличте ворожбита¹⁾. —
 Сказав. По пѣв години сѣра свита²⁾]
 В дверях з'явилась — в свитѣ сивый дѣд.
 З чола мов царськѣ вчитавши мысли,
 Закашлав лиш — в очах двѣ искры блисли —
 И так озвався хитрый ворожбит:

— Могутный царю мѡй, на твоѡй недуг³⁾
 Докторѡв тысяч навѣть не порадить.
 Незадоволенный твоѡй власный дух
 Принѣс тобѣ хвороту й смерть провадить.
 Однак коли мѣркуєш, що послѣдний
 Пѡдданный твоѡй тебе лѣчити гѡдный,
 Я скажу раду крайноѣ поры:
 Всѣм задоволену найди людину,
 Здѡйми сорочку з неѣ и на спину,
 На благородную свою, вбери. —

— Так кажеш? — мовив счудованный царь —
 — Лиш тѡлько знай, що за брехливе слово . . . —
 — Я з рук твоих прийму и десять кар . . . —
 Пѡдхопив дѣд, а царь задумавсь знову.
 И думав вѡн: — Та чей же мѣж князями,
 Мѣж графами, министрами, панами
 Один такій знайдеться чоловѣк
 Я — ж ласками обсыпав не одного . . . —
 Так думав царь, а слуги за порогом
 Були вже, йшли цареви всѣ по лѣк.

В палаты княжѣ — звѣсно — першѡй путь.
 Князь Мирис каже: — Завдяки цареви
 Жию в достатках и здоров мабутъ,
 Так щож?! Коли минає день по дневи,
 Минають мѣсяцѣ й лѣта — я швидко
 Й постарѣюсь — а дѣток не видко.

¹⁾ ворожбит = ворожѣль, ²⁾ свита = одежда, ³⁾ недуг = хворота.

Кому ж лишати все? — зѳтхає князь.
Здаєсь, вѳн не одно ще мав сказати,
Та слуг не стало. Выбѳгли з палаты.
Спѳшати, бо перша проба не вдалась.

— Я задоволеный? — князь Перѳ сказав —
Та був бы, був, коли-ж на горе-лихо
До чести й ласк днесь чоловѳк без прав
Прийде, а ты сиди з всѳм правом тихо.
Я тридцать лѳт служив цареви вѳрно,
Моб батькови коривсь ему покѳрно —
Приходить подѳл забраных краѳв.
Лѳр, що нѳчим не визначивсь нѳколи,
Бере пять мѳст, сѳм сел, лѳсы та поле,
А я . . . — Не чули слуги дальших слѳв.

Пришли до Лѳра. Граф, наѳввшись в смак,
Спокѳйно спав собѳ як раз в тѳй хвилѳ.
На подушках мягких лежав на взнак¹⁾
В тѳм крики царських слуг его збудили.
— Чого? — спытав. — Сказали. — Милый Боже,
Хто ж задоволеный днесь бути може?!
Знав царь, що дати! Там по селах всѳх
Народ бунтуєсь, на мѳста, мов молот²⁾
Бѳда звалилась — вѳсть дѳстав про голод . . . —
Ще не скѳнчив, а слуги на порѳг.

Кидаються они и в другій бѳк,
Мѳщан, купцѳв пытають, хлѳборобѳв —
И даром все! Царь даром жде на лѳк;
Не чує пѳльги³⁾ у тяжкѳй хоробѳ.
Ремѳсникѳв, робѳтникѳв, голоты⁴⁾
Пытали в слуг не стало вже охоты.
Там при нарѳканях забракло-б слѳв.
Смутнѳ з понуреною головою,
Мов жовнѳры пораженѳ у бою,
Поволи царськѳ слуги йдуть домѳв.

¹⁾ на взнак = горѳлиць, ²⁾ молот = клепач, ³⁾ не чує пѳльги = не чує, щобы ему полѳвило, ⁴⁾ голота = худобнѳ люде.

Так не вялив ще цвѣтѣвъ сонця жар,
 Як в них тепер з трѣвоги серце вяне.
 Глядять — аж проти них через базар¹⁾
 Жебрущій дѣд иде. Хоть в лахи²⁾ вбране,
 Поставою самою горде тѣло.
 Вид³⁾ ясный, радѣсть бе з лица . . . Скортѣло
 Слуг — щастя в дѣда пробовать ще раз.
 — Чекай! Чого такій веселый, враже? —
 — Бо задоволеный собою! — каже.
 — Не вже-ж? — Таж так! — Як так, ходиж до нас!

И радѣ слуги вже, що вдався жарт,
 На силу тягнуть дѣда до палаты,
 Дѣд сам смѣється вже, що й вѣн щось варт.
 Хоть чудуєсь — не знає, що й казати.
 Прийшли. Царь хорый здивовався тоже,
 Очам своим повѣрити не може.
 Спытав и чує. — Дѣд, не дѣд — дарма!
 А дѣд стоить собѣ та жеде в куточку.
 — Гей задоволеный, скидай сорочку! —
 А дѣд: — Та скинув бы, коли ж — нема!

40. Добра порада.

Два Англійцѣ, великѣ любителѣ кѣньскихъ перегонѣвъ, часто ишли в заклад, чий кѣнь добѣжить скорше до меты. Наконець се им надоѣло.

— От що — сказав один з них — закладаймося инак. Най нагороду одержить той кѣнь, котрый приѣжить до меты другим!
 Товариш згодився на те.

Слѣдуючого дня оба выѣхали на своихъ коняхъ на вызначене мѣсце. Zobралося богато цѣкавого народу. Дали знак починати перегоны. Оба конѣ — разумѣеся — анѣ з мѣсця. Межи присутными роздався смѣх, всѣ були переконанѣ, що такій заклад неможливый, бо оба соперники перестоятъ на мѣсци, поки не зголоднѣють и не одѣдутъ дому.

Та ось в сѣй хвили наблизився на мѣсце перегонѣвъ третій Англієць.

¹⁾ базар = торговиця, пляц, ²⁾ лахи = рянды, ³⁾ вид = лице.

— В чом дѣло? — звѣдав.

Єму розповѣли.

— Пождѣть, — каже вѣн — я шепну им до уха одно слѡвце, а коли мене послухають, то певна рѣч, що рушать з мѣсця.

Так и сталося. Прихожій розмовився из соперниками и они, як стѡй, погальоповали и один старався перегнати другого. А нагороду взав кѡнь, що прийшов до меты другій. Що сказав той третій Англієць?

Англієць сказав:

— Пересядьтєся! —

И коли кождый из соперникѡв сѣв на чужого коня, гнав ним що силы, а выграв заклад его кѡнь, якій прибѣг до меты другим.

41. Дума на 60-лѣтний день.

(А. Духнович.)

Лѣта мои молоденькѣ	Юность моя веселая
Щасливіѣ лѣта,	Куда ся подѣла?
Вы мнѣ были так миленькѣ	Як ласточка крылатая
А не вжили свѣта!	Куда полетѣла?
Вы убѣгли без радѡсти	Ластѡвочка одлѣтає
Як раном буйнѣ сны,	Осенью в теплый свѣт,
Изчезли без веселѡсти	Но весною повертає —
До вѣчноѣ бездны.	А моих лѣт уж нѣт!

Ластѡвочка повертає
И запое знову,
Юность моя не вертає
На сѣду голѡву.

42. Богатый дробно крає.

(Н. Гоголь.)

Ишов дорогою бѣдный чоловѣк, а проти него ѣде богатый хозяин. Бѣдный просить Христа ради копѣчку на хлѣб, а богатый и каже:

— Гм! хиба тобѣ хочеться хлѣба?

Бѣдный кивнув головою.

— Так тобѣ може й до хлѣба дешо хочеться? — звѣдає богатый . . .

Бѣдный знов кивнув головою.

— Оно й грошѣ тобѣ здались бы? — знов каже богатый.

Бѣдный простягае руку.

— Бог дасть! — сказав богатый — тай поѣхав.

43. Старецъ.

(Лев Тургенев.)

Я йшов улицею . . . мене зупинив старецъ—старенезный дѣд.

Червонѣ, слъозистѣ очи, посинѣлѣ губы, обдерте рянды, нечистѣ раны . . . О, як погано обгрызло убожество се нещасне ество. —

Вѣн простягнув до мене червону, попухлу, покаляну руку, вѣн стогнав, вѣн вещав, просячи.

Я почав глядати у себе по всѣх кишнях . . . Нѣ грошей, нѣ годинки, нѣ навѣть хустки, я нѣчого не узяв из собою.

А старецъ уже ждав . . . и простягнена его рука безсило тряслася й тремтѣла.

Збентеженный — я мѣцно стиснув сю покаляну, тремтячу руку . . .

— Не осуди, брате! Не є у мене нѣчо, брате.

Старецъ впялив в мене свои червонѣ очи, его синѣ губы усмѣхнулися и вѣн стиснув мене за мои холоднѣ пальцѣ.

— Щож, брате! сказав вѣн — и за те спаси Бѣг. Се також милостиня.

Я зрозумѣв, що й я дѣстав милостиню вѣд мого брата.

44. Погоня.

(Маркіян Шашкевич.)

Чи то сокѣл пташку жене? — Як прилстиш, поздоровить

Чи то буря хмару несе? И поплеще и промовить,

Чи то люта чума летить? Погодує тя рукою,

Нѣ, то козак конем садить . . . ! Рученькою бѣленькою,

И напоить тя водою,

— Гуляй, вороненькій, гуляй, Водонькою студеною.

Врага постигай! — Гуляй, гуляй на всѣ силы!

Вѣдобемо дѣвчиноньку, Через болота, через могилы,

Пана твоего сестроньку. Через дубровы, через луки . . . !

Потанцюєм з Татариним!
 Не загрѣюсь вражим сином,
 Як попаде в мои руки!
 Скоро блисну му шаблею,
 Розолѣться бѣс мазею¹⁾
 На ту правду забожився . . .
 А зогнувшись дугою,
 До коника приложився,
 Шпаркою²⁾ полетѣв стрѣлою.

Анѣ єго не спынає,
 Рѣв,³⁾ анѣ могила,
 Вѣтром их перелѣтає,
 Як бы мара⁴⁾ го носила.

Куда гониш, бѣсноватый?!
 Свѣт вже смерком почорнѣв,
 Сумненько пугач⁵⁾ запѣв,
 Нѣ там людей, нѣ там хаты!

* * *

Чи то орлы крыльми буються?
 Чи зѣрки сѣяють?
 Нѣ, то козак з врагом труться,
 Мечами блискають.

Та вже Татар утомився⁷⁾,
 К землѣ сильно вдарен впав . . .
 Ще раз двигся, розярився.
 И дѣвчинѣ необачной
 Головоньку з плеча зняв.

И кинувся, мов звѣрь лютой,
 Козак сильный на врага,
 Грудь розколов, щоб' добути
 Серце диве Татара.

— Ходѣм, коню, в чужиньку
 Думочку думати,
 Ходѣм, коню, на Вкрайноньку
 Степами блукати.

Блуд тут свище, туман грає,
 В густѣ лѣсы заведе,
 Козак на се не зважає,
 Гомонить собѣ й жене.

Станув, к землі припадає
 Послухати, де дуднить,
 Знов на верх ся выхопляє,
 Быстрым соколом летить.

И щез стрѣлов в густой мрацѣ,
 Дудонь замовчає,
 Може ляг вже де в байрацѣ⁶⁾
 Тай вовк доѣдає.

Деж поѣхав, ты козаче?
 Темно, тихо и страшненько,
 Часом лиш ворон закряче,
 Закряче сумненько.

Завѣз сестру до домоньку
 Поховав ѣ у садочку,
 Посадив над нев руточку⁸⁾
 А в головах калиночку.

Сам затужив тай заплакав
 Тай стався сумненьким,
 Тай затужив, тай заплакав
 Голосом тихеньким.

— Як бы я в сѣй стороньцѣ
 Як бы я в безрѣдной жив?!
 Батько, ненька в могилонцѣ
 Тай сестрицю враг вмертвив.

¹⁾ мазь = коломасть. ²⁾ шпаркій = швидкій, скорый. ³⁾ рѣв = яр, ярок. ⁴⁾ мара = нечиста сила. ⁵⁾ пугач = нѣчний птах. ⁶⁾ байрак = корчѣ, малый лѣс. ⁷⁾ утомився = змучився. ⁸⁾ руточка, рута = зѣле.

45. По чому тепер конина ?

(Оповѣданє В. А. Смирнова.)

В повѣтовѣм мѣстѣ С. був осѣнный ярмарок. Остороноь од мужицких коней, привязанный до паньского повоза, красовався величавый, вороный кѣнь, приваблюючи жаднѣ погляды циганѣвъ та инших любителѣвъ, але коло него крутився вѣзник и конюх.

— Чий се кѣнь? Земляче! — звѣдовалися цѣкавѣ вѣзника.

— Дѣдича Лѣпкина.

— А кѣлько твѣй пан бажає за него взяти? — звѣдає якійсь ходачковий горожанин, обтираючи спотнѣле чоло.

— Се брате не на твою кишенью . . . двѣ тысячѣ.

— Та я лише так собѣ . . . цѣкава рѣч знати . . .

Не спѣшачися протискався через збиту товпу грубезный купецъ з жовтенькою козячою борѣдкою. На товстѣм его червонѣм обличу одбивався выраз гордоѣ важности. Одягнений був по старосвѣтски — в довгополюй сурдут и в чоботы з высокими холявами.

— Галкин иде! Бачите? Галкин! — заговорили в товпѣ. Многѣ з поважанем зняли шапки и поздоровили богача—купця, якій мав в мѣстѣ велике значѣня и держав цѣлый повѣт в своих руках. Сидѣр Иванович Галкин був чистоѣ крови павуком—лихварем.

Вѣн ще здалека замѣтив вороного коня и пѣдойшовши близше, мимовѣльно задивився на него, любуючися его расовыми прикметами.

— Чий кѣнь? — звѣдав вѣн вѣзника.

— Дѣдича Лѣпкина — одповѣв тѣй, схопився з повоза и сховав в рукав свою „носогрѣйку“ (пипу).

— А сам пан тут?

— Так, саме в гостинници Дѣхтярова закватировався.

— Чи не можна бы его закликати?

— Сейчас. Гей Иване! — крикнув вѣзник до конюха якій тут крутився — бѣжи чим скорше до пана й скажи, що купецъ Галкин бажають з ним поговорити.

За пѣв години з'явився Лѣпкин.

— Сидорови Ивановичеви мое поважанє! — привитав вѣн Галкина, подаючи руку.

— Александрови Николаевичеви посполу! — одозвався купецъ, пѣдоймяючи кашкеш. — Чи продаєте коника?

— Продаю, купуйте!

— Чомуж бы не купити? Можна купити, але яка буде ваша цѣна?

— Цѣна — двѣ тисячки. Самѣ бачите, що сей кѡнь расовый, англійскоѣ крови.

— Двѣ тисячки?! Що вам, добродѣю? — перехрестѣться. Коли я й куплю, так тѡлько тому, що вѡн пѡдходить пѡд пару мому вороному, але знов таку цѣну годѣ дати.

— А яка-ж була бы ваша цѣна?

— Ну так . . . рубликѡв сѣмсот . . . се мы можемо.

. . . Ах, ты, деруне проклятый, за такого коня дає таку цѣну! — подумав из злостею дѣдич, а голосно каже: — Добродѣю, пригляньтеся уважно, таж се красота! Аджеж то не кѡнь — а огонь! Золото! Єго треба бы на фунты продавати.

Купецъ засмѣявся.

— А по кѡлько хочете за фунт? — зазвѣдав вѡн, всмѣхаючися и поскубуючи руду бороду.

— Знаєте що? Од вас возьму зовсѣм не дорого. Першій фунт даю за дурно, а за другій заплатите одну копѣйку, за третій двѣ, за четвертый три, и так дальше, причиняючи по копѣйцѣ за фунт. Выграю — мое щастє, програю — пропало. Чи одно мы стратили? Ризико — благородна рѣч.

Купецъ задумався, але быстрым розумом вѡн не одзначався. Всѣ свои купецкѣ рахунки вѡн выконовав при помочи числила, а числити без числила, в головѣ, не привык. Незвычайно дешева цѣна — копѣйка за фунт и малый причинок по копѣйцѣ завернули єму голову. — „Дѣдич хиба здурѣв! — думає собѣ купецъ. Кѡнь дѡстанеться менѣ за малу марницю, мало що не дурно! А то пошию дѣдича в дурнѣ, пошию! . . .“

— Ну, най буде и так, я пристаю! — каже Галкин, хитро всмѣхаючися и прижмурюючи свои захланнѣ очи. — Лише треба нам обчислитися.

— Е, е, е, не так! — каже поволи дѣдич — Коли вы пристаєте, то найлѣпше спишемо умову, контракт, що вы годитесь на мои услѡвья, а аж по сѣм мы обчислимось.

Звычайна у Галкина осторожнѡсть застановила єго на хвильку, але жадоба зиску и бажаня обдурити дѣдича запопомочила єму розум. — Пошию єго в дурнѣ! — подумав вѡн конецъ кѡнцем про себе и сказав, що пѡдпише умову.

Серце дѣдича трѣпоталося радѣсно, вѣн тѣлько боявся, щобы купецъ не роздумався и ддятого квапився полагодити все потрѣбне. Насамперед повели коня, якѣго окружила збита товпа цѣкавых, до ваги. Тут показалося, що вѣн важить 23 пуды¹⁾ и 7 фунтов.²⁾ По сѣм удалися до гостинницѣ, де купецъ дав дѣдичеви контракт, а помѣчник Галкина, по котрого нароком посилали, сѣв на приказ господаря за числило. Дѣдич взяв друге числило и зачалося обчисленя.

Публика з цѣкавостею окружила тых, що числили. Перша сотка фунтовъ выйшла дешево, лише 50 рублѣв и 50 копѣйок, — але вже при другѣй сотцѣ Галкин зачав тревожитися, она выказала 201 рублѣв.

— Та чи вы добре числите? — спытав вѣн своего приказника.
— Позволь, най я сам провѣрю.

— Прошу, Сидоре Ивановичу! — Одповѣв тойже и посунув числило. Галкин додав и переконався, що все є докладно.

— Ну, числи дальше! —

Сей продовжав. Третья сотка выйшла вже на 451 рублѣв и 50 копѣйок, а четверта на — 802 рублѣв.

Тут Галкин почав вже не на жерты тревожитися.

Вѣн зажадав фляшку палинки и пив стакан за стаканом, стараючи успокоитися. Вѣн зачинав додумуватися, що попал в засѣдку. Обчисленя продовжалося тымчасом далѣ, при чѣм сема сотка выказала 2453 рублѣв и 50 копѣйок. В публицѣ було чути придушенный смѣх. Галкин видѣв и чув, як смѣялися з него, вѣн сидѣв мов на розжаренѣм огни, цѣлый спѣтнѣлый и червоный од стыду и злости. Але коли дѣйшли до загальноѣ суммы 4292 рублѣв и 1 копѣйки за 927 фунтовъ и коли триумфуючій Лѣпкин ще громко заявив, що вѣн зрѣкається остатноѣ копѣйки, при чѣм роздався оглушаючій смѣх присутных, тогды, о тогды Галкин вже не вытерпѣв. Вѣн гримнув люто куляком по столѣ, аж склянки и стаканы з бренткотом пѣдскочили.

— Се обманство! Якась дѣвольска штука . . .! Такоѣ суммы грошей я не годжуся заплатити! — кричав вѣн скажено, потрясаючи козлячою борѣдкою.

— А. вы що, маленька дѣтина? — одповѣв Лѣпкин, усмѣхаючися. — Тут був з обох сторѣн страх (ризико) и я також

¹⁾ пуд = вага уживана в Росіѣ и на Украинѣ, має 40 рос. фунтов = 16.38 kg. ²⁾ рос. фунт має 40 dkg.

мог стратити. Коли-ж вы не заплатите добровольно, я стягну из вас грошъ через суд. Прецвнъ в мене є контракт в кишени.

На другій день увѣйшов до комнаты Лѣпкина сын Галкина.

— Батько присылають вам грошъ, а од вас казали взяти посвѣдку и купленого коня.

Лѣпкин написав посвѣдку, дѣстав грошъ и сказав:

— А коня дѣстанете на подвѣрю од вѣзника, — и додав: — Перекажѣть своему батькови ось що: его апетит на чужу кишеню великій, тѣлько часом опускає его мудрѣсть.

В повѣтовых мѣстах розходяться новины быстротою вѣтру. Вѣдомѣсть про пригоду Галкина переходила з уст до уст, выкликуючи загальний смѣх. Его не любили як дереуна, та ще дереуна, якому все удавалося. Тому незвычайне купно коня розбирали жителѣ из злобною утѣхою.

— Ну, як жеж там, Сидоре Ивановичу, чи добре то куповати коня на вагу?! — Або: не чули вы, по чому тепер конина? — пытали люде и до крайности роздратововали дереуна. Тогды вѣн ставав червоний мов бурак и кляв тым, що з него смѣялися на всѣ способы.

А навѣть городскѣ уличники кричали за ним з далека:

— По чому тепер конина?!

46. На Цареград.

(Дума Т. Шевченка.)

Чорна хмара зза Лиману ¹⁾	Нѣ землѣ, нѣ неба.
Небо, сонце крыє,	Серце млѣє, а козакам
Синє море звѣрюкою	Того тѣльки й треба.
То стогне, то выє,	Плывуть собѣ та спѣвають,
Днѣпра гирло ²⁾ затопило.	Рыбалка лѣтає,
— А нуте, хлопята.	А попереду отаман
На байдаки ³⁾ ! Море грає,	Веде, куды знає.
Ходѣм потуляти!	Похожає вздовж байдака,
Высыпали Запорожцѣ,	Гасне люлька в ротѣ;
Лиман човны вкрыли,	Поглядає сюды, туды —
„Грай же, море!“ заспѣвали,	Де-то бутѣ ⁴⁾ роботѣ?
Запѣнились хвилѣ,	Закрутивши чорнѣ усы,
Кругом хвилѣ, як тѣ горы.	За ухо чуприну,

¹⁾ Лиман = мѣсце, де рѣка впадає до другоѣ, або до моря. Тут Лиман Днѣпра над Чорным Морем. ²⁾ Гирло, горло тут: мѣсце, де Днѣпр впадає до моря. ³⁾ байдак = човен. ⁴⁾ бутѣ = бути.

Пѣдняв шапку; човны стали,	Кругом заревѣло,
— Нехай ворог гине!	— Спасибѣ вам! — Надѣв шапку.
Не в Синопу, отаманы,	Знову закипѣло
Панове молодцѣ,	Синє море; вздовж байдака
А у Царград, до султана	Знову похочає
Поѣдемо в гостѣ!	Пан отаман та на хвилю
— Добре, батьку отамане! —	Мовчки поглядає

47. Мѣй злочин.

(Иван Франко.)

Нѣ не выдержу! Не могу довше выдержати! Мушу прилюдно¹⁾ признатися до грѣха, хоть знаю наперед, що на души не буде менѣ лекше од того. А тжеж одплата тут неможлива, бо якаж одплата може вынагородити невинно пролиту кров, надолжити замордоване житє!

Аж страшно менѣ робиться, коли цѣла ота нещасна подѣя ясно з усѣми подробицями вырине в моѣй памяти. Вѣд того часу минуло богато лѣт, певно бѣльше як тридцять. Я був тогды невеличкій сѣльскій хлопчина и бѣгав, граючись по лѣсах и полях мого рѣдного села.

Власне надѣйшла весна, один з перших гарных, теплых днѣв. Першій раз по довгѣй зимовѣй неволѣ в тѣсных хатах мы, сѣльскѣ хлопцѣ, могли побѣгати собѣ свободно. Мы выбѣгли на сѣножать, що ще була гола и сѣра од скиненоѣ недавно зимовѣ перины. Тѣлько десь-не-десь проколювалася из землѣ свѣжа зелень, острѣ листки тростины, що позвиванѣ в острѣ шила, листки хрѣну та лопухѣв над потоком. Тѣлько в недалеком лѣтѣ сподом усе забѣлѣло вѣд дикого чеснока, що власне починав уже одцвитати и вѣд бѣлых и синих пѣдлѣщкѣв²⁾.

Над нами здвигалося темно-синє склепѣне неба, всмѣхалося сонце, а на далеких вершках Карпат блискотѣли ще здоровѣ снѣговѣ шапки, мов искристѣ дѣяментовѣ короны. Та их краса не зворушувала нас надто дуже, бо мы почували кождѣ хвилѣ холодный зимовый подув, що йшов вѣд них у низ до сходу сонця. И рѣчка почувала се; в ранцѣ она була ясна и чиста и плюскотѣла тихенько мов у лѣтѣ, а тепер клекотѣла гнѣвно в своих тѣсных берегах и протискалася в низ своими жовтаво-

¹⁾ прилюдно = публично. ²⁾ пѣдлѣщкѣ = весняннѣ лѣснѣ квѣты.

брудними, розбурханними водами: се були як раз отъ блискучъ діаменты, розтопленъ весняным сонцем.

Та все те не в силъ було попсовати нашу весняну радость. Мы ходили, скакали и пѣскаковали и бѣгали довкола и вѣдѣвали всѣх наших знакомых: старого, могучого дуба на краю лѣса, що то по єго крѣпких конарах мы лѣтом лазили на взаводы з вывѣрками; високу похилену березу из жалѣбно навислыми тоненькими гильками, що мы их звичайно надуживали за гойданки на велику гризоту пана лѣсничого; тихѣ крыницѣ в лѣсовѣй гушавинѣ, де мы позасѣдавши за грубыми яворами та вязами, нераз придивлялися вечерами лисам, борсукам та диким кабанам, що сюды приходили пити; и в кѣнци глубокѣ, чистѣ млынѣвки, де мы що недѣлѣ з гаками чатовали на щуки, а коли припекло сонце, з криком и реготом освѣжовалися в чистѣй холодной водѣ.

Тепер що правда, довкола було досить голо и сумно; тай у водѣ, що в лѣтѣ густо-часто оживлювалася плюскотам щупакѣв и громадами червонооких плотиць¹⁾, якѣ звичайно плавали цѣлыми купами пѣд проводом одноѣ найбѣльшоѣ, тепер було тихо. Та мы проте що крок заглядали цѣкаво в воду, пѣд кождый прут, пѣд кождый зовялый лопух, у кождый корч, ци не задусився де який наш знайомый щупак пѣд ледом, або ци панѣ видра не була ласкава зробити нашим рыба м визиту.

— Псс! Псс! — засычали нараз два чи три хлопцѣ, що ишли передо мною, схилилися до землѣ и поповзли тихо наперед, намагаючися обступити довколя один корч.

— А там що таке? Що там таке? — Запытав я по неволѣ також шепотом.

— Птах! Птах! Небачиж єго?

— Де вѣн? Де?

— Ось тут у корчу. Ломи! Мы ще такого не видали. Не лѣтає мабуть, лѣш бѣгає.

Поки ще хлопцѣ обступили корч, я пѣшов просто до середины корча, обережно розгорнув густѣ гилячки и побачив справдѣ невеличкого птаха, що сховався в торѣчнѣй травѣ. Не знаю, чи вѣн був. ослаблений чи перестрашенный, досить, що побачивши мене над собою, не полетѣв и не побѣг и я в

¹⁾ плотиця == рыба.

тôй хвилѣ мав его в руцѣ. Всѣ хлопцѣ позбѣгалися, абы побачити мого бранця.

— Ах, якій гарный!

— Такого пташка я ще не бачив нѣколи!

— Гляньте лише на его очи!

— А его пѣрячко!

Се був маленькій болотяный пташок, якѣ в нашôй пôдгôрскôй околицѣ показуються дуже рѣдко. Пѣре на нѣм було попеласто-сѣре з легеньким перловым полыском, дзьобик тоненькій, темно-зеленковатый, и такѣж самѣ довгѣ, тонесенькѣ ноги. Вôн сидѣв тихо, затулений у моѣй долони, не трѣпався, не дряпав и не дзьобав, як се звичайно чинять иншѣ дикѣ птахи, коли их зловити в руку.

— Що ты будеш робити з ним? — зазвѣдали мене деякѣ хлопцѣ, озираючи зависними очима гарну добычу в моѣй руцѣ.

— Понесу его до дому.

— Будеш его пекти?

— Або я знаю? Буду его годовати.

— А знаєш, що вôн ѣсть.

— Побачу. Коли не схоче ѣсти хлѣба, то може буде ѣсти мух, а коли не мух то хробакôв¹⁾, а коли не хробакôв, то слимакôв, або сѣмя, або пшоно. Вже щось вынайду для него.

Я справдѣ понѣс малого, гарного пташка до дому и посадив его не до клѣтки, а до середини подвôйного вôкна, де мав бôльше куды бѣгати и лѣтати, бôльше свѣтла и повѣтря. Пташок не лѣтав и не порхав, а тôлько бѣгав здовж шиб, тут и там постукуючи своим тоненьким дзьобиком о скло, та раз ураз, як менѣ бачилось, тужно поглядаючи на широкой, вольный свѣт. Часом зупинявся, схиляв головку, або перехилиював еѣ на бôк, так що одно око, бачилось, блукало по гильках близькоѣ яблонѣ, а потôм знов потаковав гôловкою так сумно та зрезигновано, немов бы хотѣв сказати:

— Ах, там на дворѣ так гарно и тепло, та моя весна пропала! Я в неволѣ!

Мене щось немов шпигнуло в серце, коли я кôлька хвиль придивлявся тому пташкови. Менѣ самому зробилося сумно.

— Пусти его! Пощо будеш держати его тут! — прошептало щось у мому внутрѣ.

¹⁾ хробак = червак.

— А леж вѡн такій гарненькій! И яж зловив его! — одповѣв я вперто собѣ самому. — Може вѡн привыкне. Коли бы я тѡльки знав, чим его годовати.

З годованієм мав я справдѣ чи мало клопоту. Я поклав пташкови кѡлька кришечок хлѣба, кѡльканадцять зерняток проса и кѡльканадцять хатных мух, кождый рѡд поживы окремо, поставив ему черепок воды и пѡшов геть, абы лишити его в спокою. Коли вечером я повернув до дому и зазирнув до свого пташка, то побачив, що вѡн анѣ не доторкнувся поживы, тѡлько сидѣв у кутку, високо в гору простягнув тоненьку шию и, не змигаючи оком, глядѣв крѡзь вѡкно на двѡр, де заходило сонце за снѣгову шапку хребта-горы, и вѡд часу до часу потаковав головою так сумовито и безнадѣйно, що я не мѡг довше дивитися на него.

— Може се нѡчна пташина — подумав я — и аж у ночи буде ѣсти.

Ся думка заспокоила мене троха и я спав твердо и не думав про пташка. Скоро рано, ще до схѡд сонця, я побѣг знов до свѣтлицѣ и зазирнув до вѡкна. Пташок усе ще сидѣв на тѡм самѡм мѣсцѣ, де я вчора бачив его, усе ще простягав шийку високо до горы и все ще не змагаючи оком глядѣв крѡзь вѡкно на широкий вольный свѣт оттам за скляными шибамы и вѡд часу до часу потаковав головою. До поживы анѣ доторкнувся.

— Пусти его! Пусти его! — закричало щось у мому внутрѣ. — Пощо тобѣ мучити его? Вѡн згине з голоду.

— Нѣ — вѡдозвався инший, упертый голос в менѣ — я мушу выдибати, чим вѡн годуєся! Принесу ему слимакѡв и хробакѡв.

Не знаю, вѡдки менѣ стрѣлила до головы така думка, що вѡн може то все ѣсти. Досить, я побѣг на пасовиско, назбирив усяких дрѡбных слимачкѡв, накопав хробакѡв и принѣс усе те мому бранцеви. Вѡн навѣть не звертав уваги, коли я всѣ тѣ достатки клав перед него, не показовав анѣ страху, анѣ найменьшоѣ цѣквости, анѣ крихѡтки апетиту на тѣ ласощѣ. Здавалося, що тѡльки сонце и тепло и весна там на широком вольном свѣтѣ займила всю его увагу.

Того дня мав я якусь роботу, тож пѡшов геть и вернув аж вечером. Я поспѣшився заглянути до пташка. Вѡн бѣгав, легенько потакуючи, здовж шиб и навѣть не доторкнувся поживы.

— Диво дивне! — подумав я и хотѣв зараз выпустити его на волю. Та менѣ прийшло на думку, що тепер вѡн певно

ослаблений и нездатный до лѣтаня, а коли зараз вечером выпущу его десь тут на подвѣрю, то се буде для нашего котика дуже легка и пожадана добыча. Лѣпше буде, коли ще сегодня вѣн переночуе у мене. А завтра ранѣсѣнько я занесу его у те мѣсце, де его зловив, и пущу на волю.

Другого дня, схопившись ранѣсѣнько з соломы, я побѣг до свого бранця. Вѣн усе ще не брався до нѣякоѣ поживы и сидѣв ослаблений и утомлений у куточку, очима все зазираючи крѣзь вѣкно на волю. Вѣн спокійно дав себе взяти и поглянув на мене тыми самими невымовно сумными оченятами, якими дивився крѣзь шибы на сонце та на яблоневѣ гильки. Раз навѣть вѣн потакнув головкою, немов бы хотѣв сказати:

— Так, так, знаю вже, куды мене несуть. Я вже давно знав, що оно дѣйде до того.

Я вынѣс его на подвѣрѣ. Вѣн сидѣв спокійно у моѣй долонѣ и не кидався. Я чув его мягке пѣрячко и его тепле тѣло.

— А смачне мусить бути его мясо! — стрѣлила менѣ нараз думка через голову. — А що якбы его зарѣзати и дати спекти?

— Ет, що там! — скрикнула дитяча впертѣсть и в найближшѣй хвилѣ я вѣдкрутив голову малому, гарному пташкови. Вѣн затрѣпав раз чи два разы своїми тоненькими нѣжками, з шийки выплило двѣ чи три крапельки крови и малого гарного пташка не стало. В моѣй долонѣ лежав холодный бездушный труп.

И нараз зломилася, розвѣялася вся моя впертѣсть, моя завязтѣсть, мое самолюбство. Я почув выразно, що я отсе зробив щось дурне, огидливе, що я допустився безсердечно вбійства, навалив на себе провину, якоѣ не вѣдпокутую и не вѣдмовляю нѣколи. Таж я знищив зовсѣм безцѣльно таке гарне, невинне життя! Ось тут, на вольнѣм, божѣм свѣтѣ, перед лицем сего ясного, теплого весняного сонця, я выдав и сповнив жорстокий, нѣчим не мотивований засуд на смерть. Тепер я почув зовсѣм ясно и выразно, що се вбійство було зовсѣм безцѣльне. А тжеж сего бѣдного трупики я не зможу анѣ обскубсти, анѣ ѣсти.

Нѣ, я не мав силы навѣть ще раз поглянути на него. Я выпустив неживого пташка з руки. И засоромлений, стурбований, пригноблений и змѣшаний я побѣг геть-геть вѣд него, чтобы не бачити его, чтобы затерти в души навѣть споминку про него. Менѣ дуже хотѣлося плакати, але я не мѣг; щось немов клѣ-

щами стискало мою душу и она не могла в сльозах вылити свою волю. Маленькій гарный пташок лежав у моѣй души, я понѣс его з собою и менѣ здавалося завсѣгды, що вѣн глядять з тихою резигнацією, потакує головкою и шепче:

— Ах, я се и знав, що пропала моя весна, що неволя буде zarazом и моя смерть!

У мягкому, вразливому дѣточому серцю не довго тривали тѣ турботы. По двох—трох днях я вже забув про пташка и его нещасну долю. Забув, бачилось, на завсѣды. Врѣжня¹⁾ мого злочину залягло десь у темнѣм кутѣ моєѣ души и звѣльна его пристали, покрыли и погребли иншѣ спомини.

А проте оно не завмерло. Минуло цѣлых двадцять лѣт! И коли на мене звалився першій, великій удар нещасливоѣ долѣ, коли я молодой, з серцем повным огню бажаня жити и любити, посеред чудового лѣта сох и вянув у тюрмѣ и мусѣв почувати, як розбивалися всѣ мои надѣѣ, як без милосердя толочено, розтоптовано, нѣвечено²⁾ та руйновано все те, що я вважав найдорожшим скарбом моєѣ души, тогды серед трѣвожноѣ безсонноѣ ночи явився менѣ той маленькій, гарный пташок, шпигнули мене в само серце его сумнѣ, повнѣ тихоѣ резигнаціѣ оченята, прошептали менѣ его повѣльнѣ рухи тѣ несамовито страшнѣ слова:

— Ах, моя весна пропала! Я в неволѣ и знаю вже, знаю, чим то скѣнчиться!

И вѣд тогды я не могу позбутися того спомину. Вѣн мучить моє сумлѣне грижею и менѣ здаєся, що все дурне, безцѣльне, жорстоке и погане, що я тѣлько коли зробив у своим житю, скристалізовалося в конкретный образ отсега малого, невинно замордованого пташка, чтобы тым докучливѣйше мучити мене. Тихими ночами я чую, як той пташок тихо-тихо стукає дзобиком о шибу и я прокидаюся зо сну. А в хвилях трѣвоги и розпуки³⁾, коли лютый бѣль запускає кѣхтѣ в моє серце и грозить ось-ось зломити силу моєѣ волѣ, менѣ здаєся, що я сам той маленькій, слабосильный, голодный пташок. Я чую, що якась уперта, завзята и нерозумна сила держить мене в жменѣ, показує менѣ привиды свободы и щастя та може в найблизшѣй хвилинѣ без причины и цѣли скрутити менѣ голову.

¹⁾ врѣжня = *benyomas*, ²⁾ нѣвечити = нищити, ³⁾ розпука = *одчай, одчаяня*.

48. Жалобный дяк.

(Стефан Руданский.)

А що тільки в церкві дяк — Як не плакати мені —
 „Иже“ заспває,
 Бѣдна баба у кутку — Стара баба каже,
 Мало не вмлває. — Коли мене голос ваш
 Аж за серце вяже!

Аж завважав теє дяк, — Так колись моя коза
 До неї забрався. На леду кричала,
 — Чого плачете вы так? — Як там єї звѣрина
 Стару запытався. Бѣдну роздирала...

49. З думок президента Масарика.

Правдива любов є тревала, стала и памятлива. Не выстарчить
 їй одчувати бѣду, аж коли худобный прийде мені на очи и вы-
 веде мене из спокою; нынѣ означає любов: не мати стало су-
 покою о физичне и обычайне убожество, нынѣ означає любов:
 працьовати стало, из отвореными очами проти тых нещастѣ
 и тогды, и коли их не бачимо... Добродѣйнѣсть з нудьги не
 є любовю... Любов не є слѣпа. Любов не вымагає жадного
 мучеництва, анѣ жадных жертв. Як довго будуть мученики, так
 довго будуть мучителѣ — не дай себе мучити и не жертвуй
 себе за нѣчо, анѣ для нѣчого. Любов є взаимнѣсть — взаим-
 нѣсть не хоче жертв.

* * *

Без питя спиртных напоїв є житя пѣд [кождым оглядом
 гарнѣйше. Чоловѣк, якій не пє и має свѣжѣ здоровѣ змыслы,
 побачить много гарного в житю, природѣ, суспѣльности и своѣй
 праць, про що йому анѣ снилося, доки вѣн був в алькоголичном
 запомороченю.

* * *

В тѣм выявляється глубока думка, що мы з'умѣємо спосте-
 регти щось нового в тѣм, що давно є знане, що щодень чуємо,
 до чого нас вели и про що мы були перевѣдченѣ, що се мы
 вже цѣлком добре розумѣємо.

Не має одродження, не має поправки без образования и по-
 ступу, не має пѣднесеня обычаїв без безпереривноѣ просвѣтноѣ

працѣ. Каждый поступ образованя мусить служити пѳднесеню обычаѣв и житя.

Зло побѣджати добрым — то не є так тяжко, але тяжко є перемагати добре лѣпшим.

50. Про освѣту.

(Карло Гавлѣчек.)

Хто тѳльки хотѣ трохи знає исторію и обставины житя, знає добре, що жадна политична партія, жаден нарѳд не може иншою дорогою дѳйти до конечноѳ побѣды, як тѳльки власною внутрѣшною силою, тою силою, яку сам собѣ вперед здобув. Тому каждый працює найлѣпше над пѳднесенем народа, коли помагає скрѣпити його внутрѣшну силу.

По моѣй думцѣ тѳльки зачальна освѣта є одиноким, добрым и головным середником, при помочи котрого певно дѳйдеться до тревалоѳ волѣ и до права; всѣ иншѣ остатнѣ не ведуть певно до цѣли. Революція и перевороты можуть також увѳлннити народ од утиску, але тѳльки на короткій час, бо коли не цѣлый народ є освѣченный, то скоро знайдуться знов обманщики, якѣ иншою дорогою стануть деспотами и з'умѣють наложити народови ярмо на шию. Се вчить нас исторія новых и старых часѳв. Бо неосвѣченный нарѳд не розумѣе всѣх обставин так, щобы власным розумом мѳг про них судити, тому мусить комусь вѣрити и по його радѣ поступати. Як легко дає вѳн себе в тѳм довѣрю обманювати и аж тогды доходить до розуму, коли вже є за пѳзно. Освѣченный нарѳд не потребує нѣкому вѣрити на пuste слово. Вѳн розважає все, що почув и держиться того, що уважає за найсправедливше и найкориснѣйше. Тому найлекше пѳзнати чєснѳсть каждоѳ политичноѳ партіѣ по тѳм, як щиро побивається она о освѣту народу.

51. Олексій Попович.

(Козацка дума.)

Та на бѣлому каменѣ

Там сидить ясен сокол бѣлзорець¹⁾ . . .

Низенько голову склонив,

Жалѳбненько квилить, проквилає,

¹⁾ бѣлзорець = быстрозорый.

На святее небо, на Чорне море
 Испильна¹⁾ поглядає:
 Що на святому небѣ, на Чорному морю
 Ой та не добре починає.
 Що на небѣ усѣ звѣзды потьмарило,²⁾
 Половина мѣсяця у тьму уступило.
 На Чорному морю не гаразд починає,
 Изо дна моря сильно филя вставає . . .
 Та з неба дрѣбен дощик накрапає,
 А из Низу³⁾ буйный вѣтер повѣває,
 А по Чорному морю противну хвилю
 Зо дна моря знимає, якоры⁴⁾ зриває,
 Судна⁵⁾ козацкѣ на три части розбиває:
 Перву часть ухопило, у землю арабску,
 У каторгу⁶⁾ турецкую заносило;
 Другу часть схопило, в тихій Дунай замчало⁷⁾;
 Третю часть розбивало, серед моря затопляло.
 На той части потопає триста козакѣв.
 Мѣж ними був один старшій старшиною
 Отаман козацкій Грицько Зборовскій,
 А другій був старшиною
 Олексій Попович Пирятинскій,
 Козак лейстровый,⁸⁾ писарь вѣсковый.
 То як стало судно потопати,
 Став той Грицько Зборовскій
 По судну походжати, на чердак⁹⁾ выступати,
 До козакѣв словами промовляти:
 — Ой козаки, панове молодцѣ!
 Щось великая хуртовина¹⁰⁾ на нас налягає.
 Хтось мѣж вами великій грѣх на собѣ має,
 Може через того наше судно козацке потопає.
 Добре вы дбайте, грѣхѣв не тайте;
 Который у великих грѣхах чувається¹¹⁾,
 То сповѣдайтесь вы поперед Богу,

¹⁾ испильна = пильно, ²⁾ потьмарило = затьмило, ³⁾ Низ = край над нижним бѣгом Днѣпра, над морем, ⁴⁾ якор = котвиця (при кораблі) — *vasmacska*, ⁵⁾ судно = човен, ⁶⁾ каторга = темниця, ⁷⁾ замчало = занесло, загнало, ⁸⁾ лейстровый = реестровый, записанный в реестр, спис, ⁹⁾ чердак = верх, поклад корабля або судна, ¹⁰⁾ хуртовина = буря, година, ¹¹⁾ чувається = чується.

Ище й святому Чорному морю,
 И менѣ, отаману кошовому¹⁾,
 Гетьману старому, як бы отцю духовному.
 Ой добре вы дбайте та Богу грѣхи сповѣдайте,
 Нехай вы будете один в море потопати,
 За собою марно вѣйска козацкаго
 Запорожского не занапащати! —
 Тут усѣ козаки так замовчали,
 Як в рот воды набрали.
 Они в великих грѣхах не чувалися.
 Тѣлько озовеса Олексій Попович,
 Писар вѣйсковый, козак лестровый,
 Пирятинський родич.
 То вѣн на чердак выступає,
 До козакѣв словами промовляє:
 — Ой вы козаки, панове молодцѣ!
 Добре вы вчинѣте из мого лука
 Шовковую тятиву²⁾ изнимаєте,
 Мене самого возьмѣте,
 Назад менѣ руки козацкѣ звяжѣте,
 До шиѣ камѣнь бѣленькѣй причепѣте,
 Червоною китайкою³⁾ очи затьмѣние,
 И в Чорне море самого мене зопхнѣте!
 Та нехай я буду своєю головою
 Чорнее море даровати;
 Нехай буду один погибати;
 Нѣж маю богато вѣйска безвинно,
 Богато душ, вѣр христѣянських,
 На Чорному морѣ потопати! —
 Тее козаки як зачували, словами промовляли:
 — Ой, Олексію Поповичу, пирятинський родичу,
 Славный лицарю и писарю!
 Якѣж ты грѣхи на себе покладаеш?
 Тыж бо тричи письмо святее
 У руки береш на день, читаеш. —
 И нас, простых козакѣв, на все добро навчаеш;
 Про щож ты од нас грѣхѣв бѣльше маеш?

¹⁾ кошовый отаман = начальник отдѣлу войска, ²⁾ тятива = струна при луцѣ, пруга, ³⁾ китайка = червоне сукно.

Олексій Попович тее зачуває,
 Словами промовляє, слезами обливає:
 — Ой, вы козаки, панове молодці!
 Хоч я по тричи на день
 Письмо святое до руки беру тай читаю,
 Вас козакѡв простых на все добро навчаю,
 А сам не гаразд¹⁾ починаю,
 Од вас таки грѣхѡв бѡльше маю:
 Бо як я в дома проживав,
 Бѣдних сусѣд²⁾ з хлѣба, з соли избавляв;
 Як я з города, з Пирятина, выступав,
 Як в охотне войско одѣждав,
 Из отцем, из матерю опрощеня не мав³⁾.
 Не добре я починав, и отця и матѣр поругав,
 И старшого брата за брата не мав.
 И старшу сестру дуже зневажав,
 Вдовы старіѣ стремям⁴⁾ в груди товкав,
 Старших людей марно зневажав,
 А потѡм щастє и долю утеряв.
 Та ще конем добрым по улицѣ гуляв,
 Триста душ дѣтей маленьких розбивав,
 Кров християньску безвинно проливав;
 А молодѣ жены за ворота выбѣгали,
 Дѣток малых на руки хватали,
 Мене, Олексія Поповича, кляли — проклинали.
 А ще мимо церкви святого Спаса пробѣгав,
 Шапки не зняв, хреста на себе не поклав
 И отцевскоѣ, материноѣ молитвы не споминав.
 То за те Господь мене покарав,
 Злою хуртовиною з усѣм войском
 На Чорному морѣ подаровав.
 А ще мимо лицарскоѣ громады пробѣгав,
 За своєю гордостю шапки не здѡймав,
 На день добрый не давав . . .
 То ще я ѣхав селами и городами
 И всякими чудными сторонами;
 То там жоны старіѣ стояли,

¹⁾ не гаразд = не добре, ²⁾ сусѣд = сусѣдѡв, ³⁾ опрощеня не мав = не розпращався, ⁴⁾ стремям = стременим.

Може они к чому доброму думали и гадали.
 То я шапки не зняв и помагайбѣг не дав.
 Не пытався, яка в вас церква святая,
 Та пытався, де в вас корчма новая . . . ?
 То в недѣлю рано пораненьку
 Чужѣ козаки по церквах молебнѣ наймають,
 А я у корчмѣ пю—гуляю, танцѣ справляю.
 И по тѣм я, панове молодцѣ,
 Увесь грѣх свѣй знаю . . .
 Ой, се не Чорне море мене потопляє;
 Се отцевско-матчина молитва мене карає.
 Ой, коли-б' мене отцевска-матчина молитва
 На Чорнѣм морю не втопила, не вдавילה,
 Ой, знав бы я . . . ! Як буду я
 До отця, до матери и до роду прибувати,
 То буду я отця и матѣр шанувати-поважати.
 И старшого брата за отця почитати,
 И сестру за неньку у себе мати,
 И близьких сусѣд за рѣдну братію у себе вживати—.
 То Грицько Зборовскій тее зачуває,
 Словами промовляє:
 — Козаки, панове молодцѣ!
 Добре вы, братя, дбайте,
 Олексія Поповича Пирятинського
 Не чердак выводѣте,
 З лѣвоѣ руки пальця-мѣзинця урубайте,
 Християнскоѣ крови у Чорне море впускайте.
 Як буде Чорне море
 Кров християнскую пожирати,
 То буде на Чорнѣм морѣ
 Злосупротивна хвиля утихати. —
 Тодѣ козаки добре дбали,
 Узяли єму руки назад извязали,
 Червоного китайкою очи затьмили,
 То ще такого козака у море пускати пощадили.
 На лѣвоѣй руцѣ мѣзинного пальця втинали,
 Єго кров у Чорне море метали.
 Стало Чорное море кров християнску пожирати,
 То так уклалось, як бы нѣколи й не грало,

Суден козацких не розбивало,
 Тодѣ козаки добре дбали,
 До Тендры-острова прибували.
 А в Тендрѣ-островѣ три днѣ и три ночи
 Стояли, великим дивом дивовалися,
 Що в якому то страху мы бували,
 Нѣ одного козака мѣж вѣйском не втерiali¹⁾.
 Тай озовеса Олевсiй Попович,
 Пирятинскiй родич, козак лейстровый.
 Ой, то вѣн на чердак выступае,
 Письмо святее у руки бере и читае,
 До козакѣв словами промовляе:
 — Слухайте, козаки, панове молодцѣ!
 Чи вы видите, як се святее писанiе
 Свѣдчить-высвѣдчае, на все моленiе указуе:
 Що котрый козак чтить отця
 И матку шануе й поважае,
 То вѣн нѣде марно не пропадае,
 Бо котрый чоловѣк теє уробляе²⁾,
 То вѣк той щасте собѣ мае,
 Смертельный меч вго минае;
 Его отцева й панѣ-матчина молитва
 Зо дна моря вынимае,
 Вѣд смертельного грѣха душу вѣдкупляе,
 До царства небесного провожае,
 Хоч бы й у потребѣ крѣвава нѣч минае.
 Та отцевска-матчина молитва
 У купецтвѣ и в ремеслѣ и на полѣ
 И на морѣ на помѣч приспѣвае.

52. Преподобный³⁾ Нестор и жите в Лаврѣ.⁴⁾

(З читанки О. Барвѣньского.)

I.

З наверненем Руси до христiянства почала ширитися на Руси и христiянска просвѣта. Одначе церковными достойни-

¹⁾ не втерiali = не втратили, ²⁾ уробляе = робить,

³⁾ преподобный = святый, праведный, ⁴⁾ Лавра = монастырь загалом, тут монастырь в Киѣвѣ, так звана Печерска Лавра.

ками на Русі були спершу Греки; о просвѣту темного люду журилися они мало, тому ширилася та освѣта дуже поволи.

Выдатнѣйше зачала розвиватися староруська письменность¹⁾ щойно по заснованю печерского монастыря в Киѣвѣ. Ёго построив на Бересовѣм поли коло Киѣва преподобный Теодозій, ученик Антонія. Тойже Антоній був родом з города Любеча на лѣвѣм березѣ Днѣпра, а постригся в черцѣ²⁾ на Атоньской горѣ.

Атоньска гора або Атос лежить над Егейским морем на пѣвостровѣ Халкидійскѣм в Македоніѣ и цѣла занята численными монастырями. Кромѣ Греков мав там в найдавнѣйших часах майже кождый нарѣд з полудневых и всхѣдных Славян свѣой монастырь: руській монастырь звався св. Пантелеймона. Проживаючи там, черцѣ занималися побѣч служеня Богу головно науками и для того мала ся гора особливо для Славян велике значѣне. Из славяныщины удавалися туды побожнѣ богомольцѣ³⁾ и ученѣ письменники,⁴⁾ що переписовали там важнѣ рукописи. Як Антоній вернувся з горы Атоньскоѣ в рѣдну землю, поселився в малѣй печерѣ за селом Берестовом над Днѣпром, яку выкопав Иляріон, що був пѣзнѣйше митрополитом Русі. До Антонія зачали сходитися иншѣ черцѣ, а ёго ученик Теодозій, що став пѣзнѣйше игуменом⁵⁾ ново поставленого печерского монастыря, зѣбрав коло себе мало що не сотню черцѣв. Сей монастырь став потѣм розсадником не тѣлько вѣры, але и освѣты в давнѣй Русі. В черцѣ постригалися люде всѣх станѣв: бояры, мѣщане, хлѣборобы та навѣтъ князѣ покидали нераз розкѣшне жите на своих дворах та глядали спокѣйного приюту в чернечѣй келіѣ.⁶⁾ И так черниговскій князь, Никола Святоша, покинув в р. 1106 престол и вступив в печерскій монастырь. Для монастыря даровав вѣн свою библіотеку, построив шпиталь, а сам займався смирною службою, будучи там три роки кухарем, а три дверником.⁷⁾

В тихих монастырских стѣнах вели черцѣ праведне, аскетичне⁸⁾ жите: днѣ и ночи сходили им на молитвах, вѣдправах и всяких трудах серед неვიгод та постѣв. А трудилися они безупинно: черцѣ-письменники списовали то науки вѣры, то

¹⁾ письменность = словесность, литература, ²⁾ чернець, (черницѣ або черцѣ) = монах, ³⁾ богомольць = що молиться Богу, побожный чоловікъ, ⁴⁾ письменник = писатель, ⁵⁾ Игумен (грецке слово) = настоятель монастыря, ⁶⁾ келія = комната, ⁷⁾ дверник = що пильнує дверей, ⁸⁾ аскетичный = строгій, без всякоѣ выгоды.

житєписи печерских святых, то евангелія и иншѣ книги церковнѣ. Они уживали в тых писанях церковноѣ мовы, то значить староболгарскоѣ.

Однак тѣ черцѣ, читаючи нераз житєписи святых простому неписьменному людови, мусѣли пояснати незрозумѣлѣ ему слова и звороты¹⁾ и простонародною живою мовою. Тому то нарѣд полюбив тѣ житєписы, слухав их радо та брав собѣ з них науку.

II.

А вжеж наибѣльшу славу здобув собѣ Киѣво-печерскій монастырь тым, що в єго мурах списано то, що тогды важнѣйшого дѣялося на Руси. Сѣ списы зовуться лѣтописею Нестора. Такѣ лѣтописи списовано ще раньше у Грекоѣв, а в них було богато згадок про славянскѣ землѣ, отже они послужили на взѣр для руських лѣтописей. Матеріалы до наших лѣтописей збирали черцѣ по монастырях, по княжих дворах и межи народом. По монастырях списовано вже од довшого часу короткѣ вѣсти про вѣйны князѣв з поганцями про заразу, чи пошесть, про появу кровавоѣ, хвостатоѣ звѣзды (кометы), про чудеса святых образѣв и таке инше. Так отже з тых коротких замѣток, списаных на таблицях, з вѣстей перенятых у лѣтописцѣв грецких и з оповѣдань самовидцѣв²⁾ творились на Руси лѣтописи, майже рѣвночасно по головных мѣстах як в Киѣвѣ, Новгородѣ и Черниговѣ; всеж таки найважнѣйша з них є лѣтопись Нестора.

Нестор зѣбрав наибѣльше вѣстей, бо єму помогали в єго дѣлѣ мабутѣ самѣ киѣвскѣ князѣ. Богато довѣдався вѣн також вѣд 90лѣтного старця, Яна Вишаты, що був новгородским воєводою, воював часто з Половцями, бачив в своим житю богато свѣта и людеѣ, а вмер р. 1106. Князѣ помогали радо черцям-письменникам тому, щобы черцѣ ширили их славу по далеком свѣтѣ. Они высылали часто духовных яко послѣв в далекѣ чужѣ краѣ, а тѣ познакомлювалися там из звичаями и обычаями — незвѣстными на руських землях. Духовники бували повѣрниками³⁾ та дорадниками князѣв, знали их тайнѣ военнѣ пляны, брали участь в походах и були свѣдками кровавых боѣв. Духовнѣ отже особы, именно черцѣ, були справдѣ найспособнѣйшѣ до списованя историчных лѣтописей. Их называємо лѣтописцями,

1) зворот = фраза, 2) самовидець = очевидець, наочный свѣдок, 3) повѣрник = вѣрный приятель, котрому звѣрювались князѣ.

Чернець Нестор, найславнѣйшій з руських лѣтописцѣвъ, жив в Киѣво-печерскѣй Лаврѣ. Про его жите знаємо дуже мало. Вѣн уродився коло Киѣва около 1056 р. Вже в 17-тѣм роцѣ житя вступив в монастирь, а Игумен Стефанпостриг его в черцѣ. В 1091 р. поручено ему вѣдшукати в печерах мощѣ св. Теодозія и вѣн доконав сего при помочи ще двох черцѣвъ.

В р. 1096 напали Половцѣ на Киѣв и розграбили печерскѣй монастирь, кѣльких черцѣвъ убили, але Нестор и иншѣ братя спаслися щасливо. Отсе суть вѣсти, якѣ маємо про отця руськоѣ исторіѣ.

Лѣтопись Нестора зачинаєся як грецкѣ лѣтописи од попопа свѣта и сягає до 1110 р. Дальшу лѣтопись (1110 до р. 1116) писав вже Сильвестер, игумен видубицкогo мoнастыря в Киѣвѣ. Мова лѣтописи є старо-церковна. Тую лѣтопись можна бы назвати княжою, бо князь є в нѣй ясным сонцем, его особою занимаєся чернець з замилованєм, а про жите простого народу майже й не згадує. В злиднях,¹⁾ якѣ навѣщовали нераз Русь, видить вѣн божу кару за людскѣ грѣхи та учить, що свѣтом и людьми править непонятне для людского розуму боже провидѣня. Але нераз являєся вѣн и забобонным и пакости,²⁾ чиненѣ поодиноким людям и народом, приписує чортам, що показовались нераз людям—навѣтъ в бѣлый день.

Та хоч лѣтопись Нестора оповѣдає лиш головно про жите князѣвъ и в тѣм оповѣданю мѣшаєся богато правды з неправдою, всеж таки єсть она пѣдвалиною для историчных розслѣдѣвъ не лише руських, але и всѣх славянских земель.

53. Из житевых правд.

1. Нехай наше житя буде такє чистє як снѣжнє поле, на котрѣм нога лишає слѣд — але без плямы.

2. Кождый день уродин є гей стовп при дорозѣ, що означає перебутѣ милѣ.

3. Из всѣх лих, якѣ навѣстили людей найгѣршим є — звычай злоститися.

4. Не то що мы ѣмо, але то що мы травимо — робить нас здоровыми; не то що мы читаємо, але то що розумѣємо и за-памятаємо — робить нас мудрыми; не то що мы заробимо,

¹⁾ злиднѣ = бѣда, горе, нещастє, ²⁾ пакѣсть = прикрѣсть, кривда.

але то що мы заощадимо — робить нас богатими; и не то що мы говоримо, але то що робимо рѣшає про нашу вартість.

5. Коли ты хочеш сварити на других за их вчинки, звѣдай найперше себе: чи ты лѣпшій?

6. Заощаджене так як зароблене.

7. Хто коротко говорить — той скоро робить.

8. Зброя просвѣты пробиває всею.

9. Хто чужим волом оре — той кривѣ борозны тягне.

10. Коли хочемо, щобы другій зберѣг нашѣ тайны — то найперше мовчѣм самѣ и — не виявляймо єму своих тайн.

54. На окопах.

(Осип Маковей.)

Тихо в поли на окопах, де недавно кров плыла . . .

Все приходили менѣ на думку сѣ слова, мов початок якого верша, коли я в лѣтѣ ходив на прогулку за город на окопы. Було тут тихо, мов на кладовищи. Навкруги, де не скопана земля, такѣ буряны, що мабуть и в давних українських степах не було красших. А тут де ровы и порозкидана свѣжа земля, вподобали собѣ мѣсце переважно синяки, синѣ квѣтки, що цвितуть безнастанно од весны до пѣзного лѣта, пахнуть медом и приманяють до себе тысячѣ пчѣл та иньших комах, ласых на мѣд. Легонька музика бренишь тут цѣлый день як у пасѣдѣ.

Приємно посидѣти тут на окопах. Як тѣ пчолы до меду, так чоловік, втомленого вѣиною, тягне в се тихе, самотне, безлюдне мѣсце. Од лихих думок и тут не втечеш, але они стають якѣсь спокѣйнѣйшѣ, розважнѣ, недокучливѣ. Сидишь собѣ и дивишься на те, що люде зробили и що природа робить.

Люде скопали цѣле велике поле на горбѣ ярками вздовж и впоперек. Тут они якійсь час жили, мучилися, боялися голову выше пѣдняти, а декотрѣ и вмирили несподѣвано, або их забирали в ночи на ношах з окопѣв — до больницѣ . . . Богато они наробилися, доки выкопали отсю мережку стрѣлецких яркѣв на горбѣ. И вся их работа пѣшла на марне. Плотѣв и пѣдпор, що пѣдпирали стѣны яркѣв, уже не є, земля обсунулася, ярки стали плытшѣ. Але ще деякѣ з них глубокѣ, з головою у них сховаешся. По вояках, що жили мѣсяцями в сих ярках,

нѣчого не осталось, кромѣ заржавѣлыхъ бляшанокъ з консервъ, якихсь желѣзныхъ стяжокъ и купъ помотаныхъ колючихъ дротѣвъ.

И добре, що людей не є. Красше безъ нихъ. Тихо в поли на окопахъ, де недавно кровъ плыла. Тепер собѣ природа на сѣй основѣ, що людє лишили, выводить свои квѣтчастѣ мережки, усе поганє закрыває и прикрашує. Головне тло темно-синє, пахучє, на тѣмъ тлѣ порозкиданѣ купки червоного маку, бѣлыхъ и жовтыхъ и всякихъ иньшихъ рѣжнобарвныхъ квѣтокъ, що служатъ чоловѣкови всею своею красою, а вѣн, невдячный, навѣть не знає ихъ назвати. Над окопами щебечуть жайворонки, що тут дєсь мають свои гнѣзда; в ровахъ посвистують, степовѣ суслики, котрыхъ тут перше нѣхто не видав, та найбѣльше тут любыхъ, добрыхъ, тихихъ музикантѣвъ: пчѣл. Слухаєш ихъ музики и здається тобѣ, що замучена земля гомонить, знов оживає в єѣ тѣлѣ починає кровъ грати и она просить-благає о плугъ и гарне зерно. Сторицею одвдичиться за сю ласку.

Сиджу в окопѣ и оглядаю велику купу колючихъ, заржавѣлыхъ дротѣвъ. Бачу, якъ природа всѣхъ силъ докладає, щобы накрыти и сховати сю погань. Ще рѣк — и дѣло ѣй поведеться. Тепер уже сѣ дроты выгядаютъ якъ великѣй букетъ: они поперетиканѣ высокою зеленою травою, вкрытѣ повоями и квѣтками на высокихъ бадиляхъ, мов нарочно назначеныхъ до такоѣ роботы. И вже можна дивитися на колючѣ дроты безъ лихоѣ думки, безъ ненависти

Ов! Що се? За дротами щось рухається. Иде коза, за козою вылазитъ з ярка хлопчик-пастушокъ, марный и обдертый. Держить патикъ у лѣвой рудѣ, а де права рука новинна бути, тамъ и рукава не є; сорочка зшита на плечи.

— Де твоя права рука?

— Нема, у шпитали одтяли. В хату вдаривъ гранатъ, убивъ маму и сестру, а менѣ одорвавъ руку.

— А няньо жие?

— Умеръ ще першоѣ зимы на вѣйнѣ од холеры. З треномъ ѣздив.

— Що ж ты робишъ?

— Служу . . .

Бѣльше якъ двѣ тысячѣ рокѣвъ передъ нами сказавъ Софокль: „Богато є страшного, але не має нѣчого страшнѣйшого од чоловѣка.“ Що сказавъ бы Софокль, коли бы вѣн теперъ придивився людямъ?

55. Володимир Мономах и его „Наука для дѣтей“.

(З читанки О. Барвѣньского.)

Сто лѣт по смерти Володимира Великого, що хрестив Русь, жив у Черниговѣ а потѣм у Киѣвѣ другій знаменитый Володимир, званный в исторіѣ Монамахом. Був вѣн сыном Всеволода, великого князя киѣвского, и при кѣнцѣ житя того володаря допомагав своему батькови управляти краєм та ходив часто в походы проти диких кочовикѣв¹⁾ на Дон та на Волгу. Та по смерти батька вѣн добровѣльно уступив великокняжій престѣл Изяславови, своему стрійному братови, а сам пѣшов на свой удѣл до Чернигова, де пробував цѣлых 20 лѣт, дбаючи бѣльше про добро всеѣ Руси, як про свое власне.

„Як горлиця на сухѣм деревѣ“ — що ужиємо его власных слѣв — так вѣн сумовав над тыми роздорами та братовбійчими вѣйнами, що нѣвечили тогды Русь и обезсилювали еѣ супроти хижих Половцѣв и иных кочовых народѣв. Два разы пробував вѣн скликати з'ѣзды князѣв, мирити там сварливых, запобѣгати вѣйнам, карати виноватых. Та власне першій з'ѣзд у Любичи,²⁾ був почином до одного з найпоганѣйших вчинкѣв у руськѣй исторіѣ — до ослѣпленя князя Василька теробовельского князем Давидом волинским. Обурене, выкликане сим учинком на Руси, высказалося на другѣм з'ѣздѣ в Витичевѣ,³⁾ де за присудом Давидови одобрено князѣвство.

Володимир Мономах зѣбрав також кѣлька походѣв руських князѣв на Половцѣв; найважнѣйшій з тых походѣв, правдивый хрестный руській похѣд, одбувся зараз по Витичѣвскѣм з'ѣздѣ и закѣнчився великою побѣдою Русинѣв.

Остатных 13 лѣт свого житя прожив Володимир Мономах у Киѣвѣ, де заняв з волѣ народа велико-княжій престѣл. И ся доба его володарства була не менше щаслива и хосенна для Руси, як и попереднѣ. Володимир був чоловѣк правый и ученый як на тогдѣшнѣ часы; для кожного Русина був вѣн и може бути доси взѣрцем працьовитости. Лишилося нам по нѣм невеличке та дорогоцѣнне письмо, вставлене в оден список нашѣв старѣв лѣтописи; се письмо называеся „Наука для дѣтей“;

¹⁾ кочовик = народ, якій не жие на однѣм мѣсци, а пасучи скот, переходить з мѣсца на мѣсце, ²⁾ на пѣвнѣч вѣд Киѣва, ³⁾ на полудни вѣд Киѣва.

є се немов заповѣт¹⁾ князя а заразом єго сповѣдь з трудѣвъ цѣлого жита.

„Сидячи на санях²⁾ — так починає вѣн свою науку — подумав я собѣ и похвалив Бога, що дав менѣ грѣшному дожити сих днѣвъ. Вы, мои дѣти, чи хто другій, слухаючи отсего письма, не смѣйтеся, але берѣть єго до серця и не лѣнуючи, забирайтеся працьовати так само як я. А кому не сподобаєся отсе мое писанє, най не сердиться и най не каже: отсей, сидячи на санях и выбираючися в далеку дорогу, говорив нѣсенѣтницѣ³⁾“.

„Навчайся, вѣрний чоловѣче, бути чесным робѣтником! Навчайся по євангельському слову очима пильно дивитися, язык здержовати, розум нахилити до покоры, тѣлу не давати волѣ, гнѣвъ здушовати в собѣ, в помыслах бути чистым. Прикладайся пильно до добрых дѣл: коли тебе кривдять, не мстися; коли ненавидять або переслѣдують — перетерпи; коли бачиш кривдженого — допоможи.“

„Показав нам Господ побѣджати ворога трьома добрим дѣлами, що побивають и прогонюють ворога, а то: покутою, слѣзми и милостинею: се, дѣти мои, не тяжкій вам божий заповѣт, щобы сими трьома добрим дѣлами позбутися своих грѣхѣвъ. Тож на Бога не лѣнуйтеся, благаю вас, не забувайте сих трьох дѣл, коли они не тяжкѣ! Сеж не самота, не чернецтво, не голод, котрыми морять⁴⁾ себе иншѣ добрѣ люде, — се маленькѣ дѣла, котрыми можна заслужити Боже милосердіє.“

„Та найпаче не забувайте про убогих, а скѣлько можете — нагодуйте, допоможѣть сиротѣ, будьте опѣкою вдовѣ, не давайте сильным занѣвечити чоловѣка. Не держѣть гордощѣвъ у серцѣ, але скажѣть собѣ: всѣ мы смертнѣ, сьогондѣ живѣ, а завтра в могилѣ; що нам Бог дав — не наше, а єго, а вѣн тѣлько позычив нам на кѣлька день.“

„А отсе розповѣм вам, дѣти мои, про свою працьу, що я потрудився, ходячи в походы и на ловы од 13-го року жита. У перве пѣслав мене батько на Ростов через край Вятичѣвъ, а у друге до Смоленьска. Всѣх бѣльших походѣвъ вѣдбув я 83, а поменьших и не пригадую. А мирѣвъ з князями заключив я 19,

¹⁾ заповѣт = тестамент, ²⁾ На санях у старѣй Руси вивозили мерцѣвъ на кладовище, тож речене „сидячи на санях“ значить тѣлько, як бы мы сказали: лежачи на смертнѣй постелѣ, чуючися близким смерти, ³⁾ нѣсенѣтницѣ = нѣ-се-нѣ-те, пусте, дурне, ⁴⁾ морити = мучити.

деякѣ при батькови, а иншѣ без батька. А на ловах тур¹⁾ брав мене на роги з конем, два разы олень топтав мене ногами, а другій колов рогами. Дикій кабан одорвав менѣ меч од пояса, медвѣдь укусив мене в колѣно, лютий звѣр скочив менѣ на бедра и коня зо мною перевернув, а Бог заховав мене здоровым. З коня падав я богато разѡв, два разы розбив собѣ голову, калѣчився в руки и ноги, особливо замолоду. Що мав робити мѡй слуга, те робив я сам, и на вѡйнѣ и на ловах, день и нѡч, у спекотѣ и на морозѣ, не даючи собѣ спокою, не оглядаючи на намѣсникѡв робив я сам, що було треба.

„Не думайте, дѣти мои, и нѣхто най не думає, що хочу всѣм сим хвалитися; не хвалю себе, а хвалю Бога и величаю его любов, що мене грѣшного стѡлько лѣт хоронив серед стѡльких тяжких пригод, що мене сотворив не лѣнивого до всякого людского, позиточного дѣла. Читаючи отсе писанє, заберѣться й вы до добрых дѣл. Не бѡйтеся смерти анѣ боротьбы, анѣ звѣря, але працюйте и поступайте смѣло, так як и я робив. Коли на те буде божа воля, то з усякоѣ небезпеки выйдете цѣлѣ и здоровѣ, а коли вам має бути смерть, то анѣ батько, анѣ мати, анѣ браты не вспѣють вам допомогти.“

Багато подѡбных розумных думок списано в коротенькѡм заповѣтѣ знаменитого князя, та над усе ярко свѣтит в нѣм его власный характер: дѣяльный, невсипучій у змаганях до добра, мужный и рѣшучій та при тѡм чутливый на людскій бѡль, на слова убогих и покривджених.

56. Празник у Таковѣ.²⁾

(Юрій Федькович.)

У сербськѡм краю вже давно не чути
 Анѣ боянѡв,³⁾ нѣ шездары⁴⁾ нуты,
 Ак то бувало, доки бисѣрманы
 Принесли Сербам дыбы та кайданы.
 А ясна фана⁵⁾ з краю десь пропала,
 Казав-б' ты, брате, що пѡд землю впала,

¹⁾ тур = дикій бык.

²⁾ Таково = мѣсцевѡсть в Сербіѣ. — В сѣм вѣршу оспѣвано народне повстанє Сербѡв, яке зачалося в квѣтну недѣлю 1815 р., ³⁾ Боян = старый руській спѣвак, тут = загалом спѣвак, ⁴⁾ шездара = музычный инструмент, ⁵⁾ фана = застава.

Або зо славов у могилу сѣла,
 Нѣ слыху, брате, де она ся дѣла.
 У давнѣм мѣстѣ, у Такѣвѣ таки,
 Де три бояны дагну славу пѣли,
 Бояны, пѣснѣ, нуты занѣмѣли,
 Лиш яничары ходять як собаки
 Тай все на збитки Сербѣв ся пытають:
 — Ци тѣ Сербове славнѣ раз не знаютъ,
 Де Марко Ясен,¹⁾ Кара Дьордїй¹⁾ дѣлись?
 А Сербы тихо, гей бы занѣмѣли.
 И нич не чути.

Як то, нич не чути? —

В якѣ-ж то дивнѣ, жалосливѣ нуты
 Узяли дзвоны на дзвѣнници грати?
 Думав-б' ты, брате, що то рѣдна мати
 Над сыном своим умерлым голосить,
 И сиву голов²⁾ бѣ о домовину,
 И ломить руки тай до Бога зноситъ,
 Нарештѣ зѣтхне — „Гину, сыну, гину!“ —
 И на могилу свѣжу повалиться
 И вже не плаче, вже не печалиться.
 И чо' тѣ дзвоны нынѣ так заводять?
 Не знаю, братя, того вам сказати,
 Але там Сербы пара в парѣ ходять,
 Ци бы не можна их ся запитати? —
 Бѣгме не смѣю! — Як-же в'ни прибранѣ!
 У краснѣ шаты, у чимборы бранѣ,
 При боцѣ шабля у Дамашку бита,
 На грудях свѣтятъ срѣбнѣ пѣстоleta,
 А в око быстре годѣ аж глянути.
 Так квапять чвалом,³⁾ де всѣ дзвоны грають.
 — Скажѣть, панове, що то маѣ бути? —
 — В нас празник нынѣ! — так одповѣдають
 И чвалом даль.

А у монастыри

Восковых свѣтич сѣмсот засѣяло.

¹⁾ Марко Ясен и Кара Дьордїй = вожди сербских повстань проти Туркѣв перед 1815 р. Тѣ повстаня не вдалися, тому яничары посмѣшковуются з Сербѣв, ²⁾ голов = голову, ³⁾ чвалом = скоро.

Черцѣ, черницѣ моляться з псалтыри
 И кожде сердце ревно заплакало,
 Бо вже неволѣ стерпѣти не може.
 Допоможи им Спасе Христе Боже
 Тай Ты, Пречиста! —

Перед образами,
 Що сръблом, золотом, каменем убранѣ,
 Старый владыка мыеся слъозами.
 И ци-ж не мае? Сербы заплаканѣ —
 То Сербы, братья, Сербы его дѣти!
 А батька мае сердце не болѣти
 По сиротяхъ?!

Вже'го не видати,
 Вклонився Спасу тай Пречистой Мати
 И зник у олтарь. Нарѣд 'го чекае,
 Ци вѣн не выйде лозу посвятити;
 За тыждень прецѣ паска наступае,
 А Сербы любяць давный звычай чтити.
 На рештѣ выйшов.

Що ся людям стало?
 Ци блискавица в божѣм домѣ блисла,
 Ци вѣдки може кров турецька трисла,¹⁾
 Що кожде слово гран'ю запалало?
 А сѣмсот свѣтич перед образами
 Свѣтили разом з сербськими слъозами.
 И тихо було, бо то сербська фана
 (Хто може знати, де, коли ще тканя?!)
 На райських дверях миру засвѣтила
 И сръбну свою скатерть розповила
 Як орлѣ крыла.

А Сербяны плачуть,
 Як тѣ, що неньку умерлу побачуть.
 А дзвоны — дзвоны на дзвѣнници рычуть,
 Гей лютѣ змиѣ, що ся в купу кличуть,
 Абы зухвальця на камуз²⁾ розпасти,
 Котрый ся важив писклата³⁾ украсти.

1) трисла = триснула, 2) на камуз = на дробнѣ кусы, 3) писклята = малѣ потята.

Так дзоны рычуть. А у божом дворѣ
 Садиться ладан туманами горѣ,
 Священнѣ пѣють: „Христе, Боже, Святе,
 Безсмертный, крѣпкій, змилиуйся над нами!“
 А Сербы кажуть: „Нынѣ мем вмирати,
 Або розобем Турка кайданами.
 Най хто веде нас!“

Як-же тихо стало?
 Ци в сербськом краю лицаров так мало?
 Нѣхто не важить голову поднести,
 Бы братов Сербов на рѣзник¹⁾ повести,
 И сербську фану на рѣзник двигнути,
 А нѣ, то з нею враз у гроб втонути
 На вѣки вѣчнѣ?

О, не думай, брате,
 Що в сербськом краю може дехто буде,
 Котрый не рад бы сѣмраз умирати.
 Лиш най хто скаже, хто тѣ ревнѣ люде,
 Де кождый лицарь кождый з левом родный
 На бойовиско²⁾ днесь повести годный?
 Нѣхто не скаже? —

Обренович красный
 Ступив на перед, клонить на всѣ части
 И каже: — Братя, най я буду щасный
 До бою з Турком нынѣ вас повести
 И по славянски праздник посвятити,
 Бо в вечер мусим кровю ся упити
 При грѣ шездары, при бояньской хвалѣ,
 А нѣ, то будем разом спочивати
 На днѣ могилы, а верх нас мурава³⁾
 Уся кровава. —

— Милош твоя слава!
 Провадь нас з Богом враз на веселиско!⁴⁾ —
 Так мир гукае.

1) рѣзник = рѣзня, бѣй, 2) бойовиско = поле бою, 3) мурава = зелена трава, 4) веселиско = весѣле, кровава свадьба.

Вѣн клониться низко
 Ци людям може? — нѣ перед святыми,
 Вѣдтак владыцѣ, прощѣ в него просить.
 А той хрестить 'го мощими руками,
 Сльозов веселов главу сына росить
 И дав 'му фану.

Сонце нѣм потало,
 То в бисурменьских кровях ся купало,
 А славнѣ Сербы при бояньскѣй чели,¹⁾
 При грѣ шездары празник закончили.

57. Вѣрный Чинк.

(Ернест Томпсен.)

I.

Чинк був якраз в такѣм вѣцѣ, що мѣг уважати себе уваги гѣдным малым псом; и таким був вѣн дѣйсно, але не в тѣм змыслѣ, як се вѣн думав. Анѣ хижим, анѣ страшным, нѣ сильным, нѣ скорым вѣн не був, але за те одним из наибѣльше крикливых, жвавых та дурных песикѣв. Йѣго пан, Биль Обре, був старый гѣрскій стрѣлецъ, що розбив свое шатро пѣд верхом Гарнет в ѣловстенскѣм парку.²⁾ Се був тихій куток, куды не доходили звычайно подорожнѣ и шатро Биля було бы дуже самѣтне, як бы не сей неструженый малый пес Чинк.

Пять хвиль не выдержав Чинк спокѣйно. Все приходило йѣму щось дурного та неможливого на думку; а коли навѣтъ починав щось зовсѣм звычайного, то робив в такій спѣсѣб, що зуживав непотрѣбно свои силы. И так раз стратив цѣлый ранок на те, що даремно силовався вылѣзти на велику стрѣмку ялицю, на якоѣ гилях сидѣла, кепкуючи, бѣлка.

Через кѣлька тыжнѣв уважав Чинк рѣчею своѣѣ чести зловити бодай одну из прерійных бѣлок, що крутилися дов-

¹⁾ челя = музычный инструмент.

²⁾ Yellowstone-Park лежить в „Скалистых Горах“ пѣвн. Америки мѣж 44° и 45° п. ш. и займае простѣр 13.000 *km*², ѣ то так зв. охоронный парк. в якѣм закон пѣд строгими карами збороняе ловы на дикѣ звѣрята. Через те збереглися тут звѣрята, що их в других сторонах пѣвн. Америки вже вынищено (бизон, антилопа, лось, бѣбр и ин.). Над выконанем закона сторожать особнѣ вѣдѣлы войска. Парк звѣсный також из численных гѣйзерѣв и горячих жерел.

кола шатра. Съ звѣрятка послугуються одною военною хитро-
стею, яка полягає на тѣм, що в грозячѣй небезпечѣ сѣдають
в прямѣй поставѣ на задних лапках, а переднѣ притулюють до
себе так, що як добре не придивитися, то виглядають як ко-
роткѣ стовпы, вбитѣ в землю, до яких привязуєся конѣ. Досить
часто нам лучалося, що вечером хотѣли мы припняти конѣ
и свои кроки звертали в сторону сих звѣряток, думаючи, що
уже там вбито стовпки. Свѣй блуд спостерѣгали мы аж тогды,
коли гризуны з вызывающим свистом зникали пѣд землею.

Зараз першого дня, коли я прибув на долину, рѣшився
Чинк зловити одну из сих прерійных бѣлок. Як звичайно
дѣлав вѣн се пытым своим способом, то значить: почи-
нав рѣч з другого кѣнца. Отже скоро Чинк знайшовся яких
двѣста метрѣв вѣд вывѣрки, починав пѣдкрадатися в дуже хи-
трый спѣсѣб. Але коли повз на животѣ вѣд одного стебла
травы до другого и полишив вже за собою половину вѣддаленя,
напружене ставало в него за велике и Чинк, що задля звору-
шеня не мѣг вже дальше повзти, зривався та пускався прямо
в сторону прерійноѣ бѣлки. Починав бѣгти, аж в кѣнци, саме ко-
ли наибѣльше вказаным було осторожне пѣдповзоване, кидався
из голосным гавканем, в величезных скоках, прямо на вы-
вѣрку, що сидѣла неначе стовп неповорушно, аж в кѣнци саме
у вѣдповѣдну пору з глузующим свистом зникала пѣд землею,
выкидаючи задными лапками пѣсок в открытый писок Чинка.

День в день повторялася та сцена точно в той сам спѣ-
сѣб, а мимо того не давав Чинк за выграну. Видко, що був
вѣн тоѣ думки, що вытревалоѣсть конечно мусить довести до
меты. И дѣйсно так стало ся. Одного дня пѣдкрадався вѣн
выѣмково осторожно до бѣлки, ужив всѣх своих маневрѣв,
аж в кѣнци, серед гуку та стуку, выконав свѣй остаточный,
величавый приступ и справдѣ спѣймав добычу, але припадково
сим разом був се дѣйсно деревянный стовп. Хто сумнѣвався
бы, що пес не є свѣдомый сего, що стрѣлив дурницю, той по-
винен був бачити Чинка, як вѣн, уникаючи зору свойго пана,
з глупым выразом лица скривався поза шатром.

Але неудача не могла надовго вѣдстрашити Чинка. Не
браковало його характерови и конечноѣ розваги, яка казала йому
переболѣти кожду невдачу и нѣчо не могло придусити його
добрых склонностей. До всего забирався з наибѣольшою енер-

гією та з найменшою повздержністю — все веселый, все добрый та рухливый.

За кождым пережджающим возом, за кождым вѣздем и кождым телятком мусѣв вѣн бѣчи, а коли побѣч переходив кѣт з поблизкоѣ станицѣ, то Чинк уважав святым обовязком супроти себе, жовнѣрѣв та кота нагнати його з неимовѣрною скоростею до дому. Двадцать разѣв на день кидався за старым капелюхом, якій Биль кидав навмысно на осяче гнѣздо з приказом: „бери, бери!“

З протягом часу мусѣв Чинк поробити много гѣрких експериментѣв. Поволи учився, що суть довгѣ карбачѣ а при возах часто великѣ, лихѣ псы, що конѣ мають на пятах зубы, а телята на головѣ рѣчи подобнѣ до кимаков, що повѣльный кѣт може показатися сунком,¹⁾ а осы не є мотылями. Се тривало довшій час, але в кѣнци навчився вѣн всего и ще дешо надто. В Чинкови розвинулося зерно — мале, але живуче и зростаюче — доброго песього розуму.

II.

Здавалося, що дурницѣ, якѣ вѣчно стрѣляв, були якбы неотесаными, несиметричными камѣнями, з яких будовано лук. Вложено послѣдний камѣнь и цѣла будѣвля, його характер, була довершена и укрѣплена головною дурницею, яку стрѣлив супроти великого прерійного вовка.

Мѣсце побуту сего прерійного вовка находилося недалеко вѣд нашого шатра. Очевидно, що сей вовк, як и всѣ тамошнѣ звѣрята, був тоѣ думки, що нѣхто не смѣе диких звѣрят в парку стрѣляти, анѣ на них наставляти лапок, анѣ полювати, а вже найменше в тої части парку, дуже близько вѣйсковоѣ станицѣ, де без перервы стояли на сторожѣ жовнѣры. Тому чувся вовк безпечным и приходив що ночи до нашого табору та глядав за вѣдпадками. Пѣзнѣйше вѣн осмѣлився та приходив до нас також и в день. Зразу приходив крадькома, небавом однак певний своѣв ненарушимости ставав чим раз то безпечнѣйшим, аж дѣйшло до того, що не тѣлько приходив кождѣв ночи, але майже цѣлый день волочився перед нашими очима. Выкрадав

¹⁾ Сунк звѣря, велике як малый пес (докса), належить до роду кун. Пѣд хвостом знаходяться железы, що з них вытрискуе теч о незвычайно прикрѣм запаху (як тхѣр).

крадькома все, що було їдоме, а як нї, то сидїв зовсїм недалеко на гробку, безлично дожидаючи найближої нагоди.

Коли одного ранка сидїв вовк на гробку, вїддаленїм о яких 50 м, сказав один з нас на жарт до Чинка:

— Чинку, чи видиш там того вовка, що смїєся з тебе? Бїжи та прожени єго геть!

Чинк робив все, що йому приказано. Жадно кинувся до вовка, якїй поволи утїкав. Але скоро змїнилось положенє, переслїдований вовк обернувся та кинувся на пса. Сейчас змїрковав Чинк, що попав в руки переможного варвара и высилював кождїй мяз, щоби достатися назад до табору. Але вовк бїг скорше, скоро дїгнав пса та з правдивим вдоволенєм кусав його раз из сего, раз из того боку. Чинк кричав, та гонив скїлько ставало сил, але аж тогды увїльнився вїд свого мучителя, коли добїг до табору. Мы тїшилися з вовком и пес не находив у нас спївчутья, на яке заслужив, потерпївши задля своєї слухняности.

Отже ще один сей досвїд, хоть не зовсїм так дуже прикрїй, зробив Чинка осторожнїйшим та остудив єго запал. В будучности рїшив не зачинати з вовком.

Инакше рїшив однак вовк, якому сей жарт дуже сподобався. Що дня приходив вїд тепер и тягався коло табору, знаючи, що нїхто не важиться до него стрїляти. И дїйсно контрольнї урядники опечатали нам курки рушницї и всюды стояли жовнїры, що дбали про выконанє закона.

Прерїйный вовк чекав все доброї нагоди, щоби переслїдовати та мучити бїдного Чинка. Малаїй пес замїтив, що не може вїддалитися вїд табору и на сто метрїв, щоби за ним не з'явився вовк и не гнав, кусаючи єго, назад до шатра. Се повтарялося кождої днини, аж в кїнци жите Чинка стало безпереривным рядом мук. Тепер не важився вїн вїддалитися з шатра й на пятьдесят метрїв. А навїть, коли Чинк товаришив нам на наших прогульках, зараз з'являвся безличный вовк и бїг побїч нас, або за нами, щоби при кождїй нагодї мучити бїдного Чинка та вїдобрати йому всяку приємнїсть з прогульки; з обережности тримався вовк однак поза обсягом наших довгих батогїв, або ще дальше вїддалявся, скоро мы пристанули, щоби пїднести камїнцї.

Одною днини розложив властитель Чинка — Биль Обре своє шатро півтора кильметра дальше вѣд табору, в горѣшній часті долини и вѣд тогды мы не часто видѣли вовка, бо вѣн пѣшов за Чинком. Вовк, нѣким на одганяний, ставав чим раз то бѣльше безличным и влѣзливим и малый Чинк жив в кѣнци пѣд терором, якій його пан збував тѣлько усмѣхом.

Не задовго перенѣс Обре своє шатро пѣд позором лѣпшоѣ пашѣ для коня. Але небавом показалося, що вѣн хоче бути сам-на-сам, щобы могти выпорожнювати фляшку з горѣвкою, яку собѣ звѣдкись роздобув. Однак одна фляшка побуджовала лише його апетит. На другій день скочив на коня и сказав:

— Чинку, ты стережеш шатра! — и вѣдѣхав через горы до найблизшоѣ господы. А послушный Чинк лишився дома, звинувшися в клубок на якѣмсь там мѣшку.

III.

А був Чинк, при усѣй своѣй молодечѣй дурнѣтѣ, вѣрным сторожем и його пан знав, що вѣн буде — скѣлько стане сил — сторожити шатра.

Пѣзно по полудни переѣздив попри шатро якійсь гѣрскій стрѣлецъ. Наблизився до шатра и закликав:

— Гальо, Билю, Гальо!

Не одержавши одповѣди, зѣскочив з коня, пѣшов до шатра и застав там „дивного з вигляду пса“ з наѣженою шерстею. А Чинк, бо се вѣн був, остерѣг його перед входом до шатра довгим, диким гавганѣм.

В одной хвилѣ зрозумѣв стрѣлецъ, як рѣч маѣся и одѣхав. Надѣйшов вечѣр, але не з'явився пан, щобы звѣлнити голодного Чинка з його становища.

Вправдѣ лежала в шатрѣ, завинена в хустку, шинка, але сеѣ Чинк не рушив. Пан приказав йому сторожити и вѣн радше згине, якбы мав нарушити се, чого повинен був стерегти.

Выбѣг Чинк зо шатра в надѣѣ, що знайде мыш, або щонебудь иншого, чим мѣг бы заспокоити лютый голод. Але тут знова натрафив на влѣзливого мучителя — вовка; и давна нагѣнка, пѣдчас якоѣ Чинк утѣкав в сторону шатра, почалася наново.

Тут огорнуло його нове чувство. Думка про сповнений обовязок — здавалося — зробила його цѣлком иншим та скрѣпила його вѣдвагу.

Вправдѣ був вѣн ще молодым песиком, пѣд многими зглядами тапсом (раса псѣв), але в нѣм дрѣмала сила, яка з кождым днем зростала щораз бѣльше. И саме, коли вовк хотѣв увѣйти до шатра його пана, забув Чинк на весь свѣй страх и звернувся проти ворога, як бы малый демон.

И звѣрята одчувають перевагу права над безпривѣем. Тут сила права була по сторонѣ малого перепудженого песика и оба звѣрята — здавалося — були сего свѣдомѣ. Зо страшным вытѣм подався вовк в зад и запряг в вовчѣй мовѣ, що при найближшѣй нагодѣ подре сего пса в куснѣ. Мимо того не стало йому вѣдваги впасти до шатра, як се з початку мав намѣр зрѣбити.

Тепер розпочалася облога в цѣлѣм значѣню того слова. Вовк приходив раз-в-раз та кружив довкола шатра, при чѣм шкрабав задними лапами, або звертався до вѣдкрытого входу. Напроти него выступав зараз вытревальный Чинк, який, хоч в дѣйсности на пѣв мертвый зо страху, сейчас чувся покрѣпленным на силах, скоро тѣлько побачив, що пробують нарушити йому повѣренѣ рѣчи.

Через цѣлый той час не взяв Чинк нѣчого до рота. Час вѣд часу мѣг напитися воды з поблизького потока, але не мав анѣ крихѣтки що ѣсти. Вправдѣ мѣг продерти дѣрку в хустцѣ, якою була овинена шинка и взяти кусень для себе, але сего не хотѣв вѣн зрѣбити тому, що се було йому повѣрене добро: Вѣн мѣг знайти також нагоду, щѣбы опустити своѣ становище и перекрастися до нашего табору, де певно одержав бы обильный обѣд. Але нѣ, нещастѣ збудило в нѣй прикметы правдивого пса; в нѣякій свѣсѣб не хотѣв вѣн завести довѣре своего пана. Як зайшла бы конечнѣсть, то згинув бы на своим становищу, пѣдчас коли его пан вѣддався безмѣрнѣй пѣятицѣ.

Чѣтыри страшнѣ днѣ й ночи выдержав малый герой на становищу та берѣг хату та майно перед вовком.

Ранком пятого дня прийшов Обре до свѣдомости и пригадав собѣ, що не був дома и що лишив в горах своѣ шатро тѣлько пѣд опѣкою малого пса. Вже аж надто досить напився сего, з разу так спокусилого, а опѣсля так страшно дѣлаючого напитку. Вылѣз на коня и вѣдѣхав, ще не зовѣм тверезый. Аж в половинѣ дороги пригадав собѣ, що лишив Чинка без поживы.

— Надъюся, що мала звѣрюка не з'ѣла усеѣ моеѣ шинки — думав и стягнув поводи коня сильнѣйше, доки не опинився на хребтѣ горы, з вѣдки можна було видѣти шатро. Дѣйсно, оно ще находилося там, а при входѣ стояли напроти себе, гавкаючи та пожираючи себе очима: могучій, хижій вовк та бѣдний, малый Чинк.

— А до чорта! — крикнув Обре. — Я зовсѣм забув про того проклятого вовка! Бѣдний Чинку, ты мусяв перебути добру школу! Дивно, що ты ще при житю, а шатро не в куснях!

А хоробрий Чинк стояв на становищу и держався крѣпко послѣдними силами. Зо страху та голоду дрожали йому ноги, але в очах його жеврѣла все однакова рѣшучѣсть, вѣн був очевидно, як нѣколи перед тым, готовый боронити шатра до послѣдного вѣддыху.

Першій погляд очей стрѣльця сейчас поучив його про стан справы. А коли вѣн приѣхав на кони и побачив, що шинка є ненарушена, стало йому ясным, що Чинк вѣд часу його вѣдѣзду, не мав нѣчого в ротѣ. А коли молодой пес, дрожачи зо страху и ослабленя, приповз, глянув йому в очи и полизав руку, якбы хотѣв сказати: — Я сповнив се, що ты менѣ приказав, — то сего було вже для старого Обре за богато. Сльозы стали йому в очах и скоро приладив вѣн ѣду для малого героя.

Опѣсля звернувся Биль Обре до Чинка з такими словам:

— Чинку, старый друже, я подло поступив собѣ з тобою, а ты був для мене все вѣрным як золото. Нѣгде я не рушуся, щобы не взяти тебе з собою и буду по змозѣ так вѣрно поступати з тобою, як ты зо мною. А хотяй я не в силѣ зробити для тебе нѣчого великого, то все таки думаю, що зможу бодай усунути з твоѣй дороги тяжкій камѣнь, що й зараз станеться.

По сих словах зняв з балька, на якѣм розпято шатро, гордѣсть своего серця, цѣнну репетирову рушницю, поломив и порозривав, — най се коштує кѣлько хоче! — печатку та орла на нѣй и пергаминову червону перепаску, яку положили парковѣ урядники, и звернувся до дверей.

Як звычайно, так и тепер, сидѣв прерійный вовк недалеко вѣд шатра, з чортѣвською усмѣшкою на лиці; але рушниця выстрѣлила и страшне пановане вовка скѣнчилося для Чинка безповоротно.

Байдуже було Обре, як зараз прийшли жовні́ры и переконалися, що зневажено законы парку и що Обре убив одно из хороненых звѣрят.

Що значило для Обре, коли йому вѣдобрано и знищено рушницю, коли вигнано його з парку разом зо всѣм, що до него належало з тою загрозою, що якбы ще раз показався, то кинуть його до вязницѣ? Що то все значило для нього?

— Що до мене, то я сповнив свою повинно́сть. Чинк був все вѣрным для мене — сказав Биль Обре.

58. Рекрутка.

(Микола Устиянович.)

По горах ходила,	„Цить, ах цить, голубко!
Дитятко носила,	Поверне наш любко,
Дитятко, ягѣдку дробнѣю.	Принесе колачик дитинѣ!“ —
И цвѣтки збирала,	З зараня ³⁾ до ночи
У пучки вязала.	Лелѣе и очи
И клала му в ручку малую.	Внуряе по шляхах в долинь.
„Цить, ах цить, дитятко! —	Замрѣло на пути,
Поверне наш татко,	Вертають рекруты,
Поверне — говорятъ: мир буде,	Заблисли рекрутки соколы; ⁴⁾
Принесе дитинѣ	Бо в груди серденько,
Колачик в гостинѣ,	Палае личенько,
И мамку притисне до груди.“	Головка ся крутить в роздолы ⁵⁾
Ходила и ходить;	„Дитятко, дитятко,
Нѣм день ся розплодить,	Вертае наш татко!
Садить в полонину високо,	Вертае нам сонце до хаты!
И быстрѣ соколы	Обмыймо росою
Спускае на доли	Личенька свѣжою,
По шляхах рекрутка широко.	Щоб' стались милѣйшѣ для тата!
И тулить дитину,	И личка обмыла,
Голодну пташину,	И цвѣтку задѣла
Бо тоска ¹⁾ , журиця ²⁾ корм спила,	В голову обоих русую:
И плаче, ридае,	И скоро помчала ⁶⁾
Себе проклинае,	На стрѣчу и стала
Що бѣдну на свѣт сей родила.	При пути на скалу стромую.

1) тоска = туга, 2) журиця = журба, 3) з зараня = од рана, 4) соколы: тут очи, 5) роздолы = долины, 6) помчати = поспѣшити.

И взнесла високо	Надходять рекруты:
Дитя и глубоко	„Гей, братця! чи чути,
Зѳтхнула, бо в серцію щось тисне	Где друг мѳй? Чи може вѳн з
„Ах, сыну, мой сыну,	„Жено, Бог з тобою! [вами?“
Споглянь на долину	Твѳй друг упав в бою,
И в ручки на татка заплесни!“	Ай там пѳд Мадженты мурами.“

Невѳста здрожала,
 Поблѳдла, зрыдала,
 Притисла до серця дитину,
 И в небо соколы
 Пѳднесла поволи
 И верглась з ягѳдков в глубину.

59. Як стала мукачѳвска епархія самостѳйна?

Цѳлый XVIII вѳк, аж до 1771 року, мусѳли мукачѳвскѳ епископы вести боротьбу з латиньскими епископами в Ягерѳ о свою независимѳсть. Коли в 1649 р. принимало руське духовенство в Ужгородѳ унїю з римською церквою, обѳцяно руському духовенству тѳ самѳ права и привилеѳ, якѳ мало латиньске. Але по принятю унїѳ не надано нашому духовенству нѳ тых прав, нѳ привилеѳв, а що бѳльше — пѳдчинено мукачѳвського епископа пѳд вплив латиньского епископа в Ягерѳ. Та зависимѳсть оснований на ухвалѳ IV лютераньского собора, яка рѳшала, що в тых мѳсцях, де є латиньскїй епископ, християнѳ иньших обрядѳв мають пѳдлягати его впливови. Таким образом латиньскѳ ягерськѳ епископы стали зверхниками руських, мукачѳвських и жадали од них повного пѳдчиненя и послуху. Проти сего боролися мукачѳвскѳ епископы. Они покликовалися на давнину та самостѳйнѳсть мукачѳвської епархїѳ та єѳ епископѳв. Мукачѳвскїй епископ Мануил Ольшавскїй вже не хотѳв признати над собою власти ягерського епископа и одмовився зложити ему присягу послуху. З того вышло велике непорозумѳне межи обома епископами. В 1747 роцѳ запросив ягерскїй епископ, граф Баркоцїй, до себе мукачѳвського епископа; казав, що хоче порадитися, як скѳнчити вѳйну межи руським и латиньским духовенством. Колиж епископ Мануил Ольшавскїй поѳхав до Ягеру, примусив его латиньскїй епископ враз з крилошанами своєѳ капитулы рѳжними погрозами до

зложеня присяги. В наслідок сего односини не полѣпилися, а погѣрилися.

Серед таких односин став по смерти Мануила Ольшавского в 1767 роцѣ мукачѣвським єпископом Йоан Брадач. Всѣ свои стараня звернув вѣн на то, щоби увѣльнити себе и Русинѣв мукачѣвськоѣ єпархіѣ од зависимости од латиньских. Слушнѣсть тых бажань признала и королева Марія Тереса, яка выстаралася у папы Клименія XVI оголошенє независимости мукачѣвськоѣ єпархіѣ од ягерських єпископѣв. Але проти того выступив ягерській єпископ Естергазій, який переконав папу и королеву Марію Тересу, що мукачѣвська єпархія мусить бути зависима од ягерських латиньских єпископѣв. В наслідок того выдала Марія Тереса грамоту в 1768 р., якою оставляла далѣ мукачѣвського єпископа в зависимости од латиньского єпископа в Ягерѣ и приказовала мукачѣвському єпископови лично удатися до єпископа Естергазого и погодитися з ним. Єпископ Йоан Брадач взяв зо собою кѣлькох священникѣв и 15. септембра 1769 р. прибув в столицю ягерського єпископа.

Єпископ Йоан заѣхав до гостинницѣ, извѣстив через своих депутатѣв Естергазія про своє прибутя и просив назначити час для нарад. Але Естергазій не назначив дня нарад, а просив мукачѣвського єпископа до себе на квартиру и обѣд. Єпископ Йоан оправдовався однакож слабостью и постом (була пятниця) и не прийняв запрошеня. Аж на другій день удався мукачѣвській єпископ из своим клиром до латиньского єпископа на нараду. Коли зѣйшла мова на односини межи мукачѣвськими єпископами и ягерськими, боронив ягерській єпископ завзято своих прав и наставав, щоби єпископ Йоан зложив йому присягу вѣрности и покѣрности. Але єпископ Йоан одмовився и на другій день выѣхав з Ягеру.

Прибувши до своєѣ єпархіѣ, скликав вѣн нараду священникѣв, на якѣй одногосно ухвалено выслати архидіакона Андрея Бачиньского зо Вѣдня до королевоѣ о освободженє мукачѣвськоѣ єпархіѣ од ягерських єпископѣв. Марія Тереса зрозумѣла, що инакше не настане мир межи руським єпископом и ягерським, як освободженєм мукачѣвськоѣ єпархіѣ од ягерських єпископѣв и знов однеслася до папы Климентія XIV о увѣльненя мукачѣвськоѣ єпархіѣ. Папа выслухав сим разом просьбу Маріѣ Тересы и выдал в 1771 роцѣ булю, якою оголосив мукачѣвську єпархию

самостійною и незалежною од ягєрських єпископѣв. Таким способом став Йоан Брадач першим самостійним мукачѣвським єпископом.

Єпископ Йоан Брадач помер в 1772 роцѣ, то є рѣк по проголошеню мукачѣвської єпархії самостійною. Його твердий, рѣшучий характер перемѣг всѣ трудности и поборов тяжкѣ обставини, в яких знаходилася єго єпархія. В исторіѣ мукачѣвської єпархії буде все згадане його имя, як того, що причинився до єѣ усамостійнення.

Єго наслѣдником став Андрей Бачинський, якій перенѣс осѣдок мукачѣвських єпископѣв з Мукачева до Ужгороду, заложив духовну семинарію и велику бібліотеку в Ужгородѣ, чим положив основи не тѣлько до релігійного, але и культурно-просвѣтного житя Пѣдкарпатских Русинѣв.

60. Лев Толстой.

(Яр. В—ий.)

Граф Лев Николаєвич Толстой, „великій письменник російської землѣ“, належить до тих нечисленних майстрѣв слова, яких творы переводять люде чи не на всѣ свѣтовѣ мовы. Они розходяться в мільонах примѣрникѣв мѣж читачами найрѣжно-роднѣйших суспѣльних верств, що жадно слухають „нового слова“ старця-мыслителя из Ясноѣ Поляны. Толстой вирѣжнюєся мѣж иншими письменниками ще и тѣм, що єго творы сильно звязанѣ из єго власным житєм и що вѣн все те, що голосить у своих творах, стараєся перевести и в житю.

Граф Лев Толстой уродився 14 серпня (августа) 1828 р. в селѣ Ясної Полянѣ тульської губернії, у Росії. Єго батько, Николай Илич, був заможным дѣдичем, що виводив свої рѣд вѣд нѣмецкого ємигранта Индриса, якій замандровав до Москвы ще в 14-тѣм столѣттю. Один из потомкѣв того Индриса изза обємистости свого тѣла достав в 1425 р. вѣд великого князя московского, Василя Василевича, прозвище „Товстий“, вѣд чого пѣшла потому и назва сєго цѣлого могутного роду. Гр. Николай був ожєнений из кн. Марією Волконської. Она внесла свому мужєви велике майно. У Гр. Николая й Марії були кромѣ Льва ще три сыны: Микола, Сергій и Дмитро та сестра Марія. Та

не судилося зазнати малому Льву батьківскої й материнської опіки; на 3 році його життя померла мати, а в 6 літ послав сего помер і батько, так що 9-ти літній Лев став круглим сиротою. Від тепер перейшов він під опіку своєї тятки, кн. Остен Сакон.

Початкові науки побирав Толстой в Ясній Полянській в домашніх учителів. Середні школи кінчив в Казані. В 1843 році вступив гр. Л. Толстой здоровим паробком, якого прозивали товариш „вовком“, в казанській университет. Тут бавився він з иншими товаришами з богатих домів дуже весело. Розуміється, що при таких обставинах не могло бути й мови про успіхи в науці. Помимо переходу из виділу наук східних на правничий, перепадав молодий граф при испытаниях безцеремонно. —

Се и рівночасно зростаюче почуванє, що він не живе так, як треба, спонукали його кинути университет и місце враз из его играми и Толстой опинився у своим майні Ясная Поляна, щоби посвятитися селянам, за яких — як писав — треба буде колись відповісти перед Богом. Вже тогды став він добачувати, що все „зло лежить в крайно неввідрадном и пожалованя гідном положеню селян“. Та у молодого графа було ще за дуже багато жажды забавы, а за мало постійности, щоби виконати свою велику задачу. Ось він в коротці кидає Ясну Поляну, учиться трохи в петербурскім университеті и не довівши ні до чого, кидає его. В 1854 році бачимо его вже юнкром (кадетом) при російскій артилерії на Кавказі. На царскій службі пробув гр. Лев Толстой аж до 1861 р. Весь той час можна назвати добою безпереривної борбы в его души: межи унаслідженим способом життя и новым придуманим — безпереривним гляданем за дорогою, якою можна бы жити по правді, за способами, як можна бы привернути на земли такій лад, абы межи людьми запановала не сила, а правда.

Нахил до писаня почув гр. Лев Толстой на Кавказі, де написав оповіданє „Дитинячий вїк“, „Козаки“ и т. и. Участь у російско-турецкій війні и облога Севастополя дали причину до записаня більших творів про Севастополь. Треба згадати, що й тогды не промовчовав правды, за що й позбавлено его навіть нагороди за выказану хоробрість.

Подорож за границю, слуханє выкладів ученых професорів

в заграничних університетах и по́знане спóлкового руху підготували его до труду для покривджених его землѣ. В сѣм утвердило его ще й ясне по́знане мужицко́го горя, яке придбав собѣ, пробуваючи вѣд 1861 р. стало у своѣй маєтности на селѣ, де в 1862 р. подружився из високо освѣченою Софією Берс.

Вѣд того часу покинув вѣн усѣ забавы. Кинув выгоды й почести вельможого житя, а перебрався за селянина и став обробляти землю, як кождый иньшій господар, вважаючи, що се найкрасша и найодповѣднѣйша праця. В Яснѣй Полянѣ основав вѣн своим коштом народну школу. Займаючи ся народною просвѣтою, а вѣдтак одержавши уряд мирового посередника, зближовався Толстой чим раз бѣльше до простого народу и побачив, що головне лихо его — се недостача землѣ, Дальше горе в свѣтѣ добачовав Толстой у тѣм, що люде живут не по правдѣ — не по Христовѣй науцѣ. И ось вѣн по́сля дослѣдѣв святаго письма накликує людеѣ до давно-христіаньского, строгого житя и оскаржує російске духовенство, що оно служить цареві — а не Богови. За се покарали его духовники выклятем. Але Толстой не змовчує правды. Хоть з роду граф, заступався в своих творах за селян и робѣтників. Сивого старця Толстого так поважали в Росіѣ, що хоть вѣн оголосив проти царя найострѣйшѣ письма проти людскоѣ кривды, то его не важилося царске правительство покарати. Толстой був також завзятым ворогом вѣйны. Знаменным из сего боку є его великій отвертый лист п. з. „Схаменѣться“, якій выдав Толстой по выбуху російско-японскоѣ вѣйны, против якоѣ из всеѣ силы протестує и взыває кинути оруже та в крайнѣй потребѣ выслати у бѣѣ — царя з микадом, як им забаглося вѣйны.

Попри громадянську дѣяльність орудує Толстой знаменито пером. Славнѣ на весь свѣт его повѣсти: „Вѣйна и мир“, „Анна Каренина“, „Крейцарова соната“, „Вѣдроджене“. Крім сего написав ще драматичнѣ твори „Горальник“, „Овочѣ просвѣты“, „Власть тьмы“ й „Живый труп“, де незрѣвнаными красками змальоване людске й мужицке горе. Толстой написав ще й богато коротких оповѣдань.

61. Як чортик заробив кусок хлѣба.

(Лев Толстой — перевод.)

Выѣхав бѣдний селянин орати, не снѣдавши и взяв из собою кусок хлѣба. Пѣд корчем поклав свѣй кусок хлѣба и прикрыв гунею. Змучився кѣнь и селянин зголоднѣв. Полишив селянин плуг, выпряг коня и пустив его пасти, а сам пѣшов до гунѣ пообѣдати. Пѣдоймив селянин гуню — не є хлѣба, глядав, глядав, обмацав гуню, потряс — не є хлѣба. Здивовався селянин.

— Якесь чудо! — гадає собѣ. — Нѣкого я не видѣв, а хтось украв хлѣб! — А то, коли селянин орав, украв чортик той кусок и сѣв за корчем послухати, як селянин буде заклинати и згадовати чорта.

Потужив трохи селянин.

— Но — каже — не умру з голоду! Видно, тому, якій се украв, було треба. Най здоровый споживає!

И пѣшов селянин до жерела, напився воды, одотхнув трохи, зловив коня, запряг и зачав далѣ орати.

Засмутився чортик, що не привѣв селянина до грѣха и пѣшов сказати се найвысшому чортови. Став перед найстаршим и розповѣв, як то вѣн украв в селянина кусок хлѣба, а селянин замѣсть щобы его заклинати, сказав на здорове! — Розсердився найстаршій дѣвол. — Коли — каже — мужик тебе побѣдив в сѣм дѣлѣ, то сам ты сему винен, не розумѣв ты своє рѣчи! Коли — каже — селяне а за ними и жѣнки призвичаються до такого, то мы не будемо мати з чого жити. Не смѣемо сего так лишити. Иди — каже — знов до селянина и заслужи собѣ той кусок хлѣба. Коли за три роки не возьмеш над мужиком верх, то я скупаю тебе в свяченѣй водѣ.

Напудився чортик, побѣг на землю и зачав думати, як має свою вину спокутовати? Думає, думає и выдумав. Перекинувся в доброго чоловѣка и пѣшов до удобного селянина на службу. И сухого лѣта порадив вѣн селянинови сѣяти хлѣб на мокрѣм; послухав селянин свого робѣтника и посѣяв на мокрѣм. У других селян все выгорѣло, а в удобного вырѣс густый, высокій та колосистый хлѣб. Пережив селянин аж до нового хлѣба и лишилося єму ще богато.

На яри порадив робѣтник селянинови сѣяти на горах.

И лѣто було мокре. В людей хлѣб выляг, зѣпрѣв, а зерно не дойшло, а у нашого селянина був на горах красный хлѣб.

И лишилося в него ще бѣльше хлѣба. И не знав мужик, що з ним робити?

И научив робѣтник селянина варити зерно и выробляти из него палинку. Наробив селянин палинки, зачав сам пити и других напоювати. Прийшов тогды чортик до найстаршого и зачав хвалитися, що заробив собѣ вже той кусок хлѣба. Пѣшов найстаршій подивитися.

Прийшов до селянина, дивиться: — зѣбрав селянин богачѣв и чистуе их палинкою, газдиня подае гостям напѣй. Тѣлько що почала чистовати, як штуркнулася до стола и пролила одну порцію. Розсердився селянин и ганьбитъ жѣнку: — Бач — каже — чортова дурачка! Не вже-ж се помыѣ, що ты, сухоручко, лѣш се добро на землю?!

Штовхнув чортик старшого локтем. — Видиш, — каже — що вѣн тепер жалуе и куска хлѣба!

Выганьбив газда жону и зачав сам честовати. Прийшов и якійсь худобный чоловѣк з роботы, але не прошеный, поздоровив, сѣв и дивиться, люде пють палинку, схотѣлося и ему по трудѣ выпити стакан. Сидѣв, сидѣв, пролыкав слинку, але газда не подав ему, лиш до себе пробормотѣв: — Не вже-ж палинка для всѣх?

Полюбилося и се найстаршому чортови. А чортик хвалиться: — Чекай, то ще щось буде!

Выпили богатѣ селяне, выпив и газда. Став потѣм один одному пѣдлещовати, один одного хвалити й говорити солодкѣв брехливѣ слова. Послухав старый чорт и похвалив и за се. — Коли они — каже — будутъ так мудрѣти вѣд сего напитку и один одного обманьовати, то они всѣ будутъ в наших руках! — Чекай! — каже чортик — що то далѣ буде! Най они ще по другѣй выпють! Тепер они як лисы, один перед другим крутятъ хвостами, один другого хоче обманути, але дивися: они будутъ зараз лихѣ як вовки.

Выпили селяне й по другѣм стаканѣ и их бесѣда стала грознѣйша и простаковатѣйша. Замѣсть солодких слѣв стали они ганьбити один другого, один кидався на другого словами, потѣм зачали битися и потовкли один одному носа. Вмѣшався и газда до бѣйки и его побили.

Подивився старый чорт и ему злюбилося. — Се — каже — добре! — А чортеня каже: — Зажди, тут ще щось буде!

Най они выпють ще по третом. Они здичѣли тепер як вовки, а най лиш выпють по третом, то зараз зробляться свиньми!

Выпили селяне и по третом стаканѣ и подобрѣли цѣлком. Бурмочуть, гойкають, самѣ не знаютъ що и один одного не чує. Зачали розходитися, однѣ самѣ, иншѣ по двое, по трое потяглися по улицах. Выйшов и газда выпроводжовати своїх гостей, та заповров носом у гноивку, замазався цѣлком, лежить як свиня и рохкає.

Се ще лѣпше полюбилося найстаршому чортови. — Но, — каже — выдумав ты добрый напѣй, тепер заробив ты кусок хлѣба. Скажи-ж менѣ — каже — як ты зробив сей напѣй? Здається не инак, як так, що вляв ты вперед до того напою лисячоѣ крови, вѣд неѣ став селянин хитрый як лис. А потѣм всыпав ты вовчоѣ крови, вѣд неѣ здичѣв вѣн як вовк. А при кѣнци, вѣдав, пѣдпустив ты свиньскоѣ крови, вѣд неѣ зробився вѣн свинею.

— Нѣ — каже чортеня — я не так робив. Я се зробив тѣлько так, що зародив ему хлѣба бѣльше як треба. Она, та звѣряча кров, жиє в нѣм все, але она не має дороги и силы, коли хлѣб слабо родить.

Тогда не жаловав вѣн другому куска хлѣба, але як зачали лишатися окрушки хлѣба, зачав вѣн думати, як бы то розвеселитися. И научив я его веселощѣв — пити палинку. А коли вѣн зачав для своєѣ радости з божого дару выробляти палинку, ожила в нѣм и лисяча и вовча и свиняча кров. Тепер тѣлько пив бы вѣн и вже все буде вѣн звѣрем.

Похвалив найстаршій чортика, простив ему за той кусок хлѣба и взяв его до — своих старшин.

62. Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!

(Осип Федькович.)

У синє море сонце яснє тоне,
И своє свѣтло нѣбы кров червоне
По всѣй краинѣ докола сѣє, —
А там зазулку в гаю десь чувати,
А там звоночок став селом ковати,
Там в борѣ вѣтер листем шелєвѣе:
Пречиста Дѣво, радуйся Маріє . . .

Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!
 Он молод жовняр ляг си на муравѣ,
 Личко студене, шаты 'му кровавѣ;
 Розстрѣлен нынѣ, бо — самый не вмѣе —
 Камратя яму темну 'му вкопали
 И на спочинок бѣдного в ню склали;
 Уже не скаже, як звонок запѣе:
 Пречиста Дѣво, радуйся Маріє . . .

Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!
 Пѣд плотом сѣла удовиця — мати,
 До себе тулить бѣдне сиротяти
 И плаче ревно, серденько ѣй млѣе, —
 Ба, вже не плаче, вже и не голосить:
 Склонила голов, бѣльше не пѣдносить.
 Зѣрнищѣ плачуть, а звонок нѣмѣе . . .
 Пречиста Дѣво, радуйся Маріє . . .

Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!
 Там онде блудить сплакана дитина,
 Без тата, мамы, бѣдна сиротина
 Нѣчо не ѣло, душечка 'му млѣе, —
 И хоче в хату бѣдня навернути,
 Господарь псами тровить его, чути —
 Верескло, впало, кров ся з нѣжки лѣе . . .
 Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!

Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!
 Бо я не можу, таж я маю душу,
 И чути мушу и дивитись мушу,
 Що тут на свѣтѣ, ах, тутки ся дѣе, —
 Да як до гробу зложуть моє тѣло,
 Де темно, тѣсно, студено, зотлѣло,
 Де нич не плаче, де усе нѣмѣе:
 Пречиста Дѣво, радуйся Маріє!

63. Оповѣданя Стефана Тесловича из 1637-го року.

(Др. Гядор Стрипській.)

Стефан Теслович був одним из найкрасших сынѠв ПѠдкарпатскоѠ Руси. Про его особу не знаемо нѣчо кромѣ того, що вѠн був року 1637 попом у бережаньскѠм Дусинѣ. Тай про сесе дѠзналися мы лиш припадково из крайчиковѠ приписки одноѠ староѠ церковноѠ книжки. Айбо за того Теслович записався дуже добре в память своих потомкѠв, бо лишив поза собою дуже грубезну рукописну книжку понад 800 сторѠн, котра увѣковѣчила його имя.

Его книжка — то зборник проповѣдей, розложених по недѣлям и празникам цѣлого року. Айбо що то за проповѣди! В проповѣдях Стефана Тесловича є много правдивых народных казок, якѣ розповѣдаються по кужѣлничках, котрым люде прислухуються так уважно, як дитина коли батько каже казку. Проповѣди Тесловича голосять выключно християньскій морал, отже легко зрозумѣле й селянинови дѣло, але они ще й переплѣтанѣ усякими апокрифичными легендами та образками, взятими просто из житя ПѠдкарпатскоѠ Руси. Через сѣ вплетенѣ казки та образки з житя нашого народа стався Теслович просто белетристом-краснописцем.

Стефан Теслович, Стефан Дулишкович и Михайло Андрелла — се наша славна трѠйця литературы ПѠдкарпатскоѠ Руси. Отсѣ всѣ три писали в 17-Ѡм столѣтѣ, всѣ три є окрасою нашого народного письменства и их письма можу кождому поручити як взорець стилстичный и языковый.

Шкода, що из писань Тесловичовых выпечатано доси ще дуже мало, а из других двох майже нѣчо, але сподѣваємося, що незадовго познакомлю моих землякѠв из сими дїяентами нашѠв давноѠ, на жаль призабутоѠ литературы.

Як треба нам писати и говорити по руськи, до сего маємо двох майстрѠв. Оден то народна поезія и словеснѠсть, другій то нашѣ старѣ письменники 16—18-го столѣтя.

Не забувайме, що коли Теслович жив, не було ще выробленого языка в Москвѣ. Письменники ПѠдкарпатскоѠ Руси вытворили собѣ литературный язык зовсѣм незалежно вѠд московскоѠ мовы. Ломоносов выробив теперѣшний великоруській язык геть пѠзнѣйше Тесловича, бо о 150 рокѠв по ньому.

64. Зимою.

(Богдан Лепкій.)

На вѣкнах з'являються цвѣты,
 А всѣ такѣ бѣлѣ та бѣлѣ,
 Морозом листочки их свѣтять.
 Блѣдѣ и немов скостенѣлѣ.

Мабуть то не цвѣты, а душѣ
 Тых цвѣтѣвъ, що правды не мали,
 Що лѣтом всихали од сушѣ,
 А в осѣнь вѣд зимна зѣвляли.

65. Урятовала.

(Вѣра Лебедева.)

Густый снѣг падає из самого ранку. Такѣ вже горы всыпало, свѣта Божого не видко! А вѣтер вѣе-завѣває, крутить бѣлѣ снѣги пустыми полями, мягким пухом встелює дороги, що и слѣду их не иайшов бы.

Край села стоить хатина. Маленькѣ вѣконця ледво вызирають из соломяноѣ загаты, ледяна рука рисує по них взористѣ квѣты, ух! як темно сегодня в хатѣ, як холодно! Погас огонь у печи, недоварена страва стигне в невеличких горнятах. На постели лежить хора жѣнка, блѣда, блѣда — губы шепочуть щось у нестямѣ, тяжкѣй вѣддых пѣднимає груди. В ногах на постели тулиться двоє малых дѣтей, загорнувши босѣ ноженята старою кожушиною. Тихо сумно . . . В сѣнях почувся голосный тупѣт-се мабуть хтось оббиває снѣг из чобѣт.

— Тай хуртовина¹⁾ сегодня, крый матѣнко божа! — заговорила жѣнка, хухаючи в руки.

— Тай холоднож у вас; докинѣ дров, Катре! — звернулася до дѣвчины.

— Огонь погас, поки я з вами вернулася, — одказала Катря, накладаючи хворосту до огню.

Жѣнка приступила до постели.

— А що се вам, Петрихо, нездужаєте? — звѣдала, похилившись над хорою. Слаба тѣльки легко порушила губами и жалѣсно застогнала.

¹⁾ хуртовина = буря из снѣгом.

— Мама уже вѳд вчера лежать ось так в нестямѳ, — сказала Катря. Не ѳдятъ, не говорятъ, а в грудях щось им дуже харчить.

— Горячка, — сказала стара сусѳдка, що прийшла вѳдвѳдати хору, — простудилася десь небога!

Катря обтерла запаскою сльозы, що самѳ таки наплывали ѳй на очи.

— Чим бы им помогти, тѳточко? — звѳдала.

Стара похитала головою

— Та яка тут помѳч?! Переборе слабѳсть, то й выдужае, на се зѳля не е. Не плач! А ты скорше звари там чого отсим, — говорила, вказуючи на дѳтей на постели. — Я до вас зайду у вечерѳ з Мариною та з чоловѳком, той просидимо нѳч за куделею, не так сумно буде тобѳ, а тепер бувайте здоровѳ!

Она ще раз глянула на недужу, зазирнула в горшки и выйшла.

Крѳзь одхиленѳ сѳннѳ дверѳ закрався холодный вѳтер у хату. Высоко сталахнула поломѳнь у печи, хора тремтѳла з болю ци з холоду, жалѳсно постогнуючи. Катря скоренько кинулася накрыти матѳр кожушиною. За часочок налила теплоѳ затирки в миску и покликала Степана та Явдошку вечеряти. Попѳгли дѳти, полѳзли угрѳтися. Поховала Катря посудину, докинула дров до огня, внесла з сѳней воду у хату, сѳла коло постели й задумалася. На дворѳ лютуе хуртовина, а в еѳ душѳ мов тѳ снѳжинки крутяться, снуються невеселѳ, журливѳ думы. Вже рѳк, як поховали батька, а тепер ось мати нездужають. Що же их завтра? До кого пригорнуться сиротята? Сльози таки здавлюють еѳ, та она боиться голосно захлипати, меншѳ дѳти почують и собѳ почнуть плакаты.

Малѳ шибки аж задзвенѳли вѳд вѳтру.

— Господи! що там дѳється! — подумала Катря и подѳйшла до окна, затулюючи его подушиною, щобы на матѳр часом не повѳяло. — Та чи то вже справдѳ нема лѳков на мамину хвороту? Мусять бути, але хто их знае? Лѳкаръ порадив бы щось зараз. От як попередного року заслабла Сенькова Олена, то привозили лѳкаря и помѳг. И панѳ учителька казали ѳй сегодня, чи не пѳслати бы по него у город?

Еѳ думы перервали сусѳды, що прийшли навѳдатися до хворѳ. Якось веселѳйше стало самѳтнѳй дѳвчинѳ, звѳсно: живѳ

люде говорятъ, потѣшать. В хатѣ вже зовсѣм стемнѣло. Катря засвѣтила лампу. Сусѣдки взялися прясти, старый закурив люльку. Хора закашляла и стала кидатися на постели.

— Дым задушив єѣ, — промовила сусѣдка — покинь курити!

— Мабуть, що на груди занедужала небога, — говорив старый, ховаючи люльку, — а то пѣд такій холод не дуже безпечно! Мабуть и она покине сих сиротят . . .

Катря голосно заридала.

— Цыть! — потѣшали жѣнки, — пѣд вечѣр все слабѣсть змагаєся, але мати переборєся з нею день, два и выдужає.

— А може бы им лѣкаря? — крѣзь плач спытала Катря.

— Се було бы добре, — одказав старый сусѣд, — та вѣдки єго тепер возьмєш? До города, правда, три версты, та сегодня пѣд таку бурю и кѣньми туды не добєшся. Нєма що й гадати, пожди до завтра, може хто конєй позычить.

Катря чує, що тут одна хвилинка рѣшає про жите єѣ дорогоѣ матери. Вѣд постели чути глухе стогнанє и кашель, сусѣдки сумно переглядаються. Она не може довше ждати!

— Посидьте! — просить, встаючи з лавки, — пѣйду ще по тѣтку Оксану.

— Та мы на цѣлу нѣч выбралися, — кажутъ сусѣды, — иди, буде нам з нею веселѣйше.

Катря тихо поцѣловала матѣр, накинула велику хустку на плечѣ, взяла маминѣ чоботы и скочила у дверѣ. Острый вѣтер так и обгорнув єѣ розпалєне личко, так и зморозив в мить не засохлѣ ще слѣзы. На воротах постояла хвилину, а там звернула дорѣжкою лѣворуч. Не туды йти до тѣтки, не туды! Та она й не думає про тѣтку, а она йде в город по лѣкаря. Єѣ тяжкѣ чоботы западають глубоко в снѣгу и туманы снѣгу бють в очи, та ѣй байдуже, абы дѣйти на путь, а там уже далѣ простѣсенько в город. От уже й стовпы при дорозѣ! Она йде не спиняючи, аж душно робитьсѣ ѣй из змучєня. Чоботята повнѣсенкѣ снѣгу . . . — Чи далеко ще до города? — дивитьсѣ она в далину, набираючи духу. Але в темрявѣ не видно, бо снѣг сыпле густо, густо, ѣй робитьсѣ страшно самѣй в сѣй нѣчнѣй тишѣ. Якась велика постать з вытягнєними руками сунє просто нєѣ. Боже, що се? Ити, чи вернутися? Нѣ най буде, що

буде, — думає Катря и йде смѣливо далѣ. А мара все крутиться при дорозѣ — Катря вже бѣля неѣ. Ах! се вѣтер крутить зѣрваный стовп полевый! — всмѣхнулася сама до себе. Йде далѣ. Ноги утолилися й ледво ступають. — Як бы так де сѣсти и хвилинку спочити, хоть бы и в снѣг лягти на часочок, — думає, ледво тягнуци ноженята. — Та годѣ! можна так заснути, що й снѣг засыпав бы еѣ на смерть. А там мама вмирають! — подумала она и знов з усѣх сил иде вперед через снѣг. В долину заяснило небо. Ах, та се вже город! — скрикнула втѣшно, — ще трошки — лѣкаръ живе тут недалечко. Она знає, де — и лѣкаръ еѣ знає, весною скѣпив ѣй вѣспу в школѣ — такой добрый пан! Мѣцнѣйше завязує хустку, бо холод починає дуже дошкуляти, хоть пѣт заливає личко. Пальцѣ на ногах и не чує, мабуть позамерзли в снѣгу, що насыпався у чоботы. Серед нѣчноѣ тишѣ почувлися протяжнѣ звуки городского годинника. Катря зупинилася, щобы прислухатися. Була десята година, коли опинилася перед домом лѣкаря.

— А як нема дома? — блиснула страшна гадка в головѣ.

— Нѣ, есть, ось у вѣкнах свѣтитися.

Она напружила останнѣ силы, щобы дѣйти до дверей. Простягає руку до дзвѣнка, замерзлѣ пальчики з усѣх сил надавлює дзвѣнок и дѣвчинка знесилена паде на порѣг.

Лѣкаръ ще не спав, сидѣв в кѣмнатѣ, читаючи часопись. Як ось прислухався. Чи не свист вѣтру, чи справдѣ хтось зазвонив у передпокою? Почав прислуховатися. Нѣ, мабуть так здалося, бо вдруге дзвѣнка не чути.

Через якийсь час дверѣ з кухнѣ одхилилися, а в них показалася голова старого Федора.

— Якесь дѣвча замерзло у нас на порозѣ, — заговорив, — я подибав, вертаючи из мѣста и взяв сюды.

Лѣкаръ побѣг у кухню. Обсыпана снѣгом, лежала на постели Катря, мов нежива. Почали роздягати еѣ и натирати по синѣле тѣло. Згодом румянцѣ закрасили блѣде личко, губы щось зашепотѣли.

— Живе! — скрикнув лѣкаръ, — настав, Федоре, самоваръ, треба еѣ напоити теплым чаєм.

Катря розплющила очи и встала з постели.

— До мамы! — шепнула она, — мама умирають, идѣть, пане, ратуйте их!

— А вѣдкж ты дитино? — звѣдав лѣкаръ.

— Не знаете? Я Катря Лисакѡвна з Рѣчки.

— Звѣдкж менѣ се знати?

— Таж вы менѣ вѡспу у яри скѣпили в школѣ, — дивовалася Катря, що еѣ не пѡзнають.

Лѣкаръ усмѣхнувся.

— З ким же ты сюды прийшла? — звѣдовав.

— Я прийшла по вас, бо мама дуже хворѣ.

— Прийшла сама в таку хутовину? Сама в ночи? — аж сплеснув руками старый Федѡр.

— Страшно було йти, ой, як страшно, але там мама вмирають.

— То ты задзвонила?

— Я, я, але ходѣмо вже до мамы, — говорила Катря, встаючи з постели и лагодячися в дорогу.

Трохи згодом она сидѣла за столом и пила чай, а Федѡр запрягав конѣ. Лѣкаръ, позвѣдавшися про недугу, взяв из собою й лѣки з аптики и ось Катря, замотана в тепле футро, ѣхала з ним разом у село.

Сусѣды, що сидѣли коло слабоѣ, дивовалися, чому дѣвчина з гѣткою не приходить. Коли се задзвонив перед ворѡтьми дзвѡнок и пан у футрѣ, а з ним и Катря увойшли в хату.

Лѣкар приступив скоро до хороѣ и став еѣ оглядати. Катря не спускала з него очей.

— Хоть и дуже слаба твоя матуся, — заговорив лѣкаръ — та є ще надѣя, я приѣду и завтра ще и привезу де якѣ лѣки, а тымчасом робѣть те, що я накажу.

А коли одѣздив, сказав до Катрѣ:

— Ты покликала мене, дитино, саме в час. Колиб заждала бы була до ранку, то було бы уже пѡзно. Твоя одвага спасла матѣр вѡд смерти.

Катря з сльозами радости припала до материноѣ постели. А на дворѣ лютовала хуртовина, снѣговый туман крутився по шляху, розвѣваючи у нѡчноѣ тишѣ звуки санковых дзвѡночкѡв.

66. Мати.

(Петро Карманьскій.)

Роби й роби. Затерпала спина.	Роби й роби. Затерпла спина
И вже не чую рук,	И вже не чую рук.
О, Боже мѡй! Чи я спочину	О, Боже мѡй! Чи я спочину
Од тых незмѣрных мук?	Од тых незмѣрных мук?

Прийде спокѡйна нѡчка . . .	Пожди зима настане . . .
-----------------------------	--------------------------

Настала нѡч, усякій лѣг,	Прийша зима. На теплѡм ложи
Заснула вся родина,	Простує всякій члени;
А мати, знай, валиться з нѡг:	Лишень она одна не може
Не спить чогось дитина . . .	Спочить од веретена.

Роби й роби. Затерпла спина	Роби й роби. Затерпла спина
И вже не чую рук.	И вже не чую рук.
О, Боже мѡй! Чи я спочину	О, Боже мѡй! Чи я спочину
Од тых незмѣрных мук?	Од тых незмѣрных мук?

Прийде свята недѣля . . .	Як ляжеш в темнѡм гробѣ . . .
---------------------------	-------------------------------

Прийшов святий недѣльный день	Почала мати. Тихо згас
Усякій спочиває;	Огонь, що грѣв всю хату,
Онаж на клаптику стерснь	А дѣти плачуть; хто про нас
Худѡбки доглядає.	Сирѡток буде дбати?

67. Дзвѡнниця св. Марка у Венеціѣ.

Венеція, то мѣсто, якого другого нема в цѣлѡм свѣтѣ. Цѣле се мѣсто лежить серед лагуны (охабы), яка зробилася вздовж италійского побережа над Адрійским морем вѡд того, що напроти побержа намулили рѣки багато пѣсху и землѣ та утворили острови. Цѣла Венеція лежить на 117 островах, а домы, церкви и палаты побудовано тут так, що насаперед повбивано в землю множество стовпѡв один коло другого и аж на них ставлено будѡвлѣ. Як по інших мѣстах головнѣ улицѣ, так тут розходитьсѣ по городѣ 150 каналѡв, з котрых наибѡльшій, „Канале Гранде“, есть на 30 до 60 метрѡв широкій и переходить через цѣле мѣсто. Як мы ѣздимо по улицях повозками, так у Венеціѣ плавають по каналах лодками, зваными гондолами. 378

мостів сполучає поодинокі острови из собою, а один мост на 3601 м. довгий, збудований на 222 луках, по котрём вде желвзниця, яка сполучає мѣсто з побережем.

У Венеціѣ єсть множество прекрасных будовель, церков и памятників штуки будовництва з давних часів, як н. пр. церков св. Марка, славна дзвонниця коло неѣ, палата дожѣв, давних володѣтелѣв Венеціѣ и много иньших.

День 14. юлія 1902 р. остане на вѣки памятный для Венеціян, а з ними и для всѣх, що колись хоть раз в житю видѣли славу дзвонницю св. Марка, або знали хоть бы лиш з опису єѣ значѣня яко памятника штуки будовельноѣ и єѣ исторію. Того дня о 9 год. 30 мин. рано завалилася дзвонниця св. Марка, слава Венеціѣ, свѣдок майже самых перших початків славноѣ колись венецкѣв республіки, єѣ найбільшого розцвѣту и єѣ упадку. Венеціяне гордились, дзвонницею св. Марка, як Вѣденцѣ своєю вежою св. Стефана; для того, коли она завалилася, настав великій сум в цѣлѣм городѣ, а не один и заплакав. Ще день перед тым, в недѣлю, коли множество людей проходжовалося по площі св. Марка и мав вѣдбутися концерт, розпуклася була вежа в половинѣ высоты и полиція завѣзвала людей, щобы розійшлися. В ночи зробилася була ще бѣльша розколина. Рано в понедѣлок хотѣли будовничѣ ще стягнути стѣны зелвзными обручами, але коли з розколины зачав мур сыпатися, люде, що коло неѣ робили, вѣдступилися ще в пору. Вежа захиталася — а потѣм зробилася нѣч. Гуку великого не було, але густый туман пороху так все закрав, що свѣта не було видко. Аж за кѣлька минут можна вже було побачити, що вежа упала в сторону церкви св. Марка, привалила собою лоджетту и урвала часть королѣвскоѣ палаты.

Будова дзвонницѣ розпочалася була ще в 888 р. Вежа була квадратова и 98 м. висока, в сподѣ 12 м. широка, в горѣ о 1. м. вузша як в долинѣ. Фундаменты єѣ сягали 5 метрѣв глубоко и спочивали на глинѣ, в котру набито множество осиковых стовпѣв. На ту глину покладено дубовѣ бервена вздовж и впоперек, а на них камѣне. Аж на тѣм камѣню стояли мурованѣ фундаменты з цеглы. Стовпы и дубовѣ трамы ще зовѣм здоровѣ, але цегла вже при кѣнци XIII вѣку зачала кришитися. Вежа стояла довгий час недокѣнчена, аж в 1150 р. выбудовано єѣ до тѣѣ высоты, де була дзвонниця. В 1178 р. скѣнчено єѣ будовати.

В 1400 р. горѣшна єѣ часть згорѣла и аж 1514 р. вѣдновлено єѣ знову и тогды вже выглядала она так, як за наших часѣв. В три роки по обновленю уставлено на єѣ вершку ангела, модельованого з дерева, на 5 метрѣв высокого и вкрытого позолочованою мѣдяною бляхою. Коли вѣтер дув в єго крыла, вѣн обертався и так показовав, звѣдки вѣтер вѣе. В половинѣ єѣ высоты выставав з муру бальок, на котрѣм висѣла велика желѣзна клѣтка, в котрѣй замыкано в середновѣчных часах злочинцѣв. Аж до дзвонѣв и хатки сторожа выходилося у вежи не по сходах, лиж по похилѣй стежцѣ, котра 37 разѣв обкручовала довкола вежѣ. По тѣй стежцѣ выѣхали на кони аж на гору Генрик IV король французскій, Наполеон I. и англійскій поет Байрон. Лоджетту добудовав до вежѣ славный италійскій будѣвничій Якобо Татти, званный Сансовино, в 1540 р. и она служила за вартѣвню для палатовѣ гвардїѣ, котра сидѣла тут, коли в палатѣ дожѣв радила велика рада. Она була украшена мрамором чудовѣ краски и многими рѣзьбами та бронзовыми статуями, а то все надавало їй велику артистичну вартѣсть. Особливо велику артистичну вартѣсть мали бронзовѣ дверѣ, котрѣ выдобуто зпѣд румовища майже неушкожденѣ.

Що було причиною катастрофы — не можна и доси рѣшучо сказати. Зразу був погляд, що то фундаменты усунулися, а вѣдтак що причиною було землетрясеня в Солуни; але спосѣб, в якій вежа завалилася, каже здогадоватися, що анѣ одно, анѣ друге не причинилося до того, бо вежа просто розпалася: старѣсть єѣ завалила!

Старе валитьсѣ, чтобы на тѣм новѣе повстало. И справдѣ; жителѣ Венецїѣ зараз в перших тыжднях по катастрофѣ зложили грошѣ и на мѣсце заваленоѣ здвѣнницѣ поставили нову, яку збудовано точнѣсенько на взѣр и вид давноѣ, так що можна сказати, що нынѣ стоить давня „Кампаниле“ — збудована з нового матерїялу. Стоить горда и висока и далеко довкруги голосить славу дивного, на весь свѣт одинокого мѣста — Венецїѣ.

68. Плутанина.

(Нарис Антона Чехова. — Перевѣв Др. Г. Стрипскїй.)

У крилосѣ стоить дяк Отлукавин и держить межи вытягненными, товстыми пальцями обгрызенѣе гусячѣе перо. Маленькоє, його чоло стягнуто в зморщкы, на носѣ мѣняютьсѣ плямы всѣх

фарб од рожевоѣ до темно-синьоѣ. Перед ним на рудой переплетѣ цвѣтноѣ тріоды лежать двѣ картки. На одной из них написано „о здоровіи“, а на другой „за упокой“ и под обома наголовками по рядку имен. Коло крилоса стоить маленька бабуся з зажуреным лицем и з торбиною на плечах. Она задумалася.

— Дальше кого? — звѣдає дяк, лѣниво чухаючися за ухом. — Скорше, небого, думай, бо менѣ нѣколи. Зараз зачну часы читати . . .

— Дораз, батечку . . . Ну, пиши . . . о „здравіѣ рабов божих“: Андрея и Даріѣ со чады . . . Митрія, знов Андрея, Антипа, Маріѣ . . .

— Чекай, не так скоро . . . Не за заяцем гонишся, встигнеш . . .

— Написав Марію? . . . Ну, теперька Кирила, Гордія, младенца новопреставленого Герасима, Пантелея . . . Записав усопшого Пантелея?

— Чекай-но . . . Пантелей умер?

— Умер . . . — зѣтхає бабуня.

— Та як же ты кажеш записовати о здоровіѣ? — сердиться дяк, перемазуючи Пантелея и переносячи його на другу картку. — На-собѣ, май собѣ . . . ты говори выразно, а не плутай! Кого еще за упокой?

— За упокой? Зараз . . . зачскай . . . ну пиши: Ивана, Авдотію, еще Дарію, Юрка, . . . запиши вояка Захара . . . як пѣшов до регименту четвертого року, так од тоѣ поры нѣ слуху-нѣ духу . . .

— Значить, вѣн умер?

— А, хто його знає? Може умер, а може и живый . . .

Ты лиш пиши . . .

— Ба, та бо куда його записати! Коли возьмѣм умер, то за упокой, а коли живый, то о здоровіѣ . . . Порозумѣй тут вас!

— Гм . . . ты любенькій, запиши його на обѣ картки, а там вже розясниться . . . Та бо йому однако, хоть и як його записуй: нестаток . . . пропаданник . . . Записав? Теперечка за упокой Марка, Левонтія, Арину . . . ну и Кузьму з Анною . . . болящую Федосію . . .

— Та болящу Федосію за упокой? Тю!

— То сесе мене за упокой? Здурѣв, ци що?

— Тьфу! ты заплутала мене! Коли ты ще не умерла, то и говори, ож не умерла, нѣчого тобѣ в за упокой лѣзти! Плутаеш тут! И теперь маеш Федосію касовати и на иншом мѣсци писати . . . Цѣлый папѣр позамазав! Ну, слухай, я тобѣ прочитаю: О здоровіѣ Андрея, Даріѣ со чады, паки Андрея, Антипія, Маріѣ, Кирила, новопреставленого младенца Гер . . . Чекай-но, як же сюда отсей Герасим дѣстався? Новопреставленный и заразом — о здоровіѣ! Нѣ, заплутала ты мене небого! Бог з тобою, зовсѣм заплутала!

Дяк крутить головою, перемазує Герасима и переносить його в заупокойный отдѣл.

— Слухай! О здоровіѣ Маріѣ, Кирила, вояка Захарія . . . Кого ще?

— Авдотію записав?

— Авдотію? Гм . . . Авдотію . . . Евдокію . . . — переглядає дяк обѣ картки. — Памятаю, записовав єѣ; а тепер, бѣда єѣ знає . . . не годен найти . . . Ось вона! За упокой записана!

— Авдотію за упокой? — дивуєся бабуся. — Ще року не минуло, як оддалася, а ты вже смерть на неѣ накликуєш? . . . Сам ты, небоже, плутаеш, а на мене сердишся. Ты з молитвою пиши, бо як будеш мати в серцю злѣсть, то чортови радѣсть . . . Се тебе чорт короводить та плутає . . .

— Чекай, не мѣшай менѣ!

Дяк хмуриться и подумавши, поволи перемазує на заупокойной картцѣ Авдотію. Перо на буквѣ „д“ скрипить и робить здоровеньку звинку. Дяк заклопотанный чухається по головѣ.

— Авдотію, значить, гет вѣдси . . . — муркоче нѣн зажуреный. — Як єѣ туда, то буде о здоровіѣ, а коли-ж сюда, то за упокой. . . . Зовсѣм заплутала баба! А ще тот вояк Захарій застряг сюда . . . бѣда його принесла . . . Нѣчого не розумѣю! Треба наново . . .

Дяк иде до шафки и бере вѣдты половину чверти чистого папѣру.

— Верзь Захарію вон, коли вже так . . . — радить бабуня. — Бог з ним, выкинь го . . .

— Мовчи!

Дяк мачає помалу перо и списує имена из обох карток на новый папѣрець.

— Я их всѣх разом запишу — каже бабѣ, — а ты занеси до отця діякона. Най собѣ діякон порозумѣе, хто тут живый,

хто покôйник: вон учився у семинарiвъ, а я таких рѣчей . . .
хоть убий, нѣчого не розумѣю.

Бабуся бере картку, дає дякови вельми заслужену копѣйку
з половиною и дрѣбоче в олтарь . . .

69. Про грѣшника, що покавсяся.

(Лев Толстой. — Перевôд.)

Жив раз на свѣтѣ один чоловѣк сѣмдесять рокôв, цѣлый
свôй живот прожив у грѣхах. И заслаб той чоловѣк и не кавсяся.
А коли прийшла смерть, то в послѣднôй хвили заплакав и сказав:
— Господи, прости менѣ, як колись розбôйнику на хрестѣ! —
Не змôг вон се сказати — и выйшла его душа. Душа грѣшника
полюбила Бога, повѣрила в Его милосерде и прийшла до рай-
ских дверей.

И зачав грѣшник ковтати и проситися до небесного царства.

И почувся голос зза дверей: — Що то за чоловѣк ковтае
там у райскѣх дверѣх? И якѣ дѣла поповнив в своем животѣ той
чоловѣк?

И вôдповѣв голос обвинителя и перечислив всѣ грѣшнѣ
дѣла того чоловѣка, а добрых дѣл не назвав жадных.

И вôдповѣв зза дверей голос: Грѣшники не можуть увôйти
в царство небесне. Вôдôйди далѣ.

И сказав чоловѣк: — Господи, я чую твôй голос, але не
виджу твого лица, имени твого не знаю.

А голос вôдповѣв: — Я — апостол Петро.

И сказав грѣшник: — Змилосердися надо мною, апостоле
Петре, и забувай на людську слабôсть и на милосерде боже.
Ци-ж не ты був учеником Христовым, ци не ты слухав з Його
властных уст Его науку и видѣв Его взôрцеве жите? А згадай
— коли вон тужив и в Его души була розпука и Вон тебе три
разы просив, щобы ты не спав, але молився — а ты спав, бо
твои очи були струженѣ и три разы застав Вон тебе, як ты
спав. Так и я.

— И згадай далѣ, як ты Ему обѣцяв, що до смерти не
одречешся Его и як ты три разы одрѣкся Его, коли повели Его
до Каяфы. Так и я.

— И згадай далѣ, як ты ты выйшов и заплакав гôрко,
коли когут запѣв. Так и я. Не повинен отже ты мене не впустити.

И затих голос за райськими дверми.

Постояв грѣшник не довго и знов зачав стукати и проситися до небесного царства. Из за дверей почув грѣшник иншій голос, що казав: — Хто той чоловік и як жив він на свѣтѣ?

И вѣдповѣв голос обвинителя и повторив знов всѣ лихѣ вчинки грѣшника, а не назвав жадных добрых. И одповѣв голос изза дверей: — Иди звѣдси, такѣ грѣшники не можуть жити з нами в раю.

И сказав грѣшник: — Господи, я чую твой голос, але не виджу твого лица и имени твого не знаю.

И сказав ему голос: — Я — царь и пророк Давид. — Але грѣшник не попав в розпуку и не одѣйшов од райских дверей, але зачав говорити: — Змилосердися надо мною, царю Давиде, и не забувай на людску слабѣсть и на боже милосердѣ. Бог любив тебе и звеличав перед людьми. Все було в тебе: и царство и слава и богатство и жоны и дѣти, але ты побачив из своего даху жону бѣдного чоловіка и увѣйшов в тебе грѣх и ты взяв жону Урія, а его самого вбив мечем Амонитанцѣв. Ты, богач, одобрав бѣдному послѣдну овечку и погубив его самого. Те саме робив и я.

— И згадай далѣ, як ты покайся и говорив: я признаю свою вину и грызуся своим грѣхом. — Так и я. И не повинен ты не впустили мене.

И затих голос за дверми.

И постояв грѣшник не довго и знов зачав стукати и проситися до царства небесного. Из за дверей почув грѣшник третій голос, якій казав: — Хто той чоловік и як жив він на свѣтѣ?

И одповѣв голос обвинителя и перечислив по третій раз лихѣ дѣла сего чоловіка, а добрых не назвав.

И одповѣв голос изза дверей: — Иди звѣдси, грѣшники не можуть увѣйти в царство небесне.

А грѣшник одповѣв: — Я чую твой голос, але не виджу твого лица и имени твого не знаю.

И одповѣв голос: — Я — Иван Богослов, любимый ученик Христа.

И зрадѣв грѣшник и сказав: — Тепер не вѣльно мене не впустили. Петро и Давид впусять мене тому, що знають людску слабѣсть и милосердѣ боже. А ты впустиш мене, бо в тобѣ богато любви. Ци не ты, Иване Богослове, написав

в своѣй книзѣ, що Бог — любов и що хто не любить — той Бога не знає. Ци не ты говорив людям в своѣй старости отсѣ слова: Братя, любѣть один другого! — Як жеж ты мене тепер ненавидѣти будеш и вѣдженеш? Або вырѣкайся того, що сам сказав, або полюби мене и вступи мене в царство небесне.

И отворилися райскѣ дверѣ и Иван обняв грѣшника, що каявся и впустив его в царство небесне.

70. Притча про смерть.

(Иван Франко.)

Асока, царь премудрый, милосердный,
З цѣлым двором раз ѣхав чѣрез мѣсто
И взрѣв аскетѣв¹⁾ двух — худых, блѣдых,
В одеждах из коры та буряну.

Швиденько зсѣв з коня могучій царь
И пѣдѣйшов до них и поклонився
Им до землѣ и цѣловав их ноги,
Благаючи благословенства в них.

Не любо се було его дворянам:
„Занадто царь унижує себе,
Перед неробами та жебраками!“
Та не посмѣв нѣхто цареви в очи
Сказати се. А був там царскій брат,
То сей почав цареви докоряти.²⁾
Мовчав Асока, не сказав нѣ слова
И вечером у двѣр они вернули.

А був звичай в краю тѣм старосвѣтскій:
Коли кого на смерть засудить царь,
То перед дѣм его шле трубача;
И перед чиѣм домом сей затрубить,
Тому на завтра треба смерти ждати.
То царь Асока ще в той самый вечѣр
Шле трубача з смертельною трубою
Перед своего брата дѣм. Заграла
Труба зловѣща. Похололо³⁾ в серцю

¹⁾ аскет = побожный чоловѣк, що вырѣкся для Бога всяких выгод житя и жие убого и дуже строго, ²⁾ докоряти = выпоминати, закидати, ганьбити, ³⁾ похололо = похолоднѣло.

У брата царского. Хоть вѣн не чув
 Нѣякоѣ провинны за собою.
 Та знав, що царска є незмѣнна воля.
 Всю нѣч не спав нещасный, все тремтѣв,
 Рыдав, зѣтхав, робив порядок дома.
 А рано у невольницкѣй одежи,
 Присыпавши волосе пылом,¹⁾ шнур
 На шию засиливши, вѣн пѣшов
 У царскій двѣр и став перед царем.

— Се що такого? — Запытав Асока,
 Нѣбы дивуючись, — чого ты брате,
 Идеш в такѣй невольничѣй подобѣ?²⁾ —

— Ты певно лѣпше знаєш се, мѣй царю!
 Я знаю тѣлько те, що вчора сночи³⁾
 Труба смертельна перед моим домом
 Заголосила. Я готов на смерть. —

Та радѣсно обняв его Асока.
 — Ну, бачиш, брате, як ты налякався,⁴⁾
 Хоть знаєш, що твѣй царь є враз твѣй брат,
 И що нѣ в чому ты не виноватый.
 А вчора сам ты докоряв менѣ,
 Коли корився я перед старцями!
 Аджеж они також пѣсланцѣ смерти,
 Пѣсланцѣ Всемогучого царя,
 Що нам не брат, не сват и не рѣдня

— И в кождѣй хвили може нас покликать
 На суд свѣй строгій. Сѣ его пѣсланцѣ
 Грѣзнѣйшѣ, як моя труба смертельна.
 От тым то я корився перед ними,
 На знак, що розумѣю их призыв.⁵⁾
 Прости менѣ тревогу сеѣ ночи,
 Та уважай на тѣ смертельнѣ трубы,
 Якѣ Господь раз-враз нам посылає,
 Щоб' не застав нас сонных, неготовых —
 Его призыв могучій. Будь здоров!

¹⁾ пыл = порох, ²⁾ невольница подоба = невольничій вид, як невольник,

³⁾ сночи = з нечю, вечером, ⁴⁾ налякатися = напудитися, ⁵⁾ призыв = поклик.

71. Про Сѣч и жите Запорожцѣв.

Славца Запорожска Сѣч була вартовою сторожею, котра боронила волѣ и вѣры руського народу проти Татар, Туркѣв и Полякѣв. Запорожскою звалася она тому, що стояла за Днѣпровими порогами. В остатнѣ свои часы стояла Сѣч коло рѣчки Пѣдпольноѣ, що впадає до Днѣпра.

Сѣч була вольным торариством лицарѣв. В се товариство приймали кожного охочого, щоби лише любив свою вѣру, слухав и покорявся товариству и батькам отаманам, щиро и вѣрно служив товариству и боронив вѣры й волѣ.

Всѣ Сѣчовики уважалися за братѣв-товаришѣв. Трималися они грецькоѣ вѣры, покровительницею и заступницею Запорожскоѣ Сѣчи уважали Божу Матѣр. На Сѣчи була церков Покровы Пресвятоѣ Богородицѣ. У Запорожцѣв був такій лицарській звичай: як читаєся в церквѣ евангеліє, всѣ Сѣчовики виймали до половини шаблѣ и тримали их, поки не прочитано евангелія. Сей звичай був ознакою того, що лицарство готове все боронити тоѣ правды, котру голосить евангеліє.

Войскове жита и сусѣдство з хижою-розбѣйничою Татарвою примушовало Запорожцѣв раз-по-раз бути готовыми до вѣйны та зложити лицарськѣ кости в бою за волю и вѣру.

Тым то Запорожцѣ не займалися нѣяким господарством. Кѣнь та добра збруя — то все майно козака Запорожця! Не орали Запорожцѣ землѣ, не сѣяли хлѣба, хоть земель у лицарського товариства було доста. Спершу лежали тѣ землѣ пустарем, в безкраих запорожских степах выводилися табуныстада диких коней. З часом стали Запорожцѣ закликати на свои вѣльнѣ степы охочих людей. Приходили люде з Украины, з Волоцины (Ромуніѣ), Польщѣ та Московцины; товариство радо их приймало, надѣляло землями, але вымагало, щоби они освѣвши орали землю й сѣяли жито.

Оттак на запорожских землях стали коло Сѣчи повставати господарства, якѣ называно хуторами, й села.

В спокѣйный час Запорожцѣ ловили рибу, полювали на дичину, котроѣ — особливо диких кѣз — було тогды на запорожских землях дуже богато. Освѣту и освѣченых людей Сѣчове товариство дуже поважало. В самѣй Сѣчи була школа, в котроѣ в спокѣйный час училися козаки читати й писати.

Часто привозили Запорожцѣ з вѣины великѣ достатки, але самѣ з них не хосновали, бо бѣльшу часть роздавали на монастырѣ, на цѣркиви и особливо на убогих.

Завзятый и отважный вояк був кождый Запорожець. На славу знав вѣн стояти за рѣдну Украину, за волю и вѣру украиньского народу. И бився и умирав Запорожець як правдивый герой! Нападе було на Запорожцѣв татарська орда и козаки бачать, що у Татарвы велика сила и они не справляться з нею в бою, то пускаються на хитрощѣ. Свои стѣпы знали Запорожцѣ як свою долоню. Не було, правда, в стѣпах битых дорѣг, але що там Запорожцям битѣ пути! По кущах (корчах) та по могилах, по багнах та по вѣтру знайде Запорожець путь в стѣпу — не заблудить. Отже як тѣлько побачать Запорожцѣ, що у Татарвы сила, зараз розлѣтаються немов орлы на всѣ стороны и лягають хто в багнах, хто в яру, хто в тернях, а хто в травѣ. Кинеться Татарва, гляне сюды-туды, нема козакѣв. Вертає Татарва назад — а козаки за Татарвою з рушницями. Палять на Татарву, а Татарва нѣкого не видить. Так и розженуть ворогѣв. Колиж отаман уважав, що можна мѣритися силою з ворогами, потребовав тѣлько дати знак. Козаки злѣталися орлами до купы й билися гейбы лвы.

Головою всего славного запорожского вѣйска був кошовый отаман, провѣдник цѣлого коша, то є цѣлоѣ Сѣчи. Пѣд ним служили курѣннѣ отаманы — куренями звано поодинокѣ оддѣлы запорожского вѣйска. Однак кошовый отаман не мѣг у важных справах сам нѣчого починати, а мусѣв скликати раду (вѣче) Сѣчовикѣв. И як громада урадила на радѣ, так вѣн мусѣв и робити. Громада, значить, правила Запорожцями, она выбирала вѣльными голосами на радѣ отамана. Выбравши кошового отамана, козаки по свому звычаю поздоровляли его говорячи: — Дай тобѣ, Боже, батьку отамане, довгѣй вѣк и журавлиный крик! — Потѣм посыпали ему голову землею або попелом щобы вѣн не вывысшався та не був гордый — а все намятав, що вѣн залежить од товариства. Отамана выбирали на оден рѣк, колиж вѣн однак чим провинився, рада скидала его й до року. Колиж однак отаман добре отамановав, выбирали его й на другѣй рѣк.

Славным кошовым отаманом був Петро Конашевич Сагайдачный, який воевав з Турками, та найславнѣйшим був Богдан

Хмельницькій, який на чолѣ Запорожцѣвъ зачав вѣйну з Польшею в 1648 роцѣ. Остатным кошовым отаманом був Петро Кальнишевскій, що отаманив десять лѣт.

Запорожску Сѣч казала зруйновати російська цариця Катерина II. в 1775 роцѣ, а Петра Кальнишевського замкнула в монастирь, де вѣн помер в 1803 роцѣ.

72. На Сѣч.

(Микола Гоголь — з повѣсти „Тарас Бульба“.)

Не довго гостилися молодѣ сыны полковника Бульбы в родиннѣм домѣ. Нынѣ они вернули з Киѣва, де училися в Академіѣ, а завтра мали з батьком ѣхати на Сѣч.

Старый Бульба тѣшився вже наперед думкою, як вѣн явиться з двома своїми сынами на Сѣчи и скаже: — От подивѣться, яких молодцѣвъ привѣв я до вас!

Бѣдна мати рада була надивитися на сынѣв та налюбоватися ними, але не смѣла нѣчого сказати, бо полковник Бульба був страшно впертый. Ковтаючи слезы, ладила она одяг и бѣля для сынѣв и для мужа в дорогу.

А Бульба крутився по обѣстю, выбирав коней и збрую та давав всѣлякѣ приказы. Осаулови Товкачеви передав свою власть над полком и наказав ставитися з вѣйском на кождый зазыв. Выбрав також и слуг, що мали разом з ними ѣхати в дорогу. Не забув вѣн нѣчого; навѣть коней казав напоити и дати им грубозернистоѣ пшеницѣ. А по вечерѣ одозвався до сынѣв:

— Ну, дѣти! Пора нам спати. Завтра будемо робити, що Бог дасть. Тѣлько не стели нам, мати, постель, бо мы будемо спати на дворѣ, по козацьки!

Вѣн розвернувся на покровци, накрывся баграницею и скоро став хропѣти.

За ним пѣшли сыны и весь двѣр.

Тѣлько бѣдна мати не спала. Она прилякла в головах своих дорогих сынѣв, розчесовала гребенем их розбурханѣ кучерѣ и зрошовала слезами.

Она з жаром, зо слезами, як степова чайка, припадала до своих сынѣв. Тых сынѣв, тых еѣ любых сынѣв берутъ вѣд неѣ — берутъ на те, чтобы их не побачила нѣколи. Хто знае, може

в першій битві Татарин зрубає им голову и она не знати ме, де лежать их покинутъ тѣла?! Розклює их хижа птаха, а она за кожду каплю их крови оддала бы себе цѣлу.

Рыдаючи, дивилася им в очи, аж все могучій сон почав склеювати єѣ повѣки.

Так просидѣла до рана и в души бажала, щобы нѣч протяглася як найдовше.

Аж ось вѣд степу пронеслося звѣнке иржане жеребця; червонѣ смуги блиснули на небѣ; Бульба отворив очи.

— Ну хлопцѣ, годѣ спати! — гукав зриваючися на рѣвнѣ ноги. — Пора, пора! Наповайте конѣ! А деж мати? Скорше готов нам ѣсти: дорога перед нами велика!

Бѣдна полковниця, втративши останню надѣю, поплелася у хату.

Нѣм подала снѣданок, Бульба вынѣс для сынѣв новий одяг.

Они в одной хвили перемѣнилися з бурсаков у козаков. Замѣсть давних заболоченых чобѣт на них явилися червонѣ сапянцѣ¹⁾ зо срѣбными пѣдковками, козацькій жупан рожевоѣ краски прикрыв их стрункѣ постати, кованѣ турецкѣ пистолета були застромленѣ за пояс, шабля побреньковала по ногах.

Бѣдна мати! Як побачила их, то и слова не могла промовити, тѣлько сльози цяпкали з єѣ очей.

— Ну, сыны, нѣчого бавитися! — заговорив в кѣнцѣ Бульба. — Моли Бога, щобы они войовали хоробро, боронили все лицарскоѣ чести, щобы стояли за вѣру Христову, а нѣ... так най радше пропадутъ! Приступѣть, дѣти, до матери: материна молитва и на водѣ и на землѣ спасає!

Мати обѣймила их, виймила двѣ невеличкѣ икони и надѣлила им, рыдаючи, на шию.

— Най вас заступитъ... Божа мати... Не забувайте, сынки, матери своєѣ... подайте хоть вѣсточку про себе...

Дальше не могла говорити.

— Ну, пѣйдем дѣти! — сказав Бульба.

Пѣд хатою стояли осѣдланѣ конѣ. Бульба скочив на свого Чорта, що бѣшено трясся, почувши на собѣ вагу двадцяти пудѣв.

Коли мати побачила, що сыны єѣ вже сѣли на конѣ, кинулася до молодшого и припала до єго стремен. Два крѣпкѣ козаки взяли єѣ и занесли обережно в хату. Та коли батько

¹⁾ сапянцѣ = чобѣты з тонкоѣ синьоѣ, червеноѣ або жовтоѣ кожѣ.

з сынами выѣхали за ворота, она з быстротою дикоѣ козы выбѣгла з хаты, здержала конѣ и обѣимила сынѣв з якоусь божевольною, безпамятною горячкою...

Молодѣ козаки ѣхали сумно, на силу здержуючи слѣзы. Батько був ще трохи не свѣй.

День був сѣрый; зелень полисковала ярко; птаки щебетали якось в сумѣш, недоладно.

Молодѣ козаки, проѣхавши кусень, оглянулися. Хутѣр их як бы запався в землю, тѣлько два комины сторчали и верхи дерев колысалися над виднокругом.

От уже лиш журавель над колодязем самотно сторчить пѣд небом; вже рѣвнина, яку проѣхали, видаѣся горою и все собою заступае.

Прощавайте, дитячѣ лѣта, игры и все и все!

73. Мурашка.

(Дума Изидора Воробкевича.)

I.

Люта орда з Перекопу	А ты, хлопче кароокій, ⁷⁾
Жене в ясыр ¹⁾ бѣднѣ люде;	Будеш з нами вѣвѣдѣ красти. —
Плачуть та тяжко вздыхають:	Таким словом християнѣв,
„Лихо—горе тамки буде!“	Татарва та потѣшала,
Женуть, як бы коней стадо,	А нагаем з плечей тѣло
З серсти яркан ²⁾ грызе руки,	Кавалками вѣддырала.
Грызе людскѣ... аж до кости...	
Ще не конець тяжкѣй муцѣ:	Днѣпро старый, сивый батько,
Бо нагаем ³⁾ лютый Татар	Заграв, загремѣв водами...
З плечей тѣло вырывае:	Чи то орлы, чи соколы
— Гей шайтаны! ⁴⁾ Гей вы	Там так збили крылоньками?
джавры! ⁵⁾	Нѣ, то птаство ⁸⁾ з Запорожа,
У нас радѣсть вас чекае!	З Сѣчи — гнѣзда позлѣтало —
Будеш, стара сѣдоглава ⁶⁾ ,	Перекопску ⁹⁾ орду дику
Татарчатко колысати:	Градом, тучею напало!
А ты, дѣду сивоусый,	Чи то вихры, чи то буря
Будеш полем стадо пасти;	Там полуку так розноситѣ?

¹⁾ ясыр = неволя, полон, ²⁾ яркан = шнур, ³⁾ нагай = карбач, ⁴⁾ шайтан = чорт, ⁵⁾ джаврами, т. е. псами, называют музульманы всѣх людей иншоѣ вѣры, ⁶⁾ сѣдоглава = из сѣдою (сивою) головою, ⁷⁾ кароокій = з карыми (пивными) очами, ⁸⁾ птаство = птахи, тут козаки, ⁹⁾ перекопска = з Перекопу, на Крымѣ.

Чи вовчиця там в байрацѣ
 За вовчатами голосить?
 Нѣ, то слава Запорожа
 Татарина в пень стинає,
 Бунчук,¹⁾ ганджар,²⁾ лук дов-
 жезный,
 Ворон-коня вѣдбирає.
 „В славу Божу!“ — галасує,³⁾
 Погань шаблею рубає,
 Хиже птаство та вороне
 На бенкеты зазыває.

*

Дѣд, дѣвчина, що в невольт
 Мали тяжко погибати,
 Втяли аркан . . . помагають
 Кров невѣрну проливати.
 Невѣр-погань, як полова,
 Розлетѣлася по свѣтѣ.
 А по полю лежать трупы,
 Мов у лѣтѣ з маку цвѣты.
 Вертаються невольники,
 Радим серцем поступають,
 А старѣ козацкѣ думы
 Степом-полем вѣдживають.

Розбѣшлися вызволенѣ
 З вражоѣ невольт,
 Оставили самотою
 Хлопчика на полѣ.
 Не так его оставили,
 Як вѣн сам остався:
 Нѣ з ким було вертатися,
 Так и не вертався.

Славнѣ Запорожцѣ
 До Днѣпра вертають,
 Глухо дума сумовита

Нѣ з ким було вертатися,
 Нѣгде, нѣ до кого,
 Бо вѣн собѣ на сѣм свѣтѣ
 Сирота убогій.
 Батька-матери не знав вѣн
 На своѣй родинѣ;
 Вчора плакав попѣд тыном⁴⁾,
 В степу плаче нынѣ —
 Плакав вчора, плаче нынѣ,
 До степу говорить:
 „Що я вдѣю? де я дѣнусь?
 Гореж моє, горе!“ . . .

*

Степ не скаже, степ не чує,
 Як заводить сиротина,
 Уже небо всчерѣе,
 Вже хилиться бѣла днина, —
 А хлопчина — куды очи,
 Туды блудить без спочинку . . .
 На зелену сѣв мураву,
 Сѣв спочити на годинку.
 В оченятах поживтѣло
 З голоду . . . Зомлѣв, дрѣмає,
 А здрѣмавшись — заснув крѣпко,
 А заснувши — и не дбає. —
 Темна нѣчка проминула,
 Божим свѣтом зазоряло,
 А хлопчина и не знає;
 Спить, неначе приковало
 До муравы в чистѣм полѣ . . .
 Дрѣмай, хлопче, дрѣмай тихо:
 Тѣльки в тебе щастя-долѣ,
 Що заспати горе — лихо!

II.

Степами лунає.
 Коня вороного
 Сава зупиняє.⁵⁾

¹⁾ бунчук = boncsok (török zászló), ²⁾ ганджар = довгий нѣж, ³⁾ галасувати = кричати, гойкати, ⁴⁾ тын = плѣт, ⁵⁾ зупинити = затримати.

— Гляньте, братцѣ! — ось мураш- — А твой батько, мати? —
 На степу чуняє. [ка — В мене их не має.
 Та вставай бо, хлопче; — Як зовешся? — Як хто хоче,
 Уже пѡзна днина! — Так и называє.
 Скочив з коня сивоусый,
 Наче й сам хлопчина.
 — Назвѣм его, братцѣ!
 Най буде — Мурашка,
 На сю память, що лежав вѡн
 В травѣ, як комашка. —
 — Вставай, ты мурашко;
 Сонце вже високо! —
 Трусив его сюды-туды,
 Анѣ клѣпнув оком.
 Мале тее диво
 Старѣ козарлюги
 Обступили, промовляють
 То один, то другий.
 — Ну, вставай, хлопцюго! . . .
 О, заснув же твердо,
 Як бы оно не дыхало,
 Думав бы, що вмерло.
 — Пѡйдеш, хлопче, з нами,
 В нами, козаками,
 Як виростеш — козак будеш,
 А може й отаман.
 Сказав старый Сава,
 Й хлопця одтирає,
 И в раменах козарлюги¹⁾
 Спячий оживає.
 — Вѡдкѡля ты взявся? —
 — З села мене взяли. —
 — Хто узав? — Татары взяли.
 — Деж они? — Пропали!
 — Як отсе? — Вѡд шаблѣ;
 Козаки их вбили;
 Люде в село вернулись,
 А мене лишили. —
 — Другом — кѡнь вороний,
 Дружиною — слава,
 Раєм — жите товариства
 И воля безкрая! —

III.

Гей, що за козак то
 Вчинивсь той Мурашка!
 Розкажу вам — послушайте,
 Коли ваша ласка.
 Обступили Турки,
 Ладичин²⁾ — та густо.
 Ой вѣдай ты, наш Мурашко,
 Боронисья пусто!
 Бачиш, як сам султан
 Туркѡв пѡдтравляє,
 З товстых гармат блиски, громы
 И смерть посылає.
 Бач, як там лѣтають
 Башѣ и везиры,
 А пѡд ними вороніѣ.
 Як змиѣ, як звѣрѣ.

¹⁾ козарлюга = сильный козак, ²⁾ Ладичин = мѣсто над рѣкою Богом,
³⁾ спис = копіє.

Ревуть: — Аллаг! Аллаг! —	Козаки на замку
В таламбасы ¹⁾ грають, —	Довгих двѣ недѣлѣ
Мабуть тобѣ память вѣчну,	Боронились против Туркѣвъ,
Мурашко, спѣвають!	Хоч з голоду млѣли.
Козакѣвъ пять тысяч,	По другѣй недѣлѣ,
Туркѣвъ — хмара — хмара;	Нѣ кришки, нѣ каплѣ,
На одного казаченька	Утулити голод, спрагу,
Десять яничарѣвъ.	Охлявши вѣд шаблѣ.
Одинадцять штурмѣвъ	Выѣхав Мурашка,
Козаки вѣдбили,	А за ним, як пчолы,
Скаженѣють вражѣ Турки,	Летять сыны Украины;
А взяти — не сила.	Орлы та соколы.
Забажалиж люде	Выѣхав Мурашка
Турецкоѣ ласки,	Неначе змѣй лютой,
Пѣддалися Ладичинцѣ	Куды блисне шаблюкою —
Без вѣжи ²⁾ Мурашки.	Живому не бути.
Та султан, не в стигши	Куды шабля блисне —
Мурашку дѣстати,	Голова скотилась;
Лютуючи звелѣв Туркам	Сыплють собѣ з вражих трупѣвъ.
Людей в пень рубати.	Козаки могилу.

Тай самѣ лягають
Украины дѣти,
Наче в полѣ пѣд косою
Трава, зѣля, квѣты . . .

Поляг пан Мурашка
З всѣми козаками . . .

IV.

Побачивши ладичиньску	Чогож она усмѣхнулась?
Высоку могилу,	Що, бач, єѣ дѣти
Усмѣхнулась Украина	Умирати вмѣють славно,
И заголосила.	Як нѣхто на свѣтѣ!

Чогож она заплакала?
Що, бач, єѣ дѣти
Не умѣють вѣд неволѣ
Свѣй край захистити!³⁾

1) таламбасы = бубны, котлы, 2) вѣжа = вѣдомѣсть, 3) захистити = оборонити.

74. На прощи у Київѣ.

(П. Кулѣш.)

Рѣдко може є на Украинѣ добра людина, щобы прожила вѣк та не була нѣ разу в Київѣ. А вже хто був, то знає Братство на Подолѣ,¹⁾ знає ту високу з годинниками дзвоницю, муровану кругом огорожу, ту пятиголову, пышно з передного лица розмальовану церков, тѣ высокѣ камяницѣ по боках. Отже рокѣв за двѣстѣ назад все то було инше. Тодѣ ще стояла деревляна церква гетьмана Петра Сагайдачного; и огорожа и дзвониця и всѣ братскѣ школы — усе те було деревляне. У серединѣ в монастырѣ стояв тодѣ густый старосвѣтскій сад. Була то колись благочестива панѣ, Ганна Гулевичѣвна, що подаровала на Братство свѣй двѣр из садом; и на тому то дворѣ гетьман Сагайдачный церкву збудовав и монастыр Братскій из школами устроив, щобы тее Братство дѣтей козачих, мѣщанских и всяких розуму учило, людям у темнотѣ загинути не давало.

Прочаны,²⁾ постоявши в церквѣ, подали срѣбла пан-отцям Братским на школы и прогаялись геть то, оглядаючи монастыр. А було тодѣ на що там задивитись. Пригодився и один чернець на мальованя³⁾ и пообмальовав не то церкву, але и саму огорожу округи Братства, що вже де на яку дивовижу,⁴⁾ а в Братство миряне⁵⁾ йшли дивитись на мальованя. Що тѣлько в библиѣ прописано, усе чернець той мов живе списав скрѣзь по монастыреви. Тож святе саме по собѣ, а то таки й наше козацке лицарство було там скрѣзь по огорожи помальоване, щобы народ дивився та не забував, як колись за батькѣв та за дѣдѣв дѣялось.

Був там намальований и Нечай и Морозенко. Круг него горять замки, а вѣн сѣче-рубает, топче конем. Ще й пѣдписано: Лицарь славного войска Запорожского.

Був там и козак Байда, що висѣв ребром у Туркѣв на гаку, а не зломив своѣ вѣры. Так те все там помальовано, щоб усяке знало, якѣ то колись були лицарѣ на Украинѣ.

Був и Самѣйло Кошка, що й доси про него спѣвають козбарѣ, як вѣн попавсь у турецку неволю и пятьдесят чѣтыри

1) Подѣль = частина Киѣва над Днѣпром, 2) прочаны = тѣ, що ходять на прощу, на одпусты, 3) пригодився один чернець на мальоване = знайшовся один чернець, що умѣв мальовати, 4) дивовижа = дивнѣ, чуднѣ рѣчи, 5) миряне = свѣтскѣ люде.

роки був на галерах,¹⁾ у кайданах за замками, як єму Господь допоміг и себе й товариства півчвертаства вызволити и як узявши ту галеру, приплив до козаков и корогвы²⁾ давнѣ у кишень козакам привѣз — не зневажив козацкоѣ славы.

Дивляться прочаны на тѣ дива, доходятъ уже до дзвониць, аж слухають — за огорожою щось гуде, стугонить, як грѣм гремить оддалеки — и музики грають.

— Се, — каже чернець, що проводив прочан по монастирѣ, — се добріє молодцѣ Запорожцѣ по Киѣву гуляють. Бачте, як нашѣ бурсаки-студеѣ бѣжать за ворота? Нѣякою мѣрою не вдержиш их, як зачують Запорожцѣв. Бѣда нам из сими кусителями. Наѣдуть, покрасуються тут, погуляють; дивись — половина бурси и вродиться за порогами.³⁾

Тымчасом музики, галас и тупотки пѣходили все близше. Люде один одного пхає та бѣжать дивитись на Сѣчовых гуляк. Тѣлько й чути: — Запорожцѣ, Запорожцѣ з свѣтом прощаються!

Що ж то було за прощанє з свѣтом? Була то в Запорожцѣв гульня, на диво всьому мирови. Як доживе було котрий Запорожець до великоѣ старости, що воювати бѣльше не здужає, то набе черес⁴⁾ дукатами та забере з собою приятелѣв душ тридцять або сорок тай ѣде з ними в Киѣв бенкетовати. Дома у Сѣчи ходить у семрежках⁵⁾ та кажанках,⁶⁾ а ѣдять мало не саму саламаху, а тут жупаны на них будуть луданѣ,⁷⁾ штаны⁸⁾ из дорогоѣ саєты;⁹⁾ меды, пива так за ними в куфах¹⁰⁾ и ѣдять — хто стрѣнеться — усякого частують. Тут и бандуры, тут и гуслѣ, тут и спѣвы и скоки и всякѣ выкрутасы. Отсе одкуплять скѣлько буде горшкѣв на торгу тай розбивають на черепа и одкуплять скѣлько буде маж¹¹⁾ из рыбою тай розкидають по всему мѣсту: — ѣджте, люде добрѣ!

А погулявши недѣль зо двѣ та начудовавши увесь Киѣв, ѣдуть, було, вже з музиками до Межигорского Спаса. Хто иде, а хто з прощальником танцює до самого монастиря. Сивый, сивый як голуб, у дорогих кармазинах,¹²⁾ выскакує попереду

1) галера = турецкій корабель, 2) корогвы = заставы, 3) Запорожска Сѣч була за порогами, бурсаки кидали школу и вѣскали до запорожского войска, 4) черес = пояс, 5) семрежка, семяга = щоденна, довга одежа, 6) кажанок = гуня або короткій кожух, 7) луданый = з дорогоѣ блискучѣ матеріѣ, або вышитѣ золотом, 8) штаны = ноговиць, 9) саєта = англійске сукно, 10) куфа = велика бочка, 11) мажа = вѣз, 12) кармазины = дорогѣ одяги з цвѣтных матерій.

идучи, Запорожець; а за ним ведуть боклаги¹⁾ з напитками и всякъ ласощъ.²⁾ Пий и ъдж до своєѣ любости, хто хочеш!

А вже як прийдуть до самого монастыря, то й стукає Запорожець у ворота.

— Хто такій?

— Запорожець.

— Чого ради?

— Спасатися.

Одчинять ворота, вон увійде туды, а все товариство и вся суета³⁾ мирска з музиками и скоками и солодкими медами лишиться за воротами. А вон, скоро вийшов, зараз черес из себе и оддає на церков, жупаны⁴⁾ кармазиновѣ из себе, а надѣне волосяну сорочку тай почав спасатися.

Так то розказують старѣ люде про тых прощальникѣв.

Отже и тепер высыпали они з улицѣ, як из рукава, танцюючи. Чуприндирѣ⁵⁾ такѣ, що любо глянути. Идучи мимо церкви, покладали хресты, били поклоны та знов, схопившись, навприсядки, та через голову, та колесом! А бурсаки повывѣгали за огорожу, дивляться на них тай плачуть.

— Не плачте, дурнѣ! — кажуть им Запорожцѣ, — Днѣпро тече просто до Сѣчи...

Дома в себе они, кажуть, ходять було у дьогтяных⁶⁾ сорочках та в дѣравых кожухах-кажанках, а тут повбирались у такѣ жупаны, що хоч бы й гетьманови — все, щобы тѣлько показати перед миром, що Запорожцю тѣ сукна й блаватасы⁷⁾ все одно, що и семряга. Зараз чи калюжу⁸⁾ вбачить де на дорозѣ, так у калюжу й лѣзе в кармазинах, чи ширитвас⁹⁾ дьогтю зуздрить, так и вскочить туды з сапянцями.¹⁰⁾ Химерный дуже був народ! Добрѣѣ молодцѣ, богато инколи дѣяли людем шкоды по Украинѣ, та мимо того якось припадали до душѣ всякому. Нераз доводилось менѣ самому слухати, як иншій дѣд, споминаючи их пакости, зачне було их коренити,¹¹⁾ а далѣ як раз говориться, як забалакаєся про их звичаѣ та ходы,¹²⁾ то й сам не знає, чого єму й жаль стане сѣромах¹³⁾ и зачне сива голова

1) боклаги = великѣ бочки на напитки, 2) ласощѣ = присмаки, 3) суета = марнѣсть, 4) жупан = верхня довга одежа, 5) чуприндир = з довгою чуприною по серединѣ головы, яку называно оселедцем, 6) дьогтянный = обсмарованный коломазею, 7) блаватасы = дорогѣ матерѣ, 8) калюжа = калабана, 9) ширитвас = бочка, 10) сапянцѣ = кольоровѣ чоботы, 11) коренити = ганьбити, 12) звичаѣ та ходы = звичаѣ и обычаѣ, 13) сѣромаха = бѣдака.

гукорити про них, як про своїх родичѣв. Чим же то, чим тѣ Запорожцѣ так припадали до душѣ всякому? Може тым, що они безпечно та разом якось и смутно дивились на божій мир? Гуляли они й гульнею доводили, що все на свѣтѣ суета одна. Не треба було им нѣ жѣнки, нѣ дѣтей, а грошѣ розсыпали як полову. Може тым, що Запороже од давна було серцем України, що на Запорожу воля нѣколи не вмирала, давнѣ звичаѣ нѣколи не забувались, козацкѣ предковѣчнѣ пѣснѣ до послѣду днѣв не замовкали и було те Запороже як у горнѣ¹⁾ искра; якій хоч, такій и розодми²⁾ з неѣ огонь. Тым то мабуть оно й славне помѣж панами й мужиками, тым оно й припадало так до душѣ всякому.

75. Вибѣр гетьмана.

(Тарас Шевченко.)

У недѣленьку свѣтую
В досвѣтнюю годину,
У славному, преславному
Мѣстѣ Чегеринѣ
Задзвонили усѣ дзвони,
З гарматы стрѣляли,
Превелебную громаду
До купы скликали.

З свѣтими корогвами
Та з пречистими образами
Народ з попами
З усѣх церков на гору йде,
Мов та божа пчола гуде.
З монастыря свѣтого
У золотѣ аж сяе,
Сам архимандрит вихожае,
Акафист читае,
Поклоны покладае.

Поважно та тихо
У раннюю пору

На високу гору
Сходились полковники
И вѣйско, як море,
З знаменами, з бунчуками
З лугу выступало.
Та на трубах выгравало
И на горѣ разом стало.

Замовкли гармати,
Онѣмѣли дзвони,
И громада покладае
Земнѣ поклоны.
Молебствіе архимандрит
Сам на горѣ править,
Свѣтого Бога просить, хвалить,
Щоб' дав им мудрости дознати,
Гетьмана доброго обрати,
И одnogласне, одностайне,
Громада выбрала гетьмана
Преславного Лободу Ивана,
Лицаря старого,
Брата войскового.

¹⁾ горонь == мѣсце, на якѣм коваль розжарює грань, ²⁾ розодмити == роздмухати, роздути.

У трубы затрубѣли,
 У дзвоны задзвонили,
 Вдарили з гарматы,
 Знаменами, бунчуками
 Гетьмана укрыли.
 Гетьман старый рыдае,
 До Бога руки здѣймае,
 Три поклоны покладяе
 Великоѣй громадѣ.
 И, мов дзвоном дзвонить,
 Говорить:

— Спаси Бѣ' вам, панове молодцѣ,
 Преславнѣй Запорожцѣ.
 За честь, за славу, за повагу,
 Що вы менѣ учинили!
 А ще красше вы зробили-б'
 Як бы замѣсть старого
 Та обрали молодого,
 Завзятого молодця,

Преславного Запорожця
 Павла Кравченка Наливайка.
 Я стар чоловѣк, не здужаю
встати
 Буду йому пораду давати,
 По батькѣвски научати.
 Тепер прелютая година
 На нашѣй славнѣй Украинѣ:
 Не менѣ тепер старому
 Булаву носити...
 Нехай носить Наливайко
 Козакам на славу!
 Громада чмелем загула,
 У дзвоны задзвонили,
 Гармата заревла
 И бунчуками вкрыли
 Преславного Запорожця
 Павла Кравченка Наливайка.

76. Перед приходом сватачѣв.

(Лука Демян.)

На другій день, еще лем первый раз когуты запѣли по селу, встав Максим из нѣчного сну, запалив лямпу у хижѣ, щобы було видно ся.

— Устававайте! — закликав Максим. И на клик Максима скоро изхопилася из сну Ёвка, бо подумала собѣ, ачей сватачѣ уже туй суть, або що. Поуставали и другѣ, помылися, прибралися, причепурилися и помолилися Всевышнему Богу. И так дочѣкуютъ богу днину.

Выйшов Максим на двѣр попозирати, як дѣся на свѣтѣ и ци не идутъ сватачѣ. Но не видно нѣчого, все еще темно було. И вернулся знов до хижѣ. Бо у нас видите така уже установка, що коли хотять сватачѣ ити до дѣвчины, то первый раз иде молодой из своим отцем у час рано, або до дня, доки еще темно.

— Но що, Максиме? — зазвѣдала Настя. — Ци не видно наших сватачѣв?

— Еще не видно. — отповѣв Максим.

— Може тотъ и не прийдуть сегодня? Бог знае, що то е. Може дещо там случилось, або що, бо менѣ дуже некрасный сон приснився. Бог знае, що из того буде!

— Та що снилося тобѣ такое?

— Ой, ой, дуже некрасное!

— Если не красный сон, то кажи и менѣ и так най и я знаю, що то такое дивное.

— Радше волѣю измовчати, то тогды лем менѣ буде на серцѣ той дивный сон, а ты будеш спокойный.

— Говори, говори, — каже Максим — а не грызи мое сердце сном, най и я знаю.

— Менѣ снилося, що так десь як бы на чорном морѣ плынемо мы, плынемо тым то чорным морем на одной лодцѣ, а само у тот час и зобралася величезна буря. Море хвилюеся, а нашу лодкою так сильно гонить, що я не в силѣ задержати и направляти веслом лодку до берега. Ануж! — буря переверне нам лодку и мы перевернемся у воду и потопимся. Позираю, що одна велика хвиля морська ближе и ближе великою скоростею летить на нас, так що не у довгий час наша лодка зануриться у нѣй. У миг ока ся величезна хвиля оддалилася, мы остались у лодцѣ цѣлком мокрѣ. Сидимо у лодцѣ и позираемо, ци не забрала вода из лодки нашѣ рѣчи. А нашое Евки не е! Поглотила еѣ морська хвиля до своеѣ внутренности.

— Ей! На сны не е що позирати, — отповѣв Максим. — То все нѣчна мара.

— Ой, тады ты не вѣруй нич! Но мене то дуже непокоить.

И знов выйшов Максим на двѣр, попозирав ид горѣ у сторону Волѣвця. Но уже почало на небосклонѣ помале зорѣти. Позирае, ци не видит дагде долѣ дорогою идучих людей. Но не увидѣв нѣкого. А дале знов запер у собѣ дух и слухать, ци де вчуе який торохкѣт воза. Но не чути сего. Лем из близкого лѣса чути спѣв потячого царства, як то мелодийным спѣвом приманують майську природу и хвалять своими пѣснями Творця Всевышного за его удержаня. Слухае щебетаня соловия и куканя сивоѣ зозулѣ, но чуе гибы якийсь гомѣнь воза и коньских копыт. В той хвилѣ вернувся Максим до хижѣ, де его Настя зазвѣдала.

— А що! Ци не чути деякого воза? Або ци не видно?

— Я не знаю! Якось гибы якійсь вѣз затрохкотѣв, айбо то єще далеко. Ану, виходи и ты та вчуєш.

Выйшли на двѣр, но и справдѣ чути якогось воза, уже помало чути и мужчиньского голосу.

— Туй суть — заговорила Настя и побѣгла до хижѣ, а Максим остався на дворѣ. А у тѣй хвилѣ привезлися на возику Михайло, Андрей и якійсь третій побрехач.

Привитав Максим обзорашѣв, привязав конѣ до стайнѣ, дав коням красного сѣна, а самый вѣйшов до хижѣ из сватачами.

77. Будяк та конопличка.

(Евген Гребѣнка.)

— Чого ты так мене, паскудо, в боки пхаєш? —
На конопличку в степу будяк гукав.

— Так як рости менѣ? И сам, здоров, ты знаєш,
Що землю у мене зпѣд корѣнця забрав.

Бува и чоловѣк сему колючцѣ пара:
Людей товче тай жде, щоб' хто його кохав!

78. Про пѣсню — коломыйку.

(Д-р Михайло Брацайко.)

Всѣ народознавцѣ не лише свои, але и чужѣ признають, що mezi Славянами не є такого спѣвучого народу, як наш руській (малоруській) народ.

Землю заселену Русинами назвали дослѣдники народноѣ поезіѣ „краєм спѣвцѣв“. А найшлися навѣть mezi ними и такѣ, якѣ кажутъ, що не лише mezi Славянами, але mezi всѣми народами свѣта в народноѣ поезіѣ мы руській (малоруській) народ занимаємо найперше мѣсце. Сеѣ думки був примѣром оден славный нѣмецкій ученый Боденштедт. Вѣн пише у своѣй книзѣ про народнѣ поезіѣ, що дерево народноѣ поезіѣ нѣгде такій красный и богатый плод не принесло, як у нас.

Сесю спѣвучѣсть, сесю поетичну наклоннѣсть и творчѣсть ясно показують и тотѣ народнѣ пѣснѣ, якѣ як в устах народу, так и в письмѣ зовуть „коломыйками“.

Слово „коломыйка“ взато од мѣста (города) Коломыя в Галичинѣ, в околицѣ яког сѣ пѣснѣ найлѣпше поширенѣ

и зводки они походятъ. Коломыйкою звесе окрем пѣснѣ ще оден руській народный танецъ, якій в тых самых околицях танцюе народ при звуках тоѣ самоѣ пѣснѣ. Тож слово коломыйка має двояке значѣня. Оно означае пѣсню и танецъ.

Мы тут, як з титула видко, не танецъ, але пѣсню коломыйку намѣряемо пояснити.

Пѣсня коломыйка складаеся з легоньких, ядерных, коротеньких стишкѣвъ, з дуже рѣзномодным змѣстом, якій выкликуе всегдашнѣй хвилевый настроѣ складача. „Хвилевый настроѣ“ значить, що складач коломыйки не думае, не розводиться довго над темою, але безпосередно и нагло творить пѣсню. При рѣзных житевых випадках, як на весѣлю, на хрестинах, на похоронах... масово чути коломыйки, котрѣ як раз тогды складено и яких ще не спѣвав переже нѣхто и нѣколи. Они складаються и плынуть из уст так легонько и ядерно, як игры тых полонинських вод у Карпатах, куды коломыйка найлѣпше росповсюджена и де еѣ властива отчина.

Змѣст коломыйок трудно означити. В них оспѣванѣ всѣ можливѣ образы и ситуаціѣ житя, а так само почутя всякого рода. Найбѣльша их часть любовна, але крім того оспѣвуютъ они щастя и радощѣ рдинного житя, любов до своего занятя, а особливо любов до своеѣ родноѣ землѣ, до „любоѣ Верховны“.

Коломыйку не найдемо на цѣлѣй руськой території. Она поширена головою в Галичинѣ, дальше в Буковинѣ, по цѣлому Мараморошеви и по вышних частях Бережанськоѣ и Ужанськоѣ жупы.

Коломыйок маеме дуже богато. То така керниця, яку не мож вычерпати. Вже тысячѣ и тысячѣ сих пѣсень списано, але всѣх не дасться зобрати, бо они — як выше сказано — при кождѣй нагодѣ доповнюются новыми. В них выливають наши люде свои радости и печали. Они суть неодступними и вѣрными товаришами наших гуцулѣвъ и бойкѣвъ — од колыски — до могилы.

Коломыйки суть переважно тужливѣ и сумовитѣ. В них ясно высловлюеся лиха доля нашего народу, на яку в коломыйках богато нарѣкають. Але находится — и то майже половина — и веселѣ, жартовливѣ, ироничнѣ коломыйки. Як примѣром:

Ой пошов я до церковцѣ Богу ся молити,
А там святѣ проганяли, ще хотѣли вбити.

Велика часть коломыйок зачинаєся образом, взятим из природы. Сей образ звичайно тѣсно звязаний из змѣстом коломыйки и творить окруженя (milieu), в якѣм оспѣвана подѣя одограєся, або служитъ як порѣвнаня. Примѣром:

Серед села смеречина, суха не зелена,
Сидить пѣд нев моя мила, смутна не весела.
Сумуєся файна рыбка, сумує сумує,
Що вна свого миленького нѣ видить, нѣ чує.

Або:

Звѣдти гора, звѣдки гора, свѣта не видати,
Межи тыми гороньками треба пропадати.

Або:

На высокѣй полининѣ два дубы зрослися,
Ци не будеш бановати, що мы розойшлися?

Коломыйки — як то из сих наведеных примѣровъ выдко, складенѣ звичайно из одноѣ дворядовоѣ строфы. Часом буває, але рѣдко, що складаєся з двох або трех строф.

У выловах суть коломыйки дуже поетичнѣ. Богато в них прекрасных образѣв порѣвнань, метафор и инших поетичных форм.

Можемо згадати ще мелодію коломыйки. На галицькѣм Подолю пѣд впливом инших пѣсень спѣвають коломыйку на рѣжнѣ мелодіѣ и в тѣм самѣм селѣ. На Гуцульщинѣ сих мелодій меньше. Примѣром мараморошськѣ гуцулы не мають лиш одну однѣсеньку рецитативну мелодію.

В инших частях Марамороша, дальше в бережаньскѣй и ужаньскѣй жупѣ мають коломыйки одну веселу мелодію, яку при танцях спѣвають, а другу сумну. Сесю сумну знов инакше спѣвають жѣнки, а инакше мушины.

Коломыйка має бути дуже старинна форма наших свѣтських пѣсень. Она показує великѣй поетичный талант нашего народу, але мусимо признати, що єѣ форма и єѣ мелодія надто примитивнѣ. Хоть наш народ любить єѣ дуже, тому що она така „легонька, дрѣбненька“ и хоть гордиться нею, то однакож она его не задовольняє и вѣн уважає єѣ дуже простою и стараєся здобути собѣ новѣ пѣснѣ з новыми мелодіями.

Се суть найважнѣйшѣ прикметы нашѣ коломыйки. Она є спеціальным руським вытвором. Найдемо подегде подѣбнѣ

коротенькѣ пѣснѣ (як примѣром у польских мазурѣвъ „краковяк“, у Чехіѣ в нѣмецкѣй околицѣ Schnadahüfnen), якѣ при танцях спѣвають и якѣ схожѣ до наших коломыйок, але не мають тѣ пѣснѣ тоѣ постичности, тоѣ фантазіѣ, тоѣ ядерности и легкости, а в кѣнци того незмѣрного богатства мотивѣвъ, що у нашого народа.

При всѣй скромности формы, складу и мелодіѣ коломыйки, мы нею можемо гордитися. Она показує великій поетичный талант, могучѣ духовѣ силы, здорову мораль и тверезу житеву фильософію наших занедбанных гуцулѣвъ и бойкѣвъ. Народ обдареный такими цѣнними прикметами має перед собою велику будучность и нѣ вѣн, нѣ его пѣсня певно „не вмере, не загине“.

79. Коломыйки.

Ой упала звѣзда з неба тай розсыпалася,
Ой дѣвчина позбирала, закосичилася.

Ой гая наш зелененькій, гая наш темненькій.
Нема твого соловія, тому ты суменькій.

Ой попѣд гай зелененькій, ходить мѣй миленькій,
Заложив си за капелюх розмарин дробненькій.
— На що тобѣ, мѣй миленькій, розмаю зпѣд гая?
Я для тебе на недѣлю двѣ павы тримаю.

Ой кувала зозуленька, тепер не чувати,
Полетѣла в гай зеленый нѣчку ночовати.
Ой кувала зозуленька, ой кувала сива:
Ци знайдеся така друга, як я нещаслива?

А я в своѣ мамуненьки гуляла, гуляла,
Червоная калинонька в воротах стояла.
Ой як мене молоденьку до свекрухи взяли,
То червону калиноньку в воротах зломали.

Ой сонѣчко ясно свѣтить, вѣтер тихо вѣє,
Як за тебе спогадаю, сердце менѣ млѣє.

Чудуються менѣ люде, ож я така красна,
Я ся тогды уродила, кой нѣч була ясна.
Чудуються менѣ люде, ож я така гожа,
Я ся тогда уродила,, як зацвила рожа.

Выйшла, вийшла стара мати на високу гору,
 Кличе звѣдтам свого сына з вѣйноньки до дому.
 — Ой, ходи но, мѣй сыночку, з войны до домочку,
 Та най змыю тепер твою хоть раз головочку.

— Ой лежу я у шпиталю на камистѣм лужцѣ¹⁾
 Як тот голуб у садочку на сухой газуцѣ.
 Як тот голуб у садочку, що не має пары,
 Так я ходжу по свѣткови як на небѣ зоря.

80. Пустельник з Путны.

(Оповѣданє Осипа Маковея.)

I.

В половинѣ 15-го столѣтя жив у долини Путны серед гѣр и пралѣсов пустельник Данило, ѣтсей самый, що его образ є ще й доси на стѣнѣ монастырскоѣ церкви у Воронци, бо вѣн на старѣ лѣта перенѣся туды з Путны и був тут игуменом. Вѣн и в Путнѣ не був уже молодой; мав из шѣстьдесят лѣт и був сивый як голуб. Але дивным дивом в его выголожденѣм, выпощенѣм, худенькѣм тѣлѣ була тодѣ така сила, що вѣн зробив дуже велике и чудне дѣло.

Там у Путнѣ над потоком, що плыве помежи горами, є скала, яка мовбы придавлена великою вагою, высунулася зпѣд горы в яр. Скала довга, але не висока и не широка. Попри ню поток журчить, а навкруги ще й тепер такѣ лѣсы, що Боже!

Так ото в тѣ давнѣ часы прийшов раз сюды, Бог знає вѣдки, чоловѣк у довгѣй расѣ та з клунком²⁾ на плечах. То був Данило. Кѣлька днѣв ходив понад рѣчку Путну, якбы чогось глядав. Зголоднѣвши, ловив рыбу в рѣчцѣ, пѣк на огни и ѣв, або ягоды збирав, а потому знову ходив. Ночовав де попало и не боявся звѣрѣв, котрых повно було в лѣсѣ. Аж одного дня прийшов у яр над сей потѣчок, що впадає до Путны коло скалы. Побачив ту скалу, сѣв и задумався. Дуже она єму припала до вподобы. Зверху страшный камѣнь, а пѣд каменем такій сховок, що й коня можна загнати перед дощем.

— У сѣм камени я вырубая церковцю, Богу на славу, — подумав вѣн собѣ, — сам буду жити у сховку пѣд каменем. Отут я й лишуся. И як собѣ гадав, так и почав робити. У клун-

¹⁾ на постель, ²⁾ клунок = зайда.

ку вѣн принѣс уже з собою долота та клевцѣ — видко, вж з горы мав гадку зробити собѣ десь печеру. Розмѣрив скалу, як якій будѣвничій, потѣм постив, молився и раз ранком зачав рубати камѣнь.

Першого року не багато вирубав, тѣлько малый отвѣр на дверѣ и за дверми комѣрку таку, що вже й сам мѣг у зимѣ тут спати та спрятати харчѣ,¹⁾ що мав вѣд пастухѣв, якѣ лѣтом пасли товар у сих сторонах понад рѣкою Сучавою, а в зимѣ, як снѣги не занадто завѣяли всѣ дороги, то аж з Волѣвця приносили єму деякоѣ стравы. Они хоть самѣ жили дуже невыбагливо, як запѣзналися з тым дивным пустельником, жаловали єго, дивовалися, боялися.

И довгими, студеными, зимовыми вечерами нераз говорили, як то там жиєся Данилови в пуци у такѣ морозы? Кругом снѣги, лѣсы, дикѣ звѣрѣ, в околици анѣ одного чоловѣка, а вѣн там сам як палець и не боиться . . .

А тымчасом Данило и в зимѣ, розклавши огонь у своѣй коморѣ, ковтав далѣ своим долотом та клевцем у камѣнь, полохав²⁾ диких волѣв-турѣв, що заблукалися десь колись коло єго скалы та вѣд часу до часу выносив из коморы вырубане камѣнє и скидав у потѣк. Приходив вечѣр, вѣн дещо перекусив, як мав, молився довго, затикав добре дверцѣ, клався у постѣль з моху, накрывався овечими кожами, що єму понаносили пастухи и став. И рано починав знову свою роботу. Сѣм рокѣв працьовав вѣн так, поки у скалѣ вирубав церковцю на диво. Замѣсть притвора була перед церковцею невеличка камѣнна площа над самым потоком, де в лѣтѣ любо було посидѣти. А з тоѣ площади заходилося у першу комору, як у бабинєць церковный. Тут з лѣвого боку у стѣнѣ було вырубане широке корыто на леговище для пустельника. З сеѣ першоѣ коморы заходилося до другоѣ, цѣлком так як до „корабля“ у православных церквах. У лѣвоѣ стѣнѣ було тут одно заглибленє, мабутъ на скипки, а там де престѣл, друге, и тут стояв деревляный хрест. А у правоѣ стѣнѣ були вѣконця не величкѣ, але дуже гарно вытесанѣ в камени. Зверхаж на камени був хрест з дерева. Все разом цѣлком так як у церквѣ. А ще пѣд скалою пустельник зладив сховок так, що мѣг там лѣтом спати як не було слоты.

¹⁾ харч = кост, ²⁾ полохати = пудити.

II.

Се вже була пѣзна осѣнь, як Данило скѣнчив свою роботу. За остатнѣ роки вѣн ще бѣльше постарѣвся та згорбився, а руки его були як один великѣй мозѣль. Про те его худе лице, сховане як бы в рамцѣх з довгого сивого волося и бороды, було погѣдне, а очи веселѣ та привѣтнѣ. Так и видно було по нѣм, що вѣн тѣшився своєю роботою, дарма що сам при тѣм обдерся и не мав гѣдноѣ одежины на собѣ. Утомлений сидѣв вѣн собѣ перед своєю цѣрквою и дивився на яр та горы и лѣсы перед собою.

Було се перед полуднем. Мраки пѣднималися в гору и зпоза бѣлых та сивых хмар показовалося синє небо. Сонце заглянуло в яр и мов золота накидало на брудно-зелену траву, на ясно-жовтѣ березы и вербы над потоком та на зеленѣ ялицѣх на горѣ. Данило глянув у правый бѣк, бо причулося ему, мов бы там у лѣсѣ далеко загавкав пес. Але там було тихо, так тихо, як у его цѣрковцѣх в зимѣ. Тѣлько буковѣ лѣсы аж чорнѣли, так их листя зовяло. Десь далеко кракали ледво чутно вороны; два половики¹⁾ крутилися над лѣсом, мовбы здоганяли себе; а на сухѣ бодяки недалеко пустельника впали звѣдкись чижѣ, весело цѣвѣрѣнкаючи.

Пустельник зѣтхнув, зайшов до своѣх цѣрковцѣх, вынѣс звѣдтам велику книгу, сѣв собѣ и став голосно читати. Але тут ему знов причулося, що кѣлька псѣв загавкало вже близше, а в лѣсѣ щось злопотѣло, якбы бѣг великѣй звѣр. Не вспѣв вѣн ще гаразд оглянутися, де и що, як вѣд рѣчки Путны надбѣг, тяжко сапаючи, величезный тур, дикий вѣл.

Пустельник зѣрвався на рѣвнѣ ноги, притулився до дверей своѣх цѣрковцѣх и глянув, що се. У кожѣ тура стремѣло кѣлька стрѣлок, а з шиѣх лилася ему цюркоком кров. Звѣр спотикнувся, прикляк до потока и жадно став пити воду. Зѣрвався знову, щоби втѣкати, але ступив вже лише кѣлька крокѣв и впав саме против Даниловоѣ скалы. Данило бачив его страшнѣ червонѣ очи и безсильну злѣсть, яка аж пѣдкидала скривавлене тѣло. Здавалося ему, що тур от-от зѣрвесе и одним скоком выскочить до него аж на камѣнь.

Видко, що у лѣсах хтось полював. Небавом надбѣгли и псы, але на ловцѣх треба було ще довго ждати, заким надѣхали на конях. Було их кѣльканадцять. Мали з собою луки, списы, довгѣ

¹⁾ половик = полевый ястреб.

ножѣ та топоры. Псы дали им знати, де лежав тур. Алеж бо тут побачили они щось дивнѣйше, як тура. Против них на высокомъ камени стояв сивый дѣдусь, здивованый, несподѣваными гостями. Нарештѣ один з ловцѣвъ, молодой ще, з гарным круглым лицем та з довгим волосем чоловѣкъ, зважився звѣдатися:

— Хто ты, старче божий?

— Я пустельник Данило, — вѣдповѣвъ дѣдусь.

— Давно вже тут?

— Сѣм рокѣвъ. А ты хто, пане, що маеш таку дорогу одежу и таку велику дружину?

— Я Степан, воєвода и господарь сеѣ зсмлѣ.

На те пустельник сказав:

— Знав я ще твого дѣда Александра, а Господь сподобив мене побачити ще й тебе. Ходи до моеѣ церковцѣ, най я помолюся, щобы Господь дав тобѣ довгий вѣкъ.

Воєвода Степан и его дружина вылѣзли на камѣнь и зайшли до церковцѣ. Всѣ оглядали цѣкаво невидану печеру и слухали молитву пустельника перед деревянымъ хрестом. По молитвѣ вийшли з церковцѣ и воєвода спытавъ пустельника:

— Ты сам выробив сю церковцю?

— Сам, пане мѣй.

— Не величай мене паном на сѣм мѣсци — тут я перед тобою, старче божий, хилю голову.

— Не передо мною, а перед Богом, що выбрав собѣ мене за свого слугу.

— Добре тобѣ тут?

— Добре. Вѣд коли моя церковця готова, вже не маю журбы.

— И не страшно тобѣ?

— Страшнѣйше межи людьми, як тут у лѣсѣ. Бував я у свѣтѣ и знаю, де гѣрше.

— Ты, кажеш, затымив мого дѣда?

— Так. У его вѣйску я войовавъ на Покутю и на Подолу, поки польскій король Владислав не перемѣг его. Се вже тридцять лѣтъ тому. Вернувся я до дому и не застав нѣкого з родини: всѣ вымерли вѣд „повѣтра“.¹⁾ Тодѣ я пѣйшов на гору Атос и там прожив кѣльканадцять рокѣвъ в монастыри. Вернувся звѣдтам — найшов собѣ отсе мѣсто и живу. Тут так тихо и гарно, душа маѣ спокѣй.

¹⁾ повѣтре = тут: зараза, мор.

— Справдѣ гарно, — подтвердив воевода. — Мы тут посидимо и одпочинемо трохи.

Дружина воеводы зійшла з каменя, а воевода лишився з пустельником сам. Пустельник вынѣс овецѣ кожѣ, простелив на земли и просив гостей усѣсти. Степан усѣв.

— Нѣчим менѣ тебе прийняти, — нарѣкав пустельник.

— Не журись, старче! От є з тура мясо и в нас дещо найдєся.

А в низу над потоком вже справляли тура и розкладали огонь. Тихій закуток у яри, де бувало пустельник цѣлыми тижнями не чув людского голосу, оживився; стало гамѣрно и весело.

— Чи се правда, що Турки здобули Царгород? — спытав Данило воеводу.

— Правда.

— Боже! Боже! — зѣтхнув пустельник сумно.

— И до мене дѣйшла ся чутка, а я не вѣрив в такій допуст божій. За якѣ грѣхи впала така страшна кара на христіян? Тепер и Молдава не буде мати вѣд них спокою.

— А вжеж! — одповѣв воевода. — Коли бы дав Бог менѣ прожити, буду мати з ними нераз дѣло.

— Будеш! будеш! — сказав пустельник живо. — И Бог тобѣ поможе. Я буду молитися . . . мы всѣ будемо просити Господа.

Воевода задумався:

— Се моя найбѣльша журба. Нападуть край, знищать и навѣть мои кѣстки з гробу выкинуть.

— В Бозѣ надѣя. Ты прожиєш ще довгѣ лѣта. А коли вже про смерть думаєм, збудуй де на вѣдлюдю¹⁾ монастырь и там колись спочинєш.

III.

Перекусивши, що було, попросив воевода пустельника и кѣльках бояр, що були з ним, пѣйти оглянути околицю. Всѣ пѣшли горѣ рѣчкою Путною. Не могли нахвалитися чудовѣ стороны, освѣченоѣ тепер лагѣдным, освѣнным сонцем. Тут було так тихо и любо, якось и розмова не складалася добре. Воевода йшов задуманый и провадив цѣле товариство на гору. З горы довго оглядав долину рѣчки и нарештѣ промовив:

¹⁾ вѣдлюде == мѣсце далеко од людей.

— Я побудую тут монастирь, а вы абы мене по смерти в нѣм поховали. Тут я буду мати спокѡй.

— Рано ще тобѣ про смерть думати, — замѣтив один з бояр.

— А проте треба. Спасибѡ тобѣ, старче, що менѣ сю думку пѡддав. Тут справдѣ гарно и тихо. А менѣ за те Бог поможе Туркѡв побити.

— Дай то Боже! — сказали всѣ.

— Деж бы сей монастирь ставити? — спытав Степан уже веселѣйше. — Всюды тут гарно. Ано, пане постельнику,¹⁾ стрѣль из лука; де стрѣла упаде, там буде церква. Мѣрйй в сей бѡк в якесь дерево!

Постельник Красниш стрѣлив з лука; стрѣла застрягла в землю мѣж деревами. Слуга побѣг туды, щобы зазначити мѣсце, а потѡм сховався за грубе дерево. По нѣм стрѣлив боярив Дума Браевич; его стрѣла впала недалеко вѡд першоѣ. Стрѣляли ще бояры Станчул, Штибѡр и Данович — и их стрѣлы попадали також на землю. Тодѣ натягнув лук сам воевода — и его стрѣла застрягла в пень явора тай зломилася. Слуга дав про се знати воеводѣ. Всѣ зѡйшлися на тѡм мѣсци, де падали стрѣлы.

— Отут и буде престѡл церкви, де моя стрѣла застрягла. Назначи собѣ, старче Даниле, се мѣсце добре; я хочу, щобы тут була церков. З весною пришлю сюды робѡтникѡв. А тепер пора нам до дому.

Слуги привели коней, всѣ повсѣдали.

— Будь здоров, старче божій! — сказав Степан. — Молися за мене та за мою родину.

— Най тобѣ Бог щастить, господарю наш любый! — вѡдповѣв пустельник. — Буду молитися и Бог мене выслухае. Будуть тебе прославяти на вѣки, доки сонця на землѣ.

IV.

Ловцѣ вѡдѣхали и пустельник остався знову сам. Вернувся до своѣѣ скалы и застав тут ще велике огнище над потоком. Ловцѣ лишили єму цѣлу кожу, зняту з тура и трохи не все мясо, а в церковцѣ найшов довгу грубу одѣж, яку єму таким способом даровав хтось з дружины воеводы. Коло одежи лежали палиницѣ и цѣла груда соли. Пустельник постановив собѣ, дати

¹⁾ постельник = урядник на дворѣ, якій зараджовав постелею.

мясо завтра пастухам, а кожу лишити собѣ. Попрятавши що було треба, вѣн усѣв перед своєю церковцею такій радый, як уже давно не був и глянув у сѣй бѣк, де колись мав стати монастирь. Не втерпѣв и зѣйшов з каменя, щобы пойти ще раз оглянути се мѣсце.

Сонце вже заходило. Темно-синє небо покритося ясно-жовтым золотом в тѣм мѣсци, де сонце ховалося. Порозкиданѣ и порозриванѣ хмарки, чорно-сивѣ, цеглясто-жовтѣ и бѣлѣ як далекій дым, подѣставали в низу вѣд сонця золотѣ рубцѣ. Низше вѣд них простяглася небом довга фіолетова-рожева смуга, котра що раз выше ширшала и блѣдо-жовтым сяєвом¹⁾ засягла трохи не до мѣсяця-молодика, що забѣлѣв на небѣ.

Понад рѣкою Путною знялася легенька мрака и повѣяв вѣтрець. З дерев почало сыпатися листя, тихо незамѣтно. Надлетѣло кѣлька чижѣв и их тихе цвѣрѣнканя розляглося в соннѣй пушѣ так дзвѣнко, якбы голос не знати яких великих птахѣв.

А пустельник Данило оглядав тымчасом мѣсце пѣд монастирь и говорив голосно свои вечернѣ молитвы.

81. Король Гуцул.

(Осип Федькович.)

Десь давно-давно стояла
 На Сокѣльскому²⁾ святыня,
 Лады-Дажбога³⁾ святыня,
 Вся у рожак та в кедринѣ
 Вся з кришталю дорогою,
 З мармара та злота кута
 Та в порфиры та у парчѣ⁴⁾
 Мов княгиня одягнута.

У святынѣ в серединѣ
 У просторѣй злотѣй сали
 Два божки, два мармуровѣ
 На посадищах⁵⁾ стояли.

Першій бѣлый, як тот лебедь
 В синьо-золотому морѣ,
 Другій чорный, як той ворон,
 Як той чорный в Черногорѣ.

¹⁾ сяєво = блѣдое свѣтло, ²⁾ Сокѣльскій = вершок, ³⁾ Дажбог = бог свѣтла и найвысшій бог у давных Русинѣв, ⁴⁾ порфиры и парчѣ = дорогѣ матеріѣ, якими була святыня в серединѣ прикрашена, ⁵⁾ посадища = пѣд-высшена.

В сю святыню пре-прекрасну
Тут сходилися що лѣта
В праздник Купала святого
Гуцулы з усега свѣта.
Король Гуцул першій з ними,
Першій вѣн на всѣ Гуцулы
У лицарствѣ, богатырствѣ.¹⁾
Пары в свѣтѣ 'му не було.

Всѣ жертвенники палають
Прасвятому Бѣлобогу,
И дванадцять бѣлых комонь²⁾
Вводятъ лггинѣ в чертоги;³⁾
Кождый комонь у порфирах
Та у золотѣ сѣяе!
Лик⁴⁾ довокола Бѣлобога.
Их у пѣснях обвожае.⁵⁾

И дванадцать черных комонь
Вводитъ другій лик в святыню,
Все в чорнѣ в них, все черно в них,
И зубела и стремена;
Так обводитъ лик их черных
Доокола Чернобога.
Той⁶⁾ спѣвае, сей дивиться.
Наче ворог, наче з рога.⁷⁾

И як стали раз по семей
Они божкѣв обѣзджати,
Аж нараз — о, хто-б' се здумав,
Хто-б' не вжахся, милѣ брата! —
Оживають вам богове,
Та до долу, та до зброѣ . . .
Сам князь Гуцул вам не видѣв
З роду бучѣ⁸⁾ ще такоѣ.

Так лиш грѣм у чорно́й хмарѣ,
Так лиш веться блискавиця
Видить Гуцул, видить нарѣд:
Искра сыпле, меч казиться . . .
Аж тут — горе! тричи горе!
Бѣлобог став увявати,⁹⁾
А король наш — гордый Гуцул
Ну-же з него наругатись:

— Що ты, славный Бѣлобоже?
Ты вступаеш сему чорѣ?¹⁰⁾
Ха-ха-ха! тож подивися,
Як шаблюю Гуцул оре! —
И що оком лиш клѣпнути,
Чернобог вже д'земли веться . . .
— Видиш, славный Бѣлобоже!
Так то в нас ув Уцѣв¹¹⁾ беться! —

— Справдѣ, Гуцуле, не згѣрше
Топорцем се ты махаеш!
Та одну лиш правду в свѣтѣ
Ты, небоже, ще не знаеш:
Що де бог из богом боресь,
Не мѣшатись чоловѣку!
И ся правда була вѣчно,
Спокон свѣта,¹²⁾ спокон вѣку.

— Задля тогож у гору сю,
В середину, будь заклятый,
И „Сокѣльскій“ ме¹³⁾ гора ся
Вѣд сегодня в свѣтѣ зватись
Бо аж доти меш в нѣй спати
Ты по моѣй божѣй воли,
Аж на Купала¹⁴⁾ одного
Пуцу свои я соколы.

¹⁾ богатырство = лицарство, ²⁾ комонь, давне слово = кѣнь, комоник, той що ѣде на кони, ³⁾ чертоги = свѣтлиця, сая, ⁴⁾ лик = хор, ⁵⁾ обвожае = обводитъ, ⁶⁾ той спѣвае, сей дивиться = один лик спѣвае и приносить жертву, а другій дивиться як ворог, ⁷⁾ наче з рога = як бы був з твердого рога, не бере удѣлу в свѣтѣ, ⁸⁾ буча = борба, бѣйка, ⁹⁾ увявати = вянути, слабути, ¹⁰⁾ чора = чорный, тут Чернобог, ¹¹⁾ ув Уцѣв = в Гуцулѣв, ¹²⁾ спокон свѣта = од початку свѣта, ¹³⁾ ме (име) = буде, ¹⁴⁾ Купало = свято весны.

— Пушу сѣмсот семи крати
 З своѣ свѣтлоѣ палаты
 И будуть они сю гору
 Семи кратъ аж облѣтати.
 Провалися в неѣ, князю!
 И з садами и з святыню
 И ватагою¹⁾ своєю,
 Що смѣялась з мене нынѣ! —

Бог промовив — и сталася
 Та страшная божа воля
 Князь, святыня и ватага
 Провалилися до долу!
 Як и комонь так и власник,
 Всѣ желѣзным сном дрѣмають.
 Та на Купала святого
 Тых соколѣв дожидають.

А на Купала що сѣм рѣк
 Богна хвиль сѣм з сну их будить
 И протягшись сюды-туды,
 Князь гука' на свои люде;
 А гука', що зодрѣгаєсь
 И святыня и палата:
 — Нуте, Уцы, годѣ спати!
 Чус мабутъ бы вже вставати!

— Ты же скорше, чуро-спюху,
 Подивися на подвѣрю;
 Ци соколѣв не зѣслав ще,
 Що так гарно бєсь на мѣру!²⁾
 А як нѣ . . . як собѣ схоче,
 А мы мемо, хлопцѣ, спати.
 Та до бою, та до рати
 З чортом силы добирати! . . .

Й знов на сѣм рѣк усыпає
 И лицарство и отроки . . .
 — Доки, князю, спати будеш,
 И дрѣмати доки — доки?!
 — Не журися, руській роде!
 Коли встану, то вже встану,
 И поборю, о! поборю
 Руську долю ту погану! —

82. Демократичнѣ засады.

(Омелян Свобода.)

Глубокѣ религійнѣ переконаня и вѣкова боротьба проти чужоѣ державы вели чеській народ до демократизму. Петро Хельчицкій голосить в своим творѣ „Сѣть вѣры“ як божий закон, щобы оден чоловѣк був рѣвнѣй другому, а щѣ кождѣй хоче од других, щобы то сам им чинив. Але од того закона люде далеко одхилилися. Тому потреба, щобы мы самѣ перемѣнилися в собѣ, скоро маємо збудовати на землѣ державу свободы. Там де мы перше бачили володѣтеля, немеша, пана,

¹⁾ ватага = товариство, дружина, ²⁾ на мѣру битись = у двобою битися.
 Тут висмѣває король и далѣ Бѣлобога.

урядника, городянина або робôtника, там мусимо тепер видѣти тѣлько чоловѣка. Тѣлько то має значѣня, чим чоловѣк є дѣйсно — а не то, яку ролю одграє вѣн в людскѣй суспѣльности.

Демократичнѣ засады голосять, що не має на свѣтѣ анѣ самых добрых и гѣдных панѣв, анѣ самого грубого, необразованого, тупого, смердячого народу, або противно: самого чемного, любого и доброго народу и самых злых, обманчивых и немилосердных панѣв — а суть добрѣ и злѣ люде, як межи панами так и межи народом. Всѣ знають, що золоте серце може бути и пѣд подертою одежою в тѣлѣ стружденѣм грубою працею; всѣ знають и се, що королевська одѣж, кардинальскѣ, генеральскѣ, министерскѣ одзначеня и шумна одежа зѣ шовку и коронок може одягати негѣдного чоловѣка, знають и се всѣ, що революційна шапка може прикрашовати голову лѣннюха та пѣдлоѣ и продажноѣ душѣ.

Освобожденый, вѣльный чоловѣк оддає честь тѣлько великѣй обычаиности и высокѣй мудрости, а погорджує злыми и лѣнивыми людьми, хоть дебудь они будуть и в якѣйбудь одежѣ. Вѣн не глядить на титулы и гѣдности — а глядить на чоловѣка.

Народ не истнує без люду простакѣв. Не є демократом той, хто вылучує деякѣ клясы и гурты (групы) з загального понятя люду. Володѣня одноѣ клясы над другими є проти демократичным засадам. Клясова борба най буде заступлена борбою о то, щобы не було угнетеных кляс та щобы прийшла доба демократичноѣ рѣвности в суспѣльнѣм житю.

Горажаньска рѣвнѣсть, тѣ є рѣвнѣсть всѣх перед правом, є конечна и можлива. Але щобы всѣ люде були що до внутрѣшноѣ вартости собѣ рѣвнѣ — се не можливо; бо нѣколи не будуть люде собѣ рѣвнѣ вѣдомостями, здѣбностею, працьовитостею, здоровем и загалом характером. Вперед поступати може тѣлько той, хто стремить до найвысшоѣ досконалости, до найвысших идеалѣв. Нагоду до образования мусимо подати всѣм. Все треба зробити, щобы о скѣлько се можливо як найвысше було пѣднесене господарство, знанє и обычаинѣсть як найширших верств суспѣльности. Тому не смѣємо перешкоджовати тым, якѣ суть в силѣ пѣднестися своим умом, знанем, здѣбностями и обычаинѣстею над иньшими, противно: мы ще повиннѣ им допомочи.

Демократична влада спочиває в люду. Люд володѣє сам собою. Не має пануючих, анѣ угнетених кляс. Свободный люд означає сам, кого хоче мати на чолѣ, хто має його вести и хто за него промовляти. На чолѣнѣ мѣсяця мають прийти найгѣднѣйшѣ люде по волѣ народу, без огляду на рѣд, богатство и имя. Демокрація то є добровѣльна карнѣсть (дисциплина). Демократ володѣє над собою, а иньшим служитъ.

Демократична держава не є клясова, не є капиталистична, анѣ соціялистична, а справедлива соціяльно. Она стремить до великоѣ цѣли, щобы противности межи поодинокими клясами були вырѣвнанѣ и щобы в державѣ не було безмежноѣ бѣды побѣч нагромаджених великих богатств.

Цѣлю демократичного устрою є утримати рѣвновагу межи удѣлом в працѣ и нагородою за неѣ. Не є справедливо, щобы межи нами жив гурт галапасѣв¹⁾, якѣ нѣяк не працюють, анѣ духово на поли штуки або науки, анѣ не витворюють матеріальних дѣбр, анѣ не працюють в урядах — але за те споживають выслѣды чужоѣ тяжкоѣ працѣ. Мы всѣ мусимо працювати и кожда праця мусить бути нагороджена. Але також не є справедливо, щобы всѣ роды працѣ ставлено на рѣвнѣ; мѣрено на години, вагу або довжину выроблених выробѣв. До рѣжного роду працѣ суть потрѣбнѣ рѣжнѣ приготвлєня, часом дуже довгѣ и тяжкѣ. Деякѣ працѣ трудять бѣльше як другѣ. Не було бы також справедливо, щобы працю оцѣньовано по тѣм, чи є на неѣ бѣльшій або меньшій попыт. Держава мусить дбати, щобы вынагорода не впала нижше певноѣ мѣры, конечно потрѣбноѣ до выживлєня робѣтника и його родины и з огляду на нещаснѣ припадки, або тревалу нездѣбнѣсть до працѣ. Одрѣвна нагорода, яка забезпечує робѣтника, усуне бѣду.

Круги працѣ будутъ такѣ, в яких власником и працѣодателем буде товариство (синдикат) и такѣ, де й дальше буде власником и працѣодателем одиниця. Коли бы всюды замѣсть одиниць заведено товариства, або коли бы удержавлено всю продукцію, тогды завмер бы розвѣй не одноѣ галузи промыслу. От примѣрам: ремесельника не мож собѣ инакше представити як самостѣйным власником и наглядачем робѣтникѣв, якѣ працюють пѣд його рукою. В будучности не буде отже осунений ремѣсник-

¹⁾ галапас = чоловѣк, звѣря або рѣстина, якѣ самѣ не здобувають собѣ поживы, а высисають вже готовѣ соки з иньших, паразит, тут: дармоѣд.

працьодатель, але будуть упорядкованѣ його односины до його робѣтників. З другога боку не можуть бути заведенѣ такѣ односины, щобы дотеперѣшний властник-ремесельник стався безпомѣчным предметом игры в руках своих робѣтників. Бо не в томъ лежить поступ, щобы одно тиранство було заступлене другим, але в томъ, щобы загалом не було тиранства на свѣтѣ. Най не буде анѣ пана, анѣ раба — а най буде двое людей, з котрых кождый сповняе свое суспѣльне послаництво, по мѣрѣ своих умовых и обычаевых способностей.

Засады демократизму є отже яснѣ и простѣ: горожаньска рѣвнѣсть, господарьска и соціална справедливѣсть и загальне стремлѣня всего народу на поли образования. Але житя по тым засадам є тяжке. Оно вымагає панованя над собою, внутрѣшноє карности, строгого осуду власных вчинкѣв и високого умового и обычаевого уровня. Ясно є, що в боротьбѣ о демократизм мусить кождый зачати реформу од самого себе!

83. За байраком байрак¹⁾

(Тарас Шевченко.)

За байраком байрак,	И зарѣзали брата . . .
А там стен та могила.	Крови брата впились
Из могилы козак	И оттут полягли
Встає сивый — похильый.	У могилѣ заклятѣй! . . .
Встає сам у ночи,	Тай замовк. Зажурился.
Спѣва, сумно спѣває:	И на спис похилился,
— Наносили землѣ	Став на самѣй могилѣ,
Тай до дому пѣшли.	На Днѣпро позирав,
И нѣхто не згадав . . .!	Тяжко плакав-ридав.
Нас тут триста, як скло,	Синѣ хвилѣ голосили.
Товариства лягло.	За-Днѣпра, из села,
И земля — не приймає!	Луна гаєм гула,
Як запродав гетьман	Третѣ пѣвнѣ спѣвали;
У ярмо християн,	Провалился козак,
Нас пѣслав поганяти.	Стрепенувся байрак,
По своѣй, по земли	А могила застогнала . . .
Свою кров розлили	

¹⁾ байрак = малый лѣс.

84. Дорош.

(Олекса Стороженко.)

Послѣ шведскоѣ пожоги¹⁾ був вѣйсковым осаулом²⁾ сей самый Дорош, що розказую. Богато дечого доводилося менѣ про него чути; розказовали, що вѣн був завзятый и дуже письменный; знав по турецки и по татарски и був за товмача.³⁾ Якже Запорожцѣ вернули з Туреччины и знов осадилися кошем⁴⁾ на наших вольностях,⁵⁾ бѣля рѣчки Пѣдпольноѣ, то Дорош розмѣряв окопы,⁶⁾ бо знав и крепости будовати. Скѣнчивши свое дѣло, недовго вже зѣостався в коши, вельми вже старый був. Подяковавши за хлѣб-сѣль, помандровав собѣ у степы, щобы денебудь сѣсти зимовиком⁷⁾ и завести пасѣку, бо дуже кохався у пчолѣ. Шукав старый собѣ мѣсця, шукав тай зайшов на Малу Тернѣвку. Якось єму сподобався наш лиман.⁸⁾ Та нащо и шукати лучшого захистка?⁹⁾ Кругом вода, а по серединѣ остров, не треба и огороджоватися; от вѣн тут и осадився. Тодѣ як старый сюды прийшов, у лиманѣ тѣлько и росли денеде осички, терны та лозы; а вѣн вже понасаджовав скрѣзь дерева, наскѣпив груш, яблонь, неначе лѣс, якій розвѣв. Так тут у него велика пасѣка була, може колодок¹⁰⁾ з двѣста, коли не бѣльше.

За медом приѣздили купцѣ з Харкова, Бѣлогорода. Дорош тыми грошима, що за мед добував, нѣколи не користовався¹¹⁾ а вѣддавав их бѣдным людям на будову, що приходили у степы селитися зимовиками, або вѣднесе на церков до монастыря.

Тѣ козаки, що сидѣли тут зимовиками и знали Дороша, от як розказовали менѣ про его житя в лиманѣ. Жив вѣн на тѣм островѣ неначе якій пустынник, з власных рук годовав диких кѣз; журавлѣ ходили за ним слѣдом як собаки, а пѣд его хатою выводилися бабаки¹²⁾. Ходив сам як чернець, у высокѣй шапцѣ, у чорнѣй ризѣ и пѣдперѣзовався ремѣнным поясом. З себе був дуже высокій, а борода бѣла як молоко

1) жога = жожа, вѣйна, 2) осаул = заступник гетьмана у козакѣв, 3) товмач = переводчик, 4) кѣш = козацкѣй табѣр; провѣдник такого табѣру назывався кошовый, 5) вольности = вольнѣ землѣ, 6) окопы = военнѣ ярки, 7) зимовик = господарство, де зимовали козаки з родинами, сѣсти зимовикѣм = заложити господарство, 8) лиман = мѣсце, де одна рѣка вливается в другу або в море, 9) захист = безпечне мѣсце, 10) колодка = пень пчѣл, 11) користоватися = хосноватися, 12) бабак = рѣд гризунѣв = мармот.

доходила аж до колѣн. Такій, розказовали, був з него дѣдуган,¹⁾ що хто бы его не увидѣв, то самѣ вязи так и хиляться, щоби ему вклонитися. Тодѣ дуже мало було зимовикѣв, то по великих празниках нарѣд приходив до Дороша неначе до церкви (тодѣ тут не було церкв); от вѣн и читав им евангеліе, апостола и псалтырь. Люде кажуть: „На самотѣ чоловік живе з Богом“; то хоть и не в церкви слухаеш те слово боже, а всеж таки покрѣпить оно душу тобѣ, особливо почувши его з уст чесноѣ перед Богом людини.

Старого Дороша всѣ дуже поважали: було як заведуться²⁾ за щонебудь, або шкоду оден одному яку вчинить, то идуть судитися до старого. У тѣ часи, як Дорош тут проживав, набѣгали ще на слободы³⁾ Татари; отсеж их и шлях, що иде край лиману, бо тут скрѣзь водопоѣ⁴⁾, а на горах багато криниць. Було як почують хуторяне⁵⁾, що иде Татарва, то заганяють скотину и ховаються по байраках⁶⁾ и котловинах;⁷⁾ якже бувало слободжане турнуть⁸⁾ звѣдси Татар, то и они де не вѣзьмуться, на коней, за мушкеты и собѣ провожають непрошених гостей. А Дороша — так нѣколи не тикали; сидить собѣ на пасѣцѣ и байдуже ему.

Раз як так проходили Тарары, Дорош варив собѣ на вечерю кулешу, а татарскій ватажок⁹⁾ побачив, що з комина иде дым и пѣслав кѣлька вершникѣв¹⁰⁾ подивитися, хто там живе. — Коли молодой, каже, то вѣзьмѣть его у ясыр¹¹⁾, а як старый — „чкин ему башка“ (одрубайте йому голову).

Такій, бачите, у них був бисурменьскій, хижій¹²⁾ звычай. Поѣхали Татари у лиман, та як кажуть — „не спитавши броду, не лѣзь у воду“ и загрузли у болотѣ. Стали гукати, так Дорош вийшов и розказав им их мовою, куды обѣхати. От они и приѣхали до него. Побалакав вѣн з ними, показав свою пасѣку, город — так гарно у него в садочку; було се саме в Спасѣвку,¹³⁾ як вже и дынѣ и кавуны и садовина доспѣла.

¹⁾ дѣдуган = дѣд, ²⁾ завестися = посваритися, ³⁾ слобода = село,

⁴⁾ водопоѣ = мѣсце, де є вода и де водою мож напоити худобу, ⁵⁾ хуторяне = житель хуторѣв, бѣльших господарств, ⁶⁾ байрак = малый лѣс у степу,

⁷⁾ котловина = долина подбѣга до котла, ⁸⁾ турнути = трунути, друлити, прогнати, ⁹⁾ ватажок = начальник, провѣдник, ¹⁰⁾ вершник = той, що иде верхом, ѣздець, ¹¹⁾ ясыр = полон, неволя, ¹²⁾ хижій = лютий, дикій,

¹³⁾ Спасѣвка = час около Спаса (19 августа).

Вернулися вершники до свого ватажка, розказали єму, що бачили, от вѣн и сам приѣхав до Дороша в гостѣ. Нагодовав его старый медом, кавунами и чим Бог по̀слав. Ватажок цѣльсенькій вечѣр з ним пробалакав — тут у него в хатѣ и ночовав, а на другій день прощаючися, подаровав Дорошу турецкій коц¹⁾ и обѣцяв, як буде повертати, знов до него заѣхати. Так не привѣв єму Бог вернутися, бо там десь гетьманцѣ²⁾ перехопили его загѣн³⁾ и завдали чосу⁴⁾, що и сам ватажок не встиг жита перед ними спасти, а его орду у три вѣтры гнали аж до рѣчки Самары. Як втѣкали они побѣля лиману, в одного Татарина захрамав⁵⁾ кѣнь; бачить сердечный, що єму вже не втечи, бо за спиною козаки, — нѣчо о робити, — от вѣн з коня та в очерет⁶⁾ и прилѣз до Дороша.

— Ратуй! — каже; як вьратуєш, то я твої на вѣки!

— Не знаю, як менѣ тебе и вьратовати, — одказує Дорош, — бо нѣгде гаразд сховати и певно сегодня ще понаходять наши козаки, то й вытягнуть тебе хоч бы и з печи, и в болотѣ також не сховаєшся, бо и там они обнишпорять⁷⁾ усѣ кутики: дуже вже вы нам надосолили!

Однак подумав, погадав старый тай выгадав як его сховати. Выкопав у пасѣцѣ ямку, так щобы тѣлько улѣзти чоловѣку до плечей и посадив туды Татарина, а зверху накрыв его улиєм (був у старого зайвий⁸⁾ улий, дуже великій). Тѣлько що обгорнув его гарненько землею, буцѣм то и справдѣ колодка з пчолою, аж бачить — идуть до него козаки.

— Добрый вечѣр, дѣду! — кажуть.

— Спасибѣг! — одказує Дорош.

— А нагодуйте нас, дѣду, медом — просять: — бачите, яка у вас гарна пасѣка!

— Добре, дѣти, каже старый; — є за що и нагодовати; добре набили Татарву!... Идѣть же у хату, на тѣм тыждни по̀дрѣзовав⁹⁾ та тамечки у мене є вже готовый мед.

Деякѣ хотѣли ити у хату, а другѣ не згодились.

¹⁾ коц = покровець, ²⁾ гетьманцѣ = Украинцѣ, що були по̀д властею гетьмана, ³⁾ загѣн = оддѣл вѣйска, ⁴⁾ чос = (од чесати) удар; завдати чосу = выбити, вычесати, ⁵⁾ захрамати = стати хромым, захворовати на ноги, ⁶⁾ очерет = тростина, ⁷⁾ обнишпорити = обшукати, обглядати, ⁸⁾ зайвий = непотрѣбный, лишній, ⁹⁾ по̀дрѣзовав = догадатися: пластры з медом, выбивав мед з улиѣв.

— Нѣ, дѣду, — кажуть, — не хочемо мы тыжневого, давай нам з самого пѣдрѣзу, свѣжого!

— И тойже з пѣдрѣзу — каже Дорош — однаковый.

— Не хочемо мы того, — гомонять козаки — давай нам свѣжого, а не даси, так мы и самѣ вѣзьмемо! — И все захожуются коло великого улия, пѣд котрым сидить Татарин.

Бачить старый, що не переливки;¹⁾ не дати — то они и самѣ перевернуть великій улий, тодѣ вже поминай, як звали Татарина.²⁾ — Ну стрѣвайтеж,³⁾ хлопцѣ, — каже: — як бачу, треба вам дати свѣжого, нѣчого з вами робити! . . . Тѣлько що взявся за одну колодку, чтобы здняти, а козаки и гукнули,

— Давай нам, дѣду, з сеѣ, из великоѣ оттутечка много меду!

— Не можна з сеѣ колодки, — одказуе Дорош.

— Чом? — загомѣли козаки: — давай, кажем, з сеѣ, а не даси, мы самѣ добудемо; нам рук не позычати!

Дорош завѣряе их, що паройки⁴⁾ накинув у сю колодку: так буцѣм не им каже, та они в одно товчуть: — з сеѣ, тай з сеѣ! — Кругом обступили, декотрѣ вже и за колодку берутся. Що тут на свѣтѣ робити? От Дорош и каже:

— Слушайте, хлопцѣ, не руште сеѣ колодки, бо як схочу, то дарьмо, що велика, а не добудете з неѣ и одноѣ краплѣ меду, — хиба тѣлько чортяку побачите! Тай гукнув до Татарина що ему робити.

— Гаразд — одказав один з козакѣв: — я ще на свому вѣку не бачив чорта: — подивлюся, яка в него парсуна!⁵⁾ За улий, — тѣлько пѣдняв, а Татарин як выскалиться,⁶⁾ як зарже не своим голоѣом, а козаки: — Свят, свят, свят! — та в ростѣч, та як мога, на втѣкача.

— Пострѣвайте, хлопцѣ, — гукае Дорош, — я вам меду дам! — А они утѣкають та лаються: —

— Подавися ты своим медом! Годуй того, що пѣд улием сидить! —

Через тыждень, як все втихомирилося, розказав Дорош хуторянам про сю комедію — од них вѣн вже не таився —

1) не переливки = не жарт, 2) поминай як звали Татарина = отправа над ним панахиду, значить: пропав, 3) стрѣвати = зачекати, пождати, 4) паройка = молодой, рѣй по рою, 5) парсуна = особа, 6) выскалиться = показати зубы.

так они вже смѣялися и прозвали того Татарина „чортом“. Три годы жив вѣн у Дороша, а там на теплого Миколы пѣшов у Самарскій монастырь та и перехрестився у нашу вѣру. Знатный вѣйшов з него чоловяга, а вже якій скусный¹⁾ був лѣкаръ; и скотину лѣчить и болячки на людях выгойовав.

Проживав вѣн десь за рѣчкою Орелькою та и оженився; сеж его и внуки — Чортенки, що живуть у Водяных Хуторах.

85. Золотѣ слова.

I.

В своѣй хатѣ своя правда
И сила и воля.

Шевченко.

II.

Менѣ, о Господи, подай
Любити правду на землѣ,
А всѣм нам в купѣ на землѣ
Единомишліе подай
И братолюбіе пошли.

Шевченко.

III.

Не завидуй богатому! — богатый не має
Нѣ приязни, нѣ любви; — вѣн все те наймае.
Не завидуй могучому! — бо той заставляе;
Не завидуй и славному! — славный добре знае,
Що не его люде люблять, а ту тяжку славу,
Що вѣн кровю та сльозами вылле на забаву.
Не завидуй же нѣкому! — дивись кругом себе:
Нема раю на сѣм свѣтѣ, хиба що на небѣ!

Шевченко.

IV

Бог кара неправых,
Правым помагае.

Раз добром налите сердце
В вѣк не прохолоне.

Поки живе надѣя в хатѣ,
Нехай живе, не выгавяй.

Наша дума, наша пѣсня
Не вмре, не загине.

Шевченко.

¹⁾ скусный = здѣбный, мудрый в своѣй штуцѣ.

V.

Все, чим тѣло й дух богатый,
 За одно мы мусим дати:
 Щоб' изнов народом стати:
 Щоб' прийти на свято згоды
 Нам мѣж иншіѣ народы

Б. Грѣнченко.

VI.

„Зроблю“ — сего жахайся слова:
 „Зробив“ — отсе могучих мова.

Грѣнченко.

VII.

Лихо в свѣтѣ не довѣчно
 Мучить нас и боре,
 Бо так само, як и щастѣ,
 Так минає й горе.

Грѣнченко.

VIII.

Ой скоро свѣт буде,
 Прокинуться люде,
 У всяке вѣконце
 Засѣяє сонце.
 Ой ударюж зразу
 У струны живіѣ,
 Прокидайтеся, вставайте,
 Старіѣ й маліѣ!

П. Кулѣш.

IX.

Де є добрѣ люде,
 Там и правда буде,
 А де лихѣ люде,
 Там добра не буде.

М. Чернявскій.

X.

Є перлы безцѣннѣ
 На днѣ, на морскому,
 Ще крашѣ перлины
 У серцѣ людскому.

М. Чернявскій.

XI.

Сором в пѣтъмѣ духа
 Вѣк извѣковати,
 Самому кайданы
 На собѣ скувади!

М. Чернявскій.

XII.

Велика духа людского є сила.
 Вѣн, як скала, здѣймаєсь понад фалѣ,¹⁾
 Як гураган²⁾ летить все далѣ — далѣ,
 Як хмара легкѣ розпинає крыла.

Нема для него нѣ стриму, нѣ вину,
 Зогнилий воздух громом вѣн ворушить,
 Вѣн скалы оре, рѣки, моря сушить,
 Та лиш в недолѣ, в тревоги годину
 Женѣть вѣд него зневѣры потвору,
 Най не паде, лиш най летить все в гору!

Б. Лепкій.

XIII.

Не високо мудруй,
 Але твердо держись,
 А хто правду лама
 З тым ты смѣло борись!

Не бажай ты умом
 Понад свѣтом кружить,
 А скорѣйш завѣзьмись
 В свѣтѣ праведно жить.

И. Франко.

XIV.

Як запорохи³⁾ чоловѣк
 Знести не здужає в очох,
 Так гордости в душѣ людскої
 Не зносити Бог.

Иван Франко.

¹⁾ фалѣ, филя = габа, ²⁾ гураган = буря, ³⁾ запороха = порох, пыл.

86. Сестра жалобница.

(Олександр Кониській.)

Досить часто навѣщує мешканцѣв Европы страшна слабѣсть, що єв зовуть азійскою холерою, тому що до нас заходить она з Азії знад Гангесу. Люде єв дуже боятися, бо она пориває множество людских жертв, и зброятся проти неѣ до завзятоѣ боротьбы, в котрої являються лицарѣ и героѣ, що за одно з лицарями та героями военными заслугують на подив и вдяку у потомности. В Росіѣ, де та страшна пошесть найгѣрше лютилася, заслужили собѣ на лицарску славу сестры-жалобницѣ, т. є. женщины, що з незвычайним пожертвоуанем и нараженем свого жита на найбѣльшу небезпеку несли свои щирѣ услуги недужим, не надѣючися за те нѣякоѣ для себе заплаты. Тому один російскій лѣкарь каже справедливо про них, що они сушѣ Христовѣ сестры.

Про одну таку праведну душу ось що розказовав той лѣкарь :

— Що тѣлько появилася пошесть у Росіѣ, утворили скрѣзь по повѣтах такѣ санитарнѣ вѣддѣлы, що склалися з лѣкаря, хирурга, помѣчницѣ та помочникѣв пѣд проводом лѣкаря; тотѣ оддѣлы звалися летючки. Одною такою летючкою управляв той лѣкарь, а mezi помѣчниками єго була сестра жалобница, що на имя їй було Нѣна. Она була з паньского роду, ще дуже молода, доволѣ просвѣчена, щира така, що єв душа, серце, думки були якбы на долонѣ, Не знати, яка причина привела єв в жалобницѣ, але вѣдай се була потреба єв чистого серця; бо як познати було з єв поступкѣв, так усѣ єв силы пѣдлягали одному високому змаганю працьовати скрѣзь и завсѣгды на других, а не на себе. У неѣ не було слѣдно нѣ жалю за чимнебудь минулым, нѣ нарѣваня, нѣ страху, нѣ сумованя, нѣ радощѣв, навѣть надѣв на лѣпше для себе; она була зовсѣм задоволена з жита свого, яке посвятила цѣлковито для терплячих.

Оттака вдача зробила з Нѣны взорець сестры — жалобницѣ, бо она сполучовала в собѣ незвычайну ревнѣсть в боротьбѣ з недугою и без краю нѣжну прихильнѣсть до недужих та дбалѣсть про них. Она йшла до кожного недужого, хоть бы не знати на яку заразливу слабѣсть занепав, а прийшовши, не цуралася при нему нѣякоѣ роботы и всяку звинно робила. И в такѣ години она ставала як бы не своя, немов перероджовалася. Маленьке

и буцѣм байдуже лице Нѣны якось горѣло, очи еѣ займалися якимсь блеском, округ чола сѣяв якійсь чарѣвний нимб. Просто не людина она тогды була, а втѣлений ангел; ангел житя, зѣсланный Господом боротися з ангелом смерти.

Отже зразу був я, — оповѣдає лѣкарь — з мою летючкою в селѣ Горовѣм. Скоро мы там приѣхали, день — два — оглянули село и сумежнѣ хуторы, я й кажу: — тут холеры не буде и робити тут нѣчого. Село хоть велике, але всѣ обставины добрѣ: стоить на горѣ, на просторѣ; грунт супѣсок; вода в трѣх керницях чиста та погожа — гарна вода. Дворы у людей великѣ, чистѣ, садкѣв чимало, улицѣ широкѣ без смѣтників; але головна рѣч от у чѣм: люде чепурнѣ, чистѣ и з достатками — а в тѣм и вся сида!

Просидѣли мы там дванайцять день, а не маючи роботы, постановили переѣхати на инше мѣсце. Аж ось приѣгає посланецъ та привозить телеграму, щобы чим швидше переѣздити в Киселѣвку, бо там велика холера.

Киселѣвка — се жидѣвска хлѣборобска кольонія. Бачив я по степовѣй Украинѣ всякѣ кольоніѣ, бачив по свѣтах всякѣ людскѣ житла; алеж доки не побачив Киселѣвки, доти нѣчого й похожего не спромѣгся бы выобразити собѣ! Отже в Киселѣвцѣ нема нѣ однѣсенького здатного до роботы чоловѣка; самѣ тѣлько калѣки, слабосильнѣ дѣти, хлопцѣ подлѣпки та жѣноцтво з дѣтьми. А деж робучѣ чоловѣки? Ба! де: розлѣзлися по всѣй Украинѣ; однѣ фурманяць, другѣ крамарюють, третѣ по великих мѣстах ремѣсникують; а до Киселѣвки навѣдуються вряды-годы на свята або просто на спочин.

Якѣ мешканцѣ, такѣ й их житла. Хатки тѣснѣ, кривобокѣ, обѣдранѣ стрѣхи пообвисали; шибки на половину повывиванѣ; дворѣв нема, бо хаты не то що не пообгороджованѣ, а часто обхѣдчастѣ¹⁾ мов самотный курѣнь чабана²⁾ серед степу.

З немалым трудом знайшли мы конецъ села опущену хату, в котрѣй щойно вмерла самѣтна вдова; от мы тут станули кватирую, перевѣвши попереду докладну дезинфекцію. Обѣйшов я потѣм из Нѣною усѣх недужих. У цѣлѣм селѣ розгостилися на добре всякѣ можливѣ недуги, а наибѣльше голодный тиф.

— Ну — кажу, я до Нѣны, — тут є коло кого рук доложити!

¹⁾ обхѣдчастый = такій, що мож его обѣйти з усѣх бокѣв, ²⁾ чабан = пастух.

— Дѣйсно, — промовила она, — над селом, здаеся, тѣлько витае сама смерть. Але будемо боротися.

Цѣлу нѣч Нена не спала, лиш провѣла еѣ на роздумованю и молитвѣ, так нетерпеливо ждала дня, щобы чим швидше забратися до дѣла. Другого дня ще сонце спало, як я встав, Нѣны вже не було, скоро свѣт поспѣшила до недужих.

Так працьовали мы вже мѣсяць и пѣдратовали нещасну Киселѣвку. Тогды то, а найбѣльше через першій тыждень нашоѣ працѣ я запевнився, яка то незвычайно людяна, дѣйсно свята душа ота жалѣбниця. Де була найбѣльша небезпека, де можна було найлекше набратися заразы, туды саме она йшла — та ще як йшла! Йшла до недужих як лицарь на вѣйну — тѣлько не боротися з людьми, розносячи мѣж них смерть, але противно, боротися зо смертею, тым найлютѣйшим ворогом чоловѣка, щобы ѣй не дати поглотити анѣ одного людского житя. Хтож се годен розповѣсти, яка хмара гризоты и розпуки обгортала Нѣну, коли уся наша праця показала ся безсильною супротив смерти. Затеж и не сказати, як она раювала — радѣла, коли хорый выдужав. Дивлячись на еѣ працю, очам своим не йму було вѣры, як еѣ организм выносить таку силу працѣ; де у неѣ сила бересея! Я було обѣйду кѣлька хат з недужими и так ослабну, що як ляжу, так не спроможуся й ногою дивинути; а она хоч скѣлько працьое коло недужого, а скѣнчить из ним, зараз до другого и не видно було на нѣй утомы. Хотя як було придивлятися ѣй, нѣ одною чертою не покаже она, що ѣй тяжко; бачиш було перед собою дивну-предивну людину, що про нѣщо бѣльше не думае, як лиш про недужих та про голодных киселѣвских жидѣв.

Аж пѣд конець третьего тыжня еѣ не пѣзнати було, так дуже змогла ся, я почав еѣ благати, щобы спочила.

— Побережѣть, — кажу, — себе, не переводѣте марне свого житя.

— Нѣ, — вѣдповѣдае она спокѣйно, — такою працею не переводиться житя. Як поѣду звѣдси, тогды спочину.

Тымчасом прийшов приказ, щобы летючку розпустити та, обѣхавши околицю, вертати до мѣста, Я так и зробив, а Нѣна лишилася ще при кѣлькох недужих, що не вспѣли ще пѣднестися на ноги та вже за моим поворотом я мав жалѣбницю забрати з собою в мѣсто.

Недовго тревала моя об'їздка, а несупокѡй о полишену самѡтну жалѡбницю прискорив мѡй поворот у Киселѡвку. Приѣхавши, навѣдуюся до старосты та пытаюся про сестру жалѡбницю. Вѡйт каже, що єв вже другій день не бачив, але она нѣкуда не одѣхала, бо коней из села не брала. Тодѣ я поѣхав чим скорше до хаты, де була наша квартира. Хата була зачинена; я думав, що Нѣна по премногих трудах уживає теперъ одпочинку, та не хотячи перебивати ѡй спокою, поглянув через вѡкно.

Як поглянув так и не стямився — затремтѣв увесь, захитався, так на присну и присѣв, наче менѣ хто косою ноги подтяв.

Мѡй товариш хирург глянув на мене й догадався; зирнув и собѣ у вѡкно та скоро у дверѣ. Я зѡбрав усѣ сили и пѡшов за ним. Входимо у хату — Нѣна лежить мертва посеред хаты; знати було, що померла сеѣ noci на холеру.

Не було що дѣяти — поховали. Усе село збѣглося оплаковати добродѣйку, що всѣм спѣшила на помѡч, а єв саму нѣкому було ратовати, нѣкому було навѣтъ воды подати. Так самѡтною, без людскоѣ помочи, полягла велика трудовниця! То була в Киселѡвцѣ послѣдна жертва холеры.

87. Григорій Таркович першій епископ пряшевскій.

(Юрій Жаткович.)

Тому що мукачѣвска епархія з першу була дуже обширна и было трудно нею управляти, то епископ Де Камелис (1690—1706) основав викарият для вѣрникѡв, якѣ живут за Тисою, в Сукмарѣ, епископ Бизантій (1716—1733) для Марамороша в Сиготѣ, а Йосиф II в 1787 р. для западноѣ части епархії в Кошицях. Сей остатный в короткомъ часѣ перенесено до Пряшева, де викарій дѡстав порожно стоячій монастирь и церков миноритѡв.

Но тому, що викарій лиш в меньших дѣлах мѡг заступати епископа и при управѣ епархїєю не много мѡг помогти епископови — то, коли в 1809 роцѣ помер Андрій Бачинскій, просила мукачѣвска консисторія, обы основав в Пряшевѣ окреме и самостѡйне епископство. Пѡсля довгих переговорѡв из сусѣдными епископами и з римським престолом порадила цареви комисія, яку назначив царь для переведеня сего важного дѣла, щобы для новоѣ пряшевскоѣ епархії одѡрвати 188

приходѣвъ из мукачѣвскоѣ епархіѣ и щобы забезпечити прашевскому епископови 6000 золотых рѣчного доходу.

Царь Францъ принявъ се предложене и дня 16 новембра 1816 року заименовав Григорія Тарковича, крилошанина и капитулярного викарія, першим прашевским епископом.

Григорій Тарковичъ уродився в 1754 роцѣ в селѣ Пасѣцѣ бережанскоѣ жупы, де его дѣдъ быв попом а отецъ дяком. Першу науку побиравъ у свого дѣда Симеона, а гимназію скѣнчив в ужгородскоѣ колегіѣ езуитѣвъ, в котрых чин и сам бажав вступити, но тому що той чин розвязано в 1773 роцѣ, Тарковичъ не мѣг сповнити своих бажань, чого жаловавъ до смерти.

Курсъ философіѣ укѣнчив з одзначенем в Великомъ Варадинѣ, а богослове в новооснованѣй греко-католицкѣй семинаріѣ в Вѣдни. В 1779 р. высвятивъ его епископъ Андрій Бачинскій и именовавъ профессоромъ болословія в духовнѣй семинаріѣ в Ужгородѣ. В 1793-ой роцѣ именовано его парохомъ в Гайду-Дорозѣ, но туй не были ним вѣрники дуже задоволенѣ, бо слабо говорил по малярски. З тоѣ причины перейшовъ в 1797-ѣмъ роцѣ на ужгородскій приход, де вѣрники полюбили его щиро за прекраснѣ его проповѣди. В 1803-ѣмъ роцѣ бывъ именованный цензоромъ славянскихъ книгъ при университетскоѣй друкарнѣ в Будинѣ, 1804-ого року крилошаниномъ мукачѣвскоѣ капитулы, а 1813-ого прашевскимъ викаріемъ.

Зъ викарія именовано его прашевскимъ епископомъ, але сего именованя зъ причины старости и частыхъ хворѣбъ не хотѣвъ зъ початку приняти и лиш на настойчивѣ заходы царскоѣ канцеляріѣ принявъ в 1818-ѣмъ роцѣ, але щойно в 1821-ѣмъ роцѣ рукоположивъ его на епископа Алексій Повчій, мукачѣвскій епископъ в краснѣбрѣдскѣмъ монастыри. Было се рѣдкое и трогачуѣе свято, коли 72 лѣтнийъ старецъъ рукополагавъ 67 лѣтнего старця. Померъ Тарковичъ в 1841 роцѣ, переживши красныи вѣкъ, бо 87 лѣт.

Тарковичъ бывъ по своѣй натурѣ правдивымъ подвижникомъ, котрый не любивъ заниматься свѣтскими дѣлами — лишъ постити, молитися и читати религійнѣ книги; не дивно отже, що безперестанно бывъ в грошевыхъ клопотахъ, хотяи живъ дуже скромно. Вѣн сам и не управлявъ своєю епархією, а полишивъ управу своимъ секретарямъ, особливо Василеви Поповичеви, котрый ставъ потѣмъ мукачѣвскимъ епископомъ.

88. Славянскій гимн.

(Святополк Чех. — Перевѣвъ Василь Пачовскій.)

Ой разом, братя, досить вже сварѣвъ,
 Досить тягли нас до чужих чварѣвъ¹⁾
 Досить погромѣвъ в славянскѣ роды,
 Шкодникѣвъ вытнем мечами згоды,
 Славяне, разом, збудуем храм —
 В нѣм наша воля, смерть ворогам!

З рѣвными рѣвнѣ, д' одноѣ цѣли,
 З вольными вольнѣ злучимо силы;
 К зениту²⁾ неба слава ся здвигне,
 Катѣвъ славянства кара постигне!
 Славяне разом, збудуем храм —
 В нѣм наша воля, смерть ворогам!

Чей наши рѣднѣ, милѣ краины
 Зацвитутъ раем волѣ з руины,
 Неволѣ збувшись, будуть яснѣти
 Як найдорожшѣ на свѣтѣ цвѣты!
 Славяне, разом! Збудуем храм,
 В нѣм наша воля, смерть ворогам!

Гей, линьте разом, над чола мужнѣ³⁾
 Отчин славянских прапоры дружнѣ,
 Вѣсти днѣвъ лѣпших гучно спѣвайте,
 Весело нову славу стрѣчайте!
 Славяне, разом! Збудуем храм —
 В нѣм наша воля, смерть ворогам!

89. Народнѣ приповѣдки.

1. Повный колос гнется до землѣ, а порожный до горы стирчить.

2. Як бѣдный плаче, то нѣхто не баче; а як богатый скривиться, то всяке дивиться.

3. Не мѣсце чоловѣка красить, а чоловѣк мѣсце.

4. Вѣд сердца до Бога навпростець дорога.

¹⁾ чвары = свары, ²⁾ зенит = верх, ³⁾ мужный = отважный, хоробрый.

5. Хто в бѣдѣ дав — два разы дав.
6. Добрѣ дѣти и на ноги поставлять, а злѣ з ног звалыть.
7. Хоть правду женуть люде, але правда завше буде.
8. Правда из дна моря выринає, а неправда потопає.
9. Хто в свѣтѣ не бував, той дива не видав.
10. Роби, небоже, то й Бог допоможе.

90. Смерть матери Юговенкѡв¹⁾.

(Сербскѣ народнѣ думы и пѣснѣ — переклав Михайло Старицкѣй.)

Боже милый, що-ж то дива й чуда!
 От зѡбралось на Косовѡм вѡйска,
 А мѣж вѡйском Юговенкѡв девять.
 Ще й десятый сам Богдан-Юг сивый.
 Молить Бога Юговенкѡв мати,
 Абы дав ѣй соколинѣ очи,
 Та срѣблестѣ лебединѣ крыла,
 Щоб' змогла летѣти на Косове поле,
 Позирнуть на девятьох Югенкѡв
 Й на старого батька их Богдана.

Що просила, выпросила в Бога:
 Дав Господь ѣй соколинѣ очи
 И срѣблестѣ лебединѣ крыла.
 Полетѣла на Косове поле,
 Знайшла мертвых Юговенкѡв девять
 И старого батька Юг-Богдана.
 Девять списѡв встромяно над ними;
 На тих списках соколѡв є девять . . .
 Коло списѡв девять добрых коней.

От, заржало девять добрых коней,
 Заквилито й соколѡв ще девять . . .
 Але мати дуже серце мала,
 Не зронила й одноѣ слезины;
 Забирає девять добрых коней,
 Забирає й соколѡв ще девять,
 Тай вернулась до бѣл²⁾ двору з ними.

¹⁾ Такѣ краснѣ народнѣ думы як Украинцѣ мають ще лише Сербы. Отся дума оповѣдає про битву Сербѡв з Турками на Косовѡм поли та про жаль матери по втратѣ девятьох синѡв-лицарѣв та старого воеводы Юга-Богдана, их батька, в 1389 роцѣ, ²⁾ бѣл = бѣлого.

А невѣсти взрѣли матѣр здалѣ
 И побѣгли ѣй на зустрѣч з двору:
 Заридало девять сирѣт ревно —
 Закувало удовоньок девять;
 Враз заржало девять добрых коней,
 Заквилило й соколѣвъ ще девять . . .
 Але мати дуже серце мала —
 Не зронила й одноѣ слезины.

У ночи, як по пѣвночи стало,
 То заржав Демянѣвъ кѣнь Буланко.
 Пыта мати Демянову жѣнку:
 — Моя доню, Демянова жѣнка!
 Чого рже Демянѣвъ кѣнь Буланко?
 Чи ще хоче бѣлоѣ пшеницѣ,
 Чи жада вѣн з Звечана¹⁾ водицѣ? —
 Одмовляє ѣй Демянова жѣнка:

— Ой, свекрухо, Демянова мати!
 Кѣнь не хоче бѣлоѣ пшеницѣ,
 Не жада вѣн з Звечана водицѣ;
 А Демян його так призывчаѣвъ, —
 До пѣвночи лиш обрѣк жувати,
 А з пѣвночи вирушать в дорогу:
 То й сумує за своим вѣн паном,
 З жалю рже, що не привѣз до дому!

И тут мати вдержала серденько, —
 Не зронила й одноѣ слезины.
 Як у ранцѣвъ почало свитати,
 Аж два круки чорнѣ з поля линуць;
 У крови им по рамена крыла,
 Чорна кровця на дзьобах засохла,
 Несуть круки юнакову руку
 З золотым ще й перстеном на пальци.

Несуть руку, кидають на лоно
 До тѣѣ матери староѣ,
 Взяла руку Юговенкѣвъ матери,
 Зо всѣх бокѣвъ огляда кроваву,

¹⁾ Звечан = рѣчка-невеличка, але дуже быстра.

Далъ ѿ кличе Демянову жѣнку:
 — Моя доню, Демянова жѣнко!
 Ци пѣзнала-б ты, чия рука се? —
 Одмовля ѣй Демянова жѣнка:

— Ой свекрухо, Демянова мати!
 Тож рученька нашого Демяна!
 Я спѣзнала золотый перстень, мамо,
 Бо се той, що я дала на слюбѣ! —
 Взяла мати Демянову руку,
 Зо всѣх бокѣв огляда кроваву,
 И до неѣ промовляе стиха:

— Моя ручко, яблунятко красне!
 Деж росло ты? Де тебе зѣрвано?
 Росло в мене, в матери на лонѣ,
 А зѣрване на Косовѣм поли! —
 Заболѣло тодѣ серце в неѣ,
 Заболѣло и розбилося з жалю,
 По сынах, по девятьох Югенках,
 По десятѣм Юг-Богданѣ сивѣм.

91. Заложене университету в Празѣ.

(З читанки Барвѣньского).

Чеській университет в Празѣ zaloжено в 1348 р. за короля Карла IV.

Карло IV вихововався од дитинства на чужинѣ, головно в Франціѣ и Италиѣ. Але в чужих краях з'ужив вѣн лѣпше свои лѣта, як его батько Иван, якого гонила по божому свѣтѣ жажда лицарскоѣ славы, игры та бажане розкошей. Карло вернув до Чех и хотѣ вихований в чужих звичаях, полюбив щиро свою отчину, еѣ звичаѣ и обычаѣ. И був щирим Чехом.

В Парижу студіовав Карло в университетѣ, де спѣзнав велике значѣня наук, якѣ ширили романьскѣ университеты и на все житя загорѣв любовю до наук та вѣдомостей. Коли вернув до Чех, забажав перенести и до свого крѣвѣвства ясне промѣня науки та знаня. Жадне ниьше мѣсто в его королѣвствѣ не могло лѣпше надаватися до заложения найвысшоѣ школы — як Прага.

Перше, що перед заложенѣм университету треба було зробити, се було треба дѣстати дозвѣл од папы; без такого дозволу

по тогдышному звичаю не мож було законно основати найвысшоѣ школы. Щобы отримати дозвѣлъ, высылає Карло зараз по смерти свого батька повновласника до папы Климентія VI, якій був тодѣ в Авиניонѣ (1346). В 1347 роцѣ дня 26 сѣчня (януара) выдає папа булю, якою дозволяє заложити университет в Празѣ, сю булю привезено скоро до Чех и там торжественно проголошено єѣ.

Другою важною рѣчею було скликанє станѣвъ чеського королѣвства. В 1348 роцѣ скликав Карло сойм, на якѣм станы не тѣлько згодилися на заложенє найвысшоѣ школы, а ще й просили о як найскорше єѣ заложеня.

По сѣм выдав Карло IV дня 7 мая 1348 р. основну грамоту, в якѣй говорить, що єго горячим бажанєм було, щобы чеське королѣвство, яке вѣн любить понад всѣ иньшѣ землѣ, прикрасити великим числом мудрых мужѣвъ, щобы вѣрнѣ горожаны того королѣвства, жаднѣ оводѣвъ добрых наук, не мусѣли жебрати о чужу милостиню, а в своим власнѣм королѣвствѣ могли знайти стѣлъ заставлений духовою поживою.

Университет дѣлився на чотыри организаціѣ по народностям: чеська, баварська, польска и саська. Членами университету и народѣвъ по краям, вѣдки хто походив, були професоры и студенты без розлуки.

Студенты чотырнадцятото вѣку як в иньших тогдѣшних университетах так и в Празѣ были по бѣольшѣй части старшѣ як за наших часѣвъ, особливо на высших выдѣлах, головно теологичнѣм, правничѣм и лѣкарськѣм, до яких приймали щѣйно по укѣнченю артистичного або фильософичного выдѣлу.

Слухачами тыхто высших факультетѣвъ были звыкло особы, затрудненѣ в рѣжных занятях, часто в высоких урядах и з высокими почестями, особливо духовными. Велике число було крилошанѣвъ та иньших церковных достойникѣвъ, якѣ были сынами шляхотских родин, иньшѣ не были ще высвяченѣ, або приходили из своими педагогами або информаторами, якѣ звыкло из своими питомцями самѣ вписовалися в университет и кѣнчили свои студіѣ.

Не меньше число студентѣвъ було из заможных кляс тогдѣшного мѣщаньского стану з чеськоѣ державы та иньших сусѣдних. Именно были тут сыны богатых купцѣвъ и банкирѣвъ, якѣ по укѣнченю студіѣй вертали до склепѣвъ и далѣ их вели.

Худобнѣ студенты з дальших земель приходили як фамулѣ або слуги богатых паньских сынѣв и були рѣвночасно их товаришами. Иншѣ помагали собѣ, збираючи для себе жертвы. З помежи себе высылали послѣв до рѣжных особѣв, особливо духовных в Празѣ, з листами або вершами зложенными спеціально для тоѣ цѣли, повными смѣшных жартѣв. Що худобнѣ студенты зѣбрали в той спосѣб, дѣлили межи себе.

92. Три шляхи.

(Тарас Шевченко.)

Ой три шляхи широкиѣ
До купы зѣйшлися!
На чужину з Украины
Браты розѣйшлися;
Покинули стару матѣр,
То й жѣнки покинув,
А той сестру, а найменьшій
Молоду дѣвчину.

Посадила стара мати
Три ясенѣ в полѣ,
А невѣстка посадила
Высоку тополю;
Тры яворы посадила
Сестра при долиниѣ,
А дѣвчина заручена
Червону калину.

Не принялись три ясенѣ,
Тополя всыхала,
Повсыхали три яворы,
Калина зѣвяла.
Не вертаються три браты.
Плаче стара мати,
Плаче жѣнка з дѣточками
В нетопленѣй хатѣ;
Сестра плаче, йде шукати
Братѣв на чужину,
А дѣвчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертаються три браты,
По свѣту блукають,
И три шляхи широкиѣ
Терном заростають . . .

93. Притча про житя.¹⁾

(Иван Франко.)

Було се в Индіѣ. Степом безлюдным
Йшов чоловѣк. И враз напав на него
Голодный лев. Побачивши звѣрюку
Ще здалека, почувши рык еѣ,
Почав тѣкати чоловѣк шо духу.
Тѣкаючи, наскочив вѣн нараз

¹⁾ Ся притча взята из старинноѣ повѣсти про Варлаама и Йоасафа.

На глубоченну балку.¹⁾ Не було
 Часу вертатись, не було де скритись,
 А звѣр вже близько. Бачить чоловѣк,
 Що из стѣны безоднѣ, из стрѣмкого
 Скального обриву худа берѣзка
 В щѣлинѣ выросла й вершок зелений
 Понад безодню к сонцю пѣднимає.
 Не довго думаючи вѣн вчепився
 За ту берѣзку; держачись руками
 За пень єѣ, повис над горлом темным.
 Аж поки, бовтаючи там ногами,
 На щось твердого крыхту не оперся.
 Тодѣ аж одѣхнув и дрож смертельна
 Потроха щезла. И почав тодѣ.
 Сѣрома²⁾ озиратися довокола,
 Де вѣн и що з ним?

Першій зирк³⁾ єго
 Впав на корѣня деревця, в котрѣм
 Була єго єдина опора.
 Що за притичина?⁴⁾ Глядять: двѣ мыши,
 Одна бѣлая, друга чорна пильно,
 Запопадно и ненастанно й прудко
 Гризуть корѣня того деревця;
 Лапками землю порпають, працюють
 Немов нанятѣ, щоб' єго пѣдпору
 Пѣдгрызти, пѣдкопати, повалити.
 И похололо в того чоловѣка
 На серцѣ, бо в тѣй хвилѣ лев розжертый
 Надбѣг над пропасть и єго побачив
 И лютым ревом вѣдгомѣн збудив.
 Не мѣг єго дѣстати, але люто
 Глядѣв з горы, скакав и землю грыз,
 Ждучи, аж вѣн у гору знов пѣдлѣзе.

И глянув в низ у пропасть чоловѣк
 И бачить, що на днѣ тїєѣ⁵⁾ балки

¹⁾ глубока яма, вир, ²⁾ сѣрома = бѣдолаха, ³⁾ зирк = погляд, ⁴⁾ притичина = пригода, ⁵⁾ тїєѣ = тоѣ.

Страшна гадюка вся и широко
 Пащеку рознимає, жде лишень,
 Щоб' вѣн упав для неѣ на поталу.¹⁾
 Померкло в головѣ у чоловѣка,
 За серце стисло и холодным потом
 Все тѣло облилось. Та враз почув,
 Що те, о що опер вѣн ноги, якось
 Ворушиться.²⁾ Зирнув, аж пробѣ': се
 Гадюка звита в клубок, що в щѣлинѣ
 Дрѣмала. Рад був скрикнуть чоловѣк,
 Та голос в горлѣ задусив переляк.³⁾
 Рад був молитись, та трѣвога вбила
 Побожну думку. Наче труп холодный
 Вѣн высѣв, певный, що в найближшѣй хвилѣ
 Корѣня мыши пѣдгрызуть, гадюка
 У ногу укусить, сил в него не стане
 И вѣн упаде в низ змѣ в пащеку.

А в тѣм, о диво! На гильках берѣзки
 Побачив той нещасный чоловѣк
 Гнѣздо чмелѣв. У щѣльнику⁴⁾ малому
 Було там трохи меду, а чмелѣ
 Всѣ полетѣли в поле за пожитком.
 И закортѣло чоловѣка того
 Покушать меду. Напруживши силу,
 Пѣднявся трохи в гору и устами
 Досяг щѣльник и ссать его почав.
 И враз немов рукою одняло
 Ёму вѣд серця; солодошѣ меду
 Заставили его про все забути:
 Про льва, що вив ёму над головою,
 Про мыши, що его пѣдпору грызли,
 Про смока, що в низу ёму грозив,
 И про гадюку, що у стѣп сычала.
 Про все, про все, забув той чоловѣк,
 Найшовши в тых краплинах медовых
 Несказану, високу розкѣш раю.

¹⁾ на поталу = на пожертвѣ, на погибель, знищеня, ²⁾ ворушиться
 = порушатися, ³⁾ переляк = страх, ⁴⁾ щѣльник = вошина з медом.

Сей чоловѣк, браты, то кождый з нас.
 Житя важке, природа нам ворожа.
 И тысячѣ пригод и небезпек
 З усѣх бокѣв усе нас окружають,
 Як того мужа, що там в балцѣ висѣв.
 Голодный лев над вами, то є смерть,
 А смок в низу, то вѣчне забутя,
 Котре грозить, всякого пожерти.
 А мыши: чорна й бѣла — день и нѣч,
 Що ненастанно вѣк наш пѣдгрызають,
 А та гадюка пѣд ногами, братя,
 То наше власне тѣло, непостѣйне,
 Слабе и хоре, що нам в кождѣй хвилѣ
 На вѣки може службы одказати.
 А та берѣзка, за котру вчепившись,
 Мы думаем спастися вѣд погубы.
 Се людска память-щира та коротка.
 Нема нам виходу из того горя,
 Нема ратунку. Та одно лиш нам
 Лишилось те, чого нѣяка сила,
 Нѣяка нам пригода взяти не може:
 Се чиста розкѣш братньоѣ любви,
 Се той чудовый мѣд, которого крапля
 Розширює жите людске в безмѣр,
 Пѣдносить душу понад всю трѣвогу,
 Над всю турботу изза дѣл минувших
 В просторы повнѣ свѣтла и свободы
 Хапайте сквапно¹⁾ краплѣ тѣ, браты!
 Бо лиш в тому, що сердце ваше чує,
 Чим груди повнѣ, чим душа живе
 У розкоши любви и бажаню,
 В братерствѣ, у надѣѣ, у змаганю
 До высших, чистых цѣлей весь ваш рай!

¹⁾ сквапно = кваплячися, пилуючи, скоро.

94. Квѣтна недѣля.

(Идиля — Микола Вѣконьскій.)

Из поза лѣса выйшло сонце. Цѣле село потонуло в його свѣтлѣ. Зеленѣють вербы на долинѣ, а Царова гора як вродлива дѣвчина запышалася, усмѣхаєся в обѣймах сонца. Сѣрым обрусом постелилася на нѣй тѣнь Сороковоѣ стодолы.

В церквѣ правлять всеночне.

Пѣд церквою клячаты бабы в бѣлых кожах. То тѣ, що робили цѣлый ранок пироги тай припѣзнилися трохи. Як прийшли, не годнѣ вже були дѣпхатися.

Крѣзь дверѣ вылѣтає на двѣр дякѣв голос. Як сокѣл на дужих крылах. Летить аж до паньского саду и вѣдтам знов вертаєся.

Воздух пахне запахом весны. Закрадаєся до церкви и выганяє з неѣ запах свѣчок.

З поля несе вѣтер на легоньких крылах пѣснѣ жайворонкѣв.

Люде и жайворонки славят творця вселенноѣ . . .

Всеночне скѣнчилось. Стають в довгій ряд малѣ и великѣ дѣвчаты и хлопцѣ, бабы и чоловѣки. Всѣ рѣвнѣ перед Богом . . . Ряд посуваєся наперед.

— Во имя Отца и Сына . . . и губиться решта слѣв.

Передный згинаєся, цѣлує образ и хрест, а потѣм попа в руку. Пѣп дає єму гилячку лозы.

Бють поклоны, пѣвголосом шлють до Бога раннѣ молитвы. Наче лѣс в церквѣ шумить. Мѣшаються слова тых, що на долинѣ и тых, що на хорах. А попѣд самым склеплѣнем плыве дякѣв голос. Гей бы хотѣв заглушити помѣшанѣ слова молитов тай не годен. Дяк спѣває про Христа, як в'ѣздив до Єрусалиму, а народ стелить йому по дорозѣ квѣты.

Не чути спѣву жайворонкѣв . . .

Як пчолы з улія высыпалися люде з церкви. Их лица блѣдѣ. Шѣсть недѣль посту минуло. Бараболька з юшкою тай хлѣб з олайом. В недѣлю борщ заблѣненный молоком . . .

Як з рукава сыпятся з дверей. А на дворѣ смѣєся до них сонце усмѣхом весны.

— Дозволь ще, Господоньку, тыждень пережити и Великодня дочекатися.

— Щобы хоть гарно було на дворѣ! Повѣдають старѣ: як в квѣтну недѣлю, так на Великодень.

— Ей, куме, здався бы дощик на свята. Озимина не за-зеленѣла як треба.

Довкруги церкви вганяють дѣти. Повставали раненько, з цѣлого села зойшлися, бо пѣп лозу роздає . . .

— Лоза бѣ, не я бю, од нинѣ за тыждень Великдень! — И вдаряє один одного через плечѣ.

Одскакують базьки од гилячок й котяться по зеленой травѣ.

Луць Черкасѡв розплакався, бо з оповѣщенем про прихѡд Великодня лоза якогось шибеника твердо переѣхалася по його плечах.

Жайворонки ще дужше розспѣвалися, аж в ухах лящить. Помѣшалися из собою их пѣснѣ, як людскѣ молитвы в церквѣ.

Луць хлипає, втирає сльозы — але вже по хвилѣ выбѣгає усмѣшка на его устах. Розглядається, кого бы то своєю лозою почестовати . . . На нѣй вже всѣ базьки пооблѣтали . . .

Серед дороги зойшлися дѣвчата. Як вѡвцѣ на пасовиску, коли сонце дуже пражить. Радять, як вбиратися на Великдень. В кацабайках ще зимно буде . . . Щобы хоть на дворѣ коло пасок не стояти, а то померзнуть ще.

— Ну и як . . . ? Як котра сѡче . . .

Як макѡв квѣт зацвитуть за тыждень на великодных играх. В новеньких хустинках, в пышных вышивках. И коралѣв навѣшають. Хлопцѣ очи позавертають.

— Параню, а ты проликнула вже базьку з священѡѣ лозы?

— Та по що?

— Мои бабуня казали, що хто ковтне базьку, той не буде кашляти . . .

— Чекай, я проковтну . . .

И пѡйшли на долину. Великій дзвѡн кликав людей на службу божу . . .

95. До народноѣ пѣснѣ.

(Богдан Лепкій.)

О, пѣсне народна! Одна ты мене
Лиш одна ты мене не лишаєш,
И куды тѡлько доля мене не жене —
Ты за мною як пташка лѣтаєш.

В далекому краю, в чужої сторонѣ,
 В час безмовного, сѣрого суму
 Про степы и могилы спѣваєш менѣ
 Як украиньскій степ довгу думу.

О, пѣсне моя! Що найкрасшого є
 В серци й мысли народу мойого,
 В твоих звуках як в арфѣ безсмертної жиє,
 Ждучи воскресеня свойого.

Ждучи на момент, коли з людских грудей
 Выйде воля розкута, свободна —
 В бѣй на смерть и житя попровадить людей,
 Не хто иньшій — лиш пѣсня их рѣдна.

О, пѣсне народна, одна ты мене,
 Лиш одна ты мене не лишаєш,
 И куды тѣлько доля мене не жене,
 Ты за мною як пташка лѣтаєш.

96. Що то молодѣ лѣта!

(Частина з оповѣданя „Три долѣ“ М. Вовчка.)

У слободѣ¹⁾ я родилась — Пятигѣр. Там не далеко вѣд нас — стара жѣнка выкопала печеры у крейдяної горѣ. Трыццять, чи сорок, лѣт копала, — такѣ великѣ выкопала, Господи! Бувало мы ходимо малыми по тых печерах, — запалимо вѣти сосновѣ тай ходимо; а хѣд вузенкій та низкій и дуже трудный. Мѣж людьми иде, що була та жѣнка вельми древня²⁾ и немѣчна — а духа великого. Бувало, як вже вѣ сила перей-мєся, як упаде по трудах тяжких, то тѣлько заплаче до Бога, и — як зѣла пѣд росою — знов оживає тай знов копає и копає. Була она Господом улюблена. Така осталась память єѣ свята.

Як выйти з тых печер та стати вѣд сонця — перед тобою все тѣлько горы крейдянѣ бѣлѣють высокѣ; а мѣж горами тыми вузенька рѣчка, прозора и глубока журчить. Прудко бѣ-жить та рѣчка гонѣв из двайццять до самоѣ луки зеленоѣ, —

¹⁾ слобода = село, ²⁾ древній = старый.

по луцѣ вже тихо и широко розливаеся и тихо далѣ лелѣе по-
пѣд гаями, а там у високих очеретах десь пропадае.

Слобода наша над самою лукою рѣчковою, на пяти горах
стоитъ крейдяных, осаджена високо вѣд ворога — Татарина,
щобы нагло не збѣг — люде здалека зоглядали з гѣр, хова-
лися и ратовалися. Горы вже тѣ травною зеленѣють, заросли
садками густыми. Мѣж бѣлыми хатками цвите и вишня рясна
и тонковерха тополя дрѣбным листом шелестить; над ворѣтьми
темна дрѣболиста груша як наметом укрывае, на березѣ калина
розрослася, повыростали вербы. З гѣр на воду городы бучнѣ
розвелись. Там то зѣля, овочу! Там то цвѣту! Там то стеже-
чок и до воды и до сусѣды и до другої!

Наша хата стояла на горѣ на самому шпилечку. Далеко
и широко навкруги очима скинути.

Як то часто приходять менѣ на ум молодѣ лѣта: де що
було, як . . . Вже старуха сива, а память молода не забулася.

Бувало выйду, сяду на приспѣ, прислухаюся, придивляюся.
Вечер тихій; сонечко за гору падае, блищить вода червоно
и тихо лелѣе — не ропче¹⁾, коло каждої хаты гомѣн чути;
там череду з пашѣ женуть, а там пѣсень спѣвають, а за рѣчкою
ковало куе . . . А ось вже и смеркае небо, мерхне и втихае
земля, втихае — усе тихо. Нѣч обняла. Высыпались зорѣ зо-
лотѣ; зѣйшов ясный мѣсяць и все те у прозорѣй водѣ забли-
щало; а там защебетав соловейко, защебетав другій.

Я отця, неньки не знаю; ще в сповиточку зѣсталася
сиротою и приняв мене мѣй родич до себе — Павло Булах
звали. Ёго жѣнка мене выкохала сполом²⁾ з своєю дочкою;
в их хатѣ я зросла, у них опѣсла и служити осталася.

Родич мѣй був господарь заможний, хлѣбороб: шѣсть пар
волѣв у него велося, два плуги орали на хлѣб; брав и сѣно-
жати у людей з сторѣн. Ходив вѣн часом и на Дон, — не що
року, а так, як єму по выгодѣ; привозив бувало рыбу — чума-
ковав. Як ходив, то не поспѣшаючись, а вже вѣд дому до Дону
як по своему садку гуляє. Було як прийде до дому та веселый.
— Жѣнко — каже — а та крыниця в степу, бѣля Добленых
могил, зовсѣм засыпалася . . .

¹⁾ роптати = шумѣти, ²⁾ сполом = спѣльно.

Жінка хоч и не знає, що там за крыниця така, а зараз пожалкує звичайненько: — Отсе, каже, шкода крынички! И чи зовсім таки засыпалася?

И він почне розказовати, як то було за батька и як тепер настало . . .

Була в них дочка Катря. Було як вбереса, — одиначка, то вже нічого не жалковали для неї — плахта на ній шовкова, хустка з золотими квітками, — звяже, а з правого боку квіточка. Корсет зелений з байки,¹⁾ або з сукна. Коса в неї була така, що и рукою не зсягне, а косників²⁾ не носила, тільки стрічка вплетена, червона або голуба.

Весною скресла³⁾ крига, потанув сніг, из стріх закапало, а з гір струмочки покотилися; сонечко гріє изза весняних хмарок; вітрець дрімливий та теплий якійсь паше . . . Катря вже веснянки заспівала. Иде слободою и співає и дівчат на улицю выкликує. Житя молоде! пішло вже та з водою!

Весна иде та иде. Ось вже и небо голубе и чисте, и вода голуба, просвітчаста.⁴⁾ Сонечко блищити и горити; гаї розвиваються; садки зацвітають; у вечері десь тьохнув соловейко на лестяному клені; кує зазуля на високій березі; гуде пчола, мигтять молоді метелики⁵⁾ понад молоденькою травою, хрущі літають, гудучи . . . Якійсь гомон, гук якійсь, чи згод землі, чи з воды, чи з неба! . . . Дожидаємо вечера, а в вечері — на могилу. Ледво с'яють місяцеві роги, тихо усе, — тільки мы співаємо, та десь млын меле та вода з берега плескає . . . У празник бувало мы зарані кинемось до церкви, а з церкви на слободу. Гукає, збирає Катря дівчат: — Дівчатонька! ходімо на могилу! — Ні, ходім у садок! — Там красше! А там лучше. — А там веселійше!

И там и там! И всюды гарно, и всюды весело, и всюды красно! И весела громадка дівчат жене и пісня и регот несезя . . .

Що то молоді літа, золоті людям! Що задумав, все єму можна, все єму вдірадбно, все втішно; а старому — як завязано!

¹⁾ бая, байка = волохате сукно, ²⁾ косник = стяжка до косы, ³⁾ поломилася, ⁴⁾ просвітчаста = прозора, ⁵⁾ метелик = мотыль.

97. Пан и Иван в дорозѣ.

(Стефан Руданьскій.)

I.

Издойшлися пан з Иваном,
По свѣтѣ мандрують . . .
Разом ѣдять, розмовляють,
Разом и ночують.

На кождому через плечѣ
Висить по торбинѣ,
Лиш пан таки у чемерцѣ,¹⁾
Иван в козушинѣ.

Идутъ они дорогою,
Стали ночовати,
Аж пан собѣ задумує
Хлопа ошукати.

Тай говорить до Ивана:
— Знаєш що, Иване?!
Годилоб'ся попоѣсти! . . .
— Та щож? Ъймо, пане!

— Але знаєш що, Иване?
Починаймо з твоѣ!
Як твоя буде порожня,
То тодѣ до моѣ . . .

— Добре, пане! — Иван каже,
Зняв свою торбину,
На травицѣ зелененькѣй
Простелив свитину.

Попоѣли таки добре,
Голод придусили . . .
Рано встали, до снѣданя
Торбину кѣчили.

Прийшов вечѣр. Знов у поли
Стали ночовати.
Вже панови свою торбу
Треба починати . . .

Але пан собѣ нѣ слова,
На землѣ лягає.
Кладе торбу пѣд головы,
Хлопа замовляє²⁾ . . .

— Що бы ты робив, Иване, —
Пан зачав пытати,
— Якбы тобѣ довелося
Таке поле мати? . . .

— А щож, пане, я орав бы,
Хлѣбом засѣвав бы,
Та ходив бы до Одесы,
Сѣль и грошѣ мав бы . . .

— А що я, не так зробив бы —
Пан почав казати,
— Я казав бы на сѣм поли
Мѣсто збудовати . . .

— Там бы в мене стояв палац,
Там пѣд ряд крамницѣ³⁾
Там перекупки з булками,
А тут двѣ рѣзницѣ . . .

— От тодѣ приходить, Иване,
В мене балювати! . . .
— Ет, спасибѣ, — Иван каже —
Лучше будем спати!

¹⁾ чемерка = коротка верхня паньска одѣж, ²⁾ замовляє = заговорює,
³⁾ крамниця = склеп.

Незабаром коло пана
Став Иван хропѣти,
Незадовго коло нього
Став и пан сопѣти.

Только що пан заснув добре,
Иван пѣдѣйнявся,
Та до паньскоѣ торбины
И сам присотався . . .

То и курку, и печеню,
И кавалок кишки,
Все, що було у торбинѣ,
Стеребив до кришки.

— А по мѣстѣ, звѣсне дѣло,
Собаки ходили . . .
То они то вашу торбу
Певно стеребили! . . .

Пробудився пан раненько . . .
Пропаща година! . . .
Хоче ѣсти бѣдолаха,
Та пуста торбина! . . .

Розбуджує вѣн Ивана
Та його й пытає,
А Иван стиснув плечима
Тай вѣдповѣдає:

— А щож, пане, таж вы вчора
Мѣсто будовали . . .
Тут стояло двѣ рѣзницѣ . . .
Там булки стояли . . .

II.

Посвистав пан по торбинѣ,
Нѣчого дѣяти! . . .
— Вставай — каже — вже, Иване,
Пѣдем мандровати!

Пѣшли они, идуть степом,
Тяженько зморились.
Аж на силу перед вечѣр
До села прибылись.

Идуть они в коловорот,
Аж блукає гуска.
Иван гуску та в торбину:
Є вже и закуска . . .

Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили . . .
Спорядили, як годиться,
У пѣч посадили . . .

Але пан гадає знову
Хлопа ошукати
Тай говорить — Щож, Иване!
Мы лягаймо спати!

— Та кому из нас присниться
Кращая закуска,
То вже цѣла тому завтра
Достанеться гуска! . . .

— Та як спати, то и спати,
Нѣчого дѣяти! —
Постелив Иван свитину,
Тай лягає спати . . .

Серед ночи захропѣв пан;
Иван пробудився,
Из'ѣв собѣ цѣлу гуску,
Тай знов положився.

Рано будить пан Ивана
Та давай казати:
Як то Бог його до себе
Просив балювати.

Та якіъ там potravы
Йому подавали,
Та як його всѣ святіъ
Бсти припрошали.

— Анѣ слова! — Иван каже —
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як вы ѣли
Якѣсь марципаны . . .

Та дивлюсь, що не голоднѣ,
Маєте закуску,
Тай сѣв собѣ коло печѣ
Тай стеребив гуску! . . .

— Чи то правда? — пан пытає —
Всю из'ѣв, Иване?!
— Та абы я так здоров був,
Як всю из'ѣв, пане!

Дымом здымѣв пан голодный
А Иван озвався:
— Хтѣв когось пан ошукати,
Тай сам ошукався . . .

98. Едвард Еган.

Идучи из Ужгорода до Середнього коло першоѣ горы, перед котрою дорога роздѣляється на двоє, по правоѣй руцѣ увидимо красный мраморовый хрест. Есть се памятник Едварда Егана, того Егана, котрый був ревным приятелем Русинѣв и котрый пѣсля короткоѣ, для Русинѣв хосенноѣ дѣяльности, помер на сѣм мѣсци в 1902 роцѣ.

Едвард Еган походив з Ирландіѣ, того малого краю, що веде завзяту боротьбу проти Англіѣ о свою самостѣйнѣсть. Ёго батько прийшов в Угорщину як учитель англійскоѣ мовы, Едвард посвятився науцѣ господарства и став инспектором молочного господарства при министерствѣ рѣльництва в Будапештѣ. В тѣм часѣ Русины в Угорщинѣ чим раз бѣльше и бѣльше худобнѣли, тому тогдашний мукачѣвскій епископ Юлій Фирцак порозумѣвся из всѣми послами своѣѣ епархіѣ и зажадав од малярского правительства помочи и пѣдпоры для Русинѣв. Министерство рѣльництва прихилилося до просьбы епископа и именовало правительственным комисарем тоѣ акціѣ Едварда Егана. Еган мав розслѣдити причины, чому Пѣдкарпатскѣ Русины худобнѣють и втѣкають до Америки та мав подати раду, що треба робити, абы зарадити тому лиху.

Як Еганови поручено сю тяжку задачу, то вѣн уважав своим першим обовязком запѣзнатися з житем народа, якому мав помогти. Тому став ходити по селах, заходити до хиж, говорити

з людьми и розвѣдовати, яка є причина их худобства. Скликовав вѣн також на пораду и священникѣв та интеллигентѣв Русинѣв и радився з ними про нужду Русинѣв та як им помогти?

Щож побачив та що довѣдався Еган про живот Русинѣв та як думав зарадити бѣдѣ?

Отже найперше спѣзнав сей приятель Русинѣв, що рѣльна господарка серед Русинѣв упадає найбільше через те, що наши селяне мають за мало землѣ, господарюють по стародавньому, годують маргу злоѣ расы (файты) и т. д. Щобы тому зарадити, треба було дати малоземельным селянам землю. И дѣйсно став Еган роздѣлювати в порозумѣню з державою землю малоземельным; вплынув на министерство рѣльництва, щобы спроваджовало добру расу з Тиролю и роздавало на пятилѣтнѣ сплаты селянам и т. д.

Другою причиною лиха, на яке Еган звернув увагу, було се, що по руських селах розсѣлися жида, яких вѣн называв „казарами“ Тотѣ „казары“ нищать економично темный нарѣд тым, що розпивають его паленкою та здирають высокій пожед од позычок. Тому проповѣдав твередѣсть та закладав громадскѣ касы и skleпы, щобы в касах могли наши люде дѣставати грошѣ на низшій пожед, а в skleпах дешевый товар. Щобы тѣ skleпы були обезпеченѣ, задумав Еган выучовати розумнѣйших селян, обы знали потѣм продавати и вести рахунки в skleпах.

Знаємо, що велика бѣда, коли чоловік не має зарѣбку, тому змагався Еган дати Русинам-селянам зарѣбки, бо як сам нераз говорив, вѣн не хоче Русинову як жебракови давати милостинно, а хоче его спомагати, абы мав де собѣ заробити грошѣ. Чесна работа дає чоловікови хвалу и тѣлько тогдѣ може чоловік здобути для себе постѣйный добробут, коли може все знайти для себе заробок. Так на приклад дав Еган робити путь из Свалявы до Керецьких и из Гукливого у Мараморш, за котру то роботу выплачено около 30.000 корон робѣтникам.

Звернув Еган також увагу на гигиѣну, спостерѣг именно, що Русины-селяне, особливо на верховинѣ, живут дуже нечисто, тому домагався, щобы хижѣ будовано великѣ, яснѣ та здоровѣ.

Та найважнѣйшими рѣчами, на якѣ звернув Еган увагу, се безпросвѣтнѣсть та неграмотнѣсть нашего народа.

Вѣн знайшов села, в яких тѣлько пѣп и дяк умѣли читати, а цѣлѣ села були темнѣ. Отся темнота й була причиною, що „казары“ вихоснововали и обдирали наш народ. Тому mezi першими домаганями поставив: заклядати школы и читальнѣ. Школы для молодежи, а читальнѣ для дорослых, щобы в них училися як господарити та жити в свѣтѣ, а не тратити час в корчмах на п'янствѣ.

Отсе були тотѣ важнѣйшѣ причины морального и матерiального упадку народа. Але Еган ишов далѣ и став глядати за найважнѣйшою причиною, з якоѣ тотѣ всѣ виплывають. И що вѣн знайшов? Знайшов, що жерелом всѣх тых нещастѣ, всеѣ худобности руського народа по сѣм боцѣ Карпат є се, що руська интелiгенцiя покинула своѣй нарѣд ци то з недбалости, ци то зѣ страху перед Мадярами. Интелiгенцiя приняла чужу мову и чужѣ звычайѣ, а народ остав сам в своѣй темрявѣ и став жертвою всяких ворогѣв, що кинулися його вихоснововати. Еган учив, що дуже нещасливый той народ, котрого залишає его интелiгенцiя. Любити своѣй народ — се першiй обовязок кожного интелiгента и вѣн завзывав ту руську интелiгенцiю, яка покинула своѣй народ, щобы вертала до него, для него жила й працювала.

Коротко працював mezi нами Еган, та его дѣяльнѣсть вказала нам путь, котрым ити, щобы пѣднести руськiй народ з рабства та тѣмы до освѣты и добробута и щобы справдѣ зробити з него народ! Коротко працював Еган — та его память все буде жити mezi нами. Его тѣло спочиває нынѣ далеко од нас, бо в Бороштянковѣ над Дунаєм, але его память все жие mezi нами и все побѣч имен найлѣпших Русинѣв будемо згадовати й имя сего чужинця з далекоѣ Ирландiѣ, якiй так дуже полюбив щирым сердцем наш народ и якiй так ревно працював для него.

99. Григорiй Сковорода.

Григорiй Сковорода уродився в 1722 роцѣ в Чернухах в Полтавщинѣ на Украинѣ. Учився в школах в Киѣвѣ, жив в Петроградѣ, а потѣм удався за границу в захѣдну Европу, щобы пѣзнати высшѣ науки та ученых людей. Коли вернувся на Украину, став учителем в переяславскѣй семинарiѣ, але в короткѣм часѣ покинув ту школу и став приватным учителем

у богатого пана Тамары. Ту зачав Сковорода писати свои верши и байки. Опѣсля дѣстав посаду в высшій школь в Харьковѣ, де не перебував однак довго, бо через свои думки и переконаня, з якими не годилися иншѣ учителѣ, мусѣв покинути мѣсто и вѣд тогды вже нѣкде не ставав служити. Вѣн вандровав по всѣй Украинѣ серед великих недостаткѣв и бѣды, але всягды голосив свою науку, що треба просвѣчовати найперше простый народ живым словом и приводити его до свѣдомости, що вѣн є чоловѣком, що вѣн є народом, котрый має за собою свою бувальщину — має свою исторію.

Г. Сковорода був чоловѣком бувалым, пѣшки зѣйшов вѣн Украину, подорожовав по Польщи, Угорщинѣ, Нѣмеччинѣ и Италіѣ и умѣв по латинѣ и по грецки. Подорожами и своєю вандрѣвкою та читанем книжок здобув собѣ Сковорода велике знанє. Интелигенція на Украинѣ тримала тогды простый народ в крѣпацтвѣ (панщинѣ). Сковорода говорив часто панам: — Говорять, що простый народ є чорный, що вѣн спить и най собѣ спить моцным сном. Але хто спить, той ще не є мертвый и коли вѣн выспиться, вѣн пробудиться и покажется бодрым.

Учив, вандруючи вѣд села до села, вѣд города до города, учив вандруючи як грецкій фильософ Сократ. Учив вѣн як и Сократ, що перше и найважнѣйше в чоловѣка є: спѣзнати себе. Ось тому й названо Сковороду украинським Сократом.

Его наука мала великѣ успѣхи. Интелигенція на Украинѣ зачинала розумѣти его идею и значѣня народного вихованя, а доказом сего єсть, що опѣсля зложила бѣльше як 600 тысяч рублѣв на заснованє университету в Харьковѣ, котрый отворено однак аж по смерти Сковороды.

Сковорода був отже першій на Украинѣ, якій зрозумѣв вагу и значѣня всенародноѣ просвѣты и дав нам примѣр, що всякій освѣченый Русин не повинен стояти далеко вѣд темного народа, але при всякѣй нагодѣ и на всяком мѣсци повинен удѣлати єму свого знаня, поучовати и просвѣчовати, розмовляючи з ним щиро як з чоловѣком, а не як з невѣльником. Тым способом мож збудити до житя спячий народ и пѣднести его до значѣня межи иншими народами. Се отже була велика новѣсть, нова идея, що зветься „національна“. Его спосѣб научаня є найодповѣднѣйшій и для наших часѣв, бо живым словом можна як малого так и великого найскорше просвѣтити и научити.

Тому слѣдами Сковорода повинні и нині ити Русини, особливо молодіж, яка учиться в школі, а вернувши зô школі на свята або на феріі на село, сходиться из своїми давними непросвѣченими товаришами, тѣ певно дуже радо будуть слухати всего того, чого тамтѣ научилися в школі.

Сковорода підготовив своєю наукою дорогу Иванови Котляревському, якій став першій писати твори руською народною мовою.

Сковорода помер в 1794 році, полишаючи по собі твори, писані по латині, грецьки и по руськи. В руських творах уживав часто церковно-славянських слів.

Про смерть писав Сковорода:

Смерте страшна, замашная косо!

Ты не щадиш и царских волосов!

Ты не глядиш, де мужик, а де цар —

Все жереш так, як смолу пожар.

Ктож на ея плюет острую сталь? —

Тот, чія совѣсть — як чистый хрусталь.

А на гробѣ казав собі Сковорода написати: „Мир ловив мене, но не поймав“.

100. Зрадник.

(Легенда з далекого сходу Б. Грѣнченка.)

I.

Було се в південному ¹⁾ краю,	Не тым тая слава, що в полі
Де сонце так гарно сяє,	Козак ²⁾ из народу того
Де гордая пальма красуєсь,	З війни не втѣкав ще ніколи,
В розкошах втопає земля.	Не кидав ще місяця свого.

Де небо блакитне й широке,	Не тым тая слава, що з роду
Безмежні простори степів, —	Ніхто ще з усіх ворогів
В том краю ще в давні роки	Того переважить ³⁾ народу
Народ наймогутнійший жив.	Ніколи й разу не здолів.

И славою гучно пшався	А тым така слава велика
Той край у народів сьмѣ.	Була у народу того,
Другкождий той славѣ вклонявся,	Що з них ні оден спокон-вѣку
А ворог лякався є.	Не зрадив ще краю свого!

¹⁾ південний = полудневый, ²⁾ козак = тут загалом жовнір, ³⁾ переважити = побити.

II.

Отже у тѣ давнѣ години,
 Що спомин про них уже згас,
 Жив паробок в их то краинѣ
 И звався той хлопець — Киндарс. Гетьманом в народу свого.

Судилось ему выростати
 Безродному серед чужих, —
 Давно вже в землѣ его мати
 И батько у бою поляг.

За те був лицарскоѣ вроды,
 Як сокѣл у бою лѣтав;
 Не раз и не два у походы
 Ходив вѣн и славы придбав.

Хоть ще молодой був лѣтами,
 Та в радах уже радовав,¹⁾ —
 Вѣн голос промѣж козаками
 За вчинки славетнѣ мав.

И головы сивѣ старѣ
 Схилились до слова его
 И бачив себе вѣн у мрѣ²⁾
 Гетьманом в народу свого.
 И гордая думка буюе:
 — Тепер я з старыми в рѣвнѣ,³⁾ —
 Минуть ще години — и в краю
 Не буде вже й рѣвных менѣ:

— И чом же менѣ не держати
 У дужих руках булаву?⁴⁾
 Я кращеб измѣг кермовати⁵⁾
 Тым краєм, в якому живу . . .

Та роки минають швидкѣ,
 Хоть слава его й вироста,
 Та ще не справились надѣѣ,
 Далеко бажанна мета.⁶⁾

Старый ще гетьман управляе
 И вырвать не дасть булавы!
 Киндарс лиху думу ховае
 В своѣй молодѣй головѣ . . .

III.

Ось чутка пѣшла помѣж люде: Як хижѣ орлы налетѣли,
 Край рѣдний их ворога жде. На ворога впали усѣ, —
 Збирається вѣйско з усюды. И никнуть ворожѣ силы,
 Зѣбралось — на ворога йде. Як в полѣ трава вѣд косы.

Не блискавка небо то крае,
 Не в хмарах насупленых⁷⁾ грѣм,
 Гетьман то в походѣ выступае
 И вѣйско славетнее з ним.
 И трупом заславши⁸⁾ краину,
 Вѣд них вже ворог втѣка, —
 Боротись могла до загину
 Старого гетьмана рука!

1) радовав = радив, 2) мрѣя = abrandozás, 3) в рѣвнѣ = рѣвный, 4) булава = buzogány = kormányrálca (scipis), 5) кермовати = стояти на чолѣ, 6) мета = цѣль, 7) насупленых = тут: темных, 8) заславши = застеливши.

Над них еще ворог нѣколи
В боях переваги не брав, —
Тепер же в широкому полѣ
Полѣг вѣн и вже не вставав.

И рада зѣйшлася обрати, —
Як звычай дѣдѣвскій велѣв —
Гетьмана изнов, щоб' скарати
За батькову смерть ворогѣв.

— За кров нашу и батька старого
Ходѣмо, ходѣмо на них!
Нам треба гетьмана такого,
Щоб' вѣн им одвдичити змѣг!

Киндарс чує всѣ сѣ бажаня
И дума: — дѣждався й я!
Справдились мои домаганя, —
Моя булава вже, моя! —

И чути єму — вже гукає
Хтось в радѣ;—Киндарс поведе!—
У серце надѣя палає,
Вѣн гордый и впевнений жеде.

Але мѣж дѣдами старыми
Щось думы були не такѣ:
Мовчать ще дѣды, а за ними
Мовчать и усѣ козаки.

Нарештѣ старый и похилый
Озав ся змѣж них дѣдуган:
—Хоть ворога мы й подолѣли,¹⁾
Та вбытый полѣг наш гетьман...

— И пощо нам довго глядати?
Тепер серед нас его сын —
Хтож бѣльше за батька скарати
Бажа ворогѣв, як не вѣн?

—Вѣн вдержати шаблю здолає,²⁾
Здола' боронити свѣй край, —
Так най булаву вѣн приймає,
Веде нас до бою нехай! —

Замовк дѣдуган и вся рада
Гукнула у голос один:
— Правдива старого порада —
Гетьманом нехай буде нам сын!

И ось молодой, але дужий
До рук булаву вѣн прийма...
Кундарс як бы зовсѣм байдужий³⁾,
А лютость у серцѣ нѣма.

— Так ось як мене вшановали⁴⁾
За славу й послугу мою:
Гетьманом вы хлопця обрали,
Яж знову у боцѣ стою!

— Нехай! Я не буду прохати!⁵⁾
Вы бити йдете ворогѣв, —
Та тѣлько вам их не зломати,
Бо я вам еще не простив!

— Коли менѣ чести не має, —
Знайду єѣ в ворога я!
Пѣмститись над вами здолає⁶⁾
Гартована⁷⁾ шабля моя! —

Чорнѣйший вѣд чорноѣ хмары,
Що сонце хова серед дня —
И грозы вѣщує та кары,
Сѣдає Кундарс на коня.

И ѣде. Свѣй край вже минає,
У землю чужую вступив...
Жене вѣн коня, поспѣшає
Скорѣйш до своих ворогѣв.

¹⁾ подолѣти = побити, ²⁾ здолати = з'умѣти, здужати, потрафити,
³⁾ байдужий = все єму одно, ⁴⁾ вшановати = почитити, оддати честь, ⁵⁾ прохати = просити, ⁶⁾ здолає = з'умѣє, ⁷⁾ гартована = калена, из стали.

Алеж не за рѳдну краину
 Тепер иде битися вѳн:
 Про пѳмсту вѳн дума' єдину,
 Голубить намѳр той один . . .

IV.

И знову вѳйна не упинна, И знову кровавиѳ днѳ . . . З ворожого войска частина З гетьманом стає до борнѳ ¹⁾	Згадали в час кары и суду, Кого занехали колись! Присяг я, що вам не забуду Й вы кровю тепер залились!
А друга наблизилась тихо, Прийшла серед гѳр та лѳсѳв, То рѳдної краинѳ на лихо, Киндарс теє вѳйско привѳв.	Ой, то не орел стрепенувшись, Гнѳздо захищяє ²⁾ своє, — Гетьман молодий повернувшись, Боронячись, ворога бє.
Прийшли — и палають вже хаты И трупы лежать навкруги — И батька й дѳтину и маму — Всѳх бють без жалю вороги.	И ворог не довго держався: З усѳх, що з Киндарсом прийшли, Нѳхто не утѳк, не сховався, — Усѳ там они полягли.
Пала' увесь край мов у пеклѳ И тоне у власної крови . . . Все бачить той зрадник запеклый И дума: Нарештѳ и вы	Над трупами батька и брата, Над трупом сестер, матерей] Зѳбралась народна громада Й дозналась, хто зраду вчинив.

Здрѳгнулися всѳ: спокон вѳку
 Того не було в их землѳ, —
 Й Киндарса за зраду велику
 Проклоном святым прокляли.

V.

Деж зрадник запеклый? Не мае На полѳ мѳж трупом єго . . . Вѳд кары сховавшись, втѳкає Вѳн з рѳдного краю свого.	Алеж вѳд святого проклону Не втѳк вѳн и серед степѳв: Бурхаючи, вѳтер в розгону У гору єго пѳдхопив.
Тѳка серед темноѳ нѳчи, Тѳка й серед бѳлого дня, И страшно блищать єму очи, Присталого бє вѳн коня.	И лютая буря ревучи Киндарса туды понесла; Де, в снѳг загорнувшись блискучій.
	Краина вся мертва лягла.

¹⁾ борня' = борба, ²⁾ захищати = боронити.

Де вѣчна зима заковала	И крыга ёму усе тѣло
Усе в крыжанѣ ¹⁾ кайданы, —	Сковала й лягля на устах,
Туды ёго буря пригнала	И сердце немов скрыжанѣло, ²⁾
З краины рясноѣ весны.	И слёзы замерзли в очах . . .

Нѣ смерти ёму, нѣ спочину:
 Страшнѣшій не є над той грѣх,
 Як зрадити рѣдну краину,
 Продати святыню святых! . . .

101. Народна легенда про Велику пятницу.

Коли Исуса Христа засуджено на муки и смерть, пошло двѣх посѣпакѣв до лѣса, щобы зладити приряды мук. Деревя побачивши их, догадалися всего. Страшный бѣль стиснув их сердца, бо жадне не хотѣло бути прирядом мук для своего Создателя. Цѣлый лѣс заколысався, мовбы вѣд вихру, зашумѣв тяжким стоном, а з листкѣв покотилися краплѣ слѣз-росы.

Посѣпаки станули край лѣса. А коли почали розглядати, що там бы вытяти, всѣ дерева перестали шумѣти, бо великій страх запер их оддых и здержав их рухи. Недалеко стояв высокій дуб — пан лѣса.

Вѣн не мѣг здержати великого болю и крикнув: „Люде, люде! Якѣж вы камѣннѣ сердца маєте, коли хочете своего Спасителя розпятти! — Сей крик звернув увагу посѣпакѣв на дуба; они приступили до него и сказали: — З того дерева буде хрест! —

И почали ёго стинати.

— Боже мѣй, Боже мѣй! Змилосердися надо мною! — благов дуб.

— Мусиш пойти зо мною — вѣдповѣв ёму голос з неба — щобы сповнилися слова пророкѣв и щобы свѣт був спасеный. —

— Зжался, Боже, надо мною, — просив дальше дуб — бо я негѣдный двигати Твого святого тѣла. —

— Невѣдмѣнимѣ суть постановы божѣ! — сказав знов голос з неба.

— Коли так, то не моя, а Твоя нехай дѣся воля! — кликнув дуб и з тяжким зойком упав на землю.

Зараз при дубѣ росла струнка и гнучка осика. Она по-

¹⁾ крыжаный = з крыги, ²⁾ скрыжянѣти = премѣнитися в крыгу.

добалася посѣпакам, бо выглядала як панѣ, окружена громадкою вродливых та хороших сѣльских дѣвчат. Коли посѣпаки наближалися до неѣ, осика задрожала из страху и ледво змогла вышептати: — Найсвятѣйша Мати, ратуй мене! — Змилосердилася над нею, Мати Божа. Посѣпакам показалося дерево осики за мягке и они дали їй spokой. Але бѣдна осика так перелякалася, що вѣд того часу трепече и шелестить листем, хоть вѣтру нема; и так пригадує она безнастанно свѣтови муки и смерть Христа.

Коло осики стояла тонка лѣщица, наче донька при матери. Коли бачила, що їй грозить, тряслася и плакала великими слезами. Та слезы еѣ не охоронили. Посѣпаки витяли еѣ и зробили з неѣ тростину, т. є. скиптр для Исуса Христа. Певно выпрошувалася бѣдна деревина вѣд того, але постановы божѣ мусѣли сповнитися.

Недалеко рѣс бук, высокій и широкий, в бѣлом уборѣ, немов сѣльскій паробок в бѣлой полотнянцѣ. Коли посѣпаки забиралися рубати дуба, бук пробовав врыватися з землѣ; вѣн хотѣв упасти на них и роздусити их своим величезным тягаром. Однак не мѣг выдѣстатися з землѣ; отже перестало єму бити серце, вѣн поблѣд з болю и стояв пригноблений та нѣмый. Аж як посѣпаки почали стинати молоденьку лѣщину, крикнув: — Поганѣ, то навѣть тому бѣднятку не дасте спокою? — Почули се посѣпаки. — Добрѣ будутъ з него пѣдпоры для пѣддержаня хреста — сказали они и вхопили за сокиры. — Исусе Христе, ратуй мене! — йойкнув бук и стятый повалився на землю.

Коло бука росла береза з розпущеным волосем, немов мати, що оплакує смерть сына. Коли бачила, що роблять страшнѣ люде, не могла з болю промовити нѣ слова. Она обвинулася сильнѣйше волосем и, ревно плачучи, шептала: — Пресвята Дѣво, змилуйся надо мною, а я за те буду карати дѣтей, кѣлько разѣв забудуть на муки и науки твого единого Сына. Змилосердилася над березою Мати Божа: посѣпаки еѣ поминули.

За березою стояв глѣг наѣженный кѣльцями, гордый своими квѣтами, смѣлый и вѣдважный задля своѣй молодости.

— Чого маю боятися? — думав зухвало. — На щож мѣг бы я им придатися?

Але тяжка кара стрѣтила его за ту зухвалѣсть, бо в тѣй же хвилѣ сказав оден з посѣпакѣв: — Гляди! якій се знаменитый

корч на вѣнецъ для Христа! — Посѣпаки стяли глѡг. З терня его уплели вѣнецъ, котрый ранив чоло Христа, а з дерева его зробили рукоять для бича, котрым мали бичовати найсвятѣйше тѣло Спасителя.

В ночи зо страстного четверга на пятницу всѣ дерева в лѣсѣ по нынѣшний день нѣмым шумом, тихими зѡтханями и слезами — росую обявляють свѡй бѡль изза страшных мук и смерти Исуса Христа. Глѡг цѣлу нѡч людским голосом плаче и заводить.

102. „Повѣсити его!“

(Лев Тургенев.)

Се случилось в 1803 роцѣ, — зачав мѡй старый знайомый — незадовго до Австерлица. — Полк, в котрѡм я служив офицером, стояв на кватирах в Моравіѣ.

Нам строго заборонили непокоити мешканцѣв и докучати им; они и так дивилися на нас криво, хоч мы вважалися союзниками.

У мене був послугач, бувшій крѣпак моѣ мамы, Ёгор по имени. Чоловѣк се був чесный и лагѡдный; я знав його од дитини и жив з ним як з другом.

Ось раз якось в домѣ, де я жив, пѡднявся сварливый крик, голосѣне: у газдынѣ вкрали двѣ курки и она о сю краджѡ обвиняла мого послугача. Вѡн уневинявся, прикликав мене на свѣдка . . . — Станеж вѡн красти, вѡн Ёгор Автомонов? — Я переконовав газдыню про чеснѡсть Ёгора, але она нѣчого чути не хотѣла.

Нараз здовж улицѣ роздався одностайный кѡньскій тупот се сам головный командант переѣзджав зо своим штабом. Вѡн ѣхав нога за ногою, товстый, надутый из склоненою головою и повислыми на грудь еполетами.¹⁾

Газдыня побачила його и метнувшись навпереймы його коневи, впала на колѣна и вся розхрѣстана и простоволоса, почала голосно жаловатися на мойого послугача, вказуючи на нього рукою.

— Пане генерал! — кричала она — ваша ексцеленціе! Розсудѣть! Поможѣть! Выбавѣть! Сей салдат мене ограбив!

¹⁾ еполеты = одзнаки войсковых старшин ношенѣ на раменах.

Егор стояв на порозѣ дому, вытягнувшись як струна, з шапкою в рудѣ, навѣтъ грудь выставив и ноги зсунув, як бы на вартѣ — и хоть бы слово. Чи змѣшала його вся тота спинившася серед улицѣ генералиція, чи скаменѣв перед надлѣтаючою бѣдою, лиш стоить мѡй Егор та клѣпає очима, а сам блѣдый як глина!

Командант кинув на нього хмарый и понурый погляд и пробормотѣв сердито:

— Но? . . . — Стоить Егор, як бовван и зубы выскалив! З боку поглянути: так и смѣється чоловѣк.

Тогды командант крикнув уривчасто:

— Повѣсити його! — штовхнув коня пѡд бѡк и рушив далѣ — зразу знов таки нога за ногою, а потѡм скорым тупцем. Весь штаб поѣхав слѣдом за ним; один тѡлько адютант, обернувшись на сѣдлѣ, глянув хвильку на Егора.

Не выконати приказу було неможливо . . . Егора, як стѡй, зловили и повели на страту.

Тут вѡн цѣлком завмер и тѡлько двѣчи з трудом промовив:

— Батюшки! батюшки! — а потѡм пѡвголосом:

— Бог видитъ — не я!

Гѡрко, гѡрко заплакав вѡн, прощаючись зѡ мною. Я був в розпуцѣ.

— Егор! Егор! — кричав я — як же се ты нѣ словечка не сказав генералови!

— Видить Бог, не я, — повторяв, хлитаючи бѣдняга.

Сама газдыня настрашилася. Она цѣлком не выжидала такого рѣшеня и коли до сего прийшло, розревѣлася! Зачала благати всѣх о милосердіе, переконовала, що куры однаишлися, що она сама готова всео выяснити . . .

Розумѣється, всео се на нѣчо не здалося. Вовннѣ добродѣю, порядки! Дисциплина! — газдыня ридала чим раз голоснѣйше.

Егор, якого священник уже выповѣдав и запричащав, звернувся до мене:

— Скажеть ѣй, пане, щобы она не побивалася . . . Таж я ѣй простив.

Мѡй знайомый, повторивши сѣ останнѣ слова своего слуги, прошептав:

— Егорушка, голубчику, праведнику!

И слѡзы покотилися по його старых губах.

103. Руська пѣсня.

(Богдар Кирчѣв.)

Руська пѣсня благовѣстна,¹⁾ гармонійна, мила
 Пестить, любить и голубить якбы соннѣ крыла;
 Пригортає, обнимає и гладить серденько,
 Що гадаєш, що ты в раю, так серцю миленько.

О, руська пѣсне! Звуком солов'я
 Здвигни нас, пѣсне, збуди з дрѣмоты,
 Звѣсти родинѣ прекрасну надѣю,
 День волѣ, долѣ, славы, свободы!

Звени, заграй чародѣйно нам нинѣ,
 Веди нас, пѣсне, на бѣй за жите!
 Твоѣй звук небесный, грѣмкій, благовѣтний,
 А в кождѣм звуцѣ руське серце беться.

Заграй нам, пѣсне, грѣмко, голосненько,
 Щоб' чути далеко, далеко до зѣр,
 Най радуєсь серце и рѣдня²⁾ миленька
 И руськая ненька и божій весь мир.

104. Першѣ руськѣ письменники.

(З читанки О. Барвѣньского.)

Руськѣ письменники од X до половини XVI столѣтя уживали в своих творах не тоѣ мовы, якою говорив их нарѣд, але тоѣ, якою списанѣ були церковнѣ книги. Була се мова староболгарска з примѣшками слѣв и зворотѣв руських. Вѣд другоѣ половини XVI до кѣнця XVIII столѣтя писали нашѣ письменники по части мовою канцелярійною, що витворилася на дворѣ литовских князѣв з бѣлоруського нарѣча з примѣшками церковщины и польщины, або таки мовою польскою.

Щойно пѣд сам кѣнець XVIII столѣтя став Иван Котляревскій, першій украинскій письменник, уживати в своих творах мовы живоѣ и тым зробив почин до новоѣ литературы, що єѣ называємо народною.

Иван Котляревскій уродився в 1769 р. в Полтавѣ. Отець его був судовым урядником при магистратѣ. Для того, що

¹⁾ благовѣстна = така, що вѣщує (предсказує) благо (добро), ²⁾ рѣдня = сѣмя.

в Полтавѣ не було ще тодѣ гимназіѣ, оддав батько сына на науку до так званоѣ „духовноѣ семинаріѣ“, де учили бѣльше меньше тых предметѣвъ, що тепер в гимназіѣ. Вже в тых молодых лѣтах заявляв Котляревскій постичный талан, писав гумористичнѣ стихи, за те шкѣльнѣ товаришѣ называли его ритмачем. Скѣнчивши семинарію, був якійсь час приватным учителем по паньских домах, проживав на селѣ и тогда то мав нагоду выучитися добре украинскоѣ мовы и спѣзнати сельскѣ звычайѣ и обычаѣ.

Покинувши потому учителювати вступив в судову службу, а потому у вѣйскову. Та коли военнѣ походы пѣдорвали его здоровля, пѣшов на пенсію и небавом обняв догляд над домом выхованя для убогих дворяньских¹⁾ дѣтей. Ставши настоятелем того закладу, оставав Котляревскій майже до самоѣ смерти, що постигла его в р. 1838.

Котляревскій був вдачѣ дуже людяноѣ и веселоѣ. В товариствѣ був дуже люблений за своѣ жарты. Простыми людьми, селянами, нѣколи не гордив и тѣшився тым, що они называли его своим „кумом“. Перед смертею вызволив своих крѣпакѣвъ.

Вѣн жив саме тогда, коли на Украинѣ проявились змаганя до одроженя украинскоѣ народности. Украинскѣ письменники старалися отже передовсѣм спѣзнати добре народне жите з его звычайями и обычаями, они слѣдили характер своего народа та рѣдного краю, занималися его природою та бувальщиною²⁾ и почали своѣ творы писати живою народною мовою, замѣсть уживати до того давнѣйшоѣ мертвоѣ мовы.

Початок до того нового письменства дав, як згадано, Иван Котляревскій, котрый переробив твѣр Вергиля, римского поэта з I столѣтя до Христа, „Енеиду“ в спѣсѣб гумористичный. Ся перерѣбка Котляревского звеса коротко „Перелицьована“³⁾ Енеида“ и складаеся из шести пѣсень, а з них три першѣ надруковано в Петроградѣ в 1798 роцѣ. И той твѣр є початком найновѣйшоѣ литературы украинскоѣ.

Межи „Енеидою“ римского поэта Вергиля а перелицьованою „Енеидою“ Котляревского є велика рѣжниця (розлука) в змѣствѣ и формѣ. Вергиль оповѣдає поважно пригоды Троянця Енея, що по зруйнованю родинного мѣста Греками шукає для себе

¹⁾ дворяньскій = шляхотскій, ²⁾ бувальщина = те що бувало, минувшѣсть, исторія, ³⁾ перелицьовати = значить: надати чомусь инше лице, переробити.

и для своїх Троянцѣвъ новоѣ отчини, блукає сѣм лѣт по Середземнѣм морю, дѣзнає рѣжних пригод, наостанку дѣстаєся щасливо до Италіѣ, де єго потомки основують пѣзнѣйше мѣсто Рим. Котляревскій надав „Енеидѣ“ своенародный¹⁾ змѣст и форму. Єго Еней — се паробок моторный²⁾, а товаришѣ Енея се украинскѣ козаки; поважна вѣщунка Сибилля — се украинська баба-ворожка, що живе в лѣснѣй хатцѣ на курячѣй нѣжцѣ; пекло, до якого мав ходити Еней, зобразив Котляревскій так, як собѣ українскій народ пекло малює, а борбы, якѣ Еней зводив з ворогами, се борбы козаков з Татарами та Турками. Енеида Вергіля писана поважными, довгими, неримоваными стихами без подѣлу на строфы; Котляревскій писав свою Енеиду стихом коротким, з попережнними римами и повязав по десять стихѣвъ в одну строфу.

Головною прикметою Енеиды Котляревского є ширый, невымушеный гумор, котрый припав дуже до вподобы тогдѣшнѣй освѣченѣй и неосвѣченѣй суспѣльности. Тож и не диво, що єго радо читали навѣть тотѣ люде, котрых хибы остро зганив Котляревскій в тѣм своим першѣм творѣ. Тому называють сей твѣр великою сатирою на тогдѣшнѣ относины суспѣльнѣ на Украинѣ. Крѣм Енеиды написав Котляревскій двѣ театральнѣ штуки: оперету „Наталка Полтавка“ и комедию „Москаль Чарѣвник“. В сих обох єго творах, до котрых предмет взято з житя простого народу, бачимо побѣч природного гумору ще й другу прикмету украинского характеру, с. є. чутливѣсть³⁾. Котляревскій з'умѣв тут получитьи двѣ вызначнѣ прикметы характеру украинского народа, гумор и чутливѣсть, тому то й не дивниця, що єго творы мали такій великій вплив на инших украинских письменникѣвъ, а особливо на Петра Артемовского Гулака и на Григорія Квѣтку-Основяненка.

Першій з них, Петро Артемовскій Гулак, написав гарну сатиру на относины немилосерных панѣвъ до нещасных крѣпакѣвъ, переложив деякѣ творы нѣмецкѣ и польскѣ на украинську мову та переробляв оды римских постѣвъ, напр. Горація, змѣнюючи пс-важный их змѣст на смѣшний, але задержуючи такѣ формы, яких уживав Гарацій.

¹⁾ своенародный = властивый або питоменный своему народови,

²⁾ моторный = жавый, гарный, ³⁾ чутливѣсть = надмѣр чутя.

Другий з них, Григорій Квѣтка-Основяненко, уважається творцем народноѣ украинськоѣ прозы. Вѣн уродився в 1778 р. (отже 9 лѣт пѣзнѣйше И. Котляревского) в селѣ Основѣ недалеко Харкова, тому то и пѣдписовався „Основяненко“. Мати Квѣтки в подяку Богу за чудесне выздоровленя сина од слѣпоты, хотѣла, щобы вѣн вступив до монастыря и став монахом. Спершу дома, а опѣсля вѣд черця в монастырѣ побирав молодой хлопчина першу науку. В 23 роцѣ житя вступив Квѣтка справдѣ в монастырѣ, але пережив там всего 4 роки. Выступивши вѣдтам, став жити на свѣтѣ в кружках веселых товаришѣв, устроював аматорскѣ представленя, выступав сам в комичных ролях, а опѣсля став навѣть директором постѣйного театру в Харковѣ. Небавом однак покинув театр и став пильно займатися институтом для освѣты дворянских дѣвчат, основаным тогды в Харковѣ.

Конецъ житя перевѣв Квѣтка на своим хуторѣ в Основѣ и лише в справах службовых виѣздив до Харкова. Вѣн дослужився при своих способностях высоких достоинств: его именовано предсѣдателем палаты карного суду и придворным совѣтником.

Квѣтка умер 8 серпня 1843 р. в Харковѣ, проживши 65 лѣт вѣку. Талан до писаня красных оповѣдань з народного житя вѣдкрыла в нѣм его подруга, дуже освѣчена Нѣмкина, Анна Вульф. За еѣ понукою написав Квѣтка 17 повѣстей довших и коротих и 4 драмы з народного житя. В повѣстях Квѣтки тѣ самѣ прикметы що у Котляревского: гумор и чутливѣсть побѣч вѣрного з'ображеня украинского житя. Его называютъ повѣстярем-етнографом.

Сам веселоѣ, погѣдноѣ вdach добирав собѣ наибѣльше простѣ картины з патрїархального житя хлѣборобѣв, а не з'ображовав бѣдованя крѣпакѣв. За те показовав в своих повѣстях шири, просту, незѣпсовану душу селянина и глубину его чутя. Особливо гарными суть у него постатѣ жѣночѣ з их нѣжными, чутливими душами. Найвызначнѣйшими з его повѣстей є: „Маруся“, „Щира Любовь“ и „Сердешна Оксана“, а з драм: „Щира Любовь“ и комична оперета „Сватаня на Гончарѣвцѣ“.

105. Школа працѣ.

(Жиль Пейо.)

Праця робить мязѣ крѣпкими й гнучкими; она заставляе кров до правильного круженя та робить з тѣла податну й добре упорядковану машину. Побѣч сего праця — се найлѣпше вышколюване ума: она учить нас старанно все помѣчати й „мати очи отворенѣ“. Столяръ та муляръ (мурник) мусять точно брати свою мѣру, коваль и ливарник мусять мати холодну кров та быстру увагу. Всякій робѣтник вымѣрюе розтяглюсть, тягар и твердоту матеріалу, яким послугується. Хлѣбороб мусить уважати, щобы скибы, якѣ вѣн поведе на полю, були рѣвнѣ. Добре сказав Анаксагор: — Людина є интеллигентна, бо має руки. —

106. Праця нас выратовала.

(Жиль Пейо.)

Усе завдачуемо працѣ. Без неѣ був бы людскій рѣд остався достойным погорды. Свѣт, якій заспокойовав бы без труда усѣ наши потребности, став бы ся свѣтом без з'усиль, без працѣ, без смѣлости, без геройства и без генія. — Свѣт без боротьбы, без перепон, без небезпек и без смерти зробив бы з нас слабу породу. Бѣднѣсть — се учителька людского роду. — Мы завдячуемо нашу енергію боротьбѣ з трудностями й небезпеками.

Легка, приемна робота не вытворюе дужих людей, не дае чоловѣкови почутя силы, не скрѣпляе терпеливости, вытревалости, силы волѣ, тоѣ крѣпкости, без якоѣ все инше є нѣчим. Терпѣня й убогѣсть, лють елементѣв, непостѣйнѣсть усею людского — се строгѣ учитель; але сѣ строгѣ учитель роблять те, чого не зробив бы нѣякій поблажливый и спѣвчутливый приятель.

107. Весна.

(Днѣпровая Чайка.)

— Весно, весно, весняночко,	— Здѣйми чары зимовѣ,
Прийди до нас, паняночко!	Зрости ²⁾ травы шовковѣ
Розвѣй хмары снѣговѣ	Посѣй квѣты запашненькѣ
Розбий мосты крижанѣ ¹⁾	Приводь пташки голосненькѣ.

¹⁾ крижаный = з криги, леду, ²⁾ зростити = зробити, щобы що росло.

— Весно, весно, одозвися
 Прийди до нас не барися!¹⁾
 Тиж сонечко золотее,
 Однеси прохання²⁾ тее
 В вирій, любую краину,
 Де живе весна дївчина!

Красне сонце не барилось,
 В нѳч за морем опинилось,
 До вѳконця припадає,
 Вандровати пѳдмовляє.
 А веснонька-дївчинонька,
 Кохання дружинонька,
 Одчинила вѳконечко,
 Привиталась до сонечка,
 Стала зараз поспѳшатись,
 В вандрѳвочку вибиратись.

Умылася росицею,
 Утерлася зѳрницею.
 У озерцѳ видивлялась,
 Прибиралась, одягалась.
 У сорочку-серпаночку³⁾
 З рожевого туманочку.⁴⁾
 У спѳдничку зелененьку,
 У контушик⁵⁾ блакитненькій,
 У вѳночок из квѳточок,
 У монисто из зѳрочок
 Та з перлистых росиночок.⁶⁾

Вийшла весна на ганочок,
 Покликала весняночок.⁷⁾
 Весняночки гождѳ,⁸⁾ жвавѳ
 Веснѳ воза споряджали.

Ой, драбини из былины,
 А колеса из калины,
 Квѳточками выстеляли,
 Дрѳбных пташок запрягали.

Сѳла весна у вѳзочок,
 Взяла в руки батѳжочок
 Из вербины зеленоѳ,
 Не простоѳ — свяченоѳ,
 В другу руку крашаночку,⁹⁾
 Мальовану писаночку.

— Гей же, гей же, щебетушки,
 Веселѳ полѳтушки¹⁰⁾,
 Нумо, нумо поспѳшати!
 Жовнѳрики-журавлики,
 Попереду выступайте,
 Вы у трубы выгравайте,
 Выкликайте зиму в поле,
 Повоюєм на роздолѳ.¹¹⁾
 Ой, хто кого переборе —
 Зажене за синє море!

Веселенько сонце сяє,
 Летять потят цѳлѳ роѳ,
 Несуть вѳсти летючѳ,
 Для зимоньки пекучѳ.
 Зима-баба як зачула,
 В темный лѳс чим скоршѳ
 майнула,¹²⁾

У ярочках поховалась,
 Ревно слѳзьми заливалась.
 Як потекли тѳ слезы,
 Пѳдтопили и Мороза.

1) баритися = бавитися, затриматися, спѳзнитися, 2) прохання = прошеня, просьба, 3) серпанок = тононька мультяна матерія, 4) туман = мрак, мгла, 5) контушик = кацабайка, 6) росиночка = крапля росы, 7) веснянки = товаришки весны, 8) гождѳ = молодой, здоровый, 9) крашанка = писанка, 10) полѳтушки = слово походить од летѳти = пташки, 11) роздолѳ = долина, 12) майнути = скоро пѳйти, полетѳти.

Вѣн побачив тее лихо,
Осѣдлавши вѣтра, тихо
Знявсь досвѣта тай долину¹⁾
У пѣвнѣчну краину.

Свѣтитъ зоря, свѣтитъ ясна,
Бде весна, бде красна
На плужечку, на боронцѣ
По лугах, степах, по нивцѣ,

Де проклала борозденьку,
Там трава вже й зелененька,
Де на спочинок звертає,
Там всѣ зѣля розцвитає.
Доорала аж до яру,

Принесла на зиму кару:
Як махнула вербинкою,
Як писанку покотила,
Зовѣм вмерла зима бѣла!

Усмѣхнулась весна жвава,
Зазуленька заковала,
Як гукнула веселенько
Обѣзвався соловейко.
А мы тее зачуваймо,
Весну красну звеличаймо,
Заплѣтаймось у таночки,
Заспѣваймо весняночки:
— Весно, весно, весняночко,
Хвала тобѣ, паняночко!

108. Не зѣтхай, а працѣюй.

(П. Кулѣш.)

Не зѣтхай, — а працѣюй,
Поки сили ще є,
Тѣлько праця одна
Гарнѣ жнива дає.

Не зѣтхай — а працѣюй,
Марно часу не гай,
Працѣ ширѣжде
Вже давно рѣднѣй край.

109. Що то є „Просвѣта“ ?

(Василь Пачовскій.)

Товариство „Просвѣта“ заосновали наши земляки в Галичинѣ ще 1868-ого року. Оно научало и навчає народ, чого єму потреба, щоби сам народ став господарем на своѣй землѣ. Сесея „Просвѣта“ у Львовѣ в Галичинѣ основалась на взѣрческоѣ „Matice Lidu“ и до неѣ записалосся спершу лиш 72 члени. Она стала выдавати книжочки для народу и книжки для молодежи до науки в школах на народнѣм язвцѣ.

Кромѣ того товариство „Просвѣта“ яло закладати читальнѣ и библиѣтеки (склады книжок) по селах, обы весь нарѣд у селах мав розраду и науку у недѣлѣ и свята, читаючи тотѣ книжочки. В кождѣм селѣ, де зобралось кѣлькох людей, що мали охоту до просвѣты, скликали они других на собраніє (збѣр), радилися

¹⁾ долинути = полетѣти.

и выбирали з межи себе старшину, або видѣл. Той видѣл читальнѣ заганяв письмо до головного Выдѣлу „Просвѣты“ до Львова и пересылав вкладки (грошѣ), а за сесе доставала читальня книжочки и газеты. Так повставала читальня. Помѣщали еѣ в окремоѣй свѣтлицѣ и там сходилися всѣ члены и гостѣ в свята та в недѣлѣ. Письменнѣ (грамотнѣ) з помежи членѣв читали в голось книжочки и новинки. У бѣльших городах, де був суд, аж зобралося найменше дванадцять членѣв „Просвѣты“, заоснововали они филию Просвѣты, або дочерное товариство „Просвѣты“. Она брала в опѣку всѣ читальнѣ в своим окрузѣ (вармеди) и була посередницею им в кождѣй справѣ до головноѣ „Просвѣты“ у Львовѣ.

„Просвѣта“ у Львовѣ выдавала книжочки для народу по 1.000—10.000 примѣрникѣв и розширяла по цѣлом краю тотѣ книжочки при помочи склепѣв и людей, що брали их на продаж межи нарѣд. Читальнѣ и сельскѣ та городскѣ библіотеки одержовали их задарь. Так до 1876 року выдала „Просвѣта“ кѣлькадесять тысяч тых книжочок и мала вже 564 членѣв. Она зладила „Комитет для читальнѣ“, котрый посылав своих делегатѣв на одкрытя кождѣ читальнѣ и давав порады у всяких справах. Першій календарь (мѣсяцеслов) „Просвѣты“ выйшов в 1884 роцѣ и з того часу выходить кождого року, тепер вже в 30.000 примѣрниках.

В 1891 роцѣ розширила „Просвѣта“ свою дѣятельнѣсть, змѣняючи устав товариства. Од того часу „Просвѣта“ обслуговувала народ економичными и культурными порадами, одкрывала филіѣ и читальнѣ, сельско-господарскѣ союзы, громадскѣ крамницѣ, ссыпанцѣ, кредитовѣ касы, сельско-господарскѣ школы. Окрем того подавала пораду, где куповати сѣмен, машин и других господарских зрядѣв (серсамѣв), або сама их селянам достарчала.

Вже 1895-ого року купила собѣ „Просвѣта“ великій каменный дѣм (хижу) на два поверхи (штоки) за 260.000 корон, якій перед вѣйною мав вартѣсть три миліоны корон.

На „Просвѣту“ яли записовати люде великѣ записи и их маеток рѣвнаеся пѣв миліона корон. Для господарских робѣт закупила она землю в Милованѣ и в Угерцях Венявских, де завела взѣрцевое господарство и господарскѣ школы. Од того часу яла она еше бѣльше працювати для народа, маючи своѣй дѣм и свою землю.

За ото дбала, щобы кожда філія, кожда читальня старалася за свою хижу. Бо красше розвивалися тотъ читальнѣ, що мали свою хижу. Такъ хижѣ будовали члєны своим трудом з помочєю товариства „Просвѣта“ у Львовѣ. В такѣм селѣ, где був власный дѣм або хижа, помѣщовано читальню, бібліотеку, крамницю (бовт), касу и зсыпанецъ. Ту сходився хор або драматичный кружок, котрый учився спѣвати; ту уладжовали члєны вечерницѣ в честь поетѣв Шевченка и Шашкевича, що складали пѣснѣ про народну недолю. Там творили курсы науки для неписьменных, щобы всѣ умѣли читати и писати; там читали лекціѣ науки господарства для народа.

Таких домѣв приобрѣла „Просвѣта“ поверх 400, а заосновала бѣльше як 540 крамницѣ, 339 кредитовых кас, 121 ссыпанецѣв, 300 театральных кружкѣв, якѣ дали кѣлькасот выстав з народного житя, поверх 200 хорѣв, що дали 600 концертѣв та вечерницѣ. В 1908 роцѣ обчислено число книжок для народа, выданных „Просвѣтою“, на 2,315.115, а до тепер певно выдано 5 миліонѣв примѣрникѣв, так само число читалень 1908 року було 2311, а до войны выросло на 4000 читалень в Галичинѣ, т. є. кожде село мало одну або и двѣ читальнѣ. До тых читалень высылала „Просвѣта“ часопись „Письмо з Просвѣты“ и „Просвѣтный Листок“, де записовалося що робить кожда читальня.

Головна „Просвѣта“ у Львовѣ выдала творы руських письменникѣв, що писали пѣснѣ, оповѣданя и образки з житя народа пѣд назвою „Руська письменність“. Выдавала их в книжках по 400—700 сторѣн по 2 короны в краснѣй оправѣ. Их выдала „Просвѣта“ 117.000 примѣрникѣв. В кождѣм интелігентнѣм домѣ, в кождѣй селяньскѣй хижѣ в Галичинѣ мож сострѣтити тотѣ выданя „Просвѣты“. Старѣ и малѣ читають их и спѣвають пѣснѣ, написанѣ нашими поетами, тыми оборонцями народноѣ правды.

„Просвѣту“ можно назвати матерю руських товариств в Галичинѣ. Она подготовила сѣть для товариства „Краєвого Союза кредитового“ и поставила на ноги „Сѣльскій Господарь“, якій подбав про пѣднесеня сѣльского господарства господарским школами и доставою лучших снарядѣв (серсамѣв) господарских.

„Просвѣта“ поставила собѣ цѣль: в Галичинѣ не повинно бути нѣ одного неписьменного Русина. И сесе она осягнула вповнѣ. Тепер „Просвѣта“ читаве товариство: має майже

тільки членів, як вся Подкарпатська Русь Руснаків; має маєтку поверх 10 мільйонів корон в домів і в землі, має філії, маєток деяких з них сягає пів мільйона корон, удержує господарські школи в цільом краю і торговельну школу у Львові. Своїм уставом розширила она в 1912 році. Приняла на себе одкриття народного театру і кінематографа, організацію народних свят, народних, середніх і вищих шкіл, господарських і промислових, торговельних та ремесельних шкіл з руським мовним наукою, де кожда дїтина може навчитися на господаря, купця, ремесельника, урядника, попа, до чого хто талант має. Матірню всьому галицькому народові стала сею „Просвіта“. Тому і на Україні заасновали таку „Просвіту“ в Києві і там она по цільой Україні яла працювати над просвітою народу.

На взір „Просвіти“ у Львові заасновано в 1920 році „Просвіту“ в Ужгороді. Короткий час она існує, а вже заложила до сто читальні на Подкарпатській Русі, видала для них кільканадесять книжочок, в яких навчить як працювати коло поля, як сокотися перед хворотами та подає красні оповідання і верші. Крім того видала вже „Просвіта“ в Ужгороді гарні співаники руських пісень, щоб замиловане до руської пісні поширити на Подкарпатській Русі, заложила в Ужгороді бібліотеку і дала початок до заложення музею Подкарпатської Русі. Та найважливіше діло „Просвіти“ — се заложення руського театру в Ужгороді. Сей театр дає вистави не в одному тільки Ужгороді, але і по інших містах і навіть і по селах Подкарпатської Русі.

Просвіта се основа добробуту народу. Тільки освічений народ може здобути для себе права і здобути вже права є в силі утримати в своїх руках. Тому ми всі повинні приложити своїх рук, щоб наша „Просвіта“ розвивалася як найкраще, бо тільки в одній просвіті народу лежить наша будучність.

110. Помилки.

(Іван Франко.)

Ть, що крїзь помилки до правди добуваються,
Мудрцями називаються;
А ть, що в своїх помилках угурні¹⁾,
То справжні дурні.

¹⁾ угурный = упрямый.

111. Молитва.

(Ю. Шкрумеляк.)

Ясне сонце заходило — и котилося за горы и ховалося за море; але кроваве мало лоно и червоне обличе, як бы гнѣвне на людей. У сельскѣй убогѣй церквѣ вже зѣбрався люд увесь: старики слабѣ, немочнѣ и зажуренѣ мамы и вдовицѣ засмученѣ и красивѣ дѣвчата, повнѣ жалю и туги . . .

В серцѣ их велика рана, бѣль важкѣй и скорбота, а в души бездонна¹⁾ пуста, незмѣренная печаль. Чогож то им недостає? Цвѣт найкрасшій их родини и пѣдпора их села, их мужѣ, сыны и внуки и прекраснѣ легинѣ — опустили их негайно, попрощали их в розпуцѣ и пѣшли в незнану путь, а з собою забрали всю потѣху, всю красу, спокѣй и щастє — все забрали — понесли . . . А они самѣ zostались — всѣ безсильнѣ, непораднѣ и — сумують и горюють, як сироты нелѣтнѣ, що по матери рѣднѣнькѣй вже одбули похорон.

Тѣлько Бог, всевышній Батько, одинока их надѣя, одинока их розрада в сей жалѣбный день . . . Лиш єму сѣ смертнѣ дѣти одкрывають свои жалѣ, — лиш до Нього по пораду прибѣгають всѣ безсильнѣ, помочи благають в Нього, осолодження их горя.

Же цѣла их сватыня заяснѣла вѣд свѣтил, а над ними розпливається запах мира и кадила. И они в рабскѣй покорѣ упадають на колѣна и цѣлуют матѣр-землю и — росять єѣ слезами. Перед учителем найвысшим упадають всѣ хрестом. И очима свого духа бачать всѣ святую Матѣр и всесильного Отця; а в покѣрному благому є рыданя и плачѣ, — є всещирее каеня и покута их сердцеѣ. Из глубины их душ — и из болѣзных их уст — понеслася щира просьба и молитва в небеса, проста, не химерна . . .

— Вѣд заразы и недуги, голоду, огня-пожару и — вѣйны, на брата кары — хорони нас, милый Боже! Вѣд нечаяного конаня — збережи нас, о Всевышній . . .

Зглянь ся, Отче, як по селах гинуть нам невиннѣ дѣти, вяне цвѣт наш, не розцвѣвшись всыхає вѣд негоды. Мы, рабы Твои смертельнѣ, припадаємо на колѣна и пытаємо: — Пане неба, за яку страшну провину вѣдриваєш наши дѣти Ты вѣд матерних

¹⁾ бездонный = без дна, глубокий.

сердце, — за якъ грѣхи, Всесильный, упав на нас страшный Твоѣ суд? — О, Могутній наша просьба — ци дойде она до Тебе? Ци зѡшлеш нам у недолъ наш насущный земный хлѣб? . . . Чим зневажили мы грѣшнѣ нашу матѣрну землицю? Ци у ясну, теплу весну мы нив не орали? Ци у лѣтѣ з наших грудей нам не льявсь горячій пѡт? Чом же мы такъ нещаснѣ, що за наши щирѣ труды не дѡстали нагороды?

— Зглянься, Отче, наши села спопелив страшный пожар, всѣ кресты Твои ѣ святынѣ вже пожер страшный огонь. Твои смертнѣ, грѣшнѣ дѣти на руинах вже рыдають — и слезами зрошують попѣл и плачуть серед руин. Циж они до сходу сонця не хрестилися до Тебе, — щирых просьб не посылали у святѣ небеса? Циж они на Твою славу не дали останній грѡш, — цвѣтами ѣ зеленым маєм не замаили святынѣ? . . .

— Бачиш, Боже, Твои дѣти топляться у морю крови, — брат на брата — горе, горе! — пѡднимає острый нѡж. О, за що, могутній Творче, Ты зослав на нас сю кару; за якъ страшнѣ провины дав нам знести сю покуту, сей тяжкій кровавый крест? Ах, чому у людске сердце. Ты засѣяв блудне зерно, що ослѣплює им очи, душѣ злобою вгортає? Знаем, Боже, щобъ спасеніє не було за легке нам . . .

— О, Могутній, сеѣ пробы знести вже не в силѣ мы; простягаем к Тобѣ руки и благаем у знесилю: Боже, Боже, сее горе Ты ласкаво одверни, — або дай нам згинуть — згинуть и забути Твоѣ засуд.

— Се всещирая молитва, з наших слез вѣнецъ. Ах, ци дѡйде вѡн до Тебе, в божескую доброту, ци достанесь до престола, — ци найде у Тебе правду? . . . Ци зѡшлеш нам ще пророка, щобъ отер нам наши слезы, щобъ божеским розумѣнем розяснив все братній ум?

. . . Так Тебе благаем, Боже, — зглянься на Твоих дѣтей, в величи своѣй ласкаво прихились до наших просьб. Мы в покорѣ заспѣваем славословну, тиху пѣснь и в осяенѡй святынѣ прославим Имя Твое. —

Из глубины их и из болѣзных их уст понеслася тиха пѣсня — щира просьба в небеса. А в сердцах батькѡв стареньких, матерей, сирѡт, вдовиць родяться новѣ надѣѣ.

И цѣла сѣльска святыня в сяєвѣ свѣтла мерехтить, — над святынею витає дух надѣѣ и добра . . .

112. Будь кришталем.

(Александр Козловський.)

Будь кришталем, коли ты з кам'яня,
 Будь фіялком, коли ты ростина,
 Соловієм, коли ты пташина,
 А любовю, коли ты людина.

113. Як продав ондуляк тарчулю.

(Ирений Легеза.)

У ондуляка рѣшили продати тарчулю, бо задарь давали їй добрый корм, не припустила молока. ондуляк думає: Ачей од злых очей їй сталося, най задаремно не пустошить дорогу пашу.

Прикликав сосѣда губатого Давида, обы попозерав тарчулю. Давид помацав и поплескав тарчулю и каже:

— Но, добра на зарѣз.

Тарчуля подивилася смутно на жида, а пес вылѣз на яслѣ и почав брехати на Давида, и если не отженуть его, то покраив бы був кафтан Давида. На бреханя пса выйде господарька.

— Но, жено, сосѣд возьме тарчулю и зарѣже.

— Ба, та прочто бы ты дав єѣ зарѣзати?

— Чому бых не дав?

— Я дуже шкодую.

— А теля не шкодовала ты?

— То другое дѣло, мы самѣ на свадьбу зарѣзали.

Жена платком утирає очи и каже:

— Неудовго буде великій торг та продай там.

— Но най буде твоя воля, хотяй дома лѣпше продати и не треба з худобою волочитися.

Як зѣрниця явилася, коли требало на торг ити, жона зачала гойкати на ондуляка:

— Піяку, иншак не годен ты упитися, бо корова тобѣ хибить . . . Але тям собѣ: Кедь продаш и без грошей прийдеш, сим бигарьом буду твѣй хребет гостити.

На торзѣ купцѣ обхожовали тарчулю, бо Давид взором своим одганяв их. Вкѣнци Давид купив корову и веде через торг. ондуляк смутно позерав на тарчулю, издойме з неѣ звонок, возьме од жида грошѣ и положить до тапловки, лиш двѣ

десятки лишив себѣ на „гостину“. Як покушав несчастницѣ, ходив блукаючи, — раз один пайсликач пообоймав Ондуляка, выхопив тапловку и утѣк. Ондуляк то и не утямив. Идучи дому, до кождоѣ корчми заходив, на конци зайшов и до своего приятеля Мошка. Мошко радосно привитав его.

В корчмѣ лиш старый пастырь Густяк сидѣв и циганы Штеньо, Мѣльо и Амбрѣ; сесѣ чекали из ярмарка идущих, щобы им заграли, коли од напою пошалѣють.

Коли уже выпили одну склянку, цигане начали грати.

— Лиш ты грай — каже Густяк — заробиш на одно порося.

— Достанеш на корову! — кричить Ондуляк.

Циганин радуеся, що буде мати на корову . . .

На конець всѣ были пьянѣ, Ондуляк выняв двѣ десятки, якѣ не были в тапловцѣ, и заплатив Мошкови, що напили.

Густяк кричить:

— Дай циганови на корову!

Пьяный Штеньо и не побачив, що звонок уже на его шиѣ висить.

Сяк провадили дому Ондуляка. Дома Ондуляк дораз за-спав. Жона попозерала кобѣлку и лиш пару гелерѣв найшла; од гнѣву не могла спати. Дуже цѣкава была, где измарнив газда грошѣ, бо цѣлу корову ачей не пропив? Коли сяк переверталася у постели, як бы чула звонок Тарчулѣ. Ачей корова утекла и пришла дому? Ачей лиш ѣй на сон приходитъ?

— Не чуєш звонок Тарчулѣ. Може у Давида рычить, — каже Ондуляк, — може тепер єѣ зарѣзали.

— Але чуй, — и скочила к окну. Там видить трех пьяных, а коровы не є. — Ачей душа єѣ пришла? — и жена прикрыв-лася и плачучи слухала звонок. — Другий день зо страхом говорила жона, що в ночи сталося. Лиш то не розумѣла, як могла душа Тарчулѣ звонок на себе взяти?

Ондуляк пробудився; вѣн уже розумѣв, що то Штеньо ходив пьяный из звонком. Як Ондуляк посяг до кобѣлки, за-дивованный увидѣв, що из тапловки лиш мотузок є, а грошѣ пропали!

Боже, коли Ондулячка дознаеся що грошей не є! Почне ожогом гасити и кричати. Лиш люде выслободили Ондуляка из рук жоны.

114. Дуб на дуба похилився.

(Народна пѣсня — подав Лукач Демян.)

Дуб на дуба похилився,	Лиха долька, мамко, в мене,
Сын из мамков посварився.	— Му дѣтину колысати,
— Иди ты, мамко! гет од мене,	Лихої доли угожати. —
Прийдуть гостѣ ай до мене.	— Лихої доли не угодиш,
Прийдуть гостѣ богатїѣ	Лем ми житя увкоротиш. —
И сусѣде призватїѣ.	Донька з мамков розмавляє,
Будуть мене звѣдовати:	Сынок мамку доганяє.
— Ци то, куме, ваша мати? —	— Ходи, мамко, тай до мене,
Я ся буду устыдати	Стався божий гнѣв у мене.
Тебе мамков называти. —	Буду хлѣба заробляти,
Пѣшла мамка стежейками,	Тебе, мамко, годовати. —
Вмываєся слезойками.	Ударив грѣм
Пѣшла мамка дорогою,	Та у мѣй дѣм,
Стрѣчаєся из донькою.	Убив жѣнку молодсїку
Донька мамку прохожає,	Тай дѣтиньку малейку,
Донька мамку не спознає.	Убив гостѣ богатїѣ
— Чомусь, мамко, помарнѣла,	Тай сусѣды призватїѣ. —
Як землиця почорнѣла? —	— Не грѣм тото, сынку, не грѣм,
— Иду я, донько, ай до тебе,	Не громовѣ кулѣ.
Чей пробуду, донько, в тебе. —	Тото тя побили
— Не йди, мамко, ты до мене,	Мои дрѣбнѣ слѣзы.

115: Срѣбна земля, або Спиш.

(Осип Назарук.)

Спиш (по чески Spiš, по мадярски Szepes, по нѣмецки Zips, по латинѣ Scerpus) — названный також Срѣбною землею изза копалень срѣбла — займає тепер 3668 км³ и числить около 178 тысяч населеня, кѣтре належить до чотырох народѣв: Русинѣв, Словакѣв, Мадярѣв и Нѣмцѣв (вѣры грецкоѣ, латинскоѣ и евангелицкоѣ). Найдавнѣйшѣ жителѣ Спишу се Русины и Словаки. Мадяре зайшли туды в 12-ѣм столѣтїю, Нѣмцѣ также в 12-ѣм. Мѣста мають там выгяд нѣмецкїй, а є их аж 24, мѣж ними Четверг (по мадярски Csütörtök), Любовень и и. Нѣмцѣ мали в тых мѣстах окреме право т. зв. „Zipser Willkür“ для всеѣ „Universitas XXIV. regalium Civitatum Terrae Scerpus“

(„Союз 24 королѣвских мѣст спишскоѣ землѣ“). Спроваджено их там головно для працѣ в копальнях, особливо богатых у групъ гôr Гнилищких и Бранища („Горы Спишскѣ“).

Исторія „Срѣбноѣ Землѣ“ незвычайно интересна для Русинѣв. Ся земля задля своих копалень и положеня становила доживотне придане неоднѣ руськоѣ княжны, що выходила замуж за польского або угорского королевича. Як таке доживотне придане одержала єѣ руська княжна Сбислава, що в 1102 роцѣ вийшла замуж за польского князя Болеслава. Дочка Сбиславы й Болеслава — Юдита, що вийшла за угорского королевича Коломана, одержала „Срѣбну Землю“ також у доживоте як придане. Але по єѣ смерти Угры не хотѣли вже звернути „Срѣбноѣ Землѣ“ и по довших спорах та вѣйнах „вымѣняли“ єѣ з Поляками за частину загарбаноѣ хвилево Перемышчины.

Однак Угры ще довго опѣсля не уважали „Срѣбноѣ Землѣ“ за интегральну частину Угорщины. Их лѣтопись писана при королѣ Бели IV (в половинѣ XIII столѣтя) пише, що Угорщина сягає „usque ad silvas Scerpus“ (до спишских лѣсѣв), а ще грамота цѣсаря Жигмонта з 1433 р. (як и попереднѣ грамоты) называє латинян у Спишскѣй землѣ „чужинцями“ (hospites).

Боротьба за вѣру, котра тогды була головною признакою народности, почалася в Спишскѣй землѣ скоро и дѣйшла до великого напруженя в другѣй половинѣ XIII столѣтя. Остригомськѣй латиньскѣй архієпископ Володимир, що походив з руського боярского роду, старався забезпечити свободу вѣры народови, з котрого вийшов єго рѣд, хоть сам був вже римским архипастирем. Одначе коли мимо єго заходѣв переслѣдованя грецкоѣ вѣры не уставали, пѣрвався наш народ пѣд проводом своего боярства до бунту и в р. 1286 знищив до тла латиньскѣ монастырѣ и костелы та добра латиньского духовенства. Угорскѣй король був наочным свѣдком знищеня латиньского монастыря в самѣм Спишу, але не старався перешкодити сему, бо був тогдѣ в заѣлѣй ворожнечи з папою и духовенством.

Факт великого завзятя, яке проявляло наше боярство и населенє в Спишскѣй землѣ, дасться пояснити тым, що туды з давных давен сплывали найбѣльше енергичнѣ живла¹⁾ галицкоѣ волости;²⁾ их притягала до себе чудова и богата Срѣбна Земля. Она так манила до себе, що прим. в р. 1486 заборо-

¹⁾ живло = элемент, ²⁾ волость = земля.

нила Угорщина продавати, мѣняти, в спадку давати, або дарувати навѣть найменшій кусник спишскоѣ землѣ пришьельцям з Польщѣ, до котроѣ належала тогды вже и Галицка Русь.

Спишска земля належить до найкрасших гѣрских краин Европы. Має она особливо чудовѣ печеры. Найвысшѣ верхи спишских гѣр се Столична (Szotoliczna) 1480 м. и Когут (Kanas) 1411 м.

Най руській молодой турист, котрого цѣкавѣсть запровадить коли межи бѣднѣ останки спишских Русинѣв, згадає собѣ, що ходить там по старѣй землі руського народу, якоѣ той нарѣд завзято боронив — поки мѣг и як мѣг.

Тепер буде в Спишской землѣ около 40.000 руського населеня.

Докладный спис старых памяток руськоѣ культуры в Спишскоѣй Землѣ принѣс бы не один цѣнный вклад в исторію нашоѣ культуры. Звертаємо тут увагу любителѣв нашоѣ старины, що в руських церквах спишскоѣ землѣ до сеѣ поры заховалися старѣ антимицы, священѣ самбѣорско-перемыскими епископами и навѣть кѣвскими митрополитами. Як стариннѣ мушки в бурштинѣ, так заховалися они в одлюдных горах Срѣбноѣ землѣ мимо численных знищень. Бо хоронила их любов руського народа до своѣѣ культуры.

Руська мова задержалася в Срѣбноѣй Землѣ по нынѣшний день мимо малярского гнету. Видно, що вплив малярскѣй все таки був меншій, чим у сусѣдных Татрах польскѣй. В Татрах, як стверджують польскѣ етнографы, ще в першѣй половинѣ 19-го столѣтя уживали верховинцѣ руськоѣ мовы. Нынѣ в Татрах слѣды рускости заховалися тѣлько в назвах поодиноких гѣр и скал.

116. Боротьба з терпѣнем и хворотою.

(Жиль Пейо — перевѣв Богдан Заклинскѣй.)

Бѣль, недуга, навѣть смерть уступаються. До часу французского ученого Амбруа Парѣ, якѣй вынайшов пѣдвизоване жил, выпалювано при ампутаціях мясо розжареным зелѣзом. Бѣль був страшный, опоганеня безмѣрне. Раны вымывалося кипячою оливою. В 1846 роцѣ вынайдено наркозу и можна було вже оперовати без болю. Але ще в роцѣ 1869 вмирало 80 на сто оперованых. Славный французскѣй хирург Пастер одкрыв при-

чину інфекцій, а Лъстер запобіг закаженю крові через повну дезінфекцію інструментів, рук та фартуха хірурга. Нынѣ удаються операцій майже без винятку. Нераз можна вилѣчити поломанѣ кости, а тілько рѣдко одтинається якійсь член тѣла. Вѣспа, скажена, дифтерія — майже переборенѣ. Мы можемо ждати часу, коли щезнуть туберкульоза и тиф. Тогдѣ остануться тілько такѣ хвороты, якѣ люде самѣ собѣ напытають непомѣрностею, легковажанем правил здоровля або пересадным страхом перед малым зраненем при конечной операцій.

117. Катон з Утики.

(За Евгеном Милером.)

Катон з Утики, внук Катона Цензора, лишився дуже вчасно сиротою тай жив з братом Сципіоном у свого вуйка Друза, що був трибуном люду, а тым самим мав великій вплив в Римѣ.

Лучилося раз, що один союзный народ Римлян хотѣв одержати якійсь привилей, а що полагодження сеѣ справи залежало од зборів римского народа, выслав до Риму найзнатнѣйшого из своих горожан, личного приятеля Друза.

Той посол назывався Перупедій. Вѣн став жити в Римѣ в домѣ Друза, де познайомився з сестрѣнками свого приятеля.

— Ну, панове-молодцѣ, — сказав посол одного дня з усмѣхом — все бавлюся з вами, отже надѣюся, що вставитесь за мною у вуйка, абы своим впливом помѣг менѣ дѣстати то, за чим я приѣхав.

Сципіон, усмѣхаючися, потакнув головою, але Катон удавав, що не чує и лише глядѣв в очи Перупедія.

— И щож? — мовив дальше посол — бачу, що ты не рад послужити менѣ як твоѣй брат . . . не хочеш, як вѣн, приречи.

Катон мовчав, але не трудно було зрозумѣти, що одкидає жаданя Перупедія.

Тогды Перупедій выхилив его через вѣкно и грозив, що выкине его, як вѣн не обѣцяє поперти его справу в свого вуйка.

Але хлопець не дав себе наклонити нѣ просьбою, нѣ грозьбою до того, що уважав несправедливым.

Перупедій, здивований такою силою характеру, сказав, ставлячи малого Катона на пѣдлогу.

— Що за щастє, що вѣн ще дитиною, колиб був дорослым, певно не мали бы мы на людových зборах нѣ одного голосу за собою.

За молодых лѣт Катона диктатор Сулля в страшный способ давался своѣй отчинѣ в знаки. Всѣ дрожали перед тым тираном, що немилосердно грався майном и житем горожан.

Одного разу зѣбрав Сулля хлопцѣв из всѣх знатнѣйших римских домѣв, абы пописовалися перегонами и гимнастиком и выбрав зпомежи них двох хлопцѣв на вождѣв. Дѣти приняли одного з них, але другому одмовили послуху, хотяй вѣн був внуком великого Помпея. Сулля спытав, кого хотять на его мѣсце? Хлопцѣ выбрали собѣ одноголосно Катона як найодповѣднѣйшого. Сулля, що був приятелем Катонowego отця, узнав той выбѣр и казав приводити собѣ часом малого вожда на розмову. Але — як розказує Плутарх — хата Суллѣ була тогды подѣбна до пекла, або на комнату тюремного наглядача. Що хвилѣ ведено там вязнѣв, що хвилѣ карано когось смертю.

Коли першій раз заведено туды Катона, хлопец побачив, як жовнѣрѣ приносять Суллѣ стягѣ людскѣ головы и шепчуть, що тѣ головы належали до знатных осѣб. Тогды спытав Катон своего учителя, чому не знайдеться чоловѣк, котрый вбив бы такого тирана?

— Тому, — одповѣв учитель — що всѣ ще бѣльше его бояться, як ненавидять.

— Ану, дайте менѣ меч, — сказав хлопец в обуреню — я ослободжу наш край од такого пониженя!

И коли бы не стримано его, був бы певно выконав свою постанову. При так высоких настройах душѣ Катон мав як вѣск мягке сердце. На запыт, хто в него є найлѣпшим приятелем, одповѣв:

— Мѣй брат!

— А по нѣм?

— Мѣй брат!

— А ще хто?

— Ще мѣй брат.

Без брата нѣколи не бавився, анѣ не ходив на прохѣд. Кажуть, що навѣтъ коли вже мав двадцять лѣт, нѣколи не вечеряв без своего брата.

Катон з Утики одзначався в вѣйнѣ одвагом, а в часѣ мира справедливостею и чеснотою.

118. Що робити, щоби нам добре велося?

З чеської промислової читанки Я. Кабалька.

Коли хочеш, щоби тобѣ добре велося и щоби ты осягнув задуману цѣль, потреба тобѣ доброго успособлення, пѣдприємчivosti, витривалости и одповѣдного зосереднення думок на задуману цѣль.

Пѣд добрым успосѣбленем розумѣемо чеснѣсть, чисте сумлѣне, серце повне любви и почутя справедливости. То добре успосѣблене з нашої стороны выкликуе добре успосѣблення и у наших сусѣдѣв и наших познайомих та губить зависть, яка найскорше може знищити наш успѣх.

Нѣхто не може мати великого успѣху без пѣдприємчivosti. Хто остае цѣле житє на пѣдряднѣм становищи, той не може мати великого успѣху. А се буває звичко у наших людей, якѣ боячися ризика, не стремять до усамостѣйнення, а вдоволяються малым доходом, „тѣлько щоби той дохѣд був певным“. Цѣлком инакше поступають такѣ народы як Англійцѣ, Американцѣ и Нѣмцѣ; у тых народѣв далеко бѣльше єсть розвинене бажаня и воля, щоби стати самостѣйними. До того стремять они од молодости. Ци дивно отже, що коли стануть зрѣлѣ, важуть свои силы, вѣрять сильно в свои спѣсѣбности и — односять побѣду в боротьбѣ житя! „Той мае щастє!“ — кажуть потому про такого из подивом многѣ люде, якѣ однак забувають, що то „щастє“ здобули тамтѣ своєю пѣдприємчivостею и своєю одвагою, якоѣ тѣ, що нарѣкають, нѣколи не мали.

Одному такому, що все нарѣкав, одповѣв добре французкїй маршалок Lefebvre (Лефевр) за цѣсаря Наполеона. Одного разу приятель маршалка дивовався и завидовав его щастю и маєтку. Маршалок одповѣв єму: — Завидуєш менѣ, не правда? Але я дам тобѣ то все за дешевшѣ грошѣ, як я сам дѣстав. Ходи зо мною на подвѣря. Там выстрѣлю до тебе двадцять разѣв на тридцять крокѣв, а коли тебе не вбю — усе буде твоє. Щож? не хочеш? Знай отже, що на мене стрѣляли тысячу разѣв з меншого оддаленя, заки я здобув то все, що тепер маю.“

Коли идемо до задуманої мети, не выстане напняти усѣ силы и потому отпочивати в благѣм почутю побѣды. В кождѣм дѣлѣ, в кождѣм пѣдпринятю треба витривати, не опустити рук; особливо треба витривати в часѣ невдачѣ. Витривати з'умѣе тѣлько той, хто мае сталый характер, хто панує над

своими пристрастями и володѣе над своими слабыми сторонами. — Чим доше я жию — говорив оден щирый добродѣй — тым бѣльше переконуюся, що роздѣл межи слабыми и сильными, великими и малыми людьми опирається головно на рѣжнѣой силѣ их пѣдприємчивости и вытривалости.

Зосередити свои думки до задуманоѣ цѣли не значить не думати про нѣчо иньше, а тѣлько про наше занятя и наше становиско. Нѣколи! На кождѣм становиску памятай на загальнолюдскѣ справы и дбай про свою загальну освѣту. Але з другоѣ стороны не забивай своеѣ головы думками и справами, якѣ суть впрост противнѣ твому пѣдпринятю и твому успѣху. Щобудь значеш робити, оддайся тѣй роботѣ усѣми своими думками.

До тых загальных условин доброгo поводженя треба в промысловѣм житю додати ще и сѣ не меньше важнѣ: змодернизованя ремесла через заведеня становоѣ (фаховоѣ) организациѣ и усовершеня продукциѣ.

Станову организацию треба одповѣдно до нынѣшноѣ doby улѣпшити по сим головным засадам: Ремесельник повинен в першѣм рядѣ числити на свою власну помѣч, а щойно в другѣм рядѣ старатися о помѣч державы и иньших публичных корпорацій. А понад все повинен ремесельник розвинути в собѣ сильне почутѣ солидарности. Як з одного боку над ремесельниками гуртується великѣй капитал в сильну силу, з другого знов боку пѣд ремесельниками организуються робѣтники — так и ремесельники повиннѣ ставати в ряды, свѣдомѣ своеѣ цѣли, чтобы могли жити и розвиватися межи тыми двома силами — великим капиталом и робѣтництвом.

Ремесельник, хотячи усовершити свою продукцию, повинен все памятати, що нынѣ треба стало учитися. Стало треба здобувати вѣдомости про новѣ машины, урадження, новѣ способы выроблюваня и все приспособлятися до змѣненогo смаку одборцѣв и т. д. Кожде товариство, кожда ремесельнича спѣлка мусить бачити першу свою цѣль в працѣ над пѣднесенем освѣты своих членѣв, в першой мѣрѣ повинна она зазнайомити своих членѣв из фаховыми новинками не тѣлько своими, але и заграничными. Що враз з техничным выдосконаленем мусить ити и торговельне вышколеня — се розумѣється само собою, бо хоть будеш выробляти чим раз лѣпшѣй товар, але коли не будеш

вмѣти обчислити его цѣны, або не будеш вмѣти постаратися о його одбут — то не обстоиш, а стра тиш.

Час потрібний для освѣты мусить найти собѣ каждый промысловецъ; у нас де так много часу траться на пустѣ розмовы та забавы, знайдеться аж за много часу конечного для по́днесеня освѣты.

Мабуть выдаються вам тѣ услѣва успѣху тяжкѣ. Але инакше не мож дойти до успѣху в наших тяжких часах. Нещасний той чоловѣк, котрый опускае слабѣ руки, чекаючи на помѣч иньших. Такий чоловѣк нѣколи не здобуде собѣ лѣпшоѣ будучности.

119. Як вынайдено телефон?

Нема другого приладу на свѣтѣ так розповсюдненого, як телефон. По великих мѣстах є вѣн майже в кождѣм домѣ, а великѣ будинки мають их по кѣльканадцять, або й по кѣлькасот.

Выглядає як забавка — а прецѣнь якій ужиточный сей вынахѣд! Щойно недавно, бо в 1876 роцѣ придумав его в Америцѣ професор Александер Грей Бель. Його предки були учителями вымовы и вѣн сам також оддався тому зваѣю. В Канадѣ учив вѣн говорити Индѣян и тогда почав думати про якійсь „гармоничный телеграф“, то є телеграф, якій не оддавав бы букв знаками на паперѣ — а вымовляв бы самѣ звуки. В 1871 роцѣ запросили Беля до Бостону на учителя глухонѣмых. За два роки вѣн був вже професором университету и там заложив катедру „физиольогѣ голосу“. Учив, як розвивати природный дар голосу. Притѣм вѣн все займався своєю давною идеєю про „гармоничный телеграф“. Але замѣсть „гармоничного телеграфу“ вѣн припадково вынайшов нове чудо — телефон. Его товариш, Тома Ватсон, описує сей припадок так:

Пополудни 2 юнѣя 1875 р. мы были пильно занятѣ нашими давными идеями. Мы пробовали наши инструменты в старѣй комнатѣ на даху. Але щось не йшло, псовалося нам так, що навѣть Бель був знеохоченый. Я стояв коло пересылающего инструмента, а Бель на другѣм кѣнци другоѣ комнаты, де другий аппарат одбирал мои депешѣ. Бель щось орудовав коло пружин, прикладаючи их до уха. Нагло закликав Бель в другѣй комнатѣ, а за хвилию и сам прибѣг до мене.

— Що ты зробив? Покажи, най я подивлюся. —

Приглянувся ближше припадковій злучѣ двох пружин, котрѣ пересылали безнастанно електричный ток и при помочи котрых я почув його крик з його комнаты.

Бель одразу зрозумѣв, що сталося. Мы пересидѣли кôлька годин, повтаряючи наш досвѣд и заки мы розойшлися, першій електричный телефон був готовый.

Я мусѣв лише прикрѣпити малый барабан на кôнцѣ одбираючого приладу, злучити осередок барабанця з пружиною, приложити трубку на барабанець и говорити в неѣ. Его думка була приневолити пружину дрожати так, як идуть голосовѣ дрожаня и выкликати електричный ток, якій мав скрѣплятися пôдчас розмовы. Треба представити собѣ одушевленя Беля на вид сего одкрытя, тымбôльше, що остатных кôлька тыжнѣв мы стратили зовсѣм дармо на гармоничных досвѣдах. По сѣм пôйшли дальше зворушаючѣ сердце досвѣды, заки телефон мôг передати точно не тôлько поодинокѣ звуки, але й цѣлѣ слова и реченя.

Так оповѣдає про той винахôд приятель Беля. Дня 14 лютого (февраля) 1876 р. внѣс професор Бель просьбу до Вашингтону о опатентованя своего винаходу, котрый вôn назвав „выдосконаленным телеграфом“; патент выдано ему вже 3 марта того самого року.

В тôм роцѣ одбулася у Филадельфіѣ выставка на згадку сотых роковин независимости Америки. Професор Бель выслав на выставу лише модель телефону з своеѣ робôтнѣ. Модель маленькій, стояв в однôм кутику и мало хто мôг его замѣтити. Аж 25 червня зайшов випадок, якій звернув увагу на новый винахôд. Професор Бель ось так описує сей випадок.

— Я мав тогды школу „фізіологіѣ голоса“ в Бостонѣ и тогды як раз одбувалися испытѣ. Я поѣхав до Филадельфіѣ, невдоволенный, що одрываютъ мене од моеѣ щоденноѣ працѣ. Я приѣхав в недѣлю 25 червня. Я був незвѣсным тогды чоловіком и з великим поважанем дивився на судіѣв, якѣ на выставѣ оцѣнювали то сей, то той предмет. На кôнцѣ прийшла черга и на мôй предмет. Але заки ще они дойшли до мене, оголошено, що нынѣ не буде вже бôльше оцѣнок, бо судіѣ перемученѣ. Се означало, що телефон не буде загалом огляненный, бо я рѣшився ѣхати назад до Бостону.

Але несподівано звернув на мене увату один судія — а ним був нѣхто иньшій, а сам бразилійскій цѣсарь, Дон Петро. Я показав ему свого часу спосіб научованя глухонѣмых в Бостонѣ, опровадив єго по нашой школѣ и коли вѣн тепер мене стрѣнув на выставѣ, пригадав собѣ мене, подав менѣ руку и з усмѣхом запытав:

— Пане Бель, як жеж ваша школа глухонѣмых в Бостонѣ?

Я одповѣв ему, що школа йде добре и що я приѣхав сюды, щобы показати мѣй вынахѣд, якій отсе мав прийти на чергу.

— Ану, ходѣть зѣ мною! — сказав вѣн и пѣйшов вперед. Очевидно: куды цѣсарь — туды пѣйшли и всѣ судіѣ . . .

Так був бразилійскій цѣсарь першим, що надав справѣ розголосу. Я пѣйшов до мого пересылаючого приладу в иньшѣм будинку, приложивши вперед слухавку одбираючого приладу до уха цѣсаря. Я сказав йому, щобы вѣн так держав слухавку якійсь час, а сам пѣйшов я на другій конець дроту. Я почав говорити: — „бути, чи не бути, отсе питання“ — и так дальше говорив я довшій час.

Я довѣдався потѣм од мого приятеля п. Виліама Гоббарда, що цѣсарь досить недбало тримав слухавку коло уха. аж нагло закликав:

— Боже, там щось говорить! — и опустив слухавку.

Тогды пѣдняв єѣ Виліам Томсон а опѣсля иншѣ судіѣ и слухали по черзѣ, як я выгуковав до нѣжноѣ оболонки далеко, в иньшѣм будинку выставки. Нечайно почув я шелесть и гуркѣт. До мене зближалася товпа народа, що йшла за бразилійским цѣсарем, котрый хотѣв придивитися, як выгледає телефон на другѣм кѣнци.

Але сталося так, що хоть судіѣ чули розмову передану тонкою оболонкою в слухавцѣ — то однак они не хотѣли вѣрити, що се електрика передає голос. Дехто шепнув на ухо, що се є звичайный телеграф из шнурка, а голос переходить механично з одного приладу до другого. Мѣй приятель п. Виліам Гоббард, що прибув того дня з Бостону, щобы менѣ товаришити, заявив, що вѣн зробить, що тѣлько в його силѣ, абы переконати судіѣв. И вѣн — хоть и не розумѣвся на електричных приладах — то мимо сего здѣймив апарат и позволив судіям самым осудити електричный дрѣт пѣд апаратом. В тѣй

спосіб они в кінці переконалися самі, наглядно, що голос переходить при помочи електрики.

Сер Вільям Томсон, що був одним з англійських судів, розголосив сей винахід в Англії и од того часу свѣт увѣрив в истнованя телефону. В септембрѣ 1876 р. першій раз передано телефоничну розмову на дальшу просторонь межи мѣстами Бостон и Кембридж в державѣ Масачусетс.

Розповсюдненє телефону йшло швидко вперед. В августѣ 1877 р. було вже 778 телефонѡв Бея, а в 1914 роцѣ — перед выбухом свѣтовоѣ вѡйны — було в цѣлом свѣтѣ 13,500.000 телефонѡв, з чого около 9,000.000 (отже около 64 процентѡв) в Злученых Державах Америки.

Саль Бель не любив свого винаходу, не мав в своѣй хатѣ телефону и загалом не радо уживав його.

Великій винахідник помер в 1922 роцѣ.

120. Бѣла гора

(За Иваном Ербенѡм.)

Чеська исторія 15-ого вѣку оповѣдає нам про славнѣ подѣѣ и особы. Чеській народ пѡдняв повстаня проти пригнѣтаючоѣ силы середновѣча, сто лѣт скорше перед иньшими народами проголосив гасла свободы, бо сам почув свою зрѣлѡсть. Коли Чехи хотять похвалитися перед свѣтом, подають имена Гуса, Жѣжки, Хелчицкогѡ, Юрїя з Подебраду, котрѣ суть свѣдками и носителями народнього духа и славы чеського народа. Чехи мали тогды мудерцѣв, борцѣв и гуситского короля. Коли Юрїя з Подебраду выбрано чеським королем (1457) по словам старого лѣтописця — „много плакало з радости, що милый Бог высвободив их з того, що они вже выйшли зпѡд власти нѣмецких королѣв, якѣ задумали знущатися над чеським народом, а особливо над тыми, якѣ трималися святого письма . . .“

Чеську исторію о сто лѣт пѡзнѣйше читаємо вже з тихим сумом. Чеській народ немов вычерпав свои силы проти переваги ворогѡв в безпереривнѡм бою з папами и сусѣдними народами, щѡбы оборонити и захистити свою религїйну и народну волю. Була то трагедія перших, якѣ принесли свѣтови идеѣ, на якѣ той не був приготований. Чехи вели сто лѣт вѡйны за поступ

всього людства — були свѣточами свѣта у тьмѣ, але в боротьбѣ вычерпали свої сили. У власнѣм лонѣ народа рѣс неспокѣй, не-згода и упадок. Тѣлько тым мож выяснити, що в 1526 роцѣ згодилися на короля Фердинанда I. з габсбургского роду, з того роду, з якого королѣ задумали знущатися над чеським народом а особливо над тыми, якѣ прийняли вѣру Гуса.

Не минуло навѣть сто лѣт, а чеська исторія наповнена плачем и розпукою. Габсбурги пѣдбурили чеськѣ станы до революціѣ. Паны, лицарѣ и мѣста майже не мали супокою од 1526 до 1620 р., щобы могли опам'ятатися и завести порядок. Многѣ з чѣльных мужѣв оддалися безвладнѣй байдужности и не тѣлько першѣ поколѣня шляхты пѣшли на службу двора, але й много из шляхты, що вже прийняла нову чеську вѣру, глядало королѣвскоѣ ласки. Габсбурги тужили, щобы жити в релігійнѣй згодѣ з чеським народом, але ту згоду розумѣли так, що чеськѣ гуситы повиннѣ стати католиками. Чеську революцію розбито 8 падолиста 1620 р. на бѣлогорскѣй рѣвнинѣ, „в битвѣ пѣд Прагою“ як казали сучаснѣ. По чеськѣм боцѣ впало всего 250 жовнѣрѣв, але по сторонѣ чеських станѣв розбито цѣлый чеськѣй народ, хоть той там не войовав. Чеська шляхта наложила ярмо чеському народови за корольованя обох слабых Полякѣв и той народ в нещаснѣй битвѣ в 1620 р. стояв на боцѣ, не знаючи, ци мае войовати по боцѣ короля, ци чеськоѣ шляхты.

По програнѣй битвѣ на Бѣлѣй горѣ впало на чеськѣй народ невымовне зло, нещастя, терпѣня и раны. З чеськоѣ державы котра перед бѣлогорською битвою була чеська евангелицка и станова, ставалася держава чесько-нѣмецка (на конець нѣмецка), римська що до вѣры и закрѣпощена. Бо такє є вже успѣблєня людей: коли абсолютна власть треває довше, люде привикають до односин и пѣдпирають абсолютный уряд, особливо богатѣ и упривильованѣ, якѣ все суть жаднѣ ласки пануючих и мають користь (хосен) з упадку и нещастя других. Хто видѣв чеськѣй народ, якого убуло в Чехах по тридцятьлѣтнѣй войнѣ з 2 миліонѣв на 800.000, хто знав єго спустошенє житя при кѣнци 17 вѣку, не мѣг вѣрити надѣям, якѣ голосив славный нещасный вигнанець И. А. Коменскѣй в своем „Заповѣтѣ“ (1650) — „И я вѣрю Богови, що проминуть бурѣ гнѣву, наведеного нашими грѣхами на наши головы и що власть знов вернетєся до тебе, о чеськѣй народе!“

В чеських землях родилися поколѣня за поколѣнями, якѣ навѣтъ не знали пророцтв Коменского, бо учитель таили перед ними навѣтъ само имя народного пророка. Только „скрыте зерно“ остало в землѣ в тайных визнацѣвв чеськоѣ вѣры; на то зерно впала вогкѣсть аж в 18 вѣцѣ. Просвѣтнѣ думки того вѣку заскепльовали народови тугу за освѣтою, бажаня свободы думки и стремлѣня освободженя народу з тѣлесного пѣдданства. На чолѣ того одродженя в габсбургскѣй державѣ станули вожды народу, про якѣй думаню, що вѣн вже загнув, Добровскѣй, Пельцль, Прохаска, Крамеріус, Пухмаер и иньшѣ, а над дальшим одродженем народа працювали Юнгманн, Колляр, Паляцкѣй, Шафарик, Гавлѣчек . . . Коли з кѣнцем 19 вѣку придивився французскѣй историк А. Денис, приятель чеського народа, одродженю чеського народа, коли пѣзнав господарскѣй розмах та безмежну тугу Чехѣв за политичною самостѣйностю — увѣрив в будучнѣсть Чехѣв, увѣрив и в пророцтва Коменского и доповнив их ще дальшими пророцтвами. Вѣрив, що прийде час, коли габсбургска держава звернется до Чехѣв, абы здалися на ласку и неласку.

— Тогдѣ патриѣты, сильнѣ великою справедливостю своих домаганѣ, пригадають собѣ, що их отцѣ войовали з цѣлою Европою и що громады селян змушовали до уступок цѣсаря и папу. Мають твердѣ головы и одважнѣ сердца. Пережили они найтяжшѣ хвилѣ и не згинули, богатырскою силою волѣ роздерли простирала, в якѣ завязано труп народа, заки замкнено в гробѣ и доказали, що их одвага не боиться жадных жертв, коли тѣ потребнѣ в оборонѣ их прав. Ученики Коменского будутъ знати — коли буде треба — стати знов войовниками Жѣжки. В тѣйто найтяжшѣй борбѣ будутъ з ними всѣ, що не хотятъ похилити свои головы перед грубою силою и що домагаються, щобы кожый народ сам собою правив. За ту волю згинув Гус за границею, брата „Едноты“ переживали горе выгнаня, Добровскѣй, Юнгманн и Паляцкѣй працювали, боролися, страдали. Щобы зберегти свою славу дѣдизну, яку им оставили их богатырѣ и мученики, готовѣ Чехи — коли прийде одповѣдна хвиля — до наибѣльших жертв. И хоть они однесуть побѣду, хоть их побѣдятъ — оставлять свѣту взнеслый примѣр и будутъ вѣрителями людства.

И слова Дениса сповнилися.

121. Буря в Карпатах.

(Ивана Нечуя Левицкого.)

В мѣсточку Старому-Санчи, положеномъ вже в горях, кѣнчиться зелѣзна дорога. Вѣд Старого-Санча до мѣсця, куды я ѣхав на воды¹⁾ треба ѣхати сѣм миль кѣньми по гостинцеви. Я взяв мѣсце в почтовому дуже доброму омнибусѣ и перед обѣдом выѣхав в дорогу.

Гостинець, обсаженный старыми сливами-угорками, веться по широкой долине понад самым Дунайцем. Синий, неглубокий Дунаецъ быстро плыне з горы, переливаючи свои филѣ по камѣню и своим тихим шумом розвеселяе мертву тишу долины. По оба боки широкоѣ долины пѣдоймаються рядами круглѣ горы, вкрытѣ густыми ялиновыми лѣсами. Долина Дунайця в сѣм мѣсци доволѣ широка, аж блищить проти сонця зѣленею розкѣшных нив. Густа пшениця, высоке жито, зеленый овес, рѣпак, ячмѣнь мерезать полосами всю долину и нагадують родючѣ нивы на Украинѣ. Шкода тѣлько, що таких долин лиш дуже мало в Карпатах.

Перед моими очами майнула нѣмецка кольонія з высокими, бѣлыми муроваными домами, котрѣ тонуть в зеленых грушевых та сливовых садах. Мы переѣхали деревянный мѣст на Дунайци, покрытый покрѣвлею. Долина все вузша та вузша. Зеленѣ горы пѣдоймаються все выше та выше. Они перерѣзанѣ подекуды вузкими долами, в котрых шумять гѣрскѣ потоки.

День був погѣдний, сонѣшный. В глубоких долинах стояла синя мрака, вкрываючи далеки верхи гѣр ях бы прозорчастью тканиною. Над Дунайцем на перших низших терасах гѣр замаячѣли мазурскѣ хаты, невеликѣ села. Они тонули в старых садах. Червоноватѣ, небѣленѣ хаты ледво були виднѣ за старыми сливами та кислицями.²⁾ Яка дивна зелень блищала в тых садах! Як ясно блищала зелена трава в садах, блищав зеленый лист на деревѣ! Нѣгде менѣ не лучалося бачити такоѣ ясноѣ зеленѣ, такого густого листу на деревѣ, як в Карпатах. Тай на диво, коли тут дощѣ поливають землю майже що дня.

Якѣ бувають дощѣ в Карпатах менѣ пришлося таки раз довѣдатись. Я призамѣтив, що за Дунайцем у вузких а дов-

¹⁾ до купель, ²⁾ кислиця = квасне, дике яблоко, або яблѣнка.

гих долинах мрака стає все темнїйша та густїйша, а далѣ зовсѣм закрыла туманом далекѣ долины. Сонце невыносимо пекло. В воздухѣ пѣдоймилася якась важка пара, душна, горяча, як в парнѣ. Изза верхѣв далеких гѣр выскочили круглѣ хмары, бѣлѣ як срѣбло, жвавѣ, ворущливѣ як живе срѣбло. Они ворущились, нѣбы живѣ, на всѣ боки. Слѣдком за ними высунулись чорнѣ густѣ хмары, як бы чорный дым, якїй буває в велику пожежу.

Десь далеко замиготѣла блискавка, блѣда, дрѣбненька, неначе хтось грався, перекидаючися по небѣ золотыми пилками. Сонце стало темнїйше, втратило половину ясности свѣтла. Горы почорнѣли. А страшнѣ хмары швидко высувались изза гѣр, клубками летѣли в синє небо и закрыли сонце.

Краєвид зразу вкрився густыми тѣнями. Горы вкрытѣ ялиновыми лѣсами, стояли нѣбы обгорѣлѣ пѣсля пожежѣ. Хмары спускались над горами все низше та низше. На дворѣ смеркалося. От одна хмара нѣбы впала з неба и зацепила вершок найвышоѣ горы; друга хмара сѣла на тѣмня другоѣ горы. Швидко верхи гѣр вповились у хмары и Карпаты нѣбы пѣдпирали, як стовпы, чорну стелю з густых хмар. На дворѣ стало зовсѣм темно, як в пѣзний темный вечер. Горы стали чорнѣ як уголь. Довгѣ долины тяглися далеко на всѣ боки, як темнѣ коридоры. Краєвид став фантастичный, нѣбы не надземный а пѣдземный. Здавалося, що мы пѣд землею, в якихсь велитеньских копальнях, котрѣ несподѣвано освѣтило з верху каламутне свѣтло. Коли се зразу блиснула страшна блискавка за вширшки в долоню, она выскочила з хмар як огненный змїй и скрутилась-звилась як гадина и оперезала пѣв неба. Непривѣтне свѣтло озарило чорнѣ долины. Ударив страшный грѣм. Червоне свѣтло вѣд блискавки нѣбы запалило пожежу на горах и долинах. Здавалося, горы тлѣли и жеврѣли, як розпечене зелѣзо. Картина була страшна, як пекло. Наступало одно з тих явищ природы, перед котрым в Индїѣ львы та тигры стають смирнїйшѣ вѣд ягнят и ховаються в печерѣ разом з чоловѣком.

Насыпались рѣдкѣ каплѣ дощу, великѣ як лѣсковѣ орѣхи, важкѣ як розтоплєнс олово, а потѣм зразу полив дощ як з ведра. Здавалося, нѣбы розверзлись небеса и звѣдти лилася рѣчка на землю. Не видно було навѣть стовпѣв телеграфа. Здавалося, що мы попали на дно якоѣсь рѣчки, де вода плыне и пѣд нами

и над нами. А страшна блискавка мигає та мигає — десь близько, от-от поперед коней. Грѣм гремить якось уривчасто, як бы з пушки палить коло самого омнибуса. Дощ проливаєся в омнибус через щѣльнѣ оконця и забрискує нас.

Через пѣв години дощ перестав. Гостинцем лилася вода з гѣр, як через греблю. З усѣх долин в Дунаєць лилися потоки каламутноѣ воды. Скрѣзь в горах шумѣла та булькотала вода. Грѣм падав на телеграфичнѣ стовпы, бо швидко мы начислили сѣм стовпѣв, на котрых дерево було обдерте смугами на два пальцѣ, або на долоню. Обдертѣ смуги висѣли по стовпах, немов поначѣпльованѣ бѣлѣ стрѣчки. Стовпы стали рябѣ, кострубатѣ и дивна рѣч, що блискавка навѣть не обсмалила их, а тѣлько пообчахла смуги, як обчахають лико з липы. По гостинцевы ваялися здоровѣ гильки угорских слив, чорных, обсмаленых, вкрытих зелеными овочами. Так тут грався карпатскій грѣм!

Мы вѣхали в невеличке село Лонцко. Улиця вимощена камѣнем, повилася в гору. Тою улицею лилась правдива рѣчка. Вода досягала до голов колес. Конѣ просто брыли в водѣ. Погонич пѣдѣхав пѣд самый ганок стаціѣ, однак злѣсти з омнибуса не мож було, не ступивши в воду повыше кѣсток. Вода плыла коло самѣсенького порога. З стаціѣ выскочив почмайстер и вынѣс ослѣн, зроблений нароком для пѣдставленя пѣд омнибус пасажирам, якѣ висѣдають з воза в таку негоду. Выскочив и я по тѣй кладцѣ в ганок а за мною товариш дороги, якійсь актор з обголеными вусами.

На дворѣ вже дощ зовсѣм перестав. Горы чорнѣли, як бы якесь велитеньске мѣсто пѣсля пожогы. По деяких горах стелились хмары; де якѣ чорнѣ верхи нѣбы курили дымом, — здавалося от-от спажне червоне поломя з обгорѣлых верхѣв.

122. Коломыйка.

(А. Павлович.)

Хоть Руснаки голѣ, босѣ, но хлопы як буки,
У них есть здоровый розум, сильнѣ, крѣпкѣ руки.
Будуть орати, сѣяти, обробляти поле
И не буде наше племя голодне и голе.

Будуть орати, сѣяти, прилѣжно робити,
 Будуть наши милѣ дѣти сытѣ, приодѣтѣ,
 Будуть орати, сѣяти, ниву обробляти,
 Будуть школы будовати, дѣтей просвѣчати.

Дасть Бог, будуть просвѣченѣ бескидскѣ стороны
 И перестануть нам хулити кавки и вороны.
 Жиють предкѣвъ благороднѣ сынове и доньки,
 Уж на наших рѣдних лугах зацвили цвѣтѣньки.

Уже зацвило Подоля, зацвили Карпаты.
 Цвѣтуть в молодых племенах рѣднѣ чувства святѣ,
 Ликуй, ликуй, веселися мила рѣдна мати,
 Мы поорем, мы посѣем — внуки будуть жати.

123. Хрест помѣж липами.

(Осип Маковей.)

Була служба божа для вѣйска в поли за боевым фронтом. Гарне мѣсце выбрали на сю годину. Вѣйско стояло на зеленѣй левадѣ.¹⁾ За левадою був потѣк и дубовый лѣс. Перед вѣйском пѣднимався лагѣдно — спадистый горб; на тѣм горбѣ росли чотыри старѣ липы. Помѣж липами стояв высокѣй дубовый хрест з рѣзьбленим розпѣтем пѣд дашком. Рѣзьба була майже природноѣ величины, доволѣ грубо тесана, тѣлько лице Христа виявляло несказанный бѣль. Се було добре видно, коли лѣтне, ранѣшне сонце кинуло мѣж липы кѣлька снопѣвъ промѣня саме на стать и голову Христа. Промѣне ломилося в листу и тремтѣло — и наоколо Христа творився ясный, золотисто-зеленый нимб.

Пѣд хрестом був престѣл до богослуженя, а близше до вѣйска амвон, замаеный зѣленею. Доокола престола сидѣла старшина на крѣслах и лавках, принесених з недалекоѣ лѣсничѣвки, а низше на левадѣ стояли мовчки оддѣлы вѣйска.

Тихе богослужене скѣнчилось скоро. Сонце свѣтило, орхестра грала побожнѣ хоралы, зеленый лѣс гомонѣвъ незвычайною луною, далеко вѣдзывалися арматы — був настроѣй зовсѣм иньшѣй як у цѣрквах.

Священик вѣйшов на амвон и сказав проповѣдь. Коротко, остро, по военному. Маеш служити цѣсареву и боронити отчину.

¹⁾ левада = поляна, лука.

Се дѣло богоугodne и за него жде тебе нагорода на сѣм и на тѣм свѣтѣ. Твоѣй обовязок приймати спокѣйно слабости, голод, холод, невыгоды, калѣцтво и — коли треба — то й смерть. На те ты присягав цѣсареви. Смерть вояка на вѣйнѣ — чесна и славна; жертва потрѣбна для загального добра.

Потѣм промовив з горбка старый генерал по нѣмецки и по чески, щобы его розумѣли всѣ Нѣмцѣ и Славяне его дивизіѣ. Говорив ще острѣйше, як священник, мов выдавав приказы. Пригадав славу цѣсаря з божоѣ ласки и пресвѣтлоѣ династіѣ, божу опѣку над народами его величности, обовязок вояка вмерти — и закончив окликом на честь цѣсаря: hoch! hoch! hoch! Вѣйско скрикнуло три разы те саме, а лѣс повторив ще кѣлька разѣв: ox! ox! ox! Орхестра заграла „гимн народѣв“, у котрѣм народы молилися не за себе, тѣлько за цѣсаря.

Всѣ отдавали честь и слухали музыки. Орхестра втихла, а вѣйско ще слухаю и ждало. Настала дивна хвилина, котроѣ нѣхто не сподѣвався. Здавалося, вже богослуженю конець, а тут хтось з амвона знов говорить. Голос чути щораз выразнѣйше и голоснѣйше. Якась прозора стать, мов з етеру, стоить на амвонѣ, подѣбна до Исуса з хреста, тѣлько в бѣлѣй одежи, позолоченѣй промѣнями сонця. На хрестѣ мѣж липами в тѣни не видно вже распяты, за те з амвона чути выразно мягкѣй и добрый, але втомленный голос:

— Правду кажу вам, що колиб вы уживали тѣлько розуму, силы и заходѣв на те, щобы добро творити, кѣлько розуму, силы и заходѣв спотребуєте на те, щобы зло творити, то був бы рай на землѣ.

— А вы творите зло и ще молитє Бога, щобы вам помагав зло творити.

— Вы забули, що Вѣн Отець небесный и зробили з Него, царя небесного, опѣкуна для ваших земских царѣв и панѣв, а не для бѣдных и нещасных.

— Просите Єго, щоби Вѣн помѣг вам покорити и пѣд ноги взяти всякого врага и супостата и забуваєте при тѣм, що враги и супостаты такѣж Єго дѣти — як и вы.

— Вѣн у вас Пан и Бог нѣмецкѣй, австрѣйскѣй, англѣйскѣй, францускѣй, росѣйскѣй — а не однаково добрый Бог усѣх людеѣ на землѣ.

— И здається вам, що ви молитвами и музиками прихилите Єго на свою сторону, щоби він вас вивышив, а других скривдив.

— Горе вам, лицемѣрнѣ учителѣ божеѣ правды! Вы слуги земских царѣв и богачѣв — а не Отця небесного!

— Нѣчого вы не навчили нѣ великих, нѣ малых, хоть уже вчите майже двѣ тысячѣ лѣт.

— Одных благословите на розбѣй, а других навчаєте коритися и терпѣти, щоби розбѣйникам було добре.

— А Отець небесный не хоче нѣ розбоѣв, нѣ терпѣня людей, тѣлько хоче, щоби вы жили мѣж собою як добрѣ дѣти доброго батька. Аминь! —

Голос затих. Нѣхто не мѣг собѣ уявити, що се було, чи справдѣ голос якогось чоловѣка, чи внутрѣшній голос совѣсти у кожного; — се впало на душу слухачѣв якось так несподѣвано и перелетѣло так скоро як часом образ довгого житя, що за одну хвилину в памяти можна єго переглянути. Всѣ мовбы збудилися з просоня, у котрѣм чули цѣлком ясно чийсь голос, тѣлько не знати певно чий.

Тепер тѣлько зауважали всѣ, що в повѣтрю далеко гудѣв лѣтак. Адютант выбѣг на горбок, розглянувся и вернувся скоренько до генерала.

— В лѣс! — скрикнув генерал.

По кѣлькох хвилинах усе войско було в лѣсѣ, а лѣтак перелетѣв високо и спокѣйно понад горбком, чотырма липами и самѣтным хрестом помѣж ними. Маленькѣ пташенята ховаються так перед половиком в терня... Бѣднѣ люде, що сотворили собѣ Бога на свою подобу!

124. Соловейко.

(Павла Грабовского.)

Розтьохався соловейко

На калиноньцѣ:

Щось не спиться серед ночи

Сиротинонцѣ.

Розвѣй, розвѣй, соловейку,

Мою тугоньку;

Чи забуду прикру людску

Я наругоньку?

Чи знайду я коли не будь

Власну доленьку,

Чи все тягги чуже ярмо

Та неволеньку?

Тьохка, плаче соловейко

На калиноньцѣ,

Та не знає дати рады

Сиротинонцѣ...

125. Битва бѣля Лученця.

(Альоис Ърасек.)

В другомъ подвѣрѣю зволенецкого замку стояв ряд осѣдланыхъ коней, по большѣй части самыхъ гнѣдыхъ. Отроки¹⁾ держали ихъ при губахъ. На крокъ з ряду выступив бѣлый кѣнь з темными плямами чисто семигородскій. Як вѣн порушив голову, забрящали и залищали ему ретязь, що высѣли задля окрасы на чольныхъ ремняхъ, засвѣтилися ему и кованѣ бляшки на персахъ и потрясалися при нихъ червонѣ тороки и скѣряннѣ шалянги, червонѣ зеленѣ, коваными бляшками выбиванѣ при кѣнцяхъ красного сѣдла.

Промѣне ранного сонця, яке озолотило стрѣхи и кидало по поли подвѣрѣя золотый ковер, освѣтило и коней и старого Лапку, Искрового коморника, якій стояв побѣля, держучи на руць прегарну кунячу шубу, покрыту кармазинами из золотыми великими спинками и ретяземъ, якій незапненный звисав в дѣл и гойдався.

Головнй отаман був з дружиною в замковѣй каплицѣ на службѣ божѣй. Лапка чекав на него, оберненьный в ту сторону каплицѣ, вѣдки розносився придушеньный спѣв. В тѣмъ задзвонив дзвонекъ и за хвильку выйшов пан Искра в шапць з бѣленькимъ перомъ на головѣ, в довгѣмъ жупанѣ однокбарвнѣмъ, темносинѣмъ з блискучимъ пасомъ и з дорогою шаблею при нѣмъ у похвѣ вышневоѣ барвы; за нимъ пан Звѣрятицкій в зброѣ, але ще без шолома, поважный Буріян, Дубаникъ з Чивиць з рудымъ заростомъ на щокахъ, румянымъ лицемъ и палкими очами, Микола Стрѣла з Рокиць, якого вчора покликав найвысшій отаман до своѣй дружины, два ротмайстры из зволеньскоѣ замковоѣ залоги, грубый войсковый писарь и духовникъ Юркѣвъ, кругленькій, в священничѣй, темнѣй одежи.

Лапка перекинувъ Искрѣ черезъ рамена прегарну шубу, запнявъ черезъ груди золотый ретязь, спинаючи нимъ обѣ массивнѣ товствѣ спинки, в якихъ свѣтилося кѣлька дорогихъ каменѣвъ, слуга потримавъ стремя и головнй отаманъ выскочивъ на коня. И всѣ другѣ всѣли на конѣ, и писарь и духовникъ.

Коли Искра выѣхавъ з дружиною склепленнымъ мостомъ з вѣшного подвѣрѣя на перше, затрубѣли тамъ трубы. Трубачъ конноѣ

1) отрок = хлопецъ, слуга.

четы, яка мала супроводжати отамана, затрубѣв весело. Супровод, пестрий красками, на яких блищала зброя и кованѣ прикрасы на одежи и на ремнях коней, виѣхав торжественно из замку и ѣхав мѣрним трапом розтяглою площею, довкруги якоѣ стояли дома и дѣмки, яких бѣлѣ стѣны свѣтили на раннѣм сонци. Искра ѣхав до табору переглянути вѣйско, яке мало вирушити.

Вже переѣхали бѣльшу часть площи; всюды, куды они проѣздили, ставали люде, щобы поглянути на супровод, на сильного пана, чорного, чорнобородого, поважного, якого очи розглядалися однак весело и якій привѣтно одвѣчав на привѣты.

Нагло однак стягнув густѣ, чорнѣ бровы и оглянувся. И всѣ з ним. Писарь и проповѣдник затримали коней. Як бы всѣм затрубѣв хто в уши. Голос рогу ударив усѣх. Знов одѣзався, як бы з близка недалеко; хоть виходив аж з другого боку площи, там з дому, перед господою, з якоѣ виѣхали три ѣздцѣ. Передный з них трубѣв в ловчий рѣг, зубровый величезный рѣг, з могучих легких, сильным духом.

Був в волохатѣй шапцѣ, на невеликѣм гнѣдѣм кони, сам не великѣй, але крепкѣй; сѣде аж бѣле волосѣ, довге аж до рамен, спадало в дивнѣм неладѣ таки по висках довкруги зарослых лицѣ. Замѣсть плаща висѣла йому через лѣве рамя выправлена медвежа кожа, якоѣ чорна шерсть блищала на сонци, спята на грудях старыми бронзовыми спинками и ретезями.

Опустив рѣг од уст и кивав рукою, на Искру, головного отамана, кивав, ѣдучи до него. Ёго товариш також в медвежѣй кожи, в округлѣм, старѣм шоломѣ, из щитом закиненым на плечах; за ним третѣй на кони, хлоп як гора, пѣд шапкою довге волосѣ, сам в короткѣм, незапненѣм кожушку без рукавѣв мав через лѣве рамя свободно закинену сельску гуньку. На плечах вѣз вѣн щит передного ѣздця и при сѣдлѣ самострѣл. Великѣй, бѣлый, вѣвчарскѣй пес бѣг бѣла его коня.

Искра усмѣхнувся и сказав до пана Звѣрятицкокого :

— Мусимо послухати! — Стримав свого бѣлого и ждав на ѣздцѣв, наибѣльше на того першого з превеликим рогом при боцѣ. Коли доѣздили, побачив Искра, що старѣй маѣ при сѣдлѣ по правѣм боцѣ тяжкѣй, великѣй топѣр, по другѣм боцѣ широкой сагайдак, староѣ подобы з песячоѣ шкуры, при пасѣ

тяжку шаблю. А на грудях, на ремени великого рога, поблискував ся ему грубий хрестик византійскої роботи.

Все було на нѣм и на єго товаришах дивне, стародавне, як бы там, вѣдки вѣн приїздив, час стояв и не змѣнявся. Осмадене лице, из задертым носом, червонѣлося в безладѣ вусѣв и волося. Однѣ бровы, як гуща, мав вѣн чорнѣ, а зпѣд них свѣтилися темнѣ невеликѣ очи.

— Пожди, пане отамане! — кричав сильным голосом, дожджаючи. — Спѣшуся як вихор.

Нагнав коня, а ранній вѣтер розвѣяв ему жмутки волося, що тѣ розвѣялися як грива и другому їздцеви, що був у всѣм подѣбный до першого, тѣлько що ще не посѣдѣв, волося и бороду мав темнѣйшу.

— То ты старый Добак? — закликав щиро Искра.

— А як ты мене спѣзнав, га, га! — зареготався.

— Старый Добак, дѣйсно, кликали мене також „Бѣлый стрѣйко“, а ось тут мѣй хлопецъ Матѣй.

„Хлопецъ“ пѣдѣхав и станув коло батька. Усмѣхався, поклонився головою, але нѣчо не промовив.

— Ёдемо отже на вѣйну! — говорив, а властиво кричав, старый Добак, привиклый в горах и лѣсах до громової бесѣды.

— В сам час; витайте. Як ваша воля, зараз.

— Того ради мы и приїхали.

— А тут той ваш посол також! — кликнув весело Искра, показуючи на Ивана Найтушака, инакше Гурчала.

— О, їде собака, о той вам, той там у вас в замку — адже я єго топором змолотив, коли вернувся из Зволєня.

— А за що?

— А так; оповѣдав, якѣй там счинив крик, блазень, аж вы єго замкнули.

Искра, Звѣрятицкѣй, писарь и всѣ, якѣ знали про ту подѣю, засмѣялися, аж Искра крикнув до Добака.

— Ну, поїдемо, але мы ще не стокмилися, пане брате.

— Е, яка там токма! Будемо битися, а ты чесному шляхтичови не зробиш кривды, яж вже чув. Але абы ты не сказав, що я обманув тебе, то знай: ось тут сей мѣй хлопецъ як бук, змѣя не боиться, бѣгме нѣ, а я також нѣ, але я вже не можу на обѣ руки так як вѣн, щоб ты то знав!

Зпѣд медведячої кожи пѣдоймив лѣвицю. Була скривлена.

— Медвѣдь менѣ сѣ зранив, коли мы билися, а такій песиголовець, оден вѣвчарь, зле менѣ выгоѣв рану; жилы зосхлися и рука увяла.

— Щобы тѣлько правиця була здорова!

— Та здорова! — Старый Добак вытягнув нею превеликій топѣр од сѣдла, якого вѣстре засвѣтилося, пѣднѣс его скоро понад голову и вымаховав ним як перцем.

— Здорова! — кричав — побачать то долѣ, а впрочѣм най Гурчало скаже!

Всѣ зачали смѣятися и „молодой“ Добак.

— Бѣдьте зо мною! — промовив Искра и острогами вдарив бѣлого.

Всѣ пустилися за ним, и оба Добаки, котрых взяли меже себе^т оба зволенскѣ ротмайстры. Иван Найтушак Гурчало в гунцѣ, зо щитом на плечах, вхав на непоказнѣм конику на самѣм кѣнци. Бѣля него бѣг пес, великій як вовк, з выставленным довгим языком.

В таборѣ чекали вже на головного отамана. На розляглой площѣ перед табором, на всхѣд од города стояли в выдоптанѣй, заѣздженѣй и запорошенѣй травѣ побѣч себе на чолѣ всѣх два оддѣлы ѣздцѣв вповнѣ уставленѣ: Поберѣв и Иванка Козячого Вовка. За ними далѣ пѣшѣ оддѣлы. Деякѣ выходили щѣйно в табору, послѣднѣ рѣвналися ще в таборѣ, кождый на площѣ собѣ призначенѣй. Також коло возѣв сам гамѣр. Возы, боевѣ и з харчами, стояли готовѣ до выѣзду, тѣлько запрягнути; також кремницкѣ возы, якѣ приѣхали пѣзно в вѣчѣр из запасами стрѣльна, олова, сѣрки, прикладѣв и з новыми крѣсами, стояли готовѣ до дальшоѣ дороги. Найдальше стояв ряд перших сельских возѣв, котрыми приѣхали селяне з околицѣ на приказ пана, а на якѣ наложено найпотребнѣйшѣ рѣчи для войска.

— „Побѣра з Лому не знаю куды до дому“ — в повнѣй зброѣ, шолом з пѣдбородником на головѣ, из сотникѣвским бунчуком в руцѣ, сидѣв на своим высокѣм гнѣдѣм кони перед першим рядом товаришѣв на конях рѣжных красок, а над ним вносилася червона хоругв.

На чолѣ другого оддѣлу стояв Иванко Козячій Вовк на Дерешѣ, на буйнѣм кони, в червонѣм плащи, в округлѣм шоло-

мъ з наносником загнутым в гору, на якѣм розчепърився бѣлый жмуток пѣря. З пѣд шолома спадало лискуче чорне волосе на виски Иванкового темного лица. В руцѣ тримав криву шаблю. В першѣм рядѣ за ним брат Андрѣйко, зворушенный, дуже зне-терпеливленный, коли приѣде головный отаман и коли вже раз вирушать, бѣля него Хуява, якій не мѣг боротися руками, Раколюбскій в червоных ногавицях, форкаючи носом Матука Юрко и инша дрѣбна шляхта, Себеславскій, сѣдый вояк, и Радваньскій як пятьдесятники стояли глубоко на краях своих оддѣлов. Скоро була там вся словацка дрѣбна шляхта, яка прибула до Зволена, кромѣ мужвы, Чехѣв и Словакѣв.

Сотники, якѣ глядѣли неповорушно в сторону мѣста, нагло порушилися; бубны заграли, трубы загремѣли. Головный отаман приѣздив з дружиною. В оддѣлах глядѣли всѣ тѣлько за ним. Видѣли, як его дружина затрималася недалеко з боку, а сам Искра коротким бѣгом ѣде до них. Станув перед рядами, лицом до них, величавый в своем строю, повный блеску, повный сяева на дорогѣм, богато осѣдланѣм (прибранѣм) кони, якій стояв як зарытый з довгим зѣгненным карком зарослым густою гривою; гриз удило, з якого спадала бѣла шума на вытоптанный травник.

Искра кивнув, замовкли бубны и трубы. Цѣлый той збѣр стояв тихо и неповорушно як мур, тѣлько свѣтла й одблиски миготали и скакали, перебѣгали и перескаковали по шоломах и панцирях, по кованых прикрасах, пѣре чолок розвѣвалося, прапорцѣ выдувалися и шелестѣли, коли прапорщики притримовали их вузкѣ кѣнцѣ до держал.

Ряды, осмаленых, бородатых лицѣ були зверненѣ до Искры, якій на высѣком бѣлом кони в тѣй хвили як бы еще й вырѣс.

— Панове сотники и вы всѣ добрѣ люде и товаришѣ, послушайте! — Промовив ясным, кованым голосом, якій розносився посеред тишѣ погѣбным воздухом пѣд высоке, сине небо — далеко, дзвѣнко. — Иван Гуниядѣ нарушив перемире. Зачав вѣйну, и то изза того, що хоче выгнати нас з отсеѣ землѣ як диких грабѣжниковѣв, як бы то мы не були на службѣ Его Милости молодого короля. Гуниядѣ убивав ваших братѣв, знущаѣвся над ними огидливо, и хоче володѣти и в тѣй то славянскѣй области як король. А се було бы нещастѣм для

вас. Тому йду на Гуніядого и з божою помочою мы его побемо, бо права наша справа. Коли хочете гойноѣ заплаты, знайте, що одважному войску нѣчо не бракуе. Одважный дух и меч усе переможуть. Що маю — дам, щобы вам не було страты, а колибы се не выстарчило, вѣрте, що маю богатства на Моравѣ, з них заплачу вас и нѣхто з вас не пѣде без заплаты, а навѣть коли бы я вам и сю шубу — и вѣн потряс нею — мав дати и ось сего коня и свою зброю и все, що маю — то я вам дам. Будьте отже доброѣ думки, одважно ѣдьте на погибель, ворогѣв, а Пана Бога, всемогучого, берѣть на помѣч проти тым Уграм и Гуніядому, а правда наша. Пан Бѣг з нами!

В тѣм пѣдѣхав священник з дружины до него и обернувся лицем також до войска, бѣля Искры. Той в тѣй хвилѣ здоймив шолом, як тѣлько пѣп здоймив бирет з головы, здоймили шолоты Побера и Козячій Вовк, а рядами йшов шум и шелест и бряскѣт металу, як всѣ здоймали накрытя голов. Стояли з обнажеными головами, непорушно надслуховали, як пѣп молився. Одмовляв псалом, а потѣм подняв руки и глубѣкою тишиною неслоя его благословенѣ. И знов шум и шелест по рядах, шоломы накрыли знов головы; отѣнили чола и лица, похиленѣ копия одразу наѣжилися як лѣс, в нѣм замаяли прапорцѣ, червонѣ, зеленѣ, Искра кивнув, Побера махнув булавою, Козячій Вовк шаблею, розкричалися, проникливый голос бубнѣв розстелився, дрожачи. Одѣлы ѣздцѣв вирушили; а як выѣхали, кождый з них обертався до Искры, який одѣхавши до дружины, на еѣ чолѣ приглядався. Ъхав ряд за рядом, а всѣ гамѣрно поздоровляли; голоса зливалися в громовый гамѣр, в якѣм ячали литавры и рокотали котлы з переду на шиях коней, що их везли.

Переѣхав „Побера з лому, не знаю куды до дому“, переѣхали его, ряд за рядом, доѣздив Козячій Вовк на своим Дерешы, який майже танцював, переѣхав, поздоровляючи, за ним в рядѣ Андрійко и вся инша словацка дрѣбна шляхта и присутнѣ ѣздцѣ; всѣ одушевлено кричали и вымаховали зброєю, що аж блищалося.

Искра, спокойно усмѣхаючися, покивовав головою и з замилованѣм дивився на Иванка Козячого Вовка в червонѣм плащи, на хоробру дрѣбну шляхту в дротянных сорочках, в зброи, в округлых, гѣрских шоломах, из шаблями, йз пе-

стрыми, невеликими вдецькими щитами, на гарных конях. В том як грѣм гримнуло за ним.

— Пане отамане, з тими тут, то суть краяны, чи з котрыми?

Старый Добак на гнѣдѣм гривнястѣм кони пѣдѣхав до него, а за батьком зараз молодой, а за молодым Гурчало.

— Так, то суть краяны, Словаки. До них, коли хочеш! — кричав Искра, вказуючи на оддѣл Козячого Вовка, котрого ряды проѣздили.

— А з ким ты поѣдеш?

— З вами, але аж все перегляну. Скоро побачимся.

— Тодѣ з Паном Богом, пане отамане. Матвію! — оглянувся за „хлопцем“ — и в той хвили знов розкричався.

— Гурчало! Найтушаче! Чуєш?

Затяв коня, выѣхав з дружины, а за ним сын. Гнали травною зарослою площею; медвежѣ кѣжѣ лищалися им и кудьовджилися, шаблѣ били коням по боках, сагайдак старого потрясався, а молодому пѣдскаковав вдецькій, червоный щит на плечах. Искра и всѣ докруги него глядѣли в той хвили тѣлько за ними и засмѣялися, коли великаньскій Найтушак Гурчало доганяв их на своим конику, за ним овчарскій, бѣлый вовк.

126. Притча про рѣвновагу.

(Иван Франко.)

I.

Був собѣ раз царь могутный,
Мав гурток дружины путній¹⁾
И ще й настрѣй що минутный.²⁾

Коли доля им щастила,
Втѣхи в хату напустила,
Край усмѣхом навѣстила, —

То без суму и зневѣры
Всѣ гуляли пѣд гук лиры
И не знали краю й мѣры.

¹⁾ путній = такій, що йде доброю путею, порядный, добрый, ²⁾ що минутный = що минуты иньшій.

А як доля искривиться,
Косым оком подивиться,
Горе втѣсь спротивиться, —

О, тодѣ по их звичаю
Не було кѡнца и краю
Смуткови, плачу й одчаю.¹⁾

II.

Отже раз в такѡй годинѣ
Дѣд, що просить милостинѣ,
У царя був у гостинѣ.

Раз прийшов, там танцѣ, крики,
Регѡт, скоки и музики,
Мов безумных дѡм великѡй.

Всѣ вертяться, плещуть, скачуть,
Мов вороны в гуртѣ кричуть,
Дѣда мов зовсѣм не бачуть.

Дѣд постояв остовпѣлый,
„Чи вы всѣ тут поцапѣли?
Розходились, аж попрѣли.“

Дѣд вклонивсь: „Мир сему дому!
Я прийду собѣ потому!“
И прийшов у днѣ шестому.

III.

Бачить: всѣ не мов отрутѣ,²⁾
Мов терпѣлиб муки лютѣ,
Охають у дивнѡй скрутѣ.³⁾

Царь сам, мов прибитый, ходить,
Мов на погребѣ заводить,
Смутки сѣе, слѡзы ронить.

Дѣд аж крикнув: „О на Бога!“
Що тут за печаль премнога?
Що за плач? Яка тревога?“

¹⁾ одчай = одчаяне, ²⁾ отрутый = отравленный, ³⁾ скрута = скрутна,
тяжка хвиля,

А царь хлипа: „Горе, горе!
 Всѣх нас лихо переборе!
 Всѣх залѣ розпуки море!“

„Що за горе?“ — дѣд пытае,
 Та нѣхто гаразд не знае, —
 Плачуть всѣ, то й вѣн рыдае.

IV.

Каже дѣд: „Всесильный царю,
 Дам вам раду на сю чвару⁶⁾ —
 Не цурайтесь мого дару.

„Ось вам перстень — не коштовный,
 Э бронзы литый, не густовный,
 Але вѣн розрады повный.

„В доброй, чи лихой планетѣ
 Завше майте на прикметѣ
 Напис на его сигнетѣ.“

Царь: „Якож хочеш платы?
 Бо не слѣд, щоб царь богатый
 Мав вѣд дѣда дар приймати.“

Дѣд: „Возьми, ласкавый пане!
 Се тобѣ за скарбы стане,
 А менѣ се зовсѣм тане.“

V.

Дѣд вклонивсь и выйшов з хаты,
 Царь же напись став читати
 И безмѣрно реготати:

„Що бувало — те минеться,
 Що не було — ще станеться,
 А що, єсть — усе минеться.“

„От, то мудрѣсть!“ — закричали,
 И з царем всѣ реготали,
 „Мы се все й без дѣда знали!“

⁶⁾ чвара = бѣда.

VI.

Та, подумавши по хвилѣ,
Разом очи всѣ спустили
И носами покрутили.

Царь же, як прийшла турбота,
Або радѣсть и охота,
Не рвавсь, мов слѣпый до плота.

Лиш на дѣдов перстень гляне
Тай згада: „Добро й погане,
Все минеться й знов настане“.

И де гнѣв був и неввага,
Пристрасть, лютѣсть, дика спрага,
Там приходить рѣвновага.

127. Чеській язык.

(И. Гебавер.)

Славянський язык був первѣстно один — праславянський. З бѣгом часу розширювався вѣн из взростом славянського народу, а рѣвночасно з тым в наслѣдок внутрѣшних змѣн и внѣшних впливѣв и дробився на рѣжниѣ нарѣча. Наслѣдком того повстала нынѣшня славянщина. Єсть то загал премногих славянських нарѣчій, з котрых деякѣ серед им прихильных обставин выбилися на перед и стали литературными языками.

Деякѣ з тых языкѣв и нарѣчій виявляють бѣльшу згѣднѣсть и подѣбнѣсть межи собою як з иньшими; ту подѣбнѣсть вияснюєся — и цѣлком справедливо — внѣшним посвояченєм, в одних бѣльшим, в других меньшим. На основѣ того посвояченя розрѣжнюєся в нынѣшнѣй славянщинѣ три групи языкѣв и нарѣчій, а то 1. всхѣдна (пѣвнѣчно-всхѣдна) руська (великоруська, бѣлоруська и малоруська або украиньска), 2. група полуднева (южна), до якоѣ належать языки: болгарський, сербскохорвацкїй, словѣньскїй и 3. захѣдна (пѣвнѣчно-захѣдна), до якоѣ приналежать чеськїй, сербско-лужицкїй, польскїй язык и завмираюча полабщина. Группы всхѣднѣ и полудневѣ суть межи со-

бою знов в дечом подôбнѣ, тому й уважається их часом одною, полуднево-всхôдною групою.¹⁾

Ческій язык є отже членом захôдноѣ славянскоѣ группы и має тут найблизших своякôв: лужицку сербщину и польщину.

Простôр, якій займає ческій язык, є одноцѣльною землею, яка лежить в Чехах, Моравіѣ, Шлеску з Ратиборским округом и частинно в Клядску, на Словаччинѣ и в малôй части Долѣшнôѣ Австріѣ, кромѣ того суть деякѣ оселѣ за границями выше згаданих земель.

Ческа земля граничить на полудневôм всходѣ з малярскою землею, на пôвнôчнôм всходѣ з руською и польскою; решта, и то переважна бôльшость, єсть оточена нѣмецким живлом (елѣментом). Давнѣйше була та земля бôльша, але з часом зменьшилася. Особливо там, де ческій язык граничить из нѣмецким, нѣмечина перейшла давнѣ межѣ и розширилася на шкоду ческого языка; кромѣ того и у внутрѣ ческоѣ землѣ повстали мѣсцями деякѣ нѣмецкѣ островы; то все сталося частинно тым, що нѣмцѣ осаджовали-

¹⁾ Щобы освѣтити мѣру посвояченя славянских мов, наводимо тут часть „Отченашу“ у всѣх славянских языках. (Для точности переписанѣ ческою правописею). Для порôвнаниа наводимо також уривок в горѣшно-нѣмецкôй литературнôй мовѣ и в долѣшно-нѣмецкôй (Plattdeutsch), якоѣ уживають в белетристицѣ, але яка не здобула собѣ значѣня литературного языка, хоть досить одрôжняєся од горѣшно-нѣмецкоѣ.

1. Старославянскій (староболгарскій): Отѣсе нашь, chlěbъ нашь nastojěštajego dьne (nasajštnyj) daždъ namъ dьнесь. I отъrusti namъ dlъgu наше, jako i my отъруštajемъ dlъžbnikomъ našimъ.

2. (Ново) болгарскій: Otče našъ, chlěbътъ нашъ nasajštnyj daj go namъ dнесь. I prosti ni dlъgovetě naši, kakto i nyje poštavamу na našitě dlъžnicy.

3. Сербохорватскій: Otac naš, kruh наш svakdanji daj nam danas. I odpusti nam duge naše, kak i mi oduštamo dužnikom našimъ.

4. Словенскій: Oče naš, daj nam danes наш vsakdanji kruh. In odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi oduščamo svojim dolžnikomъ.

5. Великоорускій: Otče наш, chlěb наш nasuščnyj daj nam na sej denъ. I prosti nam dolgi naši, kak i my proščajem dolžnikam nasimъ.

ся на чеській землѣ, або тѣсно на єѣ границях, частинно тым, що чеське громадянство нѣмчилося.

В сорокових лѣтах 19-го столѣтя одступили Словаки од спѣльного литературного языка и зачали писати своим дїялектом; поле чесько-словацкогo языка тым не зменьшилося, але в письменствѣ повстала значна уйма чеському литературному языку.

Нынѣшний чеській язык складаєся з групи дїялектѣв, а так було и в давнинѣ, тѣлько що нарѣча були тогды иньшѣ як суть нынѣ, бо з часом повстали и тут многѣ змѣны. З чеських дїялектѣв повстав и наперед выбився литературный язык. Сей литературный язык єсть також тѣлько нарѣчем, и то нарѣчем взятим из житя. Першій чеській письменник хотѣв писати правдиво, и коли вже писав, то писав так, як сам говорив и як говорено в єго околици, в єго нарѣчу. Так чинили всѣ писменники загалом, инакше тоѣ рѣчи й не мож собѣ представити. Також и кождий з пѣзнѣйших письменникѣв мав своє нарѣче, але тѣ могли вже читати творы своих попередникѣв и приймати язык, якій тут находили, оскѣлько тої рѣчнїв ся од их нарѣча.

6. Украиньскій: Otče naš, chlib naš šcodennyj daj nam sjoho dnja. I prosty nam provyny (dovhy) naši, jak i my proščajem dovžnykam našym.

7. Чеській: Otče náš, chléb náš vezdejší dej nám dnes. A odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim vinníkům.

8. Словацкій: Otče náš, chlieb náš vezdejší daj nám dnes. A odpusť nám naše viny, jako i my odpúšťame našim vinníkom.

9. Польскій: Ojciec nasz, chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj. I odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom.

10. Горѣшнолужицкій: Nasch Wotze, nasch schjedny Klieb daj nam dzienja. A wodaaj nam nasche Winy, jako my wodawamy naschim Winišam.

Дольшнолужицкій: Woschz nasz, nasch schedny klieb daj nam žinjza. A wodaaj nam nasche winy, ako my wodawamy naschim winišam. (Оба лужицкѣ тексты треба читати по нѣмецкѣй правописи, якоѣ они уживають. Отже: Wošc naš, naš šedny klieb daj nam žinša. A wodaaj nam naše winy, ako my wodawamy našim winišam.)

Нѣмецкій: Vater unser, gib uns heute unser tägliches Brot. Und vergib uns unsere Schulden, als auch wir vergeben unseren Schuldigern.

Дольшно-нѣмецкій: Unse Vader, unse daeglich Brot gif uns hiete. Un vorgif uns unse Schuld, as wie wei vorgeben unsem Schuldenärn.

Ческа литература мала з початку и довго потѣм головных плекателѣвъ в Чехах, а свѣй осередок в Празѣ. Празскій осередок був довго одиноким и все головным осередком. Нарѣче, котрым тут писано, було отже нарѣчем того славянського племена, котре жило в околици Праги и котре называлося Чехами. (В жатецкѣй краинѣ жило племя Лучанѣвъ, а в болевславскѣй племя Хорватѣвъ и т. д.) Имя племена Чехѣвъ розойшлося потѣм на всѣх горожан в Чехах, а середно-ческе нарѣча стало литературным языком. Отсей то литературный язык разом из всѣми ческими нарѣчами называемо загальным именем: ческій язык.

Нарѣчий мож начислити бѣльше або меньше одповѣдно до того, чи мы возьмемо за основу роздѣлу бѣльше або меньше роздѣльных прикмет. Важнѣйшѣ розлуки суть в языцѣ поодиноких земель; нарѣча, якѣ тут суть, называються именами земель и их горожан, примѣром: ганацке нарѣче, валяшкеске, домажлицке и т. д. Поодинокѣ нарѣча суть до себе бѣльше або меньше побѣднѣ и одповѣдно до того уставляеся их в группы.

В ческомъ языцѣ истнують дїялектичнѣ розлуки од давних часѣвъ. В письменных памятниках выступают они в XIV вѣцѣ.

Ческій язык учимся и знаемо з живых нарѣчий, з книг и теоретичных граматик новѣйших и найновѣйших часѣвъ и з памяток захованых з давних часѣвъ. Тѣ памятки ческоѣ литературы зачинаються од 13 столѣтям и идутъ од того часу непрерывано и суть чим раз численнѣйшѣ.

128. Любовь отчины.

(Фр. Дртина.)

Отчиною є земля, до якоѣ мы зараз по народженю як горожаны належимо, в якоѣ мы выросли и котра є як бы нашою власностею. З нею вяжуться наши спомини на найгарнѣйшій час нашего житя, на молодѣсть, яку мы провели в кружку нам дорогих осѣб и тому по словам Колляра „Дорогій невинному чутю є и той гай, рѣка и хата, котру прадѣд оставив свому внукови“. Та прихильнѣсть до землѣ и державы, якоѣ мы є горожанами, змушує нас, щобы мы поважали и сновали их законы и розпорядки и причинялися до их розвою. Тому що любити можна майже тѣлько одних людей, розумѣемо

пѣд любовіу отчины любов до того ширшого загалу людей, серед якого розвиваея родина; той загал называемо народом. Пѣд любовіу отчины розумѣемо отже любов до загалу людей, якѣ мають однаковѣ обычаѣ и звичаѣ, спѣльну исторію, признаютья до одного и того самого племени и якѣ говорятъ в бѣльшости одним и тым самым языком, коротко: приналежных до означеного народа. Любов отчины являеться отже тѣлько спеціалным родом и ступенем любви ближнього и бажаня загального добра, якѣ в повнѣй силѣ обявило свѣтови христіянство. Отся любов и прихильнѣсть до свого народа є вродженим чувством, яке серед нормальных односин само из себе родиться, але яке можна скрѣпляти и ублагороднювати. Особливо скрѣплюють и ублагороднюють любов и посвяту для народа всѣ тѣ высшѣ стремлѣня, якѣ в минувшинѣ одушевляли народ. У ческого народа були такими стремлѣнями: високе усиловане до религіійного пѣднесеня и морального одроженя, яке проявилося в 15 вѣщѣ и національне одроженя 19 вѣку.

Любовіу отчины не мож назвати то, що дуже часто нею выдаеться; не є нею анѣ порожене чувство, анѣ фантазоване, анѣ гукливѣ фразы, а є нею тѣлько одна сильна и выстревала праця, освѣчена и пѣдпринята туюю причинитися до розвою своѣй родины и батькѣвщины, а тым самым причинитися також по можности наибѣльше до звеличаня народа як цѣлости.

З того выплыває, що першим проявом любви отчины є для розумноѣ молодежи то, на що много многоглаголивых бесѣдникѣв любви отчины забуває, а що здавалобы ся им дуже тяжким; стремлѣне до власного образования як тѣлесного, так и душевного у всѣх напрямках, рѣвномѣрний розвѣй способностей розуму, чутя и волѣ, якѣ мы дѣстали в удѣлѣ. Ось так узброєный правдивый патріот выбере собѣ круг дѣяльности, якій одповѣдає його способностям и силѣ и буде чесно сповняти обовязки свого стану и тѣ, якѣ вкладає на него його позиція в родинѣ и в громадѣ низшого або высшого роду. Кождый такій правдивый патріот буде рѣвно сильно боротися проти ушкодження всего того, що гарного и совершенного вытворив народ на поли матеріяльнѣм и на поли духа и з радостею буде брати удѣл у всѣх здобутках працѣ свого народа. Вѣн буде любоватися нѣжными тонами музикѣв своего народа, красею и правдою творѣв его письменникѣв и красею плодѣв плястичных штук.

Рівнож буде він спознавати головно свою отчину, яку охоронили предки для потомків тяжкою працею и своєю кровю в численних боях проти заграничним ворогам.

З поступом часу змѣнюєся и форма войованя и Бог дасть, що чим далѣ, тым бѣльше буде змѣнюватися. В нынѣшних часах не спасе народу одна сила зброѣ, а тым меньше гукливѣ фразы; народ може спасти одна свѣжѣсть тѣла, добрѣ нервы, здоровый розум, благородне серце и чистѣ обычаѣ. Тому слѣд нам руководитися гаслом Гавлѣчка, якій сказав гарнѣ слова: Де инде умирають мужѣ за честь, за добро свого народа, мы будемо однак з тоѣ причины жити и працювати.

А при тѣм будуть и найгорячѣйшѣ патріоты противниками всякоѣ ненависти до чужих народѣв, противниками всякоѣ погорды и зарозумѣлости. Чувство патріотизму повинно бути пѣднесене и освячене высшим чувством: чувством братерства всего людства.

Ческій народ зберѣг свое истноване тѣлько своєю моральною силою, а нѣколи физичною зброєю и насильством. Тому визнавай дальше з Коменьским, що чоловік не родиться сам для себе, а для Бога и ближнього, т. е. для загалу людского поколѣня, щобы службою тому загалови сам старався як бѣльше усовершатися. Вѣр з Паляцким, що народнѣсть маѣ служити людству, що найсвятѣйшим обовязком чоловіка є бути чоловіком, що рѣвне право всѣх до ублагородненоѣ людскости єсть законом божим. В кѣнци треба все и всюды памятати на слова Колляра: „Народ поважай тѣлько як подобу людства, и все коли покличеш Славян, най тобѣ озвєся чоловік.“

129. Свалява.

(Иван Добош.)

Бдучи желѣзнодорожною линією Мукачево — Лавочне, побачимо од Мукачева на 25 км. на лѣвѣм березѣ рѣки Латорицѣ, при пѣдножу горы Борловского Дѣла велике село Сваляву.

Мѣсто, на якѣм лежить село, и єго близша околиця рѣвниста, до тоѣ то рѣвнины сходяться три долины трѣох рѣк: Латорицѣ, Пинѣ и Дусины; но сѣ долины суть дуже узкѣ и село так окружене горами, як бы лежало в однѣм великѣм кѣтлѣ.

Свалява, а найпаче головна улиця села, показує вид мень-

шого города, бо дома сеѣ улицѣ всѣ модернѣ и збудованѣ на образ городскихъ домѣвъ. Одинъ домъ, в котрѣм урядуе окружный начальникъ, має навѣтъ и поверхъ.

Жителѣвъ села естъ около 5000 душъ; больша часть з них Русины, кромѣ них живутъ Нѣмцѣ и жидаы. Русины и Нѣмцѣ занимаються земледѣльствомъ и скотоводствомъ, а жидаы промысломъ и торговлею; прото на головнойъ улицѣ села не знайдемо нѣ одного селянина, тѣлько самыхъ жидѣвъ.

Свалява естъ столичнымъ мѣстомъ сваявского округа. Кромѣ окружного уряда находится тамъ податный урядъ, нотарскій урядъ, почта, станція жандармеріѣ, финансѣвъ, желѣзнична станція, школы и проч.

Свалява своими великими заводами (фабриками) и штучною минеральною водою естъ знана не тѣлько в сваявскѣмъ окрузѣ, або в мукачевскѣй жупѣ, но в цѣлой републицѣ, а навѣтъ и в чужихъ краяхъ. На Пѣкарпатскѣй Руси не найдется такого мѣста иногъ, котрое мало бы такѣ великѣ заводы якъ Свалява.

Приближаючися до села, уже з далека побачимо кольосальнѣ трубы, склады дерева и цѣлу кольонию завода. Одъ желѣзнодорожнѣ станціѣ на пѣвнѣчный схѣд больше квадратныхъ кильометрѣвъ землѣ заложено грубыми бервенами дерева, з якихъ паровѣ машинѣвъ пилы вырѣзуютъ доски, латы, стовпы для будовы домѣвъ и мостѣвъ, всякого сорта доски на меблѣ и ящики, далѣ доски на паркеты и проч. В сѣмъ заводѣ перероблюеся щорѣчно повысше 30.000 куб. метрѣвъ дерева.

Кромѣ пилы е в сваявскѣмъ заводѣ еше и великій оддѣлъ химичный, котрый выбирае з дерева такѣ химичнѣ матеріѣ, про якѣ чоловѣкъ и не думавъ бы, що они знаходятся в простѣмъ деревѣ. Изъ простыхъ звыкыхъ дровъ для топленья правлять тамъ деревяное угля, при которого выпаленю выбираютъ з дерева газъ, а з того зновъ химичнымъ переводомъ деревянный спиртъ, (метиль алькоголь) и матерію потрѣбну до фабрикаціѣ звычайного и бездымного стрѣльного пороху, такъ званого calcium acetat и aceton; дальше деревное масло для топленья и деготь.

Прекрасный видъ представляе чоловѣкови видъ фабрикаціѣ деревного газу. Коли одкрыють одну печъ, такъ названу реторту, наповнену 500—600 градусѣвъ горячимъ газомъ и всунуть до нѣ цѣлый вагонъ дровъ, то горячій газъ черезъ одкрытыя дверей получае воздухъ и уже при дверяхъ обѣйме поломенемъ и на червено

розгорячить желѣзный вагон. Коли бы реторту оставили на яке короткое время открытою, то из наложенных дров оставбы только попѣл. Але ту реторту зараз закрывають и замазують кожду и наименьшу дѣру в дверях, чтобы воздух не дѣстався до середины. В наслѣдок того поломѣнь газу зараз задуситься.

В ретортѣ тлѣють дрова 24 годин, газ, якій з них выходит, ведутъ трубами до иного мѣста; при переводѣ выбираютъ з того газу стирт и кислоту, а з одпадкѣв деревне масло и деготь.

Таких печей есть там 12, в котрых в часѣ 24 годин спалиться 320 м³ дров. Кромѣ сих печей суть там еще иншѣ, бѣльшѣ печи, так называемѣ генераторы. В генераторах спалюется в часѣ 24 годин 150 м³ дров, щобы вытворити газ до паленя дров в ретортах.

Для пилы и для химичного завода привозять дерево з лѣсѣв села: Поляна, Уклина, Павлово, Плоскій, Оленьово, и Извор.

Для привоза дерева з лѣсѣв и для одвоза матеріалу на станцію мае завод 9 малых узкошиновых и один широкошиновый поѣзд.

Вырубленный матеріал вывозять до Чехѣв, Нѣмеччины, Франціѣ, Швайцаріѣ, Испаніѣ, Голяндіѣ, Бельгіѣ, Испаніѣ, Туниса, Австріѣ, Мадырщины, Италіѣ и иньших краѣв.

Дерево в лѣсѣ вырубѣе около 1500 робѣтникѣв, в самѣм заводѣ працюе 400-500 робѣтникѣв, межи котрыми находятся Русины, Нѣмцѣ, Румуны, Мадыры, Хорваты и иншѣ національности.

Для робѣтникѣв и урядникѣв завода збудовано двѣ кольоніѣ однако красных домѣв, котрѣ выглядят як окреме село.

Другій но вже не так великій завод в Свалявѣ есть для фабрикаціѣ скла, в котрѣм вырабляють только склянки (фляшки) на минеральну воду, яка е в Свалявѣ и в околици. Такѣ минеральнѣ воды суть кромѣ Свалявы еще при селѣ Голубиннѣм, так названѣ „Луги Маргарета и Елисавета“, дальше в Полянѣ, Оленьовѣ и Нелѣпинѣ. В Нелѣпинѣ кромѣ штучноѣ минеральноѣ воды суть еще природою чудово украшенѣ купелѣ, де хворѣ на груди, легки и жолудок находятъ лѣченя.

В селѣ Синяку суть знов купелѣ сѣрковоѣ воды, котора з дже добрым успѣхом лѣчитъ болѣзни ревмы.

В околици Свалявы кромѣ высше згадных минеральных жерел майже в кождѣм селѣ можна найти источники минеральноѣ воды, но тѣ воды уживають только мѣстнѣ жителѣ.

В околици Свалявы знаходиться еще великій завод мебляный в селѣ Пасѣка, пиловый на Оси и завод, який виробляє спички на запалки в Чинядѣвѣ.

Коло села Свалявы в горѣ Борловскій Дѣл есть много вапняного камня, котрый изза недѣстатку капитала тепер не виробляеся.

Свалява есть знана еще своими торгами, на котрѣ приходят з далеких стрѣн торговцѣ и купуют велику скѣлькость рогового скота и свиней. В Свалявѣ є 6-и клясна елементарна руська школа з двома паралельками, промыслова и горожаньска школа, одна двоклясна мадырска элем. школа и приют для 3—6 лѣтних дѣтей. Всѣ школы суть державнѣ.

130. Золотѣ слова з ческих авторѣв.

1. Коли не було бы книжок, були бы мы дикунами.

Иван Амос Коменьскій.

2. Библиотека є також школою, и то школою для молоджи и для дорослых, в них учить много мудрых учителей.

Карло Гавлѣчек.

3. Кто любить книжку и новинку, той в свѣтѣ вже не пропаде. Такого не зопсуе вже корчма. Книга и новинка — то найкрасша оркаса дому. Де их не є, там поправдѣ є бѣда в мѣшку а також в души.

Вавро Шробар.

4. Бог хоче, щобы кождый зрозумѣв, що не уродився на свѣт для игры, але для працѣ, як птах до лѣтаня.

Иван Гус.

5. Як читати книжки ?

1. Читай мало книжок! 2. Читай найлѣпшѣ книжки! 3. Читай найкористнѣйшѣ книжки! 4. Читай одну книжку многократъ. 5. Читай скорше изза думок як изза пригод. 6. Роби собѣ примѣтки про прочитане. 7. Займаючѣ мѣсця повтори собѣ в памяти. 8. Заложы собѣ книжку выимкѣв з прочитаного и осмотри его списом.

Часопись учительок.

6. Мудрым чоловѣком є той, хто через блуды йде до правды; хто при блудах ѣстає — той є блазнем.

Алоис В. Шмильовскій.

7. Я не тужу за иншою честею як за тою, щобы я був и слив чесным чоловѣком. Чеснѡсть вымагає передусѣм отвертости и нескрытости, повновѣ згоды межи словами и дѣлами; найперше мусимо мати певне переконанє, а потѡм по нѣм поступати.
Франц Паляцкїй.
8. Нѣхто не може похвалитися, що є цѣлком независимый. Жебрак зависить од богачѣв, богач од робѡтника, неосвѣченый од освѣченого, а освѣченый часто од идїота.
Якѡв Арбес.
9. Як жию, був я все неприятелем даремного нарѣканя и плаканя, будучи пересвѣдченый, що лиш пильна праця и усилованє йти вперед поможе. Коли бы лиш кождый чоловѣк на тѡм мѣсци, де стоить, усиловався доброму: на правду цѣлый свѣт прийшов бы до щасливого стану. Для того також думаю, абы кождый радше направляв малѣ недостатки коло себе, для осунєня котрых выстарчить єму его власноѣ силы, як абы пусто нарѣкав на загальнѣ великѣ недостатки, котрых сам один направити не може. Тым способѡм на правду дочекалибы ся мы скорѣйшого великого розцвѣту своеѣ отчины.
Карло Гавлѣчек.
10. Лучше єсть любити менше людей, але глубоко и щиро, нѣж кожного по трохи.
Карло Гавлѣчек.
11. Єсть на правду пора, абы всѣ народы в Европѣ ясно усвѣдомили собѣ програм Коменьского загального товариства (братства) цѣлого людского поколѣня. Повѣдає Коменьскїй: „Всѣ єсьмо горожанами одного свѣта, ба єсьмо и одноѣ крови.“ Ненавидѣти чоловѣка длятого, що народився деинде, яка то глупота! Встаньмо, молю вас, таж мы всѣ є людьми, злучѣм наши думки, абы зникло все, що нас одлучає од духового свѣта, що нас оддалає од Бога и що нас оддалає одных од других. Маймо перед очима одинокую цѣль, добро людства, и одкиньмо всѣ пересуды до особы, языка, народности и секты.
Т. Г. Масарик.
12. Щасливый народ, котрый має мученикѡв! Над их гробами стане й дурачок мыслителем, з каждоѣ каплѣ их крови вырасте нове серце, рѣшене для високих справ на мучеництво.
М. Неруда.

Короткѣ житєписи важнѣйших авторѣвъ, яких уступы помѣщенѣ в сѣй книжцѣ.

Андерсен — славный даньскій байкаръ (1805—1875).

Барвѣньскій Александер, ур. 1847 року, професор у Львовѣ, писав историчнѣ розвѣдки по руськи и нѣмецки и выдав у Львовѣ кѣльканайцять руських читанок для гимназій и учительских семинарій.

Браццайко Михайло, адвокат и публицист в Ужгородѣ. В 1908 року выдав в Вѣднѣ „Да сколько слів за угроруське народне житя і поезію“.

Вовчок Марко (прибране имя, властиво называлася: Марія з Вилиньских Марковичева), жѣнка етнографа Опанаса Марковича, вславилася своими „Народными Оповѣданями“, якѣ выдана в 3 томах в Петроградѣ в 1858 р. В тых оповѣданях зображує М. Вовчок з реальною правдою и мистецкою красою що до формы и языка народне житє на Украинѣ з часѣвъ крѣпацтва. Сѣ оповѣдания переложено на всѣ славянскѣ и европейскѣ языки. (На великоруській язык перевѣв их великій письменник Тургенєв.) Померла в 1907 роцѣ.

Воробкевич Изидор (1836—1903). Уродився и жив на Буковинѣ. Писав поезіѣ (Над Прутом), баллады и поемы (Нечай, Мурашка), оповѣдания та драматичнѣ творы. Темы брав часто из козацко-турецких боѣвъ.

Вороний Микола (урод. 1871), лиричный поет, якій оспѣвує высокѣ идеалы. Писав також поемы на громадянскѣ мотивы (Євшан Зѣле и иншѣ).

Гавлѣчек Карло (ур. 1821, помер 1856 в Празѣ), основатель чеського новинкарства. Писав пѣснѣ и сатиры (Тирольскѣ елегіѣ, Хрест св. Володимира...) а також епиграмы и критичнѣ статѣ. Поезіѣ и сатиры К. Гавлѣчка перевѣв на руське Иван Франко.

Гоголь Микола (1809—1852) з роду Украинець, але писав по великоруськи оповѣдания, повѣсти и комедіѣ. Оповѣдания взятѣ из житя и давнины Украины (Вечерѣ близь хутора Диканьки, Вій, Тарас Бульба, Страшна мєсть) означаютсь романтизмом и гумором. В комедіѣ Ревизор з Петербурга и в повѣсти Мертвѣ душѣ крѣзь слезы высмѣває тогданше житя и уряд в Росіѣ. Творы Гоголя переведенѣ на всѣ европейскѣ мовы.

Головацкій Яков (1814—1888) враз из Маркіяном Шашкевичем и Иваном Вагилевичем належав до так званѣвъ „руськоѣ тройцѣ“, яка выдала в 1837 „Русалку Днѣстрову“, першу в Галичинѣ книжку, писану народньою руською мовою. Головацкій писав лиричнѣ пое-

зіть и перекладав сербськѣ народнѣ пѣснѣ, та найбільше вславився своїми цѣнними на свої час науковими працями: Розправа о язичѣ кожноруськѣм и єго нарѣчах, Три вступительніѣ преподаванія о руськой словесности. Грамматика руського язика и в Москвѣ виданым збѣрником „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, в яких помѣстив мѣж иньшими народнѣ пѣснѣ збѣранѣ на Пѣдк. Руси А. Духновичем, Павловичем и иньшими.

Грабовскій Павло (1864—1902) лиричний поет, якого в молодѣм вѣцѣ заслано на Сибир, де вѣн и помер.

Гребѣнка Евген (1812—1848) писав оповѣданя, лиричнѣ поезіѣ та найгарнѣйшѣ суть єго Приказки, (байки, якѣ вѣн видав в Петроградѣ.

Грѣнченко Борис (1863—1910), писав лиричнѣ поезіѣ, балады, оповѣданя, повѣсти, (Соняшний промѣнь, На розпутѣ, Пѣд тихими вербами...), драмы (Яснѣ зорѣ, Серед бурѣ) та много публицистичных, критичных, исторично-литературных та популярно-наукових працѣ.

Грушевскій Михайло, професор исторіѣ в львѣвскѣм университетѣ, автор многих историчных и критичных розвѣдок. Найбѣльшій єго твѣр: Исторія Украины — Руси, доси выдано 8 томѣв, якѣ обнимають подѣв вѣд найдавнѣйших часѣв до початкѣв козащини.

Гебавер Иван (1838—1908), професор чеського университету в Празѣ, славный чеській языкознавец.

Дрти а Франц (ур. 1861), професор чеського университету в Празѣ, писав статѣ из фильософіѣ и педагогіѣ (выхованя).

Демян Лукач, селянин з Веречок вышних, збирає народнѣ пѣснѣ, якѣ печатав в „Недѣли“, „Науцѣ“ и „Соловею“ Врably. Крімѣ сего пише оповѣданя, з яких найважнѣйше „Чорт на весѣлю“.

Духнович Александер, ур. 1803 в Тополи, помер в 1865 в Пряшевѣ. Дѣяльнѣсть Духновича досить рѣжнородна, писав книжки для народных шкѣл, стихи и драму: Добродѣтель перевышаєт богатство. З єго поезіѣй найгарнѣйшѣ: Я Русин був и Подкарпатскіѣ Русины, обѣ пѣснѣ стали гимнами Подк. Русинѣв. (Гляди біографію в чит. для II кл.)

Жаткович Юрій був одним з перших в Пѣдк. Руси, якій од церковнославянщини вернув до народного явыка, був членом Наук. тов. и Шевченка у Львовѣ и мад. истор. товариства в Будапештѣ. Писав по руськи и по малярски короткѣ историчнѣ статѣ (Ольшавскій, И. Брадач, Нарис исторіѣ грушѣвского монастыря и иншѣ), збирає етнографичнѣ матеріялы и писав оповѣданя, з яких важнѣйшѣ: Отець Василь, Игла, Ксантипа, Грѣх... Помер в Стройнѣм 1920 р.

Брасек Альоис, нар. 1851 в Гроновѣ, професор, писав чеськѣ оповѣданя и историчнѣ повѣсти, в яких зобразив славу ческу давнину. Особливо вагу звернув на часы Ивана Жижки и Гуса (Гуситскій король, Братерство и иншѣ). Писав також драмы (Иван Жижка, Ибан Гус и п.). Брасек причинився много до розвою народноѣ свѣдомости у Чехѣхъ.

Караджич Вук Стефанович (1787—1864), основатель народногo сербскогo письменства и новоѣ сербскоѣ фонетичноѣ правописи. Збирав народнѣ сербскѣ пѣснѣ, автор новоѣ Сербскоѣ грамматики и науковых статей.

Карманскій Петро, лиричный поет з Галичины, выдав кѣлька збѣрок лиричных поезій (Ой люль смутку, *Alfresco*), перевѣдив також поезіѣ италійских та англійских поетѣхъ.

Квѣтка Григорій (Основяненко). Уродився в 1778 роцѣ в Основѣ пѣд Харьковом на лѣвобережнѣй Украинѣ, жив в Харьковѣ, де zorganizовав театр и був редактором „Украинскогo Вѣстника“. Писав короткѣ оповѣданя, повѣсти и драмы з народногo житя. З повѣстей важнѣйшѣ: Маруся, Сердешна Оксана, Щира любов, Перекотиполе, Салдатскій портрет и ин. З драм: Сватаня на Гончарѣвцѣ (опера в 3 дѣях), Шельменко волосный писарь (комедія в 3 дѣях), Шельменко денщик (комедія в 5 дѣях) и Щира любов. Помер в 1843 р. в Основѣ.

Ковалѣв Стефан (1848—1920 р.) писав оповѣданя из житя селян и з промыслового житя Борислава, славногo богатими нафтовыми жерелами. В оповѣданях звертав головну увагу на побутову сторону. Важнѣйшѣ: Ройтѣв шиб, Безконечный швиндель, Дрогобицкій Найда и иншѣ.

Конискій Олександр (1836—1900). Працює на поли письменства од 1861 року. — Його дѣяльність дуже рѣзнородна, писав поезіѣ, лиричнѣ и епичнѣ, короткѣ оповѣданя и повѣсти (Юрій Горовенко, В гостях добре, а дома лѣпше, Грѣшники, Непримирена), а також историчнѣ и литературнѣ розправы. З його литературно-критичных праць найважнѣйша: Тарас Шевченко, Хроника його житя — в II. томах.

Коцюбинскій Михайло родом з Подѣля, писав оповѣданя и повѣсти з сучастногo житя. Оповѣданя тѣхъ одзначаються мистецкими образами, тонкою психологичною анализою и гарною мовою. Одним з важнѣйшихъ его оповѣданѣхъ єсть: Тѣны призабутихъ предкѣхъ — з житя Гуцулѣхъ. Помер в 1913 р.

Анатоль Кралицкій (1834—1894) игумен мукачевскогo монастыря. Збирав ревню давнѣ рускѣ историчнѣ та литературнѣ памятки и пѣснѣ и народнѣ оповѣданя з Подкарпатскоѣ Руси. Писав и оповѣданя: Князь Лаборець, истор. повѣсть из IX. в., в якѣм малое боротьбу князя Ляборця из Мадярами, Піявица, Иван —

оповѣданя з жита руського народа, в яких представляє силу освѣты, кооперативного руху и громадскоѣ самопомочи.

Кулѣш Панталеймон (1849—1897). На литературнѣм поли выступає вже в сорококових лѣтах и належить до найбѣльше плодovitых украинських письменикѣв. Його твори суть кромѣ того дуже а дуже рѣзнороднѣ. Писав лиричнѣ поезіѣ (Досвѣтки), историчнѣ Маруся Богуславка, историчнѣ повѣсти и оповѣданя (Чорна рада, Орися). Кромѣ сего выступав на поли етнографіѣ (Записки о южной Руси) та оставив кѣлька историчных праць. Перевѣв також св. Письмо старого и нового завѣта и много творѣв нѣмецких та англійских авторѣв (13 драм Шекспира, Байрона: Чальд Гарольда и много иньших). Усѣ твори Кулѣша означаються чудовою поетичною мовою и великим засобом слѣв.

Легеза Иреней, намѣсник в Турѣ Пасѣцѣ, писав оповѣданя з жита Подк. Русинѣв и популярнѣ статѣ для селян в „Науцѣ“ и „Недѣлѣ“.

Левицкій Иван (1838—1918) найбѣльшій украинскій повѣстярѣ. Мотивы до своих повѣстей брав из жита селян (Микола Джеря. Рибалка Панас Круть, Двѣ московки) и жита попѣв (Помѣж ворогами, Старосвѣтскѣ батюшки и матушки) та свѣтскоѣ интеллигенціѣ (Причепа, Хмары, Над Чорным морем). В його повѣстях выступають и тѣ народы, з якими жиє украинскій, отже Москалѣ, Поляки, жида. Левицкій став творцем суспѣльноѣ повѣсти и цѣлою своєю литературною спадщиною причинився до виробленя нашого литературного языка.

Лепкій Богдан (ур. 1872) в Галичинѣ пише нѣжнѣ, переважно лиричнѣ поезіѣ и оповѣданя, оповитѣ сумом и тугою. З оповѣданя важнѣйшѣ: В глухѣм кутѣ (выд. Просвѣта в Ужгородѣ) Иван Медвѣдь, Кара, Мати и иньшѣ. Кромѣ того написав Б. Лепкій „Исторію украинского письменства“.

Маковей Осип ур. 1867 р. тепер директор учит. семинаріѣ в Залѣщиках в Галичинѣ. Пише оповѣданя й повѣсти а також лиричнѣ и епичнѣ поезіѣ. Оповѣданя Маковея перенять легким гумором и повнѣ комичных ситуацій. З повѣстей важнѣйшѣ Залѣсе и исторична в часѣв борбы козакѣв з Турками Ярошенко. Кромѣ того працював на поли науковѣм и подав науково опрацюванѣ житєписи Кулѣша и Федьковича.

Масарик Тома, ур. 1850 в Годонинѣ, професор университету, тепер президент Чехословацкоѣ Республики, великій гуманист и оборонець прав чоловѣка и народѣв. Твори Масарика суть фильософичнѣ, суспѣльнѣ и политичнѣ. Его идеали гуманности переведено на руське (у Львовѣ).

Олесь, псевдоним, выступає в перше з поетичными творами в 1903 р. Его лиричнѣ поезіѣ дорѣвнують мѣсяцами Шевченковим.

Павлович Александер (1819—1900) збирав народні пісні, як вивчав Я. Головацький в своїм збірнику і поезії з життя сільського народу. Помер в Свиднику. Поезії видано в Ужгороді 1920 п. т. „Вінець“.

Пачовський Василь, уроджений в 1878 році в Галичині, тепер професор гімназії в Берегові. Писав ліричні поезії, як відзначаються мелодійною мовою і чувством, та драми з давнини України і Подкарпатської Русі (Сонце руїни, Роман Великий і інші) а також поезії з давнини Подкарпатської Русі.

Прохаска Франц, нар. в 1861 році, писав байки.

Руданський Стефан (1830—1873) походив з Подолля, скінчив медицину в Петрограді і був лікарем на Кримі. Писав ліричні поезії повні туги й суми і веселі співомовки. Писав також довгі і короткі поеми, як Військовий Олег, Царь Соловей, Іван Скоропада, Павло Полуботок. До найкращих творів Руданського належать його переклади Енеїди Вергілія, Іліади Гомера і Війна жаб з мишами Гомера. Перекладав також з російського і чеського.

Самойленко Володимир (ур. в 1864 році) з Полтавщини, пише філософські поезії (Непевність, Людськість, Герострат) і сатири на хиби громадянського життя. З сатиричних поем найкращі: На печі, інші: Патріотична праця, Патріот Іван, Ельдорадо і інші.

Свобода Ємільян, професор університету в Братиславі, пише твори філософські і юридичні.

Старицький Михайло (1840—1904) з Полтавщини, крім поезій і оповідань писав Старицькі драми. Зоставив около 30 драм побутового і історичного змісту, з яких найкращі: Не ходи, Грицю, на вечерниці, Тарас Бульба, Не судилося, Богдан Хмельницький. Перекладав також Шекспіра (Гамлет).

Стороженко Олекса (1805—1874), походив з козацького роду з Полтавщини. Писав романтичні, веселі оповідання і історичні повісті Марко Проклятий. Оповідання Стороженка відзначаються чудовою мовою.

Стрипський Гіядор, історик письменства Подкарпатської Русі. Найважливішими його творами є: Старша руська письменність на Угорщині (1907), Угорсько-літописні записки (Львів 1911), Із старшої письменності Угорської Русі (Львів 1914). В своїх творах слідує Стрипський пильно за давніми творами, писаними народною мовою. Перекладав також Чехова.

Тургенев Іван (1818—1883), російський повістяр, якого збірка оповідань Записки охотника звернула увагу на життя сільське. Твори Тургенева відзначаються ніжністю, поезією і гуманністю. Найкращі: Отці і діти, Дим, Рудин і ін.

Толстой Лев — гляди житепись в сѣй читанцѣ, уступ 60.

Уріол Метеор, псевдоним, писав оповѣданя и поезіѣ, якѣ одзначаються тяжким стилем. Збирав також народнѣ пѣснѣ Пѣдк. Руси.

Устіянович Микола (1811—1885) був якійсь час парохом в Славску коло Сколього в Галичинѣ. Выступає в часах и пѣд впливом Маркіяна Шашкевича. Пише лиричнѣ и епичнѣ поезіѣ и оповѣданя, з котрых найважнѣйше: Месть Верховинця.

Устіянович Корнило, сын Миколы, писав поезіѣ лиричнѣ и историчнѣ драмы (Ярополк, Олег Святославич и иншѣ).

Федькович Осип (1834—1888) став першій на Буковинѣ писати руською народною мовою. Писав оповѣданя з житя селян и вѣйскового (Люба — згуба, Три як рѣднѣ браты...), лиричнѣ вѣршѣ, в яких оспѣвовав тугу жовнѣра за рѣдным краєм в часѣ италійско-австрійскоѣ вѣйны (1859 р.) и епичнѣ.

Франко Иван (1856—1916). Побѣч Кулѣша найбільше плодovitый автор, якій выступав на всѣх полях письменства: на поли поезіѣ лиричноѣ (З вершин и низин, Зѣвяле листѣ, Из днѣв журбы...), епичноѣ (Паньскѣ жарты, Лис Микита, Абуказимовѣ капцѣ, Иван Вишеньскій, Мойсей...), драмы (Украдене щастѣ, Сон князя Святослава, Учитель...), оповѣданя из житя найнижших, упослѣдженых верст суспѣльности (На днѣ, В потѣ чола, Галицкѣ образки), повѣсти историчнѣ (Захар Беркут), з житя суспѣльного (Перехрестнѣ стѣжки, Воа Constrictor...). Перекладав також Франко много з чужих литератур, з російского, французского, англійского, нѣмецкого, ческого, италійского. Немалѣ заслуги положив вѣн також на поли наукового письменства. Сюды належать его творы: Иван Вишеньскій, Варлаам и Йоасаф, Студіѣ над укр. нар. пѣснями, Карпаторуське письменство, в якѣм зѣбрав творы Пѣдкарп. Руси XVII и XVIII вѣка. Писаня И. Франка переведено майже на всѣ европейскѣ мовы, на малярскій язык перевѣв много Франковых творѣв Юрій Жаткович.

Чернявскій Микола — сучасный украинскій поет з катеринославщины, був учителем в духовноѣ школѣ, его поезіѣ одзначаються свѣжостю и нѣжным чувством.

Чехов Антон, російскій письменник, писав короткѣ гумори стичнѣ оповѣданя и драмы (Медвѣдь и иншѣ).

Шашкевич Маркіян (1811—1843) став першій писати руською народною мовою и увѣв еѣ до литературы, головно пѣд впливом письменников з Украины (Котляревскій, Гребѣнка, Квѣтка) та пѣд впливом народных пѣсень. В 1837 р. выдал в Будинѣ „Русалку Днѣстрову“, яку однак сконфисковала австрійска цензура. Писав головно лиричнѣ поезіѣ, кромѣ того також казки и переведив святе письмо и творы иньших славянских авторѣв,

Шевченко Тарас (1814—1861) найбільшій українській поет. Першє его поезіѣ були романтичнѣ (Причинна, Тополя, Утоплена), побутовѣ (Катерина, Наймичка) и историчнѣ (До Основяненка, Гайдамаки, Гамалія, Иван Пѣдкова, Невольник, Выбѣр гетьмана и иншѣ). В другѣй добѣ звертається Шевченко до національно политичних тем; в поемах Сон, Кавказ, Великій Льох звертається проти абсолютизму и царату. За тѣ поемы й заслано його в 1847 р. на Сибир, де пересидѣв десять лѣт — до 1857 р. В поемѣ Посланіє звертається до землякѣв, щоби не идеалізували исторіѣ и нею не величалися, а взялися до реальноѣ, просвѣтноѣ працѣ. На час заслання Шевченка на Сибир припадають найгарнѣйшѣ его лиричнѣ поезіѣ. Написав також драму Назар Стодоля.

Школиченко Мусій писав поезіѣ и оповѣданя.

Щурат Василь, ур. 1871 р., ректор українського университету у Львовѣ. Писав лиричнѣ поемы (Выбѣр пѣсень) и епичнѣ (Зарваниця, Историчнѣ пѣснѣ). Не мало перевѣв творѣв из французского (Пѣсня про Ролянда), румунського, италійського, нѣмецкого (Тангайзер, Нибелунги) и латинського (Горацієвѣ оды). Працював також на поли исторіѣ укр. письменства.

Змѣст.

(Поезіѣ означенѣ *)

Сторона

1. Томѣ Масарикови — Олесь	3
2. Наши книжки — Жиль Пейо перевѣв К. Заклинскій	3
3. Кум — Кум — легенда — Анатолий Кралицкій	4
4. Старе добро забуваеся — казка — Иван Франко	5
5. *Сиротска доля — нар. пѣсня зап. Лукач Демян	8
6. Сыны царя Нарзана — казка — Корнило Устіянович	9
7. Осѣнь в горах — Микола Устіянович	15
8. *В осени — Степан Руданскій	16
9. Лен — казка — Андерсен	16
10. *Невдячнѣ сыны — из пѣсень В. Караджича — перевѣв И. Франко	20
11. Значѣня господарского промыслу — За А. Екертом	21
12. *Евшан зѣля — Микола Вороний	23
13. Королевич и ремесло — болгарска казка	26
14. *Осѣнь — Иван Франко	27
15. Казка про одного короля — з хитарского зборника	28
16. Додержуй дане слово — Бронислава Гербенова	33
17. Вѣра и религійнѣ обряды в наших предкѣв — за М. Гру- шевским	35
18. *Рѣчка — Яков Головацкій	37
19. Два сыны — оповѣданя — Марко Вовчок	37
20. *Лис и вовк — Иван Франко	40
21. Якѣ були школы на Руси за князѣв — О. Барвѣнскій	41
22. *Богатый Марко — легенда — Школиченко	43
23. Харитя — оповѣданя — Михайло Коцюбинскій	53
24. *Пташки — Володимир Самбѣйленко	59
25. Народнѣ смѣховинки	60
26. Подкарпатска Русь в давнинѣ — М. Грушевскій	60
27. *Наука — Стефан Руданскій	62
28. *Учися, мой брате! — П. Кулѣш	64
29. Три днѣ в чesком селѣ — М. Творидло	64
30. Легенда про св. Николая — Иван Франко	70
31. *Дзвѣн свободы — Г. Дубик	72
32. Рускѣ хлѣборобы княжоѣ doby — И. Матѣѣв	73
33. *Молитва — Микола Чернявскій	77
34. Колядники — оповѣдане — Стефан Ковалѣв	78

35. *З народных коляд — зап. Уріол Метеор	86
36. Чому море солоне? — нар. казка	88
37. Старша руська письменность на П. Р. — Др. Г. Стрипскій	95
38. *З Новым Роком — И. Франко	97
39. *Казка про задоволеного чоловѣка — Василь Шурат	97
40. Добра порада	100
41. *Дума на 60-лѣтний день — А. Духнович	101
42. Богатый дробно крає — Микола Гоголь	101
43. Старець — Лев Тургенев	102
44. *Погоня — Маркіян Шашкевич	102
45. По чому тепер конина? — оповѣданє — В. А. Смирнова	104
46. *На Цареград — дума — Тарас Шевченко	107
47. Мій злочин — Иван Франко	108
48. Жалобный дяк — Стефан Руданскій	114
49. Из думок президента Масарика	114
50. Про освѣту — думки Карла Гавльчка	115
51. *Олексій Попович — Козацка дума	115
52. Преподобный Нестор и жите в Лаврѣ — з чит. О Барвѣньского	120
53. Из житевых правд	123
54. На окопах — Осип Маковей	124
55. Володимир Мономах и его „Наука для дѣтей“ з чит. О Барвѣньского	126
56. *Празник у Таковѣ — Юрій Федькович	128
57. Вѣрный Чинк — Е. Томпсон	132
58. *Рекрутка — Микола Устїянович	139
59. Як стала мукачѣвска епархія самостойна	140
60. Лев Толстой — Яр. В-кій	142
61. Як чортик заробив кусок хлѣба — оповѣд. — Лев Толстой	145
62. *Пречиста Дѣво — Юрій Федькович	147
63. Оповѣданя Стефана Тесловича — Др. Г. Стрипскій	149
64. *Зимою — Богдан Лепкій	150
65. Уратовала — опов. — Вѣра Лебедова	150
66. *Мати — Петро Карманскій	155
67. Дзвонница св. Марка у Венеціѣ	155
68. Плуганина — нарис. А. Чехова — перев. Др. Г. Стрипскій	157
69. Про грѣшника, що покаяся — Лев Толстой	160
70. *Причта про смерть — И. Франко	162
71. Про Сѣч и жите Запорожцѣв	164
72. На Сѣч! — Микола Гоголь	166
73. *Мурашка — дума — Изидора Воробкевича	168
74. На прощи у Киѣвѣ — Панько Кулѣш	172
75. *Выбор гетьмана — Тарас Шевченко	175
76. Перед приходом сватачѣв — Лукач Демян	176
77. *Будяк та конопляночка — байка — Евген Гребѣнка	178
78. Про пѣсню коломыйку — Др. Михайло Брацайко	178

79. *Коломыйки 181
80. Пустельник з Путны — опов. — Осип Маковей . . . 182
81. *Король Гуцул — Осип Федькович 188
82. Демократичнѣ засады — О. Свобода 190
83. *За байраком байрак — Тарас Шевченко 193
84. Дорош — оповѣданє — Олекса Стороженко 194
85. *Золотѣ слова — Шевченко, Грѣнченко, Кулѣш,
Чернявскій, Лепкій, Франко. 198
86. Сестра-жалѣбниця — Ол. Кониській 201
87. Григорій Таркович — перший еп. пряшевскій — Юрій
Жаткович. 204
88. *Славянскій гимн — Св. Чех — перевѣв В. Пачовскій 206
89. Народнѣ приповѣдки 206
90. *Смерть матери Юговенков — из сербского М. Старицкій 207
91. Заложене университету в Празѣ — З чит. О. Барвѣнь-
ского 209
92. *Три шляхи — Тарас Шевченко 211
93. *Притча про житя — Иван Франко. 211
94. Квѣтна недѣля — идиля — М. Вѣконскій 215
95. До народноѣ пѣснѣ — Богдан Лепкій 216
96. Що то молодѣ лѣта! — Марко Вовчок 217
97. *Пан и Иван в дорозѣ — Стефан Руданскій 220
98. Едвард Еган 222
99. Григорій Сковорода 224
100. *Зрадник — Борис Грѣнченко 226
101. Велика Пятниця — нар. легенда 230
102. Повѣсити его! — Лев Тургенєв. 232
103. *Руська пѣсня — Богдар Кирчѣв 234
104. Першѣ руськѣ письменники — з чит. О. Барвѣньского 234
105. Школа працѣ — Жиль Пейо 238
106. Праця нас выратовала — Жиль Пейо 238
107. *Весна — Днѣпрова Чайка 238
108. *Не зѣтхай — а працєю — Панько Кулѣш 240
109. Що то є Просвѣта? — Василь Пачовскій 240
110. *Помылки — Иван Франко 243
111. Молитва — Юрій Шкрумеляк 244
112. *Будь кришталем — Алекс. Козловскій. 246
113. Як продав Ондуляк Тарчулю? — Иринея Легеза. . . 246
114. *Дуб на дуба похилився — нар. пѣсня — записав Лукач
Демян 248
115. Срѣбна земля або Спиш — Осип Назарук 248
116. Боротьба з терпѣнем и хворотою — Жиль Пейо . . . 250
117. Катон з Утики — За Е. Милером 251
118. Що робити щобы нам добре велося? 253
119. Як вынайдено телефон? 255
120. Бѣла гора — за Иваном Ербенем 258

121. Буря в Карпатах — Иван Левицкій	261
122. *Коломыйка — А. Павлович	263
123. Хрест помѣж липами — Осип Маковой	264
124. *Соловейко — Павло Грабовскій	266
125. Битва бѣля Лученця — Альойз Ърасек	267
126.*Притча про рѣвновагу — Иван Франко	273
127. Чеській язык — И. Гебавер	276
128. Любов отчины — Фр. Дртина	279
129. Свалява — Иван Добош	281
130. Золотѣ слова — з чеських авторѣв	284
131. Короткѣ житєписи важнѣйших авторѣв, яких уступы помѣщенѣ в сѣй книжцѣ.	286

